

HOLMI

XX. évfolyam 8. szám

2008. augusztus

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Fodor Géza, Szalai Júlia, Voszka Éva

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László,
Ludassy Mária, Nádasdy Ádám, Rakovszky Zsuzsa.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

TARTALOM

- Lackfi János*: Kossuth Lajos a növénygyűjteményét
rendezi • 991
A gyűjtőgető • 992
Óriásrovar • 993
- Szabó T. Anna*: Fény, sötét • 994
Winterreise • 996
- Menyhért Anna*: Szelence • 998
Gyors • 998
Két sorok • 999
- Spiegelmann Laura*: Édeskevés • 1000
- Tokai András*: „Nagyapátok” • 1006
Kicsink • 1008
- Jeney Zoltán*: Eustache Deschamps
(1340 k.–1405 k.) • 1011
- Eustache Deschamps*: A manapság uralkodó bűnök feletti
szomorúságról (*Jeney Zoltán fordítása*) • 1012
Pállott putrik, poloska, pók...
(*Jeney Zoltán fordítása*) • 1013
Nem tudhatom, a mennyország milyen...
(*Jeney Zoltán fordítása*) • 1014
Ugatnak, mint szarvast ebek...
(*Győrei Zolt fordítása*) • 1015
Mily nagyszerű hely a clermont-i vár...
(*Jeney Zoltán fordítása*) • 1016
- Miklós Tamás*: Die Geschichte als einen Text betrachten
(Megint egyszer Walter Benjamin
történelemfilozófiai téziseiről) • 1016
- Gángó Gábor*: Szellem és szexus között: a teológia
és a jog eredete Walter Benjaminnál • 1040

- Krusovszky Dénes*: A nyüszítés egy meghatározott pontja • 1058
Csak ettől az asztaltól látszik • 1059
Hosszú rudakkal öntik ki
az éjszakai vizet • 1059
- Szabó Marcell*: Negyedik jegyzet • 1060
- Miklya Anna*: Ima esőért • 1061
A folyton változó • 1062
- Kőrösi Zoltán*: Szerelmes évek (– gyávaság –) • 1062
- Tóth Mária*: Marie Rose nagy éjszakája • 1084
- Molnár Krisztina Rita*: Magdaléna énekelte volna • 1091
- Czilczér Olga*: A titkos írás • 1092
Áruházban • 1092
- Acsai Roland*: Zsófi úszni akar a jávorszarvasokkal • 1093
Az északi szajkó • 1094
- Finy Alexandra*: A jó tanuló mindenért felel • 1095
Kiszámolós • 1096

FIGYELŐ

- Csűrös Miklós*: Tovább nő egyre Drangalag (Takáts Gyula:
Hol is a Volt) • 1097
- Pór Péter*: Gaya filologia (Margócsy István: Égi és
földi virágzás tükre. Tanulmányok
a magyar irodalmi kultuszokról) • 1102
- Deczki Sarolta*: A lélekbe eresztett gyökerek (Forgách
András: Zehuze) • 1109
- Farkas Zsolt*: Ipopzeneka (A Bélga együttes
[Zigilemezé]ről) • 1113

VITA

- Ferencz Győző*: Nemes Nagy Ágnes látogatása
Illyés Gyulánál • 1121

A Holmi postájából

- Tózsér Árpád*: Vladimír Holan fantomképe • 1126

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág
Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp. VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp. 1900)
További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
Előfizetési díj fél évre 2500, egy évre 5000 forint, külföldön 50, illetve 100 euró
Tördelte: Kardos Gábor. Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

A HOLMI honlapja: www.holmi.org

ISSN 0865-2864

Lackfi János

KOSSUTH LAJOS A NÖVÉNYGYŰJTEMÉNYÉT RENDEZI

Németh Csabának

Kibontani a szárok elágazásait,
lesimogatni tetszetős vonalakká,
mint precíz katonai térképen,
araszolnak előre a rendszertani
hadmozdulatok Szétteríteni
a húsos leveleket, zöld ajkakként
szerelmesen tapadjanak a papíron
Emberarc néz a kiszáradt virágfejekből,
felettük szíromhaj glóriája Álmomban
embermagas napraforgók
sorfala közt hadakozom, egy szál
sétapálcámmal kell szétkalapálnom
busa fejüket, marokszám peregnek
a magvak A gyűjteményben idővel
szaporodnak az otthon nem honos,
déli-szaki fajták, a mediterrán
növénytakaró elemei, a
tengerentúli megnevezések
Egyre kétségbeesettebb menekülési
útvonalakként kígyóznak a szárok,
vonaglanak a levél-legyezők
míg végül eluralkodik a holdkóros,
képzelt felszabadító hadjáratok
gubanca
Egyre sűrűsödik álmomban is a sorfal,
tüskés, növényi lény, suttogom,
szemlélve gyűjtőlapjaimon
az ábrává lassult mozdulatokat
Közben vörös kis rostok,
kunkorok percennek
a rézlemezen, *Kossuth Lajos*
a növénygyűjteményét rendezi,
ez lesz a metszet címe, megfontoltan
halad a mester, lomha növényként
terjed a képen az arcom, ahogy
a táblák fölé hajol, nem lehet
látni pontosan, hogy plánta
néz-e vissza vagy egy másik arc,
a sajátom

A GYÚJTÓGETŐ

Schleisz Anikónak

A meredek tető alatt megbúvó,
meredek tetők ablaksoraira néző
strasbourgi szállodaszoba falán
mini varrókészlet, rajta többféle
méretű gomb és tű, többféle színű
cérna, még egy tűbefűző is hozzá.
Hát persze, az utazás alatt mi minden
elhasad, elszakad, lepattognak
a gombok egy vonat, egy autó,
egy repülő belső terében, semmi perc
alatt neveltségessé válik a komoly
reményekkel érkezett idegen,
kinek idegenségét efféle apróságok
enyhíthetik most. Ezért hordok hát
föl a szállodaszobába, ezért ragasztok
a falra nyalókanyelet, cipzárát,
patentot, riglit, pisszenős
sörösdoboz kicsi kallantyúját,
újonnan vett cipő dobozában talált,
dohosodás elleni, mini tasaknyi
szilikonszemcsét, kávéba való,
apró kiszerelésű cukrot, tejszínport,
lecsorgó kávé levét felfogó,
csésze és csészealj közé helyezett
papírvirágot, söralátétet, fogpiszkálót
és fültisztító pálcát, kulcskarikát
és körömvágót, félarasznyi
elemlámpát, gemkapcsot, mindent,
ami a kezem ügyébe akad, felragasztok
a falra sámfát, pillepalackot,
borotvahabot, zuhanyrózsát,
merülőforralót, személyi igazolványt,
eldobhatós fényképezőgépet,
fürdőkádat, esernyőt, varrógépet,
boncasztalt és repülőgépet,
mindenből egyet, mint Noé, hogy
átmenekítsem az álom tengerén
a világot, és boldogan dőlhessek le
ágyam bárkájában, hiszen megtettem
kötelességemet, de közben a tárgyak
a szűk szobában
átvették helyemet,
nincs hol álomra hajtsam fejem.

ÓRIÁSROVAR

Békási Ildikónak

A
busz
beáll,
felszálok
rá, de akkora
nagyok ezek a
srácok, felülről
kell kapaszkodniuk,
onnan is néznek le rám,
már ha egyáltalán észre-
vesznek, hatalmas cipőkkel
taposnak lábamon, akkora almát
ropogtatnak, mint a fejem, a busz is
hatsávós úton szalad, mind a hat sávban
épp
ilyen
buszok
szaladgálnak
mindkét irányba,
tele hatalmas, fiatal
emberekkel, és mindenfelé
sokemeletes házak az út két oldalán,
meg kamionmosó, előtte hangyaemberek,
meg áruházak tele széles képernyős tévékkel,
az
ott
kapható
szőlő szeme
akkora, mint egy
pingponglabda, és
olyan az íze is, levegős,
minden felfújva és nagyra
kitömve, mint a benzinkutak
tetején püffeszkedő lufiautó, egyszer
imbolyogva szépen felemelkedik az egész
világ, elrepül, akár dülledt szemű óriásrovar.

Szabó T. Anna

FÉNY, SÖTÉT*Vojnich Erzsébetnek*

behatárolta a teret bedobozolta a fényt
 a sötétet körbekötözte bezárta
 árnyal telített kőmedencét
 fényvel telített nyitott ajtót
 ember nem járta váróteremben
 megakasztotta a fény mutatóját
 az óralapot letörölte

lépcsőkön jár a szem
 fö-le
 fö-le

le fel hova fel
 mi tart mi emel
 mérlegen a sötét semmi
 fényes semmivel

--

hiába holt tér
 mikor tagolt tér
 lélegzik benne a csend

tárgyaktól jár az idő ketyegve
 tárgyakon reszeli magát rekedtre
 lényegét a fény akadozva mondja
 nem érti maga sem

--

fénytár fénygenerátor
 fénygyár fényteli fénytér
 fényhang fényszíne árnyék
 fénycsap fényízű fénycsepp

nyitott szemmel csukott szájjal
 csukott szemmel nyitott szájjal
 a más létet inni inni

--

Zárt tér puszta tér
engedj magamba
kopár magamba
hullnom

mély kút száraz kút
engedd időmet
üres időmet
múljon

napsugarak percegése
esőcseppek ketyegése

üres vassodronyon fekszem
mínek az ágy eleresztem

kormos sötétség a testben

--

ha van Isten ismeretlen
lakik világvégi csendben
ő a fal és ő az ajtó
újabb sötétbe szalajtó
útvesztőmben mint az ólban
– fény a fekete kanócban –
magára vár lesben

--

Van-e, ami szomjunk oltsa?
Itt a csapból sötétség dől.
Az ágyon a senki alszik,
falba fut bele a lépcső.

Tetőablak üvegrácsa
öngyilkos fény zuhogása
beletapad a fehér vér
padlórések ragacsába.

--

ablak szárnya
házak szárnya
padló plafon
oszlop árnya

lépcsőfokok tolla emel
föld mélyének magasába

nem lehullni
alászállni
mélybe menni
lenni várni

--

várni mint a kő a tárgyak
kővé váljak térré váljak
tömörebb vagyok a fénynél
sötét vagyok mire várjak

valameddig lenni kell
létem által menni fel
hova menni fel
lépcsőfokok percein át
micsoda emel

holtomon kell általmenni
nesze semmi szól a semmi
fogd meg ez van egyelőre
légy belőle végy belőle
vidd amennyi kell

érd be ennyivel

WINTERREISE

– három dal Szüts Miklósnak –

1. Der Wegweiser

A szemem lát, az énem érez,
de hozzám tartozik a szem,
ha nyitva van, csak azt mutatja,
mit látni engedek nekem.

Amire nézek, az enyém lesz –
így rakja börtönét a rab.
Ha láthatok a más szemével,
csak akkor lehetek szabad.

2. Irrlicht

Miért, hogy ott a horizont,
hogy tér nyílik a fák között,
hogy úgy tűnik, az út halad,
hogy valahova odavisz?

És mért, hogy mindig van tovább,
hogy jön nappalra éjszaka,
hogy őszre tél jön, télre nyár,
és van az éjnek nappala?

Forog a föld, fordul a nap,
ami látszólag áll, mozog -
mi forgunk önmagunk körül:
megyünk előre, vándorok.

3. Rast

Kiúttalan magamba zárva
ráláthatok a téli tájra:
a látvány magában beszél.

Az ég az űrrel összeforrva,
közötte néhány tetszhalott fa –
csak ő tudja, hogy él.

Köd közeledik, nagy, jeges köd,
ennyit se látok majd, ha elföd,
kioltja a szemem,

majd egy leszek a tájjal mégis,
mert szétoldódom köztük én is:
akkor – megérkezem.

Menyhért Anna

SZELENCE

A szomorúság felszívódik, vékony fonál,
víz a sárban, a vége csillog csak, süt rá a nap.
Kiszámíthatatlan. Mint a testem, a hormonok,
idegen akarat, vagy több is annál,
akaratom nekem van, ők meg észlelhetők.

Adj nekem egy szelencét, szeretném,
a nyakamban hordanám,
hozna szerencsét, kinyithatnám,
de nem akarnám, csukva lenne,
benne titok, fénylő, piros, és láncon lógjon, ezüstön.

GYORS

Az írás. Végül szárnyalás,
a szavak közé, ugrani
egyikről a másikra,

lejegyezni, ne bújjon el.
Nekifutni, magasra
lendülni, elszállni.

Lassítani. Lebegés.
Kérdezni. A válaszok.
Tovább. Lomha. Vontatott.

Lusta. Nehéz. Teher.
Írva van. S a lendület,
túl a megsejtett ponton,

a lényeg, a felfedezés.
Ne tartsd. Add oda.
Becsomagolt cukorka.

A vezetés. Sebesség. Lőj ki.
Gyorsíts, előzz, válts sávot.
Kell a forgatónyomaték.

A szülés. Nem vagy.
Csak a fájdalom. Belátni
nem lehet. Gyors.

A kisbaba. A hasamra cuppan.
Négy kiló húsz deka.
Úristen, mekkora.

Az álom. Zúrzavar. Háború.
Rohannak. Éles fény.
Nincs érzés. Nincs

félelem. Gyors. Veszély.
Menni kell. Ki a völgyből.
Felfelé. Hattyúszó.

A hullám. Sáros, magas. Jön.
Állok. Nézem. Nem ér el.
Hatalmas. Nem mozdulok.

KÉT SOROK

Menj ki.
Most a fájdalom van itt.

Siratjuk egymást.
Szerencsétlen majmok.

Kezünk rezzen, összeér.
Játszótársak lettünk.

A blúz kékeslilája.
Sebszájak a bőrömön.

Boldog sikkantás.
Menekül az álmod.

Kezed, tiszta köved.
Őrzöd az ujjak meleg tengerében.

Spiegelmann Laura

ÉDESKEVÉS*

Antifóna

Milyen ocsmány egy nő, ha iszik.

Séta

Szerelem, holdra szállás, művészet, ezekkel a szavakkal ébredek, sajog a fejem, az ágy mellett egy majdnem teljesen kiürített vodkásüveg, jó tizenkét év távolságtartás után immár sehogy sem kerülhettem el az utazást ebbe a bizonyos déli nagyvárosba, és még itt is kellett éjszakáznom, holott már csak a nevéől kiráz a hideg, hiába a már-már mediterrán klíma, de valahogy mégis van derű ebben a fejfájós ébredésben, nem is értem magam, valami mélyen fészkelő nyugalom száll meg, beveszek két szem fájdalomcsillapítót az erősebbikből, még mindig meztelenül rágyújtok, a cigi felénél úgy döntök, megiszom a maradék vodkát, nem sok, egy deci, ha lehet, kellemes borzongás, nézem a lábam, ahogy utána lassan húzódik vissza róla a libabőr, mosolygok is, mintha ez a szoba nem ebben a városban lenne, tusolni megyek, a fejfájásom is tompul, kezd érthetetlenül jó kedvem lenni, a zuhanyrózsából erős sugárban ömlő vízzel hosszan simogatom, kétszer kielégítem magam, mielőtt elzárnám a vizet, és a frot-tírtörülközőt a combom között átvetve, finoman leszorítva és picit ide-oda mozgatva, mintha csak a testem rándulna aprókat, harmadszor is elélveznék már az ágyon, majd fogat mosok, felöltözöm, délig ráérek, addig nagyon sok időm van, elindulok a tegnap kinézett cukrászda felé, ott kávézom, újságot olvasok, megeszem egy szelet csokitortát, már-már félelmetes a derű, amely egyre inkább szétterjed bennem, a kakaó keserűsége és az édes íz különösen jól eltalált, pici fahéjjal feldobott keveredése a számban, testet és szívet melengető tavaszi napsütés, átsétálok a közeli kocsmába, melynek teraszán még néhány vodkát megiszom, miközben ismét a szüzességem elvesztésének körülményei járnak a fejemben teljes természetességgel, mondjuk, abba inkább nem gondolok bele, most mi lehet az immár ötvenes volt testnevelőtanárommal, mi a feleségével és főleg a gyerekeivel, akikkel ma már talán inkább bújnák össze, mint az apjukkal, majd sétálni indulok e számomra mindeddig idegen és ellenséges város ékszerdoboz-belvárosában, valami beláthatatlan ok miatt folyamatosan mosolygok, mintha minden kín és bánat, amit eddig meg kellett élnem, csak azért lett volna, hogy most érthetetlenül jól érezzem magam, minden szenvedésem oly csekély jelentőségű és távoli emlékként tűnik most fel, mintha nem is nagyon lenne közöm hozzájuk, szokással ellentétben megnézem a kirakatokat is, szerelem, holdra szállás, művészet, mondom magamban, ezek keserítették meg az életemet eddig, most pedig mintha e

* Részletek a Magvető Kiadónál a közeljövőben megjelenő regényből.

szavak kimondása vidítana föl, miközben úgy van szerelmem, hogy már rég nincs, maga a holdra szállás volt ő számomra, és művészet, hogy túléltem, megmosolygom a saját hülye szócicemet, szerelem, mondom újra, és nem kap el a vágyakozás senki iránt, de még azt sem szeretném, ha szerelmes lennék, egyáltalán nem hiányzik az életemből ez már, holdra szállás, folytatom a fogalomtisztaást, igen, volt egy holdam, csak az enyém, legalábbis naivan ezt képzeltem, de csak a sivár iszonyat maradt meg, az az enyém csupán, és a szégyen, hogy mégis megtagadtatott tőlem megalázkodó kérésem teljesítése, mert eszerint mégsem voltam senki, senki volt a holdon, eddig jutok, és inkább nem folytatom, meg akarom őrizni ezt a csöppnyi, nyilván mulandó derűt ebben a városban, s közben veszem azt észre, hogy akaratlanul bár, de egyre inkább a Tiszahíd felé tartok, amikor meglátom a fémszerkezet fehér ívét, kis szorítást érzek a gyomromban, szinte azonnal el is tűnik, ám egy kocsmá van előttem, bent csábító félhomály, a biztonság kedvéért megiszom itt még egy vodkát, majd kilépek a hirtelen vakítóvá váló napfénybe, és hunyorogva elindulok, át a hídon, csodálatos, jár fejemben a szó, és most sehogy sem érzem giccsnek, a vízfelszínen tükröződő fények még inkább elvakítanak, és hiába próbálok visszaemlékezni, nem tudom, melyik oldalon mentünk akkor, csak arra emlékszem, hogy a jobbán sétáltam, megállok a híd közepén, onnan nézem a lomha víztömeget, a nap melegíti a hátam, egy hirtelen szellőkéstől kiráz a hideg, továbbmegyek, a faszorogató árnyékai közé átérve visszanezdek a hídra, és nem a győzelemre gondolok, hogy képes voltam végigjönni rajta, hanem valami szeretetfélért érzek iránta, ez *tényleg* meglep, de a faszorogató iránt is mintha valami hasonlót éreznék, nem tudom, végigmegyek rajta, úgy húsz méter után teljesen el is tűnnek az autók zajai, csend van, csak néha tör fel egy-egy madárfütty, a liget túloldalánál áll egy gyorsbűfő bódéja, szélesen mosolygok az arcomba hajoló bűdös szájú férfiről, míg vodkát kérek, a könyöklőre teszem, és rágyújtok, azt hiszem, kibékülök ezzel a várossal, meglepő módon és időben, előttem a főút, a forgalom iszonyú zajos és bűdös, továbbmegyek az út mentén, kicsit szédelgek, de most valahogy ez is jólesik, jobbra meglátok egy kocsmát, bemegyek, kávét kérek és Unicumot, majd meglátva a zenegépet, némi aprót is, a poharakat a sarokban álló asztalra teszem, a wurlitzer kínálata meglehetősen szegényes, végül Madonna vallomáslemeze mellett döntök, akkurátusan bedobom az összes aprót, hogy a teljes lemezt végighallgathassam, a pultról elveszem a másik megyei napilapot, azt olvasgatom felületesen, miközben fürdöm a zenében, ahogy pedig újabb és újabb vodkákat kérek, egyre furcsábban néz rám a csapos, a bő egy óra alatt, amíg a zene a végére ér, legalább ötöt megiszom, de nem tudom, közben mintha lenne egy látomásom is, szerelmem belép az ajtón, rám köszön, elmosolyodik, aztán kimegy szó nélkül, nem követem, csak majd ahogy lecseng az utolsó szám gitártémája, *kedveld, vagy ne*, fennhangon köszönve távozik, és belátom, hogy nem fogok eljutni oda, ahová kellene, úgy tűnik, nagyon tartoztam valakinek vagy valaminek ezzel az úttal, mert ahogy tegnap nem bírtam bemenni a kapcsolati tréningre, ma sem fogok, nem baj, közben kissé felhős lett az ég, ismét szélesen mosolygok a bűdös szájúra, ő kajánul vigyorogva tölt, de nem mond semmit, a ligetben leülök egy padra, mert úgy érzem, nem bírok továbbmenni, egy cigi után mégis erőt veszek magamon, a hídon már mintha támolyognék, de kihúzom magam, a nap megint előbújik, most szinte fáj, ahogy süt, de azért viszonylag jól vagyok, messze még a szállásom, a belvárosban bemegyek még néhány kocsmába, majd egy boltba is, veszek egy üveg vodkát, na most jó lenne végre lefeküdni, megmosolygom délelőtti részeg magamat, szerelem, holdra szállás, művészet, gondolom, balett a mocsárban.

Műveljük kertünket

Minden esemény egyetlen láncsort alkot ezen a legeslegjobb világon, mert bizony ez a világ a lehető világok legjobbika, és szükségszerűen minden a lehető legjobban történik e legeslegjobb világon, legalábbis akadnak jó páran, akiknek ez határozott meggyőződése, számomra azonban igencsak körülményesnek tűnik mindezt maradéktalanul és bármiféle kétely nélkül elfogadni, de hát mit is fogadhatna el a ködben tévelygő maradéktalanul és mindenféle kétely nélkül, amikor szürke ködfátyol borul rá, ugyanaz a massa vesz körül, amelyben csak lebegtem, már amennyire emlékszem az eszméletlen állapotomban tapasztaltakra, halálközeli élmény, mondhatnám, ha ez a szókapcsolat nem lenne már foglalt az alagút végén feltűnő, megnyugtató és hívogató fény látására, mely tőlem megtagadtatott, csak a kongó szürkeség lehetett osztályrészem ebben a lehető legeslegjobb világban, ennek minden bizonnyal nem a legeslegjobb kórházában, a toxikológiai osztály aktuális megmentendőjeként, s magamhoz térve sem változott sokat a helyzet, mert a köd átjött erre a világra is, ez a puha gyolcs vesz körül azóta folyamatosan, melyben néha feltűnnek mások is, de gyorsan el is távoznak a riasztó szürkeségből, valóban minden esemény egyetlen láncsort alkot ezen a legeslegjobb világon, mert amikor a katétert ellenségesen kihúzta belőlem a Brünhilda-imitátor ápolónő, cseppet sem óvatosan, vagyis szándékosan nagy fájdalmat okozva, emlékezzek csak jobban arra, mit csináltam, mintha nem emlékeznék egészen pontosan magamtól is, napokig égett még a húgycsővem, fáj minden egyes pisilés, mely azonnal felmarta az épp csak sarjadzó hegesedést odabent, amikor kitépte azt a műanyag vackot belőlem, hatványozott undorral közölte, hogy visszaszítózó szagú és színnű hüvelyváladékomat, mellyel elkerülhetetlenül találkozniuk kellett, amikor bekatétereztek, leküldték tenyésztésre, és nincsenek túl fényes kilátásaim, szerinte bizony ügyesen összeszedtem valami undok nyavalyát, meg is érdelem, mondta, miközben a kintől némán lihegtem félig ülő helyzetben lekötve, amikor pedig kioldotta a bőrszíjakat, először meg akartam ütni, de a karom nem mozdult, megpróbáltam felállni, de a lábam nem tartott meg, ő lökött vissza a megemelt támlájú ágyra, na nehogy már most törjön be a fejed a kövön, sziszegte, meg hogy előbb mozgassam óvatosan elgémberedett végtagjaimat, előbb úgyis a zsibbadás ezer túje jön, majd az elviselhetetlen fájdalom fél perce, vigyorgott kárörvendőn, aztán megpróbálhatsz járni, mondta, és otthagytott, jóslata kivételesen pontos volt, elviselése közben azon is elgondolkodhattam volna, hogy vajon mire utalt ezzel a baljós hangzású tenyésztéssel, de a szomszéd ágyon fekvő idős férfi azt mondta, hogy isten hozta, kisasszony, nagy szerencséje volt, két hete fekszem itt, de maga az első azon az ágyon, aki kinyitotta még a szemét azután, hogy oda fektették, kisasszony, túlélte, nem tudom, miért tette, és semmi közöm hozzá, de remélem, most már másképp gondolja, és nem akarja újra megpróbálni ezután, láttam én, volt a maga pulzusa tizenhét percenként, csak úgy pörögtek maga körül az orvosok, mind be volt szarva, már megbocsásson a kifejezésért, de mind be volt szarva, hogy maga is meghal, mint mindenki azon az ágyon, csak én hatot láttam kimúlni ott, a maga májkómája úgy konjugált a szívelégtelenséggel, hogy ezek itt tényleg mind beszártak, kisasszony, nem mondom, hogy nem értem magát, aki csinos hölgy, és vajon miért is tehetette, mert semmit sem tudok magáról, de mégiscsak magához tért, nagy szerencséje volt, alighanem, csak pislogtam rá a ködből, majd megkérdeztem, hogy van-e egy cigarettája, készséggel adott, s cinkosan azt is elárulta, hogy mindenki a folyosó túlsó végén lévő vécébe jár dohányozni, mert egyébként mindenütt tilos, de ott még

épp hogy elviselik, felajánlaná a segítségét is, hogy elkísér, látja ő, hogy gyenge vagyok még, de épp most kötötték be neki az infúziót, esemes kezelés, tudja, nem értettem elsőre, csak lassan lett világos, valahol a folyosó közepe táján, hogy az SM-re gondolt, *Sclerosis Multiplex*, talán a legrosszabb, amit elgondolhat az ember, másoknak vagy magának, aprókat lépve haladtam a falat támasztva bal kezemmel ezen a legtökéletesebb világon, éltem, volt cigarettám, jövőképnek ennyi épp elég volt akkor, két nap múlva jött az eredmény, hogy ocsmány hüvelyi gombás fertőzésem van, minden esemény egyetlen láncsort alkot, ez volt hát szerelmem búcsúajándéka, mi tagadás, elragadóan stílusos, egészen közlőrl kellett ismerkednem a *Candida Albicans* nevű fakultatív parazitával, milyen szép név egy élősködőnek, gondoltam még hónapok elteltével is, pedig akkor már nagyon elegendem volt a megszorításokból, a diétából, a nélkülözésből, a szájpenészetem, mert az is lett, már lekezelték, májam, gyomrom és tüdőm azonban még mindig a *candidiasis* foglya volt, ezt csak belül érezhettem, legszebb részem azonban kínban és gusztustalan folyásokban sínylődött, *Candida Albicans*, milyen szép név, ezzel biztattam magam, miközben szenvedtem szerelmem búcsúajándékától, azt nem akarom megtudni, ő kitől hozta, s kinek adta még tovább, remélem, nem túl sok nőnek, csak bízni tudok abban, hogy ő is kezelte magát, és betartotta a biztonsági előírásokat a későbbiekben, mindenesetre még aznap este, miután a belgyógyász konzulens délután elmondta, mi következik, mire számíthatok a következő egy-másfél évben, írtam neki egy SMS-t, *Szerelmem, köszönöm a Candidát (is), igazán kedves tőled, remélem, más nem lesz, azonnal menj el urológushoz, te geci*, a belgyógyász kérdezősködött, mi történt velem, hogy ennyire legyengült a szervezetem, enyhe nátha, mondtam, mert mit kezdett volna a zsákutcába futott ló képével, hogy akkor már vagy három hete nem tudtam, mi történik velem, egy szerda este volt, úgy emlékszem, tizennyolc óra huszonhét perckor, hogy szerelmem kilépett az ajtómon, s azóta kívül kerültem az időn, száználmas pragmatizmussal sikerült megvalósítanom néhány filozófus és sokkal több nagyravágyó semmirekellő legrégebbi vágyát, kívül voltam mindenben, időn és téren, a napok és hetek össze is folytak teljesen, *supermaraton*, így neveztem nyomorult futásomat a valóság kíméletlen tényei elől, nem volt akkor száraz napom, ébredéstől elalvásig ittam, arról fogalmunk se legyen, milyen helyeken aludtam egyáltalán el, már amikor elaludtam, aztán néhány nap után a telefonom akkumulátora lemerült, nem töltöttem föl, csak kitettem ritkás otthon tartózkodásaim egyikén a hűtő tetejére, nem fürödtem, alig ettem, azt hiszem, kirúgtak akkori munkahelyemről is, pedig ottani munkatársaim, sőt főnökeim is igazán toleránsak voltak egyébként, a kórházból kikerülve nem is kerestem már meg őket újra, az a nagyjából három hét maga volt a pozitív pokol, mindig sikerült nyitva tartó kocsmát találnom magamat sajnálni, vagy ha nem, hát legalább egy éjjel-nappali boltot, aminek bejárata elől senki sem kergette el az ott egyedül italozó, egyre visszataszítóbb külsejű csajt, később már csak nőt, majd azt sem, nyilván egy hét se nagyon kellett, hogy hajléktalannak tűnjek, néha azért hazataláltam, de akkor is minek, csak kevéske megtakarított pénzből vettem el újabb részleteket, mert újabb ivóhelyek felkutatása következett, egyedül sokat túrt pinámat nem nyitottam ki senkinek, holott jöttek ajánlatok szép számban, kinézetemtől, állapotomtól függetlenül, ki érti az idióta férfiakat, senki és sehogy sem tudott volna *eleget* ajánlani, mindezt persze csak az alkoholtól ködös vásznon keresztül láttam a belgyógyással szemben törökülésben ülve, aki ugyan mit kezdett volna a zsákutcába futott ló képével, enyhe nátha, mondtam, ő inkább nem kérdegetett tovább, ellenben elmondta, hogy nem lesz egyszerű a terápia, és nagyon együtt kell működnöm, ha meg

akarok gyógyulni, konkrétan e pillanatban még az életem is veszélyben van, bár magamhoz tértem a májkómából, olyan szervi problémákat diagnosztizált, melyekre nem is számítottam, májam, gyomrom és tüdőm viszonylatában, azzal együtt engem mondjuk nem lep meg, de őt igen, akkor én vagyok neki a kihívás, kezdjen velem valamit, hogy túléljem, mondtam nem túl nagy meggyőződéssel, de erre a kirendelt pszichiáter sem tudott reagálni, a kókler, a belgyógyász konzulens jelentését is a kezében tartva öntelt vicssorral jegyezte meg, emlékeznek csak jobban arra, mit csináltam, mintha nem emlékeznek egészen pontosan magamtól is, majd cinikusan épp kedvenc kémikáliámat, igaz, csak az egynegyedes hatóanyagút írta ki napi háromszori rendszerességgel kötelezően, szigorúan ellenőrizve a hatóanyag és a segédanyagok megfelelését a Candida-diéta szigorú követelményeinek, minden esemény egyetlen láncsort alkot ezen a legeslegjobb világon, mert e fakultatív parazita amúgy mindenkiben jelen van, mi több, elengedhetetlen a jelenléte, elvégre a normális bélflóra részét képezi megfelelő bakteriális felügyelet alatt, vagyis megelőző célzatú irtása kifejezetten ellenjavallt, ez a világ bizonyosan a lehető világok legjobbika, hiszen ez a szép nevű gomba csak károsodott védekezőképesség esetén jelent gondot, és szükségszerűen minden a lehető legjobban történik e legeslegjobb világon, nyilván kellett nekem az a férfi, az én privát holdam, aki nem csak nekem kellett, és akinek nem csak én kellettem, így hozta nekem házhoz a kínt, amit a kezelés jelentett, az injekciók még csak hagyján, a lenyelendő tabletták is elviselhetőek voltak, de a hüvelytabletták behelyezése már nagyon fájdalmas volt, hiába próbálkoztam a csontszáraz, idegenszerű műanyag applikátor helyett pusztá kézzel a megfelelő helyre juttatni őket, ezen az sem segített sokat, amikor kissé olajozottabbá tenni kívánván a dolgot, előzetesen hosszan simogattam legszébb részem, a kín mégis ugyanaz maradt, de a legnagyobb, a valódi gyötrelmek mind ezeken túl voltak, a diéta, a nélkülözés keserves hónapjai, nem ehettem kedvem szerint, szigorúan el kellett kerülnöm minden olyan élelmiszert, amely a gombák eledelét képezi, finomított cukor, cukorkák, csokoládé, cukrozott üdítőitalok, szörpök, élesztővel készült élelmiszerek felejtésre, szájalomra méltó sóvárgásra ítélve jó időre, erjedt, illetve erjedéssel készült termékek, így például az ecet, az ecetes ételek, a penészgombás termékek megtagadtattak tőlem, a sajtok hiányoztak leginkább, minden olyan élelmiszer tilos volt, amely megterheli a szervezetet és az immunrendszert, ezek után csak egy nagyon szűk fogyasztható kör maradt, szinte folyamatosan éhes voltam, de nem a gyomor telítettségérzete hiányzott igazából, hanem az ízek szimfóniája, melynek újbóli tapasztalására még jó ideig esélyem sem volt, már ha valóban betartom a diétát, és legalább ugyanennyire, ha nem sokkal jobban, márpedig ha őszinte vagyok, legalábbis magamhoz, igazából sokkal, de tényleg sokkal jobban hiányzott az alkohol, mindenféle szeszesital, melyektől szintén eltiltattam gyógyulásom érdekében, bepróbálkoztam ugyan különböző trükkökkel, de nem lehetett engedni, ekkor kaptam rá, ezekben az alkoholtalalommal dúsított nélkülöző hónapokban a kannabiszszármazékokra, korábban csak ritka alkalmi fogyasztó voltam, lévén rendes alkoholista, de ha minden kötél szakad, mégiscsak jól jönnek egyéb mentőövek, gondoltam, az ember lánya mégiscsak rákap ezekre az illegális hatóanyagú szerekre, melyektől egyébként rendre rosszul volt korábban, tiszta fejjel úgysem képes elviselni semmit maga körül, aztán már otthon is nevelgettem két tövet, a nyolc-tíz magból, ami véletlenül kipergett az egyik vásárlásból származó szárvégből, ennyi gondolta érdemesnek szerény személyem a megsznásra, az ablak előtt növekedtek napfürdőben a kiszáradt vízipálmák virágládájában, termettek is szépen, már majdnem normális életem volt újra, volt új

munkahelyem, jóval intoleránsabb, mint az előző, ám elviseltem, amíg lehetett, az ott terjedő verbális agressziót is, bár nem sikerült végigvinnem az *öntudatos, erős és kikezdtelennel kollegina* szerepét, egyszer csak összecuklottam a macsótámadások alatt, mindegy is, mit mondott az a szerencsés faszi, egyszer csak elbőgtem magam, épp mint egy öt éves, két nap múlva onnan is kiléptem, a csúnyácska HR-munkatárs igencsak értetlenkedett, könnyű volt neki, öt hetente egyszer legalább megbaszta valamelyik kiemelt ügyfelünk, jobb híján, de én akkor már vagy tizennégy hónapja nem értem hozzá senkihez, mert a diéta legkegyetlenebb része a szexuális önmegtartóztatás volt ezen a legeslegjobb világon, mert mindenki felelős mindenkiért, még óvszerrel is kockázatos lett volna belemenni bármibe, ha már nagyok az igényeim, márpedig igen nagyok, és ha valakivel testi kapcsolatba kívánok kerülni, úgysem elégszem meg a pusztá dugással, hogy a farka, esetünkben latexborításban, bennem köpüljön fel-alá, ráadásul ebben a defenzív alapállásban is elkerülhetetlenül érintkezik nedveimmel, konkrétan a fertőző hüvelyváladékkal, mérgező pinavizemmel, ahogy akkoriban nemegyszer becézgettem legszebb részem édes nedvét, büntettem magam az intakt személy mítoszával, pedig mennyire hiányzott a másik testének odaadó ölelése, hogy érezzem, valaki mennyire kíván engem, élvezzem a bennem mozgó kemény húsdarabot, és ugyanilyen érthető okok miatt nővel sem bújhattam össze, pedig ekkorra már majdnem elfelejtettem a korai stádium iszonyú viszketéseit, a szerelmemnek köszönhető újabb álmatlan éjszakákat, melyeket azzal töltöttem, hogy megpróbáltam kikaparni magamból, legszebb részből a kint, igyekeztem csillapítani a szüntelen égő viszketést a puncimban, ehelyett csak apró véres sebek lettek rajta és benne a türelmetlen vakarózástól, melyben semmi örömöm nem volt, holott már majdnem elfelejtettem a szúrós, undorító szagot, mely belőlem, koncentráltan az ágyékomból áradt már négy vagy hat órával a zuhanyozás után, majdnem elfelejtettem a gusztustalan fehéres váladékot, melytől jó néhányszor még émelyegtem is a vízszög alatt meglátva, szükségszerűen minden a lehető legjobban történik e legeslegjobb világon, *Candida Albicans*, te leghűségesebb kísérőm e lehető legeslegjobb világon, hosszú szárazság volt, szerelmem búcsúajándéka, négyszázharminckilenc napig (írd és mondd 439 napig) nem ihattam alkoholt, és nem szeretkezhettem, maga volt a pokol, három nap Canossa ehhez képest semmi, de tényleg, majdnem beleőrültem, kiköthettem volna akár a toxikológián újra, ezúttal *tényleg* biztosra menve, de kibírtam azt a tizennégy és fél hónapot, *ami nem öl meg, az megerősít*, végre tisztességgel megvacsorálhattam, ízorgia volt a hagymás-tojásos kakas-herrepörkölt, amit elkészítettem immár végtelen türelemmel magamnak, ezt jó előre, mint egy közép-fajsúlyos rituálét elterveztem, hogy megadhassam a módját, utána nyugodt ritmusban, de a hosszú szűkölködésben megszokott módon a tévét bámulva két óra lassú leforgása alatt megittam egy üveg édes pezsgőt, az egyetlen még virágzó kender-tövet darabokra vágtam a kenyérvágó késsel, bele egy szemeteszsákba, már majdnem teljesen kiszáradt a combom között nevelgetett kis kertecske, lefeküdtem aludni félig-meddig megelégedetten és váratlanul részegen, másnap már férfiakra vadászhattam, hisz minden esemény egyetlen láncsort alkot ezen a legeslegjobb világon, és a korántsem meglepő gyorsasággal, bár a rutinját veszített szomorúságával felszedett alkalmi ismerősömmel lefolytatott alsó-közepes minőségű (és a pontosság kedvéért: óvszerrel lefolytatott, kiábrándítóan rövid) kúrát is mindenkefelettinek értékeltem, szürkés ködmasszában lebegve, ám érthető módon, mert talán igaz lehet, hogy ezen a legeslegjobbnek nevezett világon minden egyes esemény valóban egyetlen láncsort alkot, mégsem vagyok ebben teljesen biztos, és ekkor már várt a munka a kertben.

Tokai András

„NAGYAPÁTOK”

*Nagyapám, Takách Béla százados emlékezetére
(Komárom, 1885 – Budapest, 1927)*

Jelent-e valamit, avagy, ahogyan álmoskönyvekben olvasom: mit „jegyez” lopakodó nagy macskát látni őszi fán, ködös halottak napi reggelen? Azt a kárpátokbéli fronton lőtt, fejjel lefelé lóगतott hiúzt jegyzi-e, amelyet a megbarnult fényképen jó negyven évvel később mutatott Kicsi nagyanyám? Két-három fénykép maradt csak, amelyeket, ha nagyon jók voltunk, Kicsink időnként elővett paliszanderfa dobozából, és megmutatott nekünk, gyerekeknek: Nagyapátok!

„Nagyapátok” – sohasem Béla! – volt a múltidéző történetek tárgya, amelyek úgy kezdődtek, hogy: „gyerekek, most ezt elmondom nektek, de vigyázzatok, olyan büdös kommunista világot élünk, hogy ezeket jól megjegyzitek, de nem beszéltek róla soha senkinek”. Nem sok fénykép maradt nagyapánkról. Volt ez a hiúzos, volt egy, amelyiken rövid, tuskés szakállal, profilból látszott, fiatal erős ember, mint a magyar kártyán – mért magyar? –, mikor csupa svájci hős: a Rudenz Ulrich, a Fürst Walter, a Tell Vilmos, vékony, döntött zsinórirásos betűkkel. Később láttam egy Hemingway-képet is, amely Nagyapátok szakállas fényképére emlékeztetett.

Ha rövidebb mese ígérkezett, akkor én a magyar kártyából, ha hosszabb, akkor a két-paklis römicsonmagból építettem mese közben a kártyavaráimat. A lányok, a két másik unoka, gyöngyöt fűztek, vagy Kicsivel mind a négyen kötött rongydarabokat fejtettünk, és a bondor fonalakból, takácscsomóval végtelenné kötve a szálakat, színenként változtatva, testes gombolyagokat készítettünk.

Sokáig, sokáig hittem, hogy a takácscsomót is „Nagyapátokról” nevezték el. Persze, valakinek egyszer az ősök közül Szombathelen, Kőszegbe, Komáromba, Pozsonba, Nyit-rán vagy még följebb, a tátrai hegyek közé bújt falvakban, városokban, csak takácsnak kellett lennie...

Volt egy, van is páros kép is Nagyapánkról és Kicsiről. Még csak kétcillagos főhad-nagy volt akkor, jegyes korukban vagy fiatal házas korukban készülhetett. Ezen kopasz a nagyapánk, és Kicsi nagyon fiatal, még sötét a sűrű, rakoncátlan haja. Ezen a képen se nevet a Kicsi, talán tudja már keserves sorsát, Takách Béla korai halálát, első, egyetlen fiuk, az ifjabb Takách Béla agyhártyagyulladását és gyors pusztulását húszéves korában, a maga hosszú-hosszú özvegységét és támasztalanságát férfiak nélkül. Belőlem akart magának, a családnak férfit és támaszt faragni, így, a lányokkal nem sokat törőd-ve, a mesék mind-mind hősiek és férfiasak voltak: Nagyapátok erőmutatványai, rettenthetetlen bátorsága, és igen, az is, hogy minden más asszony is őbeléje volt szerel-mes. Volt a kevés fénykép között egy csoportkép is: kopasz itt is a Nagyapátok, közép-en ő az, a szombatheli tisztikarral, ott vannak mind a feleségek is, és nézzétek, a sok bolond asszony mind a Nagyapátokat bámulja a képen.

Nem volt sajnos fénykép minden történethez, de Kicsim, akivel együtt olvastuk akkor és még sokáig, nagykamasz, első egyetemista koromig a Jókai-összest, csodálatos mesélő volt: hiába élt akkor már több mint harminc éve Pesten, gyönyörűen formált, hosszas, nyugodt mondatait enyhe vazsmégyei zöngésséggel fűzte egymázs után. Ta-

nőtt bennünket arra a beszédre, ami Szombatheltű nem messzi szülőfalujában, Náraiban járta. „Há miész aara főnek e lúvee?” (Azaz: Hová mész arra fölfele azzal a lóval?) Ez a „hámisz?”, a „gyerejde” meg – Isten bocsássa meg neki – a ritka, de heves „rosseb”-ezés volt Kicsink meséinek azóta is fülembe csengő alaptónusa.

Az, hogy a hallottakat azután titkolni kell, természetesen megerősítette a meséket, amelyekben persze biztos volt jó adag túlzás is. Mért ne lett volna? „Nagyapátok” nem csak a legbátrabb magyar katona volt, akiről az járta, hogy ő volt az utolsó tiszt a közös hadseregben, aki nem úgy vezényelte a rohamot, hogy „Előre!”, hanem úgy, hogy „Utánam, legények!” Meg is sebesült hétszer az I. világháború különböző csataterein, de katonái úgy vigyáztak rá, annyira szerették, hogy a legnagyobb golyózáporban is kiásták, amikor eltemette egy gránátrobbanás hatalmas földkupaca, de legendásan erős ember is volt: túlélte. Bivalyerejéről azt mesélte Kicsink, hogy fiatal tiszt korában lovastul felemelte a parancsnokát, máskor egy egész cigánybandát parancsolt a biliárdasztalra, alájuk bújt, és asztalostul a levegőbe emelte őket. Nagyapátok számtalan felborult kocsit, szénásszekeket egymaga emelt ki az árokból, és így tovább. Egyszer, talán Grazban vagy Bécsújhelyen?, előre megkoronázta Károly főherceget, aki akkor még esélytelen volt a trónöröklésre, de Habsburg főherceggként ő is kötelezően töltötte szolgálátát egy (Bécshez azért elég közeli) garnizonban. A tiszt állomány új porcelán éjjeliedényeket, ahogy Kicsink mondta: „serbliket” kapott, ezeket a kaszinóban sörrel töltötték meg, és a nagy duhajkodás végén Károlyt egy karosszékebe ültették, Nagyapátok a biliárdasztalra emelte trónszékestül az újdonsült királyt, fejére serblit nyomtak, és elénekelték a Gotterhaltét.

Takách Béla korán nyugdíjba vonult. Esküdött két királyra, Károlyra ugyebár kétszer is, Kun Béla alatt nem szolgált (az „ibi-ubi” kerestette táviratilag ezt az erős és veszedelmes hírű katonát, és a győri börtönbe dugta a kommün végeztéig), kormányzóra meg nem akart esküdni. A katonaságtól „leszerelt” lovakkal és egykori legényeivel fuvarozási társaságot alapított: Szombathelyről Bécsbe járt fuvarokat vállalni. Mi lehetett a zrt. neve? Milyen jól mehetne most az a cég, amikor nyolcvan év múltával megnyitották *ugyanazokat* a határokat, a schengeni egyezményvel „überolva” a trianoni egyezményt!

Óriás erejéhez szükséges nagyevő voltáról nem szólt a mese, de szép, nem szép: Nagyapátok nagyívó volt. Ezt a tulajdonságát s egyben Kicsinknek Nagyapátokhoz fűződő óvatos viszonyát abból a meséből ismerhettük meg, amelyik arról szólt, hogy az egyik ilyen bécsi fuvarszerző újtjáról megtérve, Kicsink már többször csodálkozva tapasztalta, hogy a százados úr gumin ugráló majmokat hoz mind a négy gyereknek. Nagyapátokat nem illett, nem volt szokás egyenesen kérdezni ilyen apróságokról, mint pénzkereset, megélhetés, ajándék; így a főlegényt kérdezvén, Kicsink megtudta, hogy a tekintetes úr Grinzingben egy olyan kocsmába jár vállalata ügyeit intézni, ahol gumin ugráló majmot kap ajándékba mindenki, aki egy ültő helyében 12 korsó sört megiszik. És akkor még élt az ifjabb Béla, négy gyerekre kellett gondolnia a tekintetes úrnak.

A vállalkozás, úgy látszik, nem igazán volt sikeres, talán a lovak is megöregedtek, hogy, hogy nem, '26-ban az akkor negyven-egynehány éves Nagyapátok, akinek legendás erejét és férfiaságát, úgy látszik, még mindig számon tartották bajtársai, meghívást kapott, hogy a pesti Ludovikán legyen testnevelő tanár. Örömmel és büszkén vállalta; amit lehetett, pénzzé tettek, és a család vett egy lakást az éppen akkor épült tisztviselőtelepi városi házban. Földszinti lakás volt, csak két szoba-cselédszoba. Akkor talán még cselédlányra is teltet, a megiszteltetésbe és túlzott izgalomba azonban hir-

telen belehalt az erős ember. Ludovikai tanárságából egy emlékem maradt, egy harcászati tankönyv, melyet Takách Béla örökre kikölcsönzött a Ludovika könyvtárából. Idén adtam tovább e dédapai emléket Matyi fiamnak, aki a családon belül egyedül igényli a harcászati ismereteket, mivel logisztikával foglalkozik egy goromba világban. Kicsim így maga végezte a cselédmunkát a négy gyerek mellett, és szerény nyugdíját pótolandó, kiadta a cselédszobát a Népligeti vurstliban akkor még vidáman működő hullámvasút pénztárosnőjének.

Ez a kapcsolat oly maradandó volt, hogy mi, unokák még az átkos ötvenes években is ingyen szállhattunk akárhány menetre a hullámvasútra, egészen addig, míg a vurstli nagyobb részét és főképp a hullámvasutat is le nem bontották és el nem szállították a sztálinvárosi sztahanovisták szórakoztatására.

Nagyapátoknak sok érdeme mellett a származása semmiképp sem vetekedhetett Kicsiével, aki valóságos Hertelendy lány volt, a zalai ágból. '38-ban sok papírt kellett beszerezni, Kicsink paliszanderfa dobozában ott volt egy belügyminisztériumi igazolás arról, hogy Nagyapátok egyik ükapja, Takách András, másokkal együtt, 1666-ban megerősített nemességével együtt Lipót királytól megkapta Alsógellér, Vár- és Nemesbogyfa falvakat. Ezek nem messze voltak Komáromtól, ahol Takách Béla Nagyapátok aztán 1885-ben megszületett, a komáromi városi jegyző fiaként. Addigra hol voltak már azok a falvak! Alsógellért, Nemesbogyát még olvasni némely térképen, de Várbogyfa? Még az emléke is eltörlődött azóta.

Ahogy a néhány megfakult fényképen: a hiúzoson, a szakállason, a szépasszonyos helyőrségi csoportképesen és a kettős ovális kis képen kívül még a gyerekkoromban egyszer-kétszer látott rózsaszín márvány sírköve is rég eltűnt az Új Köztemetőből.

KICSINK

*Nagyanyám, özv. Takách Béláné Hertelendy Mariska emlékezetére
(Nárai, 1893 – Budapest, 1967)*

Üdögél az ágya szélén. Üdögélt kell mondanom, mert amint fölremlik előttem Kicsi nagyanyánk alakja, az a zöngés és a hosszú magánhangzókkal takarékoskodó, izes, vasmegyei beszéde is azonnal megképződik belső hallásomban. Vasmegyei, zsével, a zart meg nyílt e-kről nem is beszélve. Szóval ott üdögél, ebben az emlékképben az ágya szélén, és a két térdét, illetve inkább az alsó combját közvetlenül a térde fölött ütögetve két öklével, panaszosan tagolva mondja: – Ej, let-tem is, csak ne vó-nék!

Öregségére csont- és főfájások gyötörték, gyöngye lehetett a szíve is, és alacsony vérnyomása vagy más miatt gyakran megszedült. Nem csoda: eszmélő kisgyerekkorom idején már majdnem harminc éve özvegy volt Kicsink, megért két háborút, most már – mint mondogatta: pszt! – a második, hosszú *kommünt* élte, és nemcsak a férjét vesz-tette el korán, hanem akiben a négy gyerek közül egyedüli újabb férfit és támaszt remélhetett, húszéves korában egyetlen fiát, a kisebbik Bélát is, egy ostoba agyhártyagyulladásban.

Maradtak hát a lányok. Azokban nem volt sok köszönet. A legnagyobbik: Zsuzsa, az én anyám, az apjára ütött. De minek egy lánygyerekek ekkora termet és ekkora száj? A két másiknak, Bözsinek és Vicának meg az eszével volt a baj. Az egyiknek túl sok volt ebből – tán mert hogy gyerekkorában rossz nyelvek szerint az udvarról a *tükszart* szerette csipegetni –, a másiknak túl kevés. Egyiket se tudta rendesen, időbe *fűrő* adni. Ahogy ezt mondta: *fűrő adni*, ebben benne volt a lányos anyák minden keserősége. Csupa vesződés volt ez a három, mire egymagában nagy nehezen fölnevelte őket, meg mire eladósorba keveredtek, *má gyütt* is a második háború. Azt mi lett a *víge*, istenem? Csak gyerekek lettek, férjek sehol. – Ej, lettem is, csak ne vónék!

Ha így erősen elővette a *Weltschmerz* vagy a *misz* – mert, mondanom sem kell, egyrészt tudott németül, másrészt volt humora és öniróniája –, akkor kiment a konyhába, egy kis ócska lábosban megpörkölte magának a kávé, és az egész hatalmas, ám a háborús belövésekből csak ideiglenesen és kontár módra megszabadított lakást belengte ilyenkor a Baross utcai csemegebolt rejtelmes illata. Aztán a kávéhoz meg már a kávé közben, sőt előtte rá-rágyújtott. Olcsó volt még az ötvenes években a cigaretta, Kicsink egyfolytában cigarettázott. Beszédes kis ráncos arcának egyik legfontosabb mozdulata máig előttem van: a szája szélére ragadt dohánydarabkát két ujjával lecsípi, és utána kétszer-háromszor megnyálazza előrebígyesztett alsó ajkát: – Ez a büdös Kossuth!

Ötéves Tervet, a másik olcsó cigarettát, természetesen soha nem vett volna a szájába, mert szünet nélkül demonstrálva ellenérzését, gyűlölt mindent, ami ezzel a második kommünnel kapcsolatos. Rákosi vagy Sztalin nevét kimondani sem volt szabad, ha meghallotta, kikapcsolta a rádiót, ha ilyesmit látott kedvenc keresztrejtvényűségjében, a Füleiben, kivágta a kellemetlen szavakat. Csütörtökön megvetette magának a Füleket, és a varróollójával nekilátott. Szovjetunió, Moszkva, Lenin, ötéves terv, sztahanovisták: efféle szavak nem maradhattak benne a lapban. Így ráadásul sokkal emberpróbálóbb feladat volt a rejtvényeket megfejteni. Ha túl könnyű volt egy rejtvény, haragudott: ilyen könnyű? Ez nem *gilt*.

Olvasni sokat szeretett, főleg Jókait, amiből sok volt otthon, de kivette a kezemből, nyolc, tíz, tizenkét éves fiúcskáéból a könyvtárból hozott Verne- meg May Károly- vagy Cooper-könyveket is, és persze mesélt, mesélt, ahogy máshol megírtam: nagyapánkról. Ha egyedül maradt, az ablakba könyökölve nézegetett. Számolta a ház előtt elhaladó egyenruhásokat: katona, gyári őr, mentős, tűzoltó. Tisztfeleség volt. Mikor még kijárt az utcára, valamit akart neki mondani egy rendőr. Ő a kis dacos fejét fölemelve rászólt: – Gombolja be, fiam, a nyakán a gombot, és igazítsa meg a zubbonyát, aztán majd meghallgatom.

És persze értett a fegyverekhez, elmagyarázta a revolver meg a teljesen másféle ismétlőfegyverek működését. Jól tudott mindenfélét szerelni. – Hozd ide azt a kis *kész-ségemet* – mondta, és akkor a spájzból elő kellett neki hozni egy kis kézre álló szerszámot, ami kalapács, kisbalta, szög- és srófhúzó és harapófogó volt, mindez egyben! Kötni, horgolni is jól tudott, de nem szerette. Kártyázni igen szeretett. Tanított nekünk rómit, mesélt a különös nevű lórumról meg a férfiak tarokkjáról. A bridzsről valamiért szent borzadállyal beszélt, mintha az is szerencsejáték lenne, mint amit azok a boldog lányok a háború alatt kalandos fiatalemberektől tanultak, a *smen*.

Rossz napokon egyszer csak megszólalt: – Szaladj csak le a Zagécsibához, hogy adjon neked két csodaport, tudod. Csak annyit mondd, a nagymamádnak a csodaporból kettőt. Olcsó volt ez is, filléres vigasz. A tisztviselőtelep egyik árnyas utcájában valahogy megmaradt egy magánpatika, vagy lehet, hogy államosított, de a régi gyógyszerésszel, akinek a nevét: Géza bácsi, így rakosgatta valaki össze játékosan. Kisgyerek-

korom egyik nyelvi csodája volt ez. Nem egyszerűen visszafelé, ami olyan közönséges, hanem vissza-előre, vissza-előre, mint a horgolás, amit fiú létemre épp ezen a Zagécsibá-elven kacagva megtanultam Kicsinktől. A por maga ügyesen hajtogatott papírtasakba volt kimérve. Ha széthúzta a két végét a fejfájásban szenvedő, és kettébe hajtotta, rögtön a szájba lehetett pöccenteni a tartalmát. Rémlik, hogy a receptben Papaverin, Codein, Amidasophenum és talán Coffein lehetett, milligrammokban. Ha a körzeti orvos írta fel, szinte semmibe sem került. Enyhén kábítószerfüggő lett volna a nagyanyánk? Na és? Nem küldött porért mindennap, mint ahogy az alkoholt is szemmel láthatóan kedvelte, de annak a fogyasztása se volt mindennapos vagy túlzó.

Vica, a legkisebb lány, aki már jó ideje nem lakott velünk, fizetésnapkor gyakran hozott az anyjának egy kis nassolnivalót. Süteményt a cukrászdából, szardíniát, ha épp lehetett kapni és egy-egy kis, két és fél decis üveg rumot is. A teát, ha nem volt beteg, Kicsink két kanál Porto Rico rummal itta. Ha beteg volt, akkor jöhetett a citrom, illetve jobbára inkább a citrompótló. Citrompótlóból, tűzkből és szaharinból (tán így volt az aprócska rózsaszín papírzacskóra írva: Saccharin) bőven maradt a spájzban a háborús időkből, és jó hasznát is vettük e valutáknak '56-ban is.

De még '56 előtt vagyunk. Ekkoriban kezdték „kitelepíteni” a jobb embereket. Talán Batlayéktól, talán Rhédeyéktől jött a hír, de lehet, hogy Szombathelyen Miklós bácsi hallotta Kiskoóséktól: hamarosan kitelepítik Budapestről, de a nagyobb vidéki városokból, mint *Szombathehrül* is, a jobb famíliákat. Rövid végzés érkezik, mindenféle eljárás nélkül, ahogy Miklós bácsi interpretálta: *ebben* a kommünben nem proliferdeket osztanak, mint '19-ben Náraiban, hanem a rendes, úri lakásokból csinálnak prolikakásokat, kifarcellázva őket szobánként. Ahelyett, hogy új lakásokat építenének, elosztják, ami van: i-gaz-sá-go-san. De hát hogy az oroszok jöttek be, és nem az amerikaiak, ezt várni is lehetett. Moszkvát megjárt emberek régóta mesélik, hogy ott ezt már a húszas években megcsinálták. Most itt is sort kerítenek rá, ha nem az oroszok, a moszkovitáik... És közben persze, egyúttal, megszabadul a rendszer a megbízhatatlan elemektől.

Megbízhatatlan elemnek '52-ben, '53-ban a „kulákokon” kívül elsősorban a jobb famíliák számítottak, azaz mindenki, aki ipszilonnal írta a nevét, vagy ha nem arra végződött, eö-nek kellett lennie benne az ő helyett, vagy legalább dupla ó, dupla s vagy ch volt benne valahol. Hertelendy Mariska özvegy Takách Béláné két jogon is alkalmas volt arra, hogy a végzést megkapja, de, a rosseb egye meg, az a fránya végzés sehogys sem akart megjönni. Kicsink szégyenében hónapokig ki se tette a lábát a lakásból. Aztán egyszer csak jött a hír, hogy Feri öccsét, aki jobb időkben a Keleti Főcsatorna mérnöke volt, ám jelenleg az esztergomi víztorony felelősségteljes éjjeliőri állását töltötte be, valami idegen nyelvű rádió hallgatásáért Recskre utalták be vagy másfél évre. Meg volt mentve a család becsülete, és Kicsink, talán életében utoljára, ismét zsúrt adott, ahol így panaszkodott a barátneinak: – Ezek most azt találták ki, hogy várnak a kitelepítéssel, a mi famíliánkból egyelőre csak szegény Ferit internálták. De ahogy én azt a gazembert ismerem, az még ott is megcsinálja a szerencsését!

És valóban, Feri bácsi keresztapám egyszer csak vidáman megjelent, mint aki hosszú távol-keleti vadászatról érkezik, és egy kis belülről zománcozott fületlen csészét hozott ajándékba – Recskről. Mint csípőficamos, mankós ember, ő irodán vagy valami laboratóriumban dolgozott, ahol ilyen csészékben vizsgálták, kevergették vagy finomították a rézbányában előforduló kevéske aranyat. Kicsim ezután haláláig ebből a zománcos *pikszis*ből itta a feketét, naponta többször is megemlékezve a családot ért újabb szörnyű megpróbáltatásról, és hálát adva Istennek, hogy attól is megmenekített. Csak vajon *hun a rossebbe'* dugdoshatja a Feri a Recskről kimentett sok aranyát?

EUSTACHE DESCHAMPS (1340 K.–1405 K.)

Eustache Deschamps, nyugodtan mondhatjuk, a francia középkor legtermékenyebb szerzője: életműve körülbelül 1500 különböző hosszúságú vers, a rondótól a hosszabb erkölcsi traktátusig, megközelítőleg 82 000 verssor, valamint egy prózában írt költészetten, az *ART DE DICTIER*, összesen tizenegy vastag kötet a modern kiadásban. Korának egyik legbefolyásosabb személyisége értelmiségi körökben, Chaucer, Christine de Pisan és a kor számos írója, költője adott a véleményére. Nevét mégis gyorsan elfelejtették, művei mint anonim költemények jártak kézről kézre a XV. század Franciaországában. Hatása érezhető Charles d'Orléans vagy Villon költészetében, hogy csak a Magyarországon ismeretebb neveket említsük. Fontos költő tehát az irodalomtörténet számára, de nem kevésbé fontos forrás a történészek, illetve a kultúrtörténet iránt érdeklődők számára. Eustache Deschamps mindent versbe öntött a fogfájásától kezdve, a kor nagy háborúin át, a lánya esküvőjéig. Akár egy buzgó krónikás, a fontosabb eseményeket balladákban és rondókban örökítette meg, színesen ábrázolta az udvari életet, a városok hangulatát, elsiratta a nagy halottakat, üdvözlő verssel köszöntötte az illusztris újszülötteket. Kedvvel filozofált, gyakran osztorozta a kor bűneit; túlzott igazságérzete miatt a korhely ifjú udvaroncok egy ízben csúnyán bántalmazták és megszegényítették, amiről szintén született egy ballada. De találunk művei közt orvosi szaktanácsot, építészeti szakszöveget, illetve teológiai okfejtést is. Az ezeröttszáz vers nyilván nem csupa remekmű, de elképesztő sokszínűsége és verstani virtuozitása minden olvasói igényt kielégít.

A jelen válogatás Eustache Deschamps sok hangja közül kettőt mutat be. Az első hang a kor erkölcstelenségét panaszolja,

a mindenhol büntényt látó és sejtő, megbotránkozott ember hangja. A második az utazó követ élményeit elregélő, gyakran zsémbelő, ritkán lelkendező hang. Deschamps sokat utazott, jobban mondva sokat kényszerült utazni – bár amolyan ott-hon ülő fajta volt –, ezekről az útjairól legtöbbször csak rosszat tudott írni. Ott-honán, Champagne-on és Párizson kívül talán csak Picardiában és Brüsszelben érezte jól magát, máshol mindenütt emésztette őt a honvágy. A válogatás versei két nagyobb és egy kisebb utazás során születtek, az első 1384-ben egy magyarországi utazás volt, amikor is a francia király öccse, Orléans-i Lajos a magyar király, Nagy Lajos lányával, Máriával tervezett esküvőjét készítette elő, a második pedig egy mintegy tíz évvel későbbi út, amikor Vencel, cseh király udvarába indult. Mivel Magyarországra télen érkezett, a legrosszabb időben kelt át a hegyeken, így maga az út borzalmas élmény volt számára. Ráadásul a Nagy Lajos halála után kialakult kaotikus helyzetben a francia herceggel kötenődő frigy csupán az anyakirálynő és híveinek terveiben szerepelt, a magyar bárók egy nagy csoportja Zsigmond-párti volt, egy harmadik párt pedig a nápolyi Anjouk jogfolytonosságát támogatta. Végül Zsigmond került Mária mellé a trónra (pontosabban a helyére), Orléans-i Lajos pedig maradt francia herceg, s lett Charles d'Orléans, az utolsó trouvère költő apja, egyben XII. Lajos francia király nagyapja. A vers modern francia kiadásában a következő címet kapta: *BALLADA MAGYARORSZÁG ÉS LOMBARDIA ELLEN*. Ez nem Deschamps címadása, és nem is tükrözi igazán a vers tartalmát. Illyés Gyula korábban lefordította már ezt a költeményt a *FRANCIA IRODALOM KINCSESHÁZA* című antológiába egy a nikápolyi csatában elesett francia lovagokat sirató és egy

Párizst dicsőítő ballada társaságában. Ő a vers érdes hangneméhez azt a magyarázatot fűzi, hogy mivel Máriát végül Zsigmondhoz adták, urához való lojalitása készíthette Deschamps-t ilyen keserű szavakra. Valójában a költő nem csak egy panaszos verset írt erről az útvjáról. Többek közt az itáliai matrózokat is lesújtó kritikával illeti, pedig nekik végképp semmi közük nem volt a magyar belpolitikához. Minden bizonnyal ez a vers is csak egy panasz a sok közül, ami Deschamps úti költeményeit jellemzi. A prágai útvjáról is csupa elkeseredett hangú verset írt, holott az a küldetés nem járt kudarccal. Igaz, ott majd-

nem elveszítette fél szemét egy lovagi tornán. A clermont-i utazás viszont valószínűleg hibátlanul sikerült. Deschamps láthatóan nem szeretett külföldre menni: nem volt ínyére, ha nem értette mások szavát, ha nem volt kellően tiszta a szállás, vagy ha nem élvezhette kedvenc étkeit. Az életét és épségét veszélyeztető hegyvidéki tájak, „barbár” nyelvű németek és koszlott cseh fogadók mégsem homályosították el teljesen ítélőképességét, erre utal egy szép balladájának refrénje, miszerint „*Il ne scet rien qui ne va hors*”, vagyis nem tud semmit az, aki nem volt még idegenben.

Jeney Zoltán

Eustache Deschamps

A MANAPSÁG URALKODÓ BŰNÖK FELETTI SZOMORÚSÁGÁRÓL

(TOUT NE ME PLAIST PAS CE QUE J'OY)

Minden borzaszt, mit hallok itt,
Minden szörnyű, mi most folyik,
Mindig víg lelkem zaklatott,
Minden erény ma már halott,
A rend, az ész, a jog s a hit.

Minden bútól s kintől zokog,
Mindenhol bűn s átok ragyog,
Mindenki Istentől szökik,
Mindenkinek a több a jobb,
Mindent akar, ki pénzt adott,
Mindenhol titkon nő profit.

Minden bűnbánat elfolyik,
Mindig megaláznak porig,
Mindenki vesz, mindenki lop,
Minden rohad, vagy egyre fogy,
S bárki erről pletykálgodik,
Minden borzaszt, mit hallok itt.

Mindenki jussért kuncsorog,
Minden közvagyon párolog,
Mindenki körbetartozik,
Mindenki már elkárhozott,
Minden tett kárra kárt hozott,
Ki-ki forralja bosszúit.

Minden pap bűnre éhezik,
Lovag, pór éppen úgy, amíg
Az Antikrisztus nem kopog,
Mint ahogy az megíratott,
Elmém ily gondok terhelik,
Minden borzaszt, mit hallok itt.

Jeney Zoltán fordítása

PÁLLOTT PUTRIK, POLOSKA, PÓK...

(POULZ, PUCES, PUOUR ET POURCEAULX)

Pállott putrik, poloska, pók,
Ez fogad mindig a cseheknél,
Pácolt hal cipóval s hideg tél,

Póré s kel borssal kaphatók,
A hús barnább a szerecsennél,
Pállott putrik, poloska, pók.

A tál itt nem lát tálmósót,
Epét iszik, ki enyhe sert kér,
Párnán a penész pora pernyél,
Pállott putrik, poloska, pók,
Ez fogad mindig a cseheknél,
Pácolt hal cipóval s hideg tél.

Jeney Zoltán fordítása

NEM TUDHATOM, A MENNYORSZÁG MILYEN...

(DE PARADIS NE SÇAROIE PARLER)

Nem tudhatom, a mennyország milyen,
Hiszen sosem jártam ott életemben,
De a pokol ösvényeit szemem
Látta, midőn Magyarországra mentem,
S Lombardián vezettek által engem.
Hegyek között gleccserek, havasok,
A fagy kitart tizenkét hónapot,
Mély szakadék vigyáz oldalt az útra,
Csak pár fenyő s hitvány bokor van ott,
Az a vidék a poklok rusnya bugyra.

Kordé s kocsi nem jár oly szűk helyen
A nap se tör utat a fellegekben,
Meg nem marad ott egy madárka sem,
Ha fúj a szél, lankásabb tájra reppen.
Másfél könyök sincs a csapás keresztben:
Ki félrelép, lehull, tüstént halott,
S ha két derék háttal szembekocog,
Az egyikük a másikat lerúgja,
A járható ösvény szűkre szabott:
Az a vidék a poklok rusnya bugyra.

Szarvas vagy őz nem jár a szirteken,
Nincs búza, sem szőlő, minden kietlen,
Bár látható medve és zerge fenn,
De lakhelyük szegényes élelemben,
Nagy a sötét délelőtt s kora esten,
S a völgy felől zúgnak vad hangzatok.
És Lucifer, aki a legnagyobb
Ördögkirály, öccseit oda dugta,
Hogy fújjanak szerte havat s fagyot:
Az a vidék a poklok rusnya bugyra.

AJÁNLÁS

Uram, ha tán holmi könyörtelen
Bűnösöket büntetni kénytelen,
Küldje oda, s hagyja őket magukra,
Nem várja ott őket, csak gyötrelem,
Az a vidék a poklok rusnya bugyra.

Jeney Zoltán fordítása

UGATNAK, MINT SZARVAST EBEK...

(JE SUIS AUX ABAIS COMME UNS CERFS)

Ugatnak, mint szarvast ebek,
Nyers hangokat törnek kerékbe:
Mind németül habog-hebeg.
A latin? Zselatin! S zselére
Nem kap, csak Isten pár zsellére!
Mert a germán olyan galád,
Érti bár nyelvünk sok szavát –
Hús évéd itt lehúzhatod,
Egy szót sem ejt, mi nem saját:
A német németül makog.

Inkább, amíg be nem reked,
Üvölt – s közben mintha lenézne!
Fene az ilyen életet!
Gubbassz gőzben, zsírost egyél te,
Vágtass fel rengeteg hegyére,
Szakadékon úzd lovad át,
Taposs jeget, erdők havát,
Öt mérföldet, ha nem hatot –
Ha franciát orront – nahát,
A német németül makog.

Vendéglátás? Jaj, az remek!
Szalmát a vándor fekhelyére!
Lepedő? Lepedék-lepett.
És tiszta abroszt mért cserélne,
Ha vendéghad jó estebédre?
S mily finom asztaltársaság!
Egy nagy tálból tizük zabált,
Szószban túrnak, rút vadkanok!
Fütyülök rá! Más az, mi bánt:
A német németül makog.

AJÁNLÁS

Uram! Mária szent nevére
Mondom: a Szép Péknébe térj be,
Vagy a Három Királyt lakod –
Ily skandalum sehol sem érne.
Dögvész dúlja s métely metélje
Mindet, ki németül makog!

Győrei Zsolt fordítása

MILY NAGYSZERŰ HELY A CLERMONT-I VÁR...

(BEAU FAIT ALER OU CHASTEL DE CLERMONT)

Mily nagyszerű hely a clermont-i vár,
Hisz ott derűs s tetszetős társaság van,
Ki-ki mulat víg dalban, cifra táncban.

Sok hölgye mind ezer jóval kínál
Minden utast, merj kopogtatni bátran.
Mily nagyszerű hely a clermont-i vár,
Hisz ott derűs s tetszetős társaság van.

Egy üde hölgy szerényen invitál,
Nagy becs övez, száll az idő vidáman.
Az éden ez, ezért kell, hogy kiáltsam:
Mily nagyszerű hely a clermont-i vár,
Hisz ott derűs s tetszetős társaság van,
Ki-ki mulat víg dalban, cifra táncban.

Jeney Zoltán fordítása

Miklós Tamás

DIE GESCHICHTE ALS EINEN TEXT BETRACHTEN

Megint egyszer

Walter Benjamin történelemfilozófiai téziseiről

Ismeretes, hogy vannak nyugtalanító szöveg*helyek* a filozófiában, ahová sokan elindulnak, de ahonnan még senki sem tért vissza.

Akik mégis visszatértek, azok valójában visszafordultak az út valamely – még biztonságosnak tartott – pontjáról, ahonnan talán belátni vélték és azonosítani próbálták azt a bizonyos nehezen megközelíthető és veszedelmesnek tudott helyet, de akár magabiztosan, akár botladozó nyelven szólnak, mindenki tudja, hogy nem mentek *végig*, s elbeszéléseik így is csak közelítő, töredékes és ellentmondásos felidézésére képesek a látottaknak. Akik a legmesszebb jutottak, azok fogalmazznak a legóvatosabban, talán

attól tartva, hogy még egy lépés, és magával húzza őket a megfejteni próbált szöveg oda, ahonnan már valóban nem vezet vissza út.

A *szöveginterpretációk és múltinterpretációk* lehetőségein töprengők előbb vagy utóbb ott állnak Benjamin történelemfilozófiai tézisei előtt. Úgy látszik, e tézisek meg nem kerülhetők, el nem hordhatók, meg nem mászhatók. Bár az eltelt hét évtizedben számtalan expedíció indult a szöveg belsejébe, zavarbaejtően kevés „biztosat” tudunk róla. Az új olvasó nagy elődei csontjain lépked. Bár kudarcuk figyelmezteti az *interpretáció határaitra*, nincs hova hátrálnia: aki e szövegről hallgatni próbál, annak fecsegnie kell.

A szövegbe vezető úton azután mindjárt három figyelmeztetés intené visszafordulásra.

Először a szöveget az interpretációk elől elzáró *szerzői* sorok.

Másodszor az értekező próza konvenciói alól kibúvó, önellentmondásos képeinek torlódásával maga a *szöveg* látszik ellenállni minden koherens olvasatnak.

Harmadszor az egymást kizáró, legtöbbször az írás egészét nem, csak annak egyes részleteit „lefordítani” próbáló *interpretációk sokaságával* el nem ért vagy éppenséggel általuk elzárt szövegrészek holt teste.

Am ha az interpretátor betapasztja is fülét, hogy ne hallja szerző, szöveg és olvasótársak visszatartó hangjait, s mégis belép a mű területére, világos, hogy e szövegnek egyszerűen nem lehetséges naiv, *elsődleges* olvasata. Számolnia kell azzal a lehetőséggel, hogy odabenn esetleg éppen annak belátása várja, miért kell Benjamin szerint minden interpretációnak *szükségképpen széttörnie* tárgyán. Az értelmező talán oda tart, ahonnan távolodni próbál: megtörténhet, hogy az interpretáció nem felszámolja, hanem feltárja olvasó és szöveg, elbeszélő és történelem, értelmező és tárgya idegenségét. Meglehet, a szöveg saját elérhetetlenségéről szól, s arról az interpretátorról, aki megérti: ha közel is lép zsákmányához, az soha nem lehet egészen az övé.

Az alább vázolt újabb olvasat a visszafordulásra intő figyelmeztetések (I.) és fiaskók (II.) rövid felidézése után és ellenére a TÖRTÉNELEMFILOZÓFIAI TÉZISEK-et koherens, racionális filozófiai szöveggént kísérli meg értelmezni (III.). Amikor értelmezési javaslatunk *határához* érünk, nem csodálkozunk, úgy véljük, épp erről, az emberi jelentésadás korlátairól szól a szöveg (IV.).

I. Figyelmeztetések

Lássuk röviden az említett figyelmeztetéseket.

(1) *A szerző: „Mondanom sem kell, hogy semmi sem áll távolabb tőlem e feljegyzések publikálásának gondolatánál. Ez tágra nyitná a kaput a lelkes félreértések előtt”* – írja Benjamin Gretel Adornónak.¹ Miközben mindent megtett, hogy utolsó húsz évének talán legfontosabbnak tartott néhány oldalát átmentse a veszedelmeken túli időkre. Franciára is lefordította. Egyébként is olyan szerző zárna el szövegét olvasóitól, aki máshol a „*receptió döntő jelentőségéről*” ír, aki szerint a művek „*integrálják mind elő-, mind utótörténetüket*”, s az utótörténet folyamatosan átírja a művet és annak előtörténetét, ami arra tanít, „*hogyan élheti túl a művek funkciója az alkotót, hogyan hagyhatja maga mögött annak intencióit*”, hogy tehát egy mű fogadtatása éppenséggel a mű meghatározó része. De ha ennél fogva „*a művek lezártága kérdéses*”,² hiszen csak a szerző által előre nem ismerhető olvasatok tesz a szöveget azzá, ami – hogyan értsük a „félreértések” miatti aggodalmat? Miért torlaszolni el maga a szerző az interpretációk s ezzel saját felfogása szerint a művé válás útját úgymond a mű védelmében? – Lehetséges-e a szövegnek olyan olvasata, amely e kérdésre is válaszolhat?

(2) *A szöveg*: Már a szöveghez való elemi hozzáférés sem látszik egyszerűnek olvasói számára. „*Nehezen értelmezhető mondat*” – fakad ki egy helyen Marcuse.³ Aki az írás központi gondolatához „*közéltetni akar, csak kerülőutakon teheti*” – írja Greffrath, mert a szöveg nem foglal magában „*diszkurzív nyelven megfogalmazott történelemteóriát*”.⁴ E „*rejtélyes tézisek*” egyenesen „*elzárkóznak az olvashatóság elől*” – véli Engelhardt.⁵ Egyik szövegkiadója, Rolf Tiedemann szerint is olyan „*metaforikus nyelvezetről*” van szó, „*mely makacsul ellenáll annak, hogy diszkurzív nyelvé hozzáférjen*”. A „*túlságosan sok mindent*” magában összpontosító néhány mondat, „*meditatív alámerülésre*” csábít, „*de aligha tesz lehetővé teljesen konzisztens interpretációt*”.⁶ Önellentmondásos töredékről van szó, így „*bármiféle interpretáció igazságtalan a Tézisekkel szemben, mert mindazt, ami a szövegben közvetítés nélkül áll egymás mellett – helyenként pedig egymással szemben és egymást kizáróan –, egyetlen gondolatmenetté kell összefoglalnia és ezáltal valamiképpen nivellálnia*”.⁷ Tiedemann sem biztos azonban a meditatív alámerülésben, mert néhány oldallal odébb kijelenti, hogy Benjamin írása „*a városi gerillák kézikönyve*”.⁸ Habermas szerint viszont éppen a közvetítés volt Benjamin intenciója, igaz, „*azt a szándékát, hogy egyesítse a felvilágosodást és a misztikát, nem váltotta valóra*”.⁹ Nem is filozófiai tézisekről van szó, hanem „*poétikai műalkotásról*”, „*eszmék és képek körforgásáról*”, „*arabeszkéről*” – így Missac.¹⁰ „*Az elméletalkotás bármiféle formájának ellenálló*”, „*irodalmi szöveggént sokféle értelmezést kihívó, de a tudományos vita területére be nem lépő*” munka – így Honneth.¹¹ Benjamin – vélte Hannah Arendt – sem nem költő, sem nem filozófus, hanem filozófiailag művelt, de költőien gondolkodó *flaneur*, kószáló, a TÉZISEK-beli angyal pedig e kószáló megdicsőülése.¹² A szöveg nem irodalom, s nem is filozófia, ért egyet ezzel Weigel, ám ettől még elmélet, mégpedig egy új, „*saját ismeretelméleti és történelemelméleti státusú*” teoretikus forma: „*képi gondolkodás*” (*Bilddenken*).¹³ A TÉZISEK gondolatképeiben (*Denkbilder*) ő, „*a messianizmus pszichoanalitikus újraf formulázását*” látja.¹⁴ Agamben Pál apostol KORINTHOSZIAKHOZ ÍRT LEVELE-É-re,¹⁵ Scholem viszont természetesen ószövetségi, illetve kabbalisztikus hangra talál e szövegben. „*Egy beavatott mondatai a Szentírásból, épp csak némi lepelben, racionálisak és misztikusak egyszerre, ahogyan az ilyen mondatokhoz illik*”.¹⁶ Mások misztika és racionalitás viszonyát illetően skeptikusabban úgy vélték, e „*tantételek messzemenően adósak maradnak az argumentációval*”.¹⁷ Brecht hol úgy találta, hogy „*e kis írás világos és félreértéseket eloszlató [entwirrend]*”,¹⁸ hol pedig – Scholem így emlékszik – bevallotta, hogy egyáltalán nem tud mit kezdeni a TÉZISEK-kel.¹⁹

Vajon lehetséges-e olyan olvasat, mely az elzárkózó szöveg enigmatikusságát is értelmezni tudja?

(3) *Az olvasók*: Benjamin utolsó írását az intenzitása, gondolati koncentrátsága és erős képei hatása alá került olvasók – bármit tartottak is a szöveg természetéről – kezdettől egyfajta *kulcsszövegnek* tekintették. De hogy mit is mond tulajdonképpen az „*újabb kori szellemtörténet talán legtöbbet interpretált szövege*”,²⁰ arról mindenki másként vélekedett. Érdemes írások, például Scholem, Habermas, Adorno, Arendt vagy Marcuse esszéi igyekeztek egymástól megóvni, elhódítani, visszahódítani, a maguk számára „*lefordítani*” – „*hazahozni*”²¹ – a szöveget.²² (Habermas nevezetes tanulmányában egyenesen Benjamin megítélését tekintette kortárs szellemi választóvonalnak – „*an ihm scheiden sich heute die Geister*”).²³ Mintha valamiféle „*új BIBLIA*” volna, „*amely minden kommentár számára nyitott, s amelyben ezután mindenki megtalálja igazolását*” – írja Missac,²⁴ úgy vélve ugyanakkor, hogy túlságosan is nagy hatásúvá vált ez a szöveg ahhoz, hogy ne lenne fontos megvédeni a specifikumát semmibe vevő interpretátoraitól.²⁵ Persze éppen ez a specifikum az értelmezés kérdése. S bárhonnán közelítettek is hozzá, az in-

terpretátorra mindig ott várt valami idegen, nyugtalanító, a kívánt kontextusba csak látszólag vagy látszólag sem domesztikálható elem. – Olvasatunknak tehát az interpretátoroknak e szöveg elhódításáért folytatott harcát és kudarcát is magyaráznia kellene.²⁶

II. A törpe és az angyal – az értelmezés nevezetes fiaskói

A vergődő olvasatok példájaként talán elég megemlíteni a rejtvényfejtők fantáziáját leginkább próbára tevő két kép, a *sakkozóautomata* és az *angyal* értelmezéseinek néhány dilemmáját.²⁷

Az első tézisbeli bábot (a „*történelmi materializmust*”) és a „*szolgálatába fogadott*” rejtett bábozót (a teológiát) magában foglaló *sakkozóautomata* interpretátorainak kérdése: *ki kinek a szolgálója?* Vagyis hogy az értelmező szerint a szövegben milyen viszonyban áll egymással teológia és történelemfilozófia (Benjamin szóhasználatában „*történelmi materializmus*”, egyes olvasatokban „*racionális filozófia*”, „*felvilágosodás*”)?

[„*Szekularizálók*”] Akik úgy vélték, hogy Benjamin a „*történelmi materializmus*” pozíciójával azonosul, kénytelenek voltak megválaszolni, miért nevezi a szerző a teológia által mozgatott *bábnak* – tehát valami önmagában élettelennek – ezt a történelemszemléletet. Volt, aki szerint a báb nem is báb, hiszen a szöveg szerint *ő az, aki „szolgálatába fogadja”* a teológiát („*sie [das historische Materialismus] die Theologie in ihren Dienst nimmt*”), tehát a teológia csak látszólag az úr, valójában *ancilla philosophiae*.²⁸ Ez esetben nyitva maradt a kérdés, hogy akkor miért volt egyáltalán szükség a holt bábu képére?

Habermas érdekes módon önkéntelenül *fordítva olvasta* a szöveget, megcserélve a szerepeket, így nála „*a teológia püpos törpéjének kell a történelmi materializmus bábuját szolgálatába állítania*” („*der bucklige Zwerg Theologie soll die Puppe Historischen Materialismus in Dienst nehmen*”),²⁹ hogy azután ehhez képest váratlanul mégis visszacsavarja a gondolatot, mondván: a Benjaminban lakozó „*teológus akadályozta meg, hogy a messianizmust [...] a történelmi materializmus [szolgálatába állítsa] számára hasznossá tehesse*” („*für den historischen Materialismus dienstbar zu machen*”).³⁰ Bár Habermas szerint (jóllehet, azt üzenete Scholemnek, „*senki sem kenheti el Benjamin szakítását az ezoterikával*”)³¹ teológia és történelmi materializmus összeegyeztetési kísérlete Benjaminnak a teológiához kötődése miatt nem sikerült, saját feladatának a hetvenes évek elején éppen azt tartotta, hogy „*Benjamin [ezek szerint tehát a teológiához kötődő] elméletét [...] a történelmi materializmus szolgálatába állítsa*”.³² Úgy látszik, bár Benjamin írásában a teológia állítja szolgálatába a történelmi materializmust (Benjaminról tudjuk, *ő* ennek az ellenkezőjét mondja),³³ ám a szerzőnek az ellenkezőjét kellett volna írnia (azt írta), ha képes lett volna végigvinni leválását a teológiáról. Mintha Benjamin szabadulni kívánt volna a teológiától, sőt „*szakított*” is volna azzal, de valamiképpen mégis „*kötődött*” volna hozzá: Habermas ambivalens leválási kísérletként olvassa a szöveget. Ebben az interpretációban a Benjamin-írás egésze – becsült részeredményei (például nyelv- és tapasztalatteória, konzervatív, mert „*megmentő*” kultúrakritika) mellett is – a Habermas által neki tulajdonított eredeti intenciója szempontjából termékeny kudarc. (A másik problematikus kép, az angyal értelmezésére ezek után Habermas nem vállalkozik.)

Van, aki a bábuval megfélemtetett „*történelmi materializmus*” idézőjelére emlékeztetve véli összeegyeztethetőnek a *holt bábu* képét a történelmi materializmus *elevegenségének* gondolatával. Greffrath szerint a teológia által irányított, kitömött figura csak az *idé-*

zójelben említett – és a szerző által úgymond elutasított – mechanisztikus „történelmi materializmus” képe, míg a szöveg többi helyén idézőjel nélkül – a szerző saját pozíciójára – használt „igazi”, a teológiát integráló történelmi materializmusra a holt báb e meglehetősen leértékelő ábrázolása nem vonatkozik.³⁴ (Ugyanezzel a szembeállításal kísérletezik később Van Reijen és Van Doorn is.)³⁵ Ez esetben azonban kérdés marad, hogy miért használja Benjamin ugyanazt a kifejezést két, egymással szembeállított értelemben, anélkül, hogy a szembeállítást tematizálná? Továbbá: ha az automata idézőjeles „történelmi materializmusa” valójában *eleve* magában rejtja a teológiát, akkor miben különbözik az idézőjel nélkülítől?

Amikor Marcuse úgy látja, hogy Benjamin „*maradéktalanul szekularizálja*” és „*profanizálja*” a teológiát, akkor az nem világos, miért van egyáltalán szüksége arra, hogy mégis teológiai elemeket mobilizáljon? Ráadásul a „materialista” báb mozgatójaként.

[„*Teologizálók*”] Az értelmezők másik táborá úgy véli, hogy Benjamin éppenséggel nem a teológiát szekularizálta, hanem fordítva: „*a történelmi materializmust teologizálta*”. Kaiser szerint a szerző üzenete éppen a teológia és történelmi materializmus azonosítása: a történelmi materializmus természete szerint teológia. A törpe a játék ura. Ez mindenesetre megfordított szemlélet azokhoz képest is, akik – bár elismerték a teológia kulcsszerpét – a történelmi materializmust tekintették az integráló szemléletnek. (Greffrath: a zsidó történelemteológia a marxizmus valódi magja;³⁶ Schweppenhauser: Benjamin a történelmi materializmusban rejlő elveszett messianizmust próbálja visszanyerni.)³⁷ E téren Scholem a legradikálisabb, ő *eleve* kizárólag a teológia körébe tartozónak tekinti a téziseket, mint ahogy Benjamin szövegeit általában is metafizikai-teológiai természetűnek tartja. Habár – úgymond – írásai életének bizonyos szakaszában marxizáló szóhasználatra váltottak, de mindez pusztán „átfordítása” volt a teológiai tartalomnak, szavai mindig is megőrizték kinyilatkoztatásjellegüket. Késői írásait pedig már semmilyen vonatkozásban nem tartja marxistáknak.³⁸ Úgy véli, Benjamin szemében élete végén a történelmi materializmus „*már csupán egy bábú*”, mely a történelmi játszmat csak a teológia titkos tudományának szolgálatába fogadásával nyerheti meg. S a teológia – írja – egyáltalán nem is olyan rejtett a történelemfilozófiai tézisekben, melyekben „*a történelmi materializmusból nem marad sokkal több a puszta szónál*”.³⁹ Kérdés, hogy ez esetben miért ragaszkodott Benjamin ahhoz, hogy utolsó írásában is éppen ennek a holt bábnak a nevében beszéljen? S ha mindenestül teológiai szövegről van szó, akkor mit keresnek benne a történelem radikális átértelmezésére, a lázadásra, a konkrét politikai pártokra vonatkozó mondatok? Scholem éppúgy kénytelen lemondani az írás jelentős részének magyarázatáról, ahogyan a „szekularizáló” Benjamins feltételezők a teológiai elemekkel nem tudnak mit kezdeni.

Van Reijen és Van Doorn szerint Benjamin az első tézisben *ellentétként állítja szembe* egymással a (még teológiával át nem itatott) történelmi materializmust és a messianizmust. Így azután a bábú győzelme valójában „inverzének” győzelme. Úgy látják, Benjamin egyik „extrém” pozícióval sem azonosul, hanem „*egyikből a másikba ugrik*”.⁴⁰ A szerzők adósok maradnak az ide-oda ugrásra vonatkozó szöveghelyekkel, és mintha attól is lazán eltekintenének, hogy Benjamin allegóriájában „törpe” és „bábú” éppen nem egymás ellen, hanem *együtt* játszanak, bármely külső ellenféllel *összetartozó egységként* mérkőző részekből alkotott „automataként”.

Konersmann úgy gondolja, Benjamin *szándékosan kétértelműen fogalmazott*, amikor meghatározatlanul hagyta, ki kit mozgat a „sakkozóautomatában”.⁴¹ Ennek azonban ellentmond az első tézis egyik szövegváltozata, mely felől világosnak mutatkozik a végző változat grammatikai szerkezete is: „*Sie [die Türckenpuppe] kann es ohne weiteres mit jedem Gegner aufnehmen, wenn die Dienste der Theologie ihr gesichert sind [...]*”⁴² Itt, akár csak a szöveg Benjamin készítette francia fordításában, teljesen egyértelmű, hogy a bábu fogadja szolgálatába a teológiát.⁴³

A legkevesebb kockázatot mindenesetre Pfotenbauer vállalta, amikor megállapította, hogy „*teológia és történelmi materializmus nem harmonikusan egészítik ki egymást, hanem paradox módon*”.⁴⁴

Weigel azzal próbál túllépni e kép interpretációjának dilemmáján, s mégis beszámolni a képről, hogy eleve elutasítja az egyértelmű megfejtés lehetőségét, szükségességét és értelmét. Egyrészt mert szerinte Benjamin szövege egyáltalán nem fogalmaz meg semmilyen saját programot, álláspontot, pusztán reflektál különböző történeti gondolkodásmódokra. Másrészt azért volna reménytelen az egyértelmű interpretáció, mert ez a kép nem is fogalmilag felfejthető metafora, nem valami, ami filozófiává fordítható, hanem „genuin” képi gondolat, csak képként olvasható.⁴⁵ Ráadásul, mondja, Benjamin egyáltalán nem állítja, hogy a sakkozógépnek filozófiai „megfelelője” volna (ahogyan a magyar fordítás is olvassa), tehát hogy ezen a ponton hasonlatról volna szó. A szövegben *Gegenstück* szerepel, így Weigel szerint nem hasonlatról, hanem ellenpárról van szó.⁴⁶ De azután néhány sorral később mégis arról ír, hogy „*Benjamin a konkrét szerkezet és annak filozófiai ellendarabja közötti korrespondenciával éppen azt a mezőt írja körül, amelyben a kép mint a külvilág és a tudás alakjai közötti hasonlóság konstituálódik*”. Ha a kép mégiscsak „hasonlóságot” foglal magában, ezen nem változtat, hogy Weigel mondata végére a sakkozószerkezet a „külvilág”, a filozófia pedig a „tudás” nevet kapja. Weigel könyvét annak szenteli, hogy alátámassza az irodalmon és filozófián túli képi beszéd teóriáját, kivonva ezzel a szerző szövegeit a szoros filozófiai értelmezés alól. Szerinte a Benjamin-mű címe – A TÖRTÉNELEM FOGALMÁRÓL – maga is arra utal, hogy a szerző nem maga törekszik a fogalmi meghatározásra, pusztán mások ilyen kísérleteire reflektál.⁴⁷ De akkor vajon miért írja Benjamin a nyolcadik tézisben, hogy „*el kell jutnunk a történelem [...] megfelelő fogalmához*” („*wir müssen zu einem Begriff der Geschichte kommen*”), s miért nevezi saját szövegét a kilencedik tézisben „*itt követett gondolatmenet*”-nek („*der Gedankengang, den wir hier verfolgen*”)? Miért véli úgy a tizenhatodik tézisben: „*nem mondhat le arról, hogy fogalmat alkosson a [...] jelenről*” („*Begriff einer Gegenwart*”)? Miért nevezi akkor magát *Historiker*nek vagy éppen történelmi materialistának? S miért állítja rendre szembe a bírált álláspontokkal a sajátját? A szöveg túl sok eleme válik így értelmezhetetlenné. Vagy ha mindez csak játék, mimikri, s Benjamin nem a saját nevében beszél, bírál, akkor miért tenne így, mi értelme volna az egésznek?

*

Zavarba ejtőek a kilencedik tézis *angyalának* értelmezései is.

Amikor Kittsteiner kijelenti, hogy a kép „*a haladás fogalmának kritikus megőrzése*”, és kifejti, hogy egy virtigli marxista angyal szemében „*a haladás fogalma nélkül a történelem romjai fölötti gyászoló időzés pusztán melankolikus rekonstrukciója volna a történelmi romoknak*”, akkor egyszerűen eltekint Benjamin írott szövegétől, mely a haladáselméletek explicit kritikája.

A szövegbe vesző olvasó számára üdítőbb kitekintést nyújt Haselberg, aki az angyal röptének vizsgálatába a relativitáselméletet, az atomfizikát és a kolibri röpléstechnikájának elemzését is bevonja.⁴⁸

Marcuse azt emeli ki a képből, hogy a történelem angyalát feltartóztathatatlan vihar sodorja a jövő felé. „*Ez a feltartóztathatlanság a remény mindazok számára, akik a fennálló kontinuumra elleni harcban gyengeségük közepette tovább küzdenek [...]*”⁴⁹ Nem könnyű azonban belátnunk, mennyiben jelent reményt a vihar feltartóztathatlansága – folyamatossága, „kontinuitása” – a fennálló kontinuitás ellen harcolóknak? Két kontinuitás örök küzdelméről volna szó? Nem derül ki az sem, hogy miért háttal a menetiránynak repül a remény angyala. A magyarázat persze elfeledkezni látszik arról is, hogy maga az angyal egyáltalán nem a tovasodró viharban reménykedik, ő *maradni* szeretne, éppen a harcban vesztesek feltámasztása kedvéért.

Kaiser Marcuséval szemben úgy látja, hogy a paradicsomból támadó vihar, mely az angyalt elsodorja, éppenséggel eltávolítja őt a paradicsomtól, ez a vihar tehát a remény ellentéte.⁵⁰ A hamis emberi haladáshit helyett az angyal pillantása igazabb: ő egyetlen katasztrófát lát. Sőt ő maga is a katasztrófa megtestesítője, hiszen kisodródott a paradicsomból.

Angyalkérdésben és a szöveg teológiai háttérének feltárásában az első számú szakértőnek természetesen Scholem számít. Szép, tisztán teológiai interpretációját adja a múlt romhalmazára meredő, a töredékeket összeilleszteni próbáló, de a paradicsomból támadó vihar által a jövő felé sodort angyalnak. A képet a *Tikkun* kabbalisztikus fogalmához, vagyis a „széttört edényeket”, a dolgoknak történelmünkben széthullott és korrumpálódott eredeti létét s a történelem egységét is helyreállító Messiás gondolatához kapcsolja. „*Persze holtakat feltámasztani és a széttvertet, széttörtötet újra összerakni a luriánus kabbala szerint nem egy angyal, hanem a Messiás feladata. Minden történeti, nem megváltott lényege szerint töredékes karakterrel bír. A történelem angyala, ahogyan Benjamin itt látja, csődöt mond ezzel a feladattal*”, melyet majd csak a Messiás tölthet be.⁵¹

Ezzel a magyarázattal kevésbé összhangban Scholem a TÉZISEK angyalát Benjamin korábbi angyalképeivel is rokonítja. Beszámol arról, milyen központi szerepet játszott Benjamin életében Klee angyala, a kép sok és lényeges változáson átmenő folyamatos benjaminini interpretációja. (Az ANGELUS NOVUS 1921-től függött Benjamin szobája falán – utolsó menekülésekor kivágta a keretből, hogy kofferjébe tehesse –; ezt a címet adta folyóiratának; saját leveleit nemegyszer az angyal nevével írta alá; máskor saját és egyben az Új Angyal „titkos” nevéként adta meg az *Agesilaus Santandert*, ami Scholem megfejtésében: *der Angelus Satanus*. – Ehhez persze kicsit nagyvonalúan el kellett tekintenie egy *i* betűnyi különbségtől. – Az angyalt hol személyes védangyalként, hol Sátánként, hol az Úr színe előtti dicsőítő himnusza eléneklése után semmibe tűnő lényként, hol képének Benjamin általi birtoklása révén e himnuszéneklő feladatában mintegy feltartóztatott alakként látjuk viszont, hol maga Benjamin ez az angyal, hol reménytelen szerelme, hol pedig mindketten ugyanannak az angyalnak az inkarnációi.) Életrajzi, nőügyi, filológiai ismereteink bővülése azonban egyáltalán nem világítja meg az angyalkép helyét a szövegben. Hiszen a TÉZISEK angyala minden felsorolt korábbi angyalképtől lényegesen *különbözik*. (Ráadásul, s erről – Weigelt leszámítva – más interpretátorok sem igen vesznek tudomást, alaposan eltér a mottóként szereplő Scholem-vers angyalától is, aki – Benjaminéval ellentétben – éppen *nem* akarna maradni, szárnya repülésre kész, szívesen visszatérne – „*ich kehrte gern zurück*” – e boldogtalan világból az övéi közé. S persze magán a Klee-festményen sem könnyű romok, visszafordulás, vihar nyomaira bukkanni. A Klee-képről lásd például Haselberg elemzését.)⁵²

Ami a konkrét kép megjelenítését illeti, Scholem szerint a történelem rommezejére meredő, dolgavégezetlen, mert a megváltás ügyében inkompetens angyalt a paradicsomból fűvő szél oda sodorja vissza, ahonnan érkezett: a paradicsomba, amelynek melankolikus hírnöke. A menetiránynak háttal „haladó” angyal tehát valamiféle körpályán hátrál. (Eközben – véli a szöveget némiképpen *kiegészítve* Scholem – Benjamins is magával ragadja.) – Aki megpróbálja elképzelni a helyzetet, az meglepve konstatálhatja, hogy a vihar ezek szerint vagy körsínen mozgatja az angyalt, vagy szükségképpen hanyatt dönti.

Hacsak nem forgószélről van szó, amit Sonnemann vetett fel.⁵³ Ő aerodinamikai szempontokkal gazdagította az értelmezések körét. Eszerint az angyal egyszerűen azért röpképtelen, mert a széllal szemben áll. Ahhoz, hogy egyáltalán saját pályára állhasson, előbb össze kellene zárnia szárnyait, hogy azután a megfelelő cél felé fordulva újra kitérhesse azokat. A szárnyakat azonban széllal szemben nem zárhatja össze: háttal kellene tehát végre fordítania a rommezőnek. Minthogy ekkor előtte nem volna semmi látható, s csak a múlthoz képest tájékozódhatna, amire szüksége volna, az nem más, mint egy visszapillantó tükör. Talán ez tekinthető a kép legkevésbé misztikus interpretációjának. (Csak a rend kedvéért jegyeznénk meg, hogy egy szélnek háttal álló, kitért szárnyú lény még nem repül, legfeljebb orra bukik: a repüléshez *felszálló* légáramra vagy komoly szárnymunkára volna szükség. Utóbbit a forgószelel nem könnyíti meg. S akkor eltekintettünk – az Aquinói szerint tisztázottan testetlen, más álláspontok szerint tűz-, fény-, ill. éteri testű – angyalok ismeretes súlytalanságától, aminek következtében térbeli mozgásukról nyilatkozni nem is oly egyszerű.)

Arendt – aki szerint az angyal a *flaneur* utolsó megdicsőülése – a százféle cél felé haladó nagyvárosi tömegben kószáló sodródásának *céltalanságát*, mozgó közegbeli relatív *statikusságát* emeli ki. E szemlélő a múlt elsuhanó igaz képeinek *gyűjtője*, aki előtt a dolgok feltárják titkos jelentésüket.⁵⁴ – Ennek az értelmezésnek azonban ellentmond, hogy Benjamin szövege szerint a múlt tovasuhanó képeinek megragadása nem az emberi küzdelmeken kívülálló angyal, hanem éppen a küzdelmekbe involvált, egzisztenciájában fenyegetett harcos lehetősége. Arendt „megfejtése” ráadásul egyszerűen azonosítja Benjamins az angyallal, aki azonban hangsúlyozottan nem emberi nézőponttal bír (még ha Benjamin filozófusként *elgondolja* is ezt a nézőpontot), s egyáltalán nem töredékgyűjtő, hanem feltámasztó ambíciói volnának.

Nem kószáló gyűjtő, hanem rémületbe merevedett próféta az angyal Konersmann szerint, aki úgy véli, a kép e bémult perspektíva meghaladására szólít fel – bár nem világos, hogy e felhívást hol olvasta a szövegben.⁵⁵

A legkényelmesebb persze megszabadulni a képek értelmezésének kényszerétől. Míg például Lindner szerint az angyalkép nem is illeszkedik konzekvensen a tézisek közé, s ezért nem tekinthető az egész szöveg központi helyének,⁵⁶ addig Engelhardt épenséggel azért tartja igen fontosnak a képek értelmezhetetlenségét, mert e homálynak szerinte funkciója van. Ő úgy véli, Benjamin képisége nem pusztán önmagában véve problematikus, hanem főképp azért, mert a képek elfedik az érvelés problematikusságát.⁵⁷

Weigel azzal „védi meg” Benjamins, hogy ez csak egy „*programatikus interpretáció*” számára jelent gondot, a TÉZISEK-től azonban idegen az ilyen olvasat.⁵⁸ Szerinte Benjamin angyala a megidézett Scholem-vers poétikus képéből s a Klee-rajz festői képéből kiindulva egy harmadik, „*gondolati képet*” hoz létre, „*amelynek figurációja semmilyen foga-*

lomra vagy metadiskurzusra nem fordítható le”.⁵⁹ Weigel figyelmes elemzése olyan többdimenziós, nem egyidejű elemeket és összeegyeztethetetlen nézőpontokat dialektikusan szembeállító képnek tekinti a kilencedik tézist, melyben Freud-hatásra vél bukkanni. Az álom és az éber tudat közötti ébredés képe szerinte nem ültethető át a konzekvens filozófiai elemzés nyelvére. Észreveszi, hogy e tézisben három eltérő angvalkép szerepel⁶⁰ – Scholemé, Klee rajzáé és Benjaminé (szerintem tulajdonképpen négy, hiszen maga a Klee-rajz egyáltalán nem hasonlít Benjamin róla adott *leírására*) –, érzékeli pozíciójuk, dinamikájuk különbségét, de eleve lemond arról, hogy az egész a szöveg szövetébe szervesen illeszkedő filozófiai értelmet keressen mindebben.

Akinek nincs jobb ötlete, vigasztalódhat Scholem egykori ANGELUS NOVUS-versének utolsó strófájával:

„*Ich bin ein unsymbolisch Ding
Bedeute was ich bin
Du drehst umsonst den Zauberring
Ich habe keinen Sinn.*”

III. Történelmek harca

Az alábbi olvasat azokra az előfeltevésekre épít, hogy (1) a szöveg értelmezhető *koherens, racionális* gondolatmenetként, s hogy (2) lehetséges olyan olvasat, amely a tézisek *több* elemét képes közös kontextusban értelmezni, mint az általam ismert eddigi interpretációk, valamint hogy (3) mindez nem összeegyeztethetetlen a Benjamin *életéről* rendelkezésünkre álló információkkal és *egyéb írásainak* gondolataival.

Ez az interpretáció tehát megpróbál megfelelni annak az elvárásnak, hogy vázlatossága ellenére a szöveg legkülönbözőbb elemeit képes legyen értelmezni. (Ehhez nem szükséges e helyütt ténylegesen valamennyi szöveghelyet felidézni és az interpretáció mondataiba szönnünk, de olyan értelmezést kísérünk meg, amely ezt lehetővé teszi.) Határaiba ott ütközik, ahol esetleg olyan szövegkomponensek megértését torlaszolja el, amelyek fontossága mellett egyébként jól lehet érvelni.

Feltevésünk szerint Benjamin írása *a történelem interpretációjának* – és egyáltalán az interpretációnak – *a lehetőségeiről, kényszeréről és hatáiról* szól. Bár szerkezete töredékesnek tűnik, és enigmatikus képekben gazdag, nyelve pedig apodiktikus – mindezek a tulajdonságai csak annyira „zárják el” az interpretátor elől, vagy éppen annyira „nyitják meg” előtte, mint bármely más megértendő tárgyat a maga megformáltsága.

*

Azt hiszem, a szöveg állítólagos homályossága nem annyira a képi fogalmazásból, mint inkább a beépített *eltérő tárgyalási szintek, elbeszélői nézőpontok* egymásra rétegződésének olvasói meg nem különböztetéséből adódhat. Az a kiegészítő hipotézisünk tehát, hogy eleve *többrétegű kompozícióról* van szó.

Azt a nietzschei gondolatot, hogy a történelemnek nincs *magától* értetődő menete, iránya és jelentése, hogy *a történelem a történelmet értelmező konstrukciója*, az önmagában értelem nélkülinek való értelemadás, s hogy ez a konstrukció egyben a mindenkori erősek kisajátító elbeszélése, hogy tehát a történelem *zsákmány* – az első világháború után Theodor Lessing írta könyve címlapjára (GESCHICHTE ALS SINNGEBUNG DES SINNLOSEN).

Persze a történelem már Kant, Schelling, Schiller vagy Hegel szerint sem *magától* értetődik, hanem csupán egy speciális filozófusi *előfeltevés* mellett, egy meghatározott nézőpontból lehet haladásként elbeszélhető. S bár abban is egyetértettek, hogy ez a különleges nézőpont csak az egész történelemre mintegy kívülről rálátó, az összes korábbi nézőpontot szintetizáló abszolút tekinteté lehet, miközben a történelemben benne álló szereplők csak részleges, ezért szükségképpen sokféle, egymásnak ellentmondó képpel rendelkeznek arról, mi történt vagy mi történik éppen – de azért a felvilágosodás északoskultúrájában hívó klasszikusok még *minden kortárs számára* legalább *elvileg nyitott közös lehetőségnek* tekintették e nézőpont elsajátítását. Először csak Hegelnél (még valamelyest ambivalens formában), majd Marxnál és Nietzschénél (brutális nyíltsággal) válik ez a speciális értelmezői nézőpont s vele a történelem elbeszélhetősége a „világtörténelmi” személyiségek vagy osztályok, az erősek, a győztesek vagy a győzelem várományosai zsákmányává. Ők számolnak le *az egyetemes északoskultúra s ezzel a közös történelmi narráció* aufklérista dogmájával.

Theodor Lessing szemében azután már végletesen kompromittálódott a történelmi elbeszélés mint a partikuláris érdekű hatalom instrumentuma, mint az embertömegekre zúdított szenvedések és elnyomás apológiája. A történelem nála *ellenséges* történetté válik.

Hogy tehát a történelem interpretációja, *az önmagában értelem nélkülinek való értelemadás* nem neutrális értéktartalmú „megismerés”, hanem az értelmezettnek az értelmező általi birtokbavétele, hogy az elbeszélés, a megnevezés *hatalmi aktus* – ez természetesen nem Benjamin új gondolata. Az objektív történelem menetébe vetett naiv hit (a historizmus és a haladáshit) mint a fasizmus értelmezésére alkalmatlan szemlélet elleni benjamin polémia tehát a XX. század közepén írt szövegben rég nem a filozófiai újdonság, legfeljebb az aktuálpolitikai emlékeztetés jelentőségével bír. (Nem is értem, miért veszteget minderre sok szót a legtöbb Benjamin-értelmezés.) Az „objektív történelem”, illetve a „haladás” képzetének elutasítása azonban csupán világossá tett evidens *előfeltétele* lett Benjamin tulajdonképpeni történelemfelfogása kifejtésének, melyben sajátosan átgyúrva használja fel Nietzsche, Marx, Lessing egyes gondolatait. A történelem általa végiggondolt „új fogalma” – vagyis hogy minek tekinti Benjamin a történelmet – meglehetősen világos, írása nem elrejtí, hanem kifejti azt.

*

Idézzük fel e történelemfelfogás legfontosabb elemeit.

Benjamin szemében a történelem már eleve nem az emberiség közösen elbeszélhető egyetemes története, de a történelem *értelmezése* nem is kizárólagosan a feltörekvő vagy éppen a hatalmon levő osztály számára lehetséges, hanem bármely erő számára, amely valóban *erő*.⁶¹ A történelem ugyanis zsákmány – azé, aki megkaparintja. Mégpedig értékes zsákmány: az identitás, a szubjektumként való létezés előfeltétele, s egyben az ellenfél önazonosságának felszámolására szolgáló fegyver. („*Történelmileg artikulálni a múltat [...] azt jelenti, hogy hatalmunkba kerítünk egy emléket [...] „Mindén korszakban újból meg kell kísérelni, hogy elragadjuk a hagyományt a konformizmustól, mert az maga alá akarja gyúrni.*” [VI] Kiem.: M. T.) *Az interpretáció harc.* A marxi gondolatot, mely szerint a történelem az osztályharcok története, Benjamin úgy írja át, hogy a társadalmi küzdelmek szellemi aspektusból a történelem interpretációjáért folytatott küzdelmek; *a történelem pedig a történelem értelmezéséért folytatott harc története*.⁶² A történelemnek Benjamin logikája szerint *többféle* értelmezése lehetséges, a megtörtént többféleképpen is elbeszélhető, minden új elbeszélés szükségképpen más elbeszélésekkel *konfrontálódik*.

Mindazonáltal Benjamin konkrétan *két* jellegzetesen egymás ellen feszülő, ellenséges interpretáció lehetőségét tárgyalja. Ha a történelemről tudható, hogy elbeszélése meghatározott érdekek alapján történik, s a hatalomszerzés és -gyakorlás eszköze, akkor csak magukat okolhatják elnyomásukért, akik ezt tudva mégsem próbálják maguk is instrumentalizálni a történelmi elbeszélést.

A történelem *ideje* nem a múlt vagy a jövő, hanem a *most*. Egyaránt a mindenkori most szabja meg a jövő, a megváltás emberi képeit és a múlt képét. A mindenkori mostot azonban Benjaminsnál nem egyszerűen egy *korspecifikus* tapasztalati tér és egy várakozási horizont definiálja (mint majd Kosellecknél), hanem *valakinek* a konkrét tapasztalatai és várakozásai – s e várakozások Benjamin felfogásában: az ellenséges történelemértelmezés konzekvenciáitól való félelmek és a történelem idegenségéből kiszabadító megváltásra irányuló elképzelések –, a mindenkori most nem gazdátlan, nem is közös tulajdona valamely kornak, hanem mindig *valakié*.

Annak a mostja, aki nem tud a jelenhez *saját múltat* ragadni, üres, értelmetlen most, élete elveszített, mert más birtokába került – idegen értelmezés részévé lett – élet. Benjamin szerint saját élet csak a magunk által értelmezett – értsd: saját történelmi narrációba ágyazott – élet, az az élet, amelyet valaki más interpretál helyettünk, nem a miénk. A kritikus pillanat *elszalasztása*, amelyben a múlt gyorsan tovasuhanó képe kisa-játító értelmezésünkre alkalmasan villan föl számunkra: *katasztrófa*.⁶³ A történelemért folytatott harc szó szerint: élethalálharc.

Interpretációs kényszer áll tehát fenn: nincs interpretálatlan történelem, valaki mindig interpretál, ha nem „mi”, akkor „ők”.

Az interpretáció mostjában – ahogyan a ZARATHUSTRA múltat jelennel egybeforrasztó isteni pillanatában, a *Stunde des Mittags*ban (s a PASSAGEN-WERK egy utalása szerint is *ekkor: „a történelem délidejében”*)⁶⁴ – „megáll az idő” („zum Stillstand gekommen ist”). [XVII] Az új interpretáció egyszerre megszünteti minden más interpretáció idejének érvényességét. Új idő kezdődik – illetve az új interpretáció mostja által megnyitott dimenzióban már mindig is ez az új idő „volt”. Ezért minden új interpretáció mostja külön bejáratú, zárt világot implikál: „monád”.

Nincs homogén, neutrális, pártatlan idő, amelyben a dolgok „megtörténnek”, csak a „most”, az interpretáció pillanata által teremtett – újradefiniált – idő van. Ebben az értelemben nincs is múlt: Benjamin szándéka, hogy „a múlt olyan fogalmát alapozza meg, amelyben a múlt Most lesz [...]”. [A] A most mindig *valakié*, az új most *átszakítja* a történelem addig érvényesnek látszó kontinuumát. Az interpretátor szó szerint *magáévá teszi* a történelmet, hogy visszafelé és a jövőre nézve is átörökítse saját szubjektivitását. Benjamin (a szöveg egy mottójában is megidézett) Nietzschéhez hasonlóan visszatérően nemi aktusként beszél az interpretációról. A történelem zsákmányul ejtője minden tekintetben *férfi* kell legyen a talpán (nem adja ki erejét a historizmus bordélyában, „*ura marad a magáénak: eléggé férfi, hogy átszakítsa a történelem kontinuumát*” [XVI]), tudnia kell küzdeni, gyűlölet és áldozatkészség kell, hogy fűtse – igazi nietzschei gondolat ez is, amivel itt is együtt jár az impotens puhányság, *vagyis* a historizmus és a haladáshít együttes gúnyolása.⁶⁵

A TÉZISEK-ben a történelem kétféle interpretációjának világa s e *világok ideje* csap össze: (1) A „*normál állapot*”: a mindenkori győztesek világa, melyben uralkodó az általuk elbeszélte – a vesztesek számára idegen, őket elveszejtő – történelem (mely állapotot csak az önámító, férfiatlanul csodálkozó vesztesek vélhetik rendkívülinek); (2) és a (valódi) „*rendkívüli állapot*”:⁶⁶ a vesztesek által értelmezett történelem interpretá-

ciós szituációja, a vesztesek saját ideje, melyet ők kényszerítenek ki. A történelem (emberi szem előtt csupán részleges) „feltárulkozása”, értelmének „kinyilatkozása” a végző – mert a történelemből való valóságos kihullást jelentő – katasztrófával (a megsemmisítő ellenséges interpretáció győzelmével) fenyegető pillanat „mostjában” jöhet létre. Ennyiben apokalipszis és történelem éppúgy összetartoznak, mint Taubesnél:⁶⁷ *a történelemből való beszéd Benjaminnál is az apokalipszis hangján szól.* De csak az elnyomottaké. Számukra tehát a nem apokaliptikus történelemértelmezés valójában halálos veszély, mert a halálos fenyegetéssel szembeni vakság: az idegen történeleminterpretációkba való beletörődés a fennálló világnak, a halál birodalmának igenlése, abban való *otthonosság* (Taubes). A „feladat”: kiváltani a rendkívüli állapotot [VIII], mely szó szerint a renden és időn (a győztesek rendjén és idején) kívüli, azzal szembeszegezett. A lázadó dolga: szálirány ellen fésülni a történelmet. [VII] Vagyis ellentörténelmet írni, fellázadni a történelem normál interpretációja ellen, megszakítani az uralkodó interpretáció idejének *kontinuitását*. Megsemmisíteni az uralkodó időt.

A történelem ilyen felfogása *szembeállítja a históriát a tradícióval*.⁶⁸ Míg a história a megtörténtek kontinuitását, addig a tradíció az egykor volt diszkontinuitását képviseli. Benjamin szerint a kontinuitás históriája az elnyomók, a diszkontinuitás tradíciója az elnyomottak történelemszemlélete. Egyrészt az elnyomottak története eleve diszkontinuum, másrészt az elnyomottak lázadása éppen a(z elnyomó) kontinuitás megszakításában áll. A forradalmi lázadás ezért a tradíció lázadása a história ellen, a tradícióé, mely átugrik az elnyomás homogénné hamisított idején, a múltnak ahhoz a pillanatához, amelyben magára ismer, amelyet tradíciójává szakít ki az elnyomók definiálta idő addig ellenségesen idegen folyamából. Így ragadja magához saját tradíciójaként, kétezer évet átugorva a francia forradalom a római köztársaságot. A történelem benjamin-i értelmezése szerint eljáró történész nem historista módra „rekonstruál”, hanem tradícióteremtőn „konstruál”. S „a »konstrukció« előfeltételezi a »destrukciót«”,⁶⁹ az idegen kontinuitás felszámolását.

A hatodik tézis gondolatát, hogy a történelmi értelmezést az ellenséges interpretációban megtestesülő veszély tudata váltja ki, a szöveg korábbi változatai azzal nyomatékosítják, hogy tehát a saját interpretáció funkciója mindenekelőtt az ellenséges narrációnak *egyáltalán mint kontinuum elbeszélésnek* a lerombolása, szétverése. „*A destruktív vagy kritikai mozzanat a történetírásban a történelmi kontinuitás felrobbantásában jut érvényre.*” Az igazi történetírás „*nem megragadja, hanem kirobbantja tárgyát a történelmi folyamatból. A történetírás e destruktív mozzanatát reakcióként kell felfognunk a veszély ama konstellációjára, mely egyaránt fenyegeti az áthagyományozottat és az áthagyományozás befogadját. E veszélyhelyzettel száll szembe a [Benjamin által javasolt] történetírás, hogy megvédje szellemének jelenvalóságát [ihre Geistesgegenwart]*”.⁷⁰ Módszere az, hogy „*kirobbant egy korszakot az eldologiasult történelmi kontinuitásból. De felrobbantja a korszak homogenitását is. Ekrazittal szerez érvényt magának, robbanóanyaga a jelen.*”⁷¹ Ha Nietzsche kalapáccsal filozofált, Benjamin bombával. Ez a destrukció – ahogyan a hatodik tézisbe is bekerült – egyben mentés is. S éppenséggel nem a mellőzéstől vagy a bojkottálástól kell megvédeni a történetek számunkra fontos elemeit, „*hanem áthagyományozásuk egy bizonyos módjától.*” Az a mód, ahogyan az ellenséges interpretáció „*örökségként*” – ti. saját örökségeként – méltatja ezeket, rosszabb, mint eltűnésük volna:⁷² „*katasztrófa*”.⁷³

Az értelmezés *képszerűségét* Benjamin több hasonlattal is igyekszik érzékeltetni.

A veszély pillanata [VI], mostja éppúgy felvillantja az identitásunkat képező múltbéli képeket, ahogyan egy személyes veszélyhelyzetben is leperegnek előttünk addigi

életünk fontos képei. Ebben az értelemben az ellenséges interpretáció fenyegetettjeiben felvillanó kép: „emlékkép”. „Történelemképe tehát szorosabban véve a történelem szubjektumának a veszély pillanatában [...] önkéntelenül felbukkanó emlékezéséből származik. A történész rátermettsége attól függ, mennyire vált érzékennyé tudata arra a krízisre, melybe a történelem mindenkor szubjektuma kerül. Ez a szubjektum azonban semmi esetre sem valami transzcendentális szubjektum [nem az emberiség: hisz egymással összebékíthetetlen interpretációk harcáról van szó],⁷⁴ hanem a harcoló, elnyomott osztály a maga legkiélezettebb helyzetében.”⁷⁵ Ezért lesz képszerű, amit a lázadó interpretáció „kitép”, szemben ellenségeinek folyamatos elbeszélésével.

Máskor a *most* pillanatát az *ébredés* tudatállapotához hasonlítja, mely közvetít az álom és az ébrenlét között. „A megismerhetőség *Mostja* az *ébredés pillanata*.”⁷⁶ E revelatív pillanat legjobb irodalmi képét – és képszerűségének kibontását – Benjamin AZ ELTŰNT IDŐ NYOMÁBAN híres ébredési lapjain találja meg.⁷⁷ Az értelmező pillanat két hasonlata között is nyilván Proust a közvetítő: Proustnál a veszély felfogása (Albertine eltűnése) és az ébredés egybeesik. Az így felvillanó kép *szintetikus* karakterű: „Nem úgy van az, hogy a múlt a jelenre veti fényét, vagy a jelen a múltra veti fényét, hanem kép az, ahol a volt a *mosttal* vilámcsapásszerűen egyetlen konstellációvá forr. Más szóval: a kép nyugalmi pillanatba zárt dialektika [Dialektik im Stillstand]. Mert míg a jelen és a múlt kapcsolata tisztán idői [ez a historizmus terepe – M. T.], a *volté* a *mosthoz* dialektikus: nem idői, hanem képi természetű.”⁷⁸ Az értelmezés képei persze a nyelvben jönnek létre.⁷⁹ A múlt felidézett képe a kimerítet, megállított pillanatban a legnagyobb feszültséget összpontosítja: *erőtér*.⁸⁰ Éppen ott jöhet létre, „ahol a dialektikus ellentétek közötti feszültség a legnagyobb”.⁸¹ Ez „a dialektikus kép a történeti tárgynak az a formája, mely kielégíti Goethének az elemzés tárgyával szembeni elvárásait: igazi szintézist tud felmutatni. Ez a történelem ősfenomenja”.⁸²

Benjamin *dialektikus kép*-elmélete nagy hatással volt Adornóra, aki egy 1935-ben írt levelében értelmezi e gondolatot, Benjamin pedig *beépíti* ezt az értelmezést a PASSAGENWERK szövegébe: „A dialektikus képek *elidegenedett dolgok és az őket megragadó jelentésadás közötti konstellációk, melyek a pillanatba a halál és a jelentés különbségének felszámolását zárják*.”⁸³

Kiszakított képszerűsége miatt is szükségképpen monádszerű a lázadás történelemképe. Bár nem fogja át az idő egészét, de – ahogy Lukács fogalmazna – intenzív totalitást próbál elérni. A kiragadott pillanatban (műben) egy teljes élet, a kiragadott életben egy teljes kor, kiragadott korszakban a teljes idő reprezentációját látja. Képe, arca, jelentése azonban számára csak az éppen megragadott, felidézett pillanatnak van.⁸⁴ Az általa e pillanatban reprezentálni hivatott teljes idő maga üres, ahogy Benjamin a tizenhetedik tézisben fogalmaz: „*ízetlen*” marad.

Ahhoz magának a történelemnek, az idegenség egész világának kellene egy igazi, „erős” megváltásban megszűnnie, hogy a *teljes idő íze* betölthessen bennünket. De azért a történelem lázadó interpretátora egy-egy számára döntő pillanat képének kimerevítésében, az ellenséges narráció kontinuitásának megszakításában „a történelem messiási megszakításának jelét ismeri fel”. [XVII] Hiszen a Messiás épp attól az: valóban – és persze végleg – „*megszakítja a történelmet; a Messiás nem valamiféle fejlődés végén lép be*”.⁸⁵

A történelem lázadó, destruktív interpretációja a történelem eme végleges megszakításának *megelőlegező emberi kísérlete*, ennyiben is a „gyenge messiási erő” gyakorlója: magára „a történelemre csak a veszély olyan konstellációjaként tekinthet, melytől [...] elfordulni bármikor ugrásra kész”.⁸⁶ (Ahogyan a forradalmak maguk sem mások, mint *kiugrási* kísérletek: nem – mint Marx vélte – a haladás mozdonyai, hanem az utasok ismétlődő, kétségbeesett kísérlete a vészfék megragadására.)⁸⁷ A lázadó interpretáció „*tigrisugrása*” tehát (szemben például a divat felidéző gesztusaival) nem egyszerűen a múlt-

ba veti magát, hanem magából az egész történelemből ugrana ki. Mert tudja, hogy – Strindberg szavaival – „*a pokol nem az, ami vár ránk, hanem ez az élet itt*”.⁸⁸

Az interpretáció = kiszakítás. A kiszakítás = megszakítás. A megszakítás = megnevezés általi megítélés. Minden értelmezett, kiszakított pillanat megítélése *hasonlít* az Utolsó Ítélethez, minden pillanat, mely egy másik pillanatot felidéz, az ítélet pillanata.⁸⁹ A rendkívüli állapot ítélő pillanata persze gyorsan tovafut, történésze-bírója: rögtönítélő.⁹⁰ Bár e pillanat gyorsan tovafut, tulajdonképpen minden pillanat az ítélet ilyen pillanatává lehet. Ez nem mond ellent annak, hogy az interpretáció kitüntetett ideje a legnagyobb veszély átélésének pillanata, mert a lázadó értelmezőn múlik, hogy bármely pillanatot rendkívülivé – az ítélő értelmezés „*gyenge messiási erejének*” idejévé – fordítson, amennyiben abban a veszély koncentrációját képes megélni. Ahogyan – mondhatnánk – Kierkegaard szerint az igazi Krisztus-hit minden pillanatban a botrány jelenét éli meg,⁹¹ s ezzel jelenvalóvá teszi a megváltás intenzitását, ahogyan Rudolf Bultmann TÖRTÉNELEM ÉS ESZKATOLÓGIÁ-jának utolsó mondatai szerint „*minden pillanatban ott szunnyad az eszkatológiai pillanat jelentősége*”, s „*neked kell felébredtened*”,⁹² úgy Benjamin szerint is: „*valójában egyetlen pillanat sincs, amely ne hordozná magában a maga forradalmi esélyét*”.⁹³ Csak nála ez az esély nem a megváltottság utólagos megértésére, hanem a megváltás „*gyenge*”, mert töredékes, mert megváltatlanul emberi előgyakorlatára vonatkozik. „*A Most [...] a messiási idő modellje.*” [XVIII]

Itt jól láthatók a koncepció eltérő nézőpontokat megjelenítő *rétegei*.

(1) A történelmi interpretációk küzdelmének *résztevőjeként* Benjamin nem pártatlan: az elnyomottak, a saját szubjektumszerűségüket biztosító történelmi interpretáció nélkül maradottak új, lázadó történeleminterpretációját, ellentörténetének felállítását javasolja. Választása mögött az a meggyőződés áll, hogy az uralkodó történeleminterpretáció világa a halál birodalma. Elfogadása a halál uralmának elfogadása. (2) Az interpretációk küzdelmére rálátó *filozófusként* azonban egyszersmind tisztában van az interpretációk – így a saját interpretáció – nézőpontjának szükségképpen részlegességével, korlátozottságával, s másfelől pedig a történelem egészét megértő (mert a történelmet megszüntetni, megítélni képes) abszolút nézőpont e világbeli *idegenségével*.

Benjamin tehát nem marad meg pusztán a lázadó osztály nézőpontjánál, amelynek jogát az önérdekű, osztályérdekű (szükségképpen részleges) interpretációra, a pillanatok megragadására maga hirdeti. Olyan nézőpontot is bemutat – a történelem anyagjának nézőpontját –, amelyből tekintve a küzdelmek, az egy-egy „interpretátor” által időlegesen megnyert-elvesztett pillanatok összességükben értelem nélküli darabokra, romokra szétesett sivatagot képeznek, melynek vágyott egész-állapota nemcsak belülről – a résztvevők felől –, hanem még kívülről tekintve sem – még egy angyal által sem – rekonstruálható vagy konstruálható meg. (Ebből a szempontból irreleváns, hogy az angyal belátja ezt – mint Scholem Benjamin által idézett és talán egy korai Buber-novellára, az 1914-ben írt AZ ANGYAL ÉS A VILÁG FÖLÖTTI URALOM-ra utaló versében –, és legszívesebben visszatérne küldetéséből, vagy – ahogy a szöveg ábrázolja – kétségbeesetten kitartani próbál e lehetőségeit meghaladó szerepben.) Csak a paradicsom felől érkező vihar képes kényszerítő erővel kontinuitást, egységet teremteni a széthullottságból, de ez itt nem az interpretáció ereje, hanem az erő interpretációja. A vihar nem intellektuális egyesítés, hanem elementáris. S ez a vihar is csak egyetlen kontinuitást tud feltárni: a romok kontinuumát. Negatív kontinuitást. A rossz kontinuitását, a halál birodalmának egységét. Az angyalkép legfontosabb szereplője nem a képben foglalt valamelyik komponens, hanem az, amelyik *hiányzik* belőle, akinek csak az üres hely mutatkozik: a Messiás. A holtak feltámasztásához, a történelem egészének birtokba-

vételéhez, a partikularitások feloldásához nem egyszerűen külső („angyali”) *nézőpont-ra* van szükség – ilyenre a történelem filozófusa önreflexiója során megpróbálhat szert tenni –, hanem igazi, teljes *megváltói erőre*. Olyanra, amely csak az e világon átsöprő s a romok kontinuitását létrehozó eredet viharával összemérhető *ellenerő* lehet. Ha jól sejtjük, akkor a megváltó ilyen felfogása nagyon közel áll Taubes gnosztikus „új istenéhez”. Egyértelmű, hogy Benjamin angyalképében ez az erő *nincs jelen*, s habár semmi sem zárja ki belépését, Benjamin – Scholem sugalmazásától szerintem eltérően – nem prófétálja eljövételét.

A történelemnek mint önmagában értelem nélkülinek való értelemadás = *megváltás*. A megváltás = történelemelbeszélés; *megváltás az értelemnélküliségből*.

„*A múlt titkos indexet hordoz magán, s a megváltáshoz van rendelve általa.*” „[...] *titkos megállapodás van köztünk és a valaha élt nemzedékek között.*” „[...] *valami gyenge messiási erő adott nekünk, miként minden előttünk járó nemzedéknek is, s a múltnak így követelése van velünk szemben.*” Véleményem szerint a második tézis e mondatai képezik az írás történelem-felfogásának kulcsát. S a gondolat másik felét a harmadik tézis hozza: „*Persze csak a megváltott emberiség kapja örökbe az egész múltját. Ami azt jelenti: csak a megváltott emberiségnek adatik meg, hogy múltjának bármely pillanatát felcitolja.*”

Nincs értelmezés nélküli múlt. A múlt minden darabja az őt megelevenítő mindenkori utólagos interpretációhoz van rendelve, azt feltételezi. Követelése az értelmezőre szegeződik, rá vár: adj értelem nekem! Minden értelmező saját történelmet „konstruál”. „[...] *személyesen és saját magának ír történelmet.*” [XVI] Az ember Benjaminsnál a megváltó előképűsége, amennyiben „*gyenge messiási ereje*” van a múlt, világa egy-egy *töredékének* értelmezésére, értelmezés, megnevezés általi megváltására az értelemnélküliségből. De messiási ereje *gyenge*. Mostja csak a végső, messiási most „szilánkját” tartalmazza. Az *igazi* Messiás ereje abban áll, hogy *mindennek* az értelmezését megnyitja. Az ember legjobb esetben is csak a múlt egy – számára való, az ő mostja számára megnyíló – *darabját* tudja magához ragadni az értelmezéssel, a többit elveszíti. *Mindent* értelmezni csak *az* tudhat, akinek mostja nem valami partikuláris és mulandó most, hanem minden pillanat az ő mostja, akinek a mostja nem múlik el, örökké tart, örökkévaló. Az igazán megváltott emberiség a részleges múltnélküliségből van megváltva: az egész múltját megkapja. „*A messiási világ a mindenoldalú és integrált aktualitás világa. Csak ebben a világban van egyetemes történelem.*”⁹⁴ Az egyetemes történelem képzete elválaszthatatlan az *egyetemes megnevező* feltévesztől – hívjuk ezt akár Messiasnak, akár abszolút szellemnek.⁹⁵ Az egyetemes történelem nem a történettudomány vagy a filozófia területe: csak üdvtörténetként gondolható el. „*Es existiert in der Heilsgeschichte.*”⁹⁶ (Éppen nem történelem és messianizmus összeegyeztethetlenségéről van szó, mint például Weigel véli, hanem azonosságáról.) Benjamin saját szemléletét visszatérően és egyértelműen a „*történelem messianisztikus eszméjének*” tekinti.⁹⁷ „*Die Idee der Universalgeschichte ist eine messianische.*”⁹⁸ Tulajdonképpen csak a megváltó isten számára van *történelem*. Az embernek legfeljebb történelmi ambíciójú *történetei* („*die Vielheit der Historien*”)⁹⁹ – tradícióépítési kísérletei – vannak. A múlt egy-egy pillanatát valamely emberi most egy pillanata éppen csak pillanatra ejti foglyul, teszi magáévá. Ez nem ok arra, hogy az ember ne interpretáljon, ne harcoljon saját történetéért, egy saját maga elnevezte, újranevezte világért – hiszen nem is tehet mást, ha *szubjektumként* és nem más interpretációk *tárgyaként* akar létezni. S míg részt vesz az interpretációk harcában, szüksége van az elleninterpretációktól való félelem és a velük szembeni gyűlölet motivációjára. De *reflektálva* e küzdelemre, tudnia kell, hogy mindvégig olyan nagy történet szereplője – tárgya –, melynek elbeszélője vagy, ha úgy tetszik, olvasója még nem szólalt meg.

Tudnia kell, hogy miközben a vesztesek rákényszerülnek a történelem új elbeszélésére, harci instrumentálzására, a halál birodalmát ezzel még át nem törték. Az eltérő nézőpontok és érdekek szerinti interpretációk kavargó küzdelmének benjamin konceptiója nem tartja *emberi* lehetőségnek a történelem nem harci, nem instrumentálzó – *an sich* – megragadását. Az egész, az egyetemes történelem feltárulása a belőle való teljes és végérvényes kilépést tételeznél fel. A történelem az ember számára csak kiszakított zsákmányként, hadi trófeaként létezik. Mint a „plasztikus karakter” jutalma, „az akarat diadala” stb.

De amíg Nietzsche történelem feletti embere, aki egyedül bírt elég erővel a történelem értelemnélküliségének elviselésére, jól megvolt a megnyert pillanat légritka magányában is – addig Benjamin angyalának nézőpontjából ezek, a küzdők által egymástól megkaparintott s újra elvesztett pillanatok, idődarabok: egyszerűen időtörmelekek, kietlen rommező. A harcban persze küzdeni kell, de az időért, a történelem elbeszéléseért, az interpretációért folytatott harc nyomában is csak olyan sivatag marad, amilyen minden csatatér.

Benjamin tehát *több szinten* mutatja be az interpretáció esélyeit:

(1) Lehetséges és adott esetben (a legnagyobb fenyegetettség pillanatában) az interpretáló önazonosságának megőrzése szempontjából létérdekké válik bármely fennálló, uralkodó, „győztes” történeleminterpretációval szemben hatékony elleninterpretációt felállítani. Szállirány ellen fésülni a történelmet. Az új interpretáció napja felé fordítani, vagyis intellektuálisan kisajátítani az elbeszélte eseményeket. Ehhez tudni kell, hogy egyetlen interpretáció sem *magától értetődő*, automatikus, mechanikus, hanem a benne kifejeződő, saját „teológiával” bíró szubjektumtól meghatározott. (L. a sakkautomata képét, ahol szerintem épp ez és nem a „ki kinek szolgálja” a releváns kérdés. Az interpretációs játszmat csak az nyerheti meg, *akinek van saját teológiája*. De persze egyetlen *játszma* megnyerése sem *végső győzelem*. A kép más tekintetben is pontos: a játékosok közül egyiknek sincs inkább „igaza”, mint a másinak.)

(2) Az interpretációk természetére reflektáló s ezzel az aktuálisan interpretáló pártokon fölüllemelkedő filozófus („angyal”) nézőpontjából azonban az is feltárul, hogy régi és új, uralkodó és lázadó interpretációk egyaránt csak töredékeket tudnak egy pillanatra történetébe emelni, hogy azután minden új pillanatban azzá hulljanak vissza e történetek, amik szükségképpen: töredékekké, romokká. A látvány elszomoríthatja a szemlélőt – ahogyan Herder és Kant óta annyi történelemfilozófust –, de Benjamin szerint tudnia kell: a töredékek az idők végezetéig (pontosabban: az idők fennállásáig) töredékek maradnak. S közöttük – az angyal nézőpontjából – nincs „igazabb” vagy kevésbé igaz töredékinterpretáció.

(3) Lehet elképzelésünk, reményünk az idők végezetéről (az időből való végső kiszakadásról) mint a Messiás, a nagy interpretátor eljövételéről. De nincs olyan *emberi* interpretáció, nézőpont, amelynek módja volna magát e végső interpretáció pozíciójába emelni.

Benjamin egyszerre résztvevői nézőpontból (aktuálisan az elnyomottak, a „történelmi materializmus”) és e résztvevői nézőpontot *relativizáló* nézőpontból („angyal”) is beszél. Ráadásul az angyal „külső” nézőpontjára magára is reflektálni törekszik. Innen a TÉZISEK elbeszélői nézőpontjának mozgása, látszólagos ellentmondásossága: a nézőpontok tényleges ütközése.

A résztvevői nézőpontnak (1) van aktuális politikai mondanivalója, pártállása, érdekeltisége. Az angyali nézőpont (2) az interpretációs szkepszis pozíciója. Az angyal né-

zöpontjára reflektáló mondatok (3) pedig a remény, a „kiskapu” [B] helyének, rezignált kijelölései.

A résztvevői interpretáció *ideje* a most, a filozófusé (az „angyalé”) az elmúlt, megtörtént idő, a mostok törmelékhalma, a Messiásé minden idő mostjának egyidejűsége.

IV. Felidézés és idézet: történelemértelmezés mint szöveggé domesztikálás – szövegértelmezés mint erőszak

Benjamin a TÖRTÉNELEMFILOZÓFIAI TÉZISEK-ben írtakat a szűkebb értelemben vett történelem értelmezésén túl *általában is* érvényes interpretációelméletnek tekintette. Pontosabban: a történelem „szűkebb értelme” egyáltalán nem érdekelte, legfeljebb mint a történelmet a lázadó interpretációktól távol tartani próbáló vagy naivan konformista narrációk egyike. A történelemnek valóban egy olyan új, kitágított fogalmát használta, amelyben *történelemértelmezés és szövegértelmezés egybeforr* – ugyanannak két aspektusa. A történelemre interpretálandó *szövegként* („*Geschichte als einen Text betrachten...*”),¹⁰⁰ szöveghelyekre pedig saját történetünk megszólaltatható hangjaként tekintett. Mégpedig – szándéka szerint – egy átfogó ismeretelmélet keretében, amelyben *minden megismerés: szövegolvasás*. „*A Természet Könyvéről való beszéd arra utal, hogy a valóságos szövegként olvasható. Így kell eljárunk a XIX. század valóságával is. Felütjük a történesek könyvét*” – írja a PASSAGEN-WERK-ben.¹⁰¹ S bár itt még megkülönböztette a valóság kommentálásának módszerét – *a teológiát* – a szövegkommentálás módszerétől – *a filológiától*¹⁰² –, hamarosan már egynek látja a kettőt. „*A történeti módszer filológiai, melynek alapja az Élet Könyve. »Olvasni a soha meg nem írtat« – ahogy Hofmannsthal mondja. Az olvasó, akire itt gondolnunk kell, az igazi történést*”¹⁰³ – írja Benjamin a TÉZISEK egyik variánsában.

Eszerint történelemértelmezés és szövegértelmezés módja (kiszakítás az idegen kontinuumból) és funkciója (a saját tradíció megteremtése, védelme, elevenen tartása, harci bevetése) ugyanaz.

Az interpretáció a kiszakított elemet „*hatalmába keríti*”, domesztikálja és instrumentalizálja – *a saját élet szolgálatába állítja*. Ahogy az értelmezett múlt idegen, néma múltból egy pillanatra saját, jelentéssel bíró történetté – *jelenné* – lesz, úgy az értelmező megszólaltatta szöveg idegen kontextusból a sajátba emelve az *övé* lesz, az *ő* hangján szólal meg.

Bár a mindenkori felidézett szöveg – ahogyan a múlt bármely mozzanata – „*títkos indexet*” visel, mely értelmezőjéhez-olvasójához rendeli, akire mindig is „*várt*”, de a szöveg egésze nem válik maradéktalanul és mindörökre egy-egy olvasó birtokává. Az idegenségéből, némaságából őt kiváltó olvasó csak „*gyenge messiási erővel*” rendelkezik, értelmezése csak részleges lehet. Ismeretes, hogy Benjamin a szövegelsajátítás számunkra megnyíló módjának *az idézést* tekintette. Ugyanez a történelmi megismerés módja is. „*Geschichte schreiben heisst also Geschichte zitieren.*”¹⁰⁴ Az idézet töredékkiragadás, kiszakítás az eredeti kontextusból.¹⁰⁵

Csak egy megváltott emberiség bírhatna valamennyi szövegének *teljes* olvasatával.

Az egyetlen történelem a teljes szöveg: a szöveg teljének egyidejű, egységes jelenvalósága. Világ. Világ azonban csak a messiási világ lehet. A meg nem váltott emberiség történetei, szövegei – történeteink – a bábéli zűrzavar szétzilált, széthullott, egymással össze nem illő nyelvtörmelékei. Írott szövegeink e bábéli nyelveken jöttek létre, maga az *írás* is e széthullottság, össze nem illés rögzülése. A csak egy megváltott emberiség-

nek megnyíló *teljes szöveg*: *nem írott szöveg*, mert nem *valamilyen* nyelven íródott. A teljes szöveg nyelve minden nyelvet magában foglal. A teljes szöveg az, amelyre élők és holtak minden szövege lefordítódik. A teljes szöveg – egyetemes történelmünk – nem írott szöveg, hanem a próza *ideája*, nyelve minden megváltott ember számára érthető közös nyelv. „A próza ideája az egyetemes történelem messianisztikus ideájával azonos.”¹⁰⁶ Vagy fordított megfogalmazásban: „Az egyetemes történelem eszméje az egyetemes nyelv eszméjével áll vagy bukik. Mindaddig, míg az utóbbi [eszme] valamilyen megalapozással bírt, lett légyen az teológiai, mint a középkorban, vagy logikai, mint utóljára Leibniznél, nem volt elgondolhatatlan.”¹⁰⁷ (Mára azonban üressé vált: nincs aktuálisan elgondolható tartalma.)¹⁰⁸ Ez a nem írott nyelv *maga* a megváltás: ünnepség nélküli folyamatos ünnep. A megváltás nem más, mint az egész feltárulkozása a megértésre – apokalipszis –, s egyben az egész sajátta fogadása. Az emberiség önfogadása. Bár minden részértelmezés, töredékmegragadás, történet és ellentörténet valami értelmező „gyenge messiási erőt” s apokaliptikus pillanatot feltételez, de ezek csak afféle kis apokalipszisek, melyek éppen kaotikus egymással viaskodásukban utalnak arra, ami hiányzik belőlük, mögülik: az igazira. Az „igazi történész” a „soha meg nem írtnak” olvasója.

Ehhez talán a legfontosabb szöveghely a TÉZISEK variánsaiból a „B14”-es:¹⁰⁹ „Die messianische Welt ist die Welt allseitiger und integraler Aktualität. Erst in ihr gibt es eine Universalgeschichte. Was sich heute so bezeichnet, kann immer nur eine Sorte von Esperanto sein. Es kann ihr nichts entsprechen, eh die Verwirrung, die vom Turmbau zu Babel herrührt, geschlichtet ist. Sie setzt die Sprache voraus, in die jeder Text einer lebenden oder toten ungeschmaelt ist. Oder besser, sie ist die Sprache selbst. Aber nicht als geschriebene sondern vielmehr als die festlich begangene. Dieses fest ist die Idee der Prosa selbst, die von allen Menschen verstanden wird wie die Sprache der Vögel von Sonntagkindern.”

Történelem- és szöveginterpretáció azonossága mégis már a megváltatlan *jelen* tapasztalata. Erre hívja fel a figyelmet Hannah Arendt, amikor Benjamin-írásában kiemeli: Benjamin úgy látta, hogy a múlt saját tradícióként való felidézése mára szövegekénti idézhetőségének kérdésévé vált.¹¹⁰

Minden felidézett – új életre hívott, új, saját kontextusba állított, instrumentalizált – töredék: provokáció a mindenkori „bevett” olvasattal, a saját gondolat nélküli konformizmussal szemben. Célja, ahogyan minden lázadó történeti interpretációé: az elenséges olvasat rendjének, békéjének erőszakos megbontása – a rendkívüli állapot kiváltása. Útonállás. „Zitate in meiner Arbeit sind wie Rauber am Weg, die bewaffnet hervorbrechen [...]” – írja büszkén Benjamin.¹¹¹ Arendt megemlíti, hogy mindez nem áll messze attól, amit Heidegger az „interpretáció erőszakosságáról” ír, mellyel az értelmező kimentti s a jelenbe emeli új gondolatok „halálos ütőerejét”.¹¹² Az interpretáció által gyakorolt erőszak valóban Benjamin interpretációelméletének fontos eleme. Az ERŐSZAK KRITIKÁJÁRÓL című, 1921-ben írt szövegben találhatjuk meg az interpretációk harca gondolatának egyik előzményét. Ahogyan a TÉZISEK-ben a győztesek történelemértelmezésével szembeszegezhető a „szá lirány ellen fésült”, értelmezett történelem, úgy szegült szembe az ERŐSZAK-tanulmányban a határokat emelő erőszakkal a határokat romboló, a jogteremtővel a jogmegsemmisítő erőszak, a „mitikus” az „isteni” – mert föloldozó, megváltó – erőszak.¹¹³ Minthogy a küzdelem e teóriájából sok megőrződik a TÉZISEK szövegében, azt mondhatjuk, hogy az interpretáció Benjaminsnál az isteni erőszak fajtájából való, föloldozó, megváltó (bár persze csak „gyenge”, mert részleges megváltói erővel bíró) aktus, mely kiragadva, megváltva zsákmányát – a felidézés által értelmezett – az idegen kontextusból, le is rombolja az ellenséges mitikus kontextust.

A lázadó interpretátor (történész, történelmi materialista stb.) magában a folyamatos elbeszélésben – a történelem *epikus* megközelítésében – is ellenségeinek narrációját, csapdáját látja – a historizmusban pedig, mely úgy véli, hogy „a történelem valami elbeszélhető”, ellenségeinek történelemelméletét. A lázadó interpretációs erőszaka tehát magára az epikus elbeszélhetőségre is irányul: *likvidálja* azt. Az eddigi örök vesztesek, megkonstruálva a maguk interpretációját, *felrobbantják* az epikus kontinuumot.¹¹⁴

Miként a történelmi pillanat elsajátító felidézése, úgy semmilyen erőteljes szöveg-idézet sem „a homogén és üres időben” lehetséges. Egyes szövegek vagy szöveghelyek nem tárnak fel bárkinek, bármikor. Az interpretációban a felidézett nem is akármilyen mosttal, hanem a *veszedelem – az elvesztés veszélyének – pillanatával* egyesül egyetlen képben: ez „az olvasott kép, jobban mondva, a megismerhetőség mostjában álló kép a legnagyobb mértékben magán viseli a kritikus, a veszélyes pillanat pecsétjét, mely minden olvasás alapja”.¹¹⁵ Az idéző ideje a legnagyobb kétségbeesés „most”-ja. „Csupán a kétségbeeső fedezi fel az idézet erejét” – írja –, azt az erőt, amellyel a hamis kontextusból kitépett, kimentett szöveg szétrombolhatja a vele ellenséges olvasatot.¹¹⁶

Az idézet kiszakítása – Arendt is idézi ezt – a részleges mentés, megőrzés *egyetlen lehetőségé*. Egyben az idegen időből a *saját idő* felé való kitörés gesztusa.

Benjamin szemében – ahogy a történelemnek – az interpretáció semmilyen tárgyának nincs „magától értetődő” saját jelentése, azt utólag, tőlünk kapja. „*Kein Gedicht gilt dem Leser; kein Bild dem Beschauer; keine Symphonie der Hörschaft.*”¹¹⁷ Interpretációelmélete szándéka szerint a megismerés általános teóriája, melyen jó ideje dolgozott, amint ezt A NÉMET SZOMORÚJÁTÉK EREDETE vagy a PASSAGEN-WERK szövege mutatja.

Amikor a múlt még értelmezés előtti kontinuumából az elbeszélő kiszakítja és ezzel értelemmel látja el a maga „idézetét”, akkor tulajdonképpen nevet ad, s a névvel magáévá fogad, világába von egy eddig nevére, értelmére, kontúrjaira váró – vagy idegen nevet viselő – tárgyat, e megnevezésekkel pedig önmagát mint értelmező *szubjektumot* is létrehozza. *Az idézés megnevezés* – írja Benjaminget értelmezve Arendt.¹¹⁸ Blumenberg pedig Mifosz-könyvében pontos sorokban foglalja össze, hogy a megnevezés mindig is az uralkodók, a városalapítók, a feltalálók és felfedezők előjoga volt.¹¹⁹ Egy új területnek nevet adni, írja: „*Okkupation des Herrenlosen*” – a még nem uralt világ megszállása. De megnevezés, a jelentés-hozzárendelés nemcsak az ismeretlen birtokbavétele, hanem az idegen, a vad, az ellenséges megszelídítése is: *Domestizierung durch Deutungen*. Ha az idézés megnevezés, akkor az idéző az uralomért harcol: az idézet fegyver, az idézet hatalom. A felcítáló, az értelmező, a megnevező sok mindennek adhat nevet, de nemcsak mindennek nem adhat, hanem a Mindennek sem adhat. A világnak nincs neve – mondja Blumenberg –, mert hiányzik hozzá a potenciális névadó distanciája. Vagy a névadó – bólintana rá Benjamin.

Azt mondtuk, történelem- és szöveginterpretáció azonossága a jelen tapasztalata. De e tapasztalat valójában kényszerű eredmény: a történelem értelmezője nem tehet mást, mint hogy szöveggként viszonyul a múlthoz, hogy fenyegető idegenségét megszelídítse, domesztikálja. Történelmünk nem öröklött, hanem kívánt, megteremtésre váró tradíció, mely csak visszafelől, tehát csak elbeszélve élhető meg. De Benjamin világosan beszél: visszafelől sem lehet *elbeszélni*. Idézeteink töredékek maradnak, történelmi megnevezéseink gyilkos harcban érvénytelenítik egymást. Eldadogott idézeteink magánmitológiák.

Volt idő – A MŰFORDÍTÓ FELADATA írásakor –, amikor Benjamin úgy hitte, sokféle tökéletlen „fordításunk” mögött ott *kell* lennie valahol „az igazság nyelvének”, amely „*minden feszültség nélkül és hallgatagon őrzi a végső titkokat, melyek megfejtésén minden gondolko-*

dás fáradozik”. Arendt szép írása végén úgy véli, ha ez a bizonyosság már nincs is ott a késői Benjamin szövegeiben, de az idéző, megnevező, értelmező feladatát még mindig úgy fogja fel, akár a gyöngyhalász, aki különös gyöngyökért és korallokért lelemérül a múlt tengerének mélyére, hogy töredékeiket a felszínre hozza. Nem mintha rekonstruálni akarná egykor volt alakjukat, vagy újraélesztené az elmúlt időket, hanem mert úgy véli: bár minden élő az idő martalékaul esik, de az enyészet egyben kristályosodás is. S a tengerfenéken, e magában véve történetetlen közegben, melyben minden egykor történtnek semmivé kellene válnia, ezekből új kristályformák és alakzatok jönnek létre, melyek mindent túlélve várnak gyöngyhalászukra.¹²⁰

Bár Arendt e képe már inkább bűvártalpas, mint szárnyas angyalt involválna, ha komolyan vesszük a kilencedik tézis angyalát, akkor az ő szemével a töredékeket bizony csak törmelékeknek látjuk. Törmelékeknek, melyek a múlt darabkáit kimenteni próbáló, zsákmánnyá tördelő „gyöngyhalászok” kezéből újra meg újra visszahullanak a mélybe, hogy holt kővé vált korallzátonyokként várják az újabb gyöngyhalászokat és nem az idők *végét*, hanem végérvényes megszakítását.

Benjamin írását pedig olyan önreflexív szövegnek, mely a történelem valóban új értelmezését messianisztikus kontextusba épített interpretációteóriaként vázolja föl. A történelem eszerint az érte, birtokbavételéért – s ezáltal a birtokba vevő szubjektum voltáért – folyó, őt szöveggé formáló interpretációk küzdelme. Maga az erről szóló benjamini szöveg nem pusztán tematizálja ezt a harcot, hanem tárgyává is válik annak – önmaga utóéletén demonstrálva téziseit. Így a szöveg előre integrálja és értelmezi saját utótörténetét is:¹²¹ az írást egymás ellenében olvasó, citáló, egymástól féltő, saját filozófiai táborukba „hazahozó”, harci eszközként instrumentalizáló olvasók azt teszik, amiről Benjamin ír: az interpretációk harcát vívják.

Íme – egy újabb értelmezés.

Jegyzetek

1. 1940. április. In: Walter Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., 1226. k. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1991.
2. Walter Benjamin: EDUARD FUCHS A MŰGYŰJTŐ ÉS TÖRTÉNÉSZ, in: KOMMENTÁR ÉS PROFÉCIA, Gondolat, 1969. 336. k. Ford. Barlay László.
3. Herbert Marcuse: REVOLUTION UND KRITIK DER GEWALT. ZUR GESCHICHTSPHILOSOPHIE WALTER BENJAMINS, in: MATERIALIEN ZU BENJAMINS THESEN „ÜBER DEN BEGRIFF DER GESCHICHTE”, szerk. Peter Buthaup, Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1975. 25.
4. Krista R. Greffrath: DER HISTORISCHE MATERIALIST ALS DIALEKTISCHER HISTORIKER, in: i. m. 193.
5. Hartmut Engerhardt: DER HISTORISCHE GEGENSTAND ALS MONADE, in: i. m. 305.
6. Rolf Tiedemann: HISTORISCHER MATERIALISMUS ODER POLITISCHER MESSIANISMUS?, in: i. m. 111. Tiedemann mégis egyike azoknak, akik később megkísérelték Benjamin történelemfelfogásának konzisztens összefoglalását. Kevésbé 1973-ban megjelent Benjamin-könyvének történelemfilozófia-fejezetére (STUDIEN ZUR PHILOSOPHIE WALTER BENJAMINS, Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1973), mint inkább az 1982-es GESAMMELTE SCHRIFTEN szerkesztőjeként, a PASSAGENWERK-hez írt előszavára gondolok, mely a benjamini gondolatok legkorrektebb összegzései közé tartozik (I. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/I. köt., i. h. 11–38.).
7. Uo. 112.
8. Uo. 110. A hatvanas évek végének, hetvenes évek elejének „új baloldala” Benjaminban a „forradalom teológusát” fedezte föl. Erőszakelméletét radikális szerzők, például Che Guevara erőszakfelfogásával igyekeztek összemérni, és írásaiból az utcai tüntetések során alkalmazható taktikához kerestek útmutatást. (Lásd

például Helmut Salzinger: WALTER BENJAMIN – THEOLOGE DER REVOLUTION, in: KRITIK UND INTERPRETATION DER KRITISCHEN THEORIE, T. W. A. Reprint-Edition, Cuba–Lichtenstein, 1970. 269–287.)

9. Jürgen Habermas: BEWUSSTMACHENDE ODER RETTENDE KRITIK – DIE AKTUALITÄT WALTER BENJAMINS, in: ZUR AKTUALITÄT WALTER BENJAMINS, szerk. Siegfried Unseld, Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1972. 207.

10. Pierre Missac: ES SIND THESEN! SIND ES THESEN?, in: MATERIALIEN..., i. h. 318. kk.

11. Axel Honneth: KOMMUNIKATIVE ERSCHLIESSUNG DER VERGANGENHEIT. ZUM ZUSAMMENHANG VON ANTHROPOLOGIE UND GESCHICHTSPHILOSOPHIE BEI WALTER BENJAMIN, in: *Internationale Zeitschrift für Philosophie*, H1/1993. 3.

12. Hannah Arendt: WALTER BENJAMIN 1892–1940, in: uő: MENSCHEN IN FINSTEREN ZEITEN, München–Zürich: Piper, 1989. 203. (A kötet eredeti kiadása: MEN IN DARK TIMES, New York: Harcourt, Brace and World, 1968.)

13. Siegrid Weigel: ENSTELLTE AEHNLICHKEIT. WALTER BENJAMINS THEORETISCHE SCHEIBWEISE, Frankfurt/M.: Fischer, 1997. 15.

14. I. m. 23., 75., 260.

15. Giorgio Agamben: AUSNAHMEZUSTAND, Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2004.

16. Gershom Scholem: WALTER BENJAMIN UND SEIN ENGEL, Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1983. 36.

17. Rolf Tiedemann: i. m. 111.

18. Bertolt Brecht: ARBEITSJOURNAL, I. köt. 1938–1942. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1973. 294.

19. Vö. Scholem: i. m. 67. Scholem az ARBEITSJOURNAL előbbi helyére is hivatkozik, bár ott Brecht arról ír, hogy Benjamin „nem tudott mit kezdeni” az ő CAESAR-jával.

20. Lutz Niethammer: POSTHISTOIRE. IST DIE GESCHICHTE ZU ENDE? Reinbeck bei Hamburg: Rohwolt, 1989. 117. Brecht aggodalma mindenestre nem igazolódott: „*Rèmes arra gondolni – írta –, milyen kevesen készek olyesmit legalább félreérteni.*” Brecht: i. h.

21. Alfred Schmidt: WALTER BENJAMIN UND DIE FRANKFURTER SCHULE, in: René Buchholz–Joseph Kruse (szerk.): MAGNETISCHES HINGEZOGENSEIN ODER SCHAUDERENDE ABWEHR. WALTER BENJAMIN 1892–1940. Stuttgart–Weimar, 1994. 122–134., vö. erről Weigel: i. m. 264. Mások viszont Hannah Arendtet tartották a szöveg „*hazahozójának*”. (L. például Hans Paeschke levele Arendt-hez, 1967. október 27. In: Detlev Schöttker,

Erdmut Wizisla (szerk.): ARENDT UND BENJAMIN, Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2006. 182.)

22. Magáért a kéziratért is harcoltak: Adornókat, akik megítélése szerint késlekedtek kiadásával, Arendt „cápáknak” tartotta, akik le akarják nyelni a szöveget, mert az Benjamin rajtuk állt bosszúja volna. (L. például Hannah Arendt levele Heinrich Blücherhez, 1941. augusztus 2. In: Detlev Schöttker, Erdmut Wizisla: i. m. 146.) Amikor azután Arendt a Schocken kiadónál próbálta megjelentetni a TÉZISEK-et, Adorno egyértelműen jelezte, önmagát tartja „kvalifikáltnak” a kiadásra. (L. Adorno levele Arendt-hez, 1947. március 1. In: i. m. 168.) Adorno és Horkheimer 1942-ben adták ki először a szöveget a WALTER BENJAMIN ZUM GEDACHTNIS című kötetben.

23. Habermas: i. m. 175.

24. Missac: i. m. 333.

25. I. m. 334–335.

26. Bár igyekeztem minél több elérhető értelmezést elolvasni, a tengernyi Benjamin-kommentár bármiféle – akár csak utalásszerű – áttekintése képtelenségnek tűnik: évente új, gazdag Benjamin-bibliográfia jelenik meg (l. R. Markner bibliográfiáit). Így azután nehéz a saját interpretáció elhelyezése társai körében. Könnyen lehet, hogy egy új értelmezés szerzője éppen a hozzá legközelebb álló vagy a számára legérdekesebb írásokat nem ismeri. Igaz, az általam olvasott Benjamin-értelmezések mindegyike hiányérzetet hagyott bennem – hiszen ezért is kísérlem meg itt egy újabb olvasat bemutatását –, mégis szeretném megemlíteni a számomra ma a legtanulmányosabbnak tűnő szövegeket: Tiedemann említett szerkesztői előszava mellett mindenekelőtt Scholem és Hannah Arendt Benjamin-esszéjét, valamint Niethammer POSTHISTOIRE-ját. A jelen interpretáció természetesen egyáltalán nem vállalkozik még a legnagyobb visszhangot kiváltó Benjamin-olvasatok akár csak futó áttekintésére sem, amelyen Adorno, Habermas és persze Scholem tanulmánya. Pusztán egyes kérdések néhány jellegzetes interpretációjára idézek példákat, anélkül, hogy itt méltatni vagy bírálni tudnám az adott szerző szövegének, gondolatmenetének egészét. (A „benjaminológiába” való alámerülés penzumából felmentést ad már Radnóti Sándor Benjamin-könyvének utószava is, mely egyértelműen – és teljesen Benjamin szellemében – vállalta, hogy amit teszünk, természetesen eleve: *kisajátítás*. L. KRÉDÓ ÉS REZIGNÁ-

CÍÓ. ESZTÉTIKAI-POLITIKAI TANULMÁNY WALTER BENJAMINRÓL, Argumentum – Lukács Archívum, 1999. 198.)

27. Benjamin TÉZISEI-nek magyar fordítását az alábbi kiadásból idézzük: Walter Benjamin: A TÖRTÉNELEM FOGALMÁRÓL, in: ANGELUS NOVUS, Magyar Helikon, 1980. 959–974., ford. Bence György. Az egyes idézetek után szögletes zárójelben a tézis száma áll.

28. Heinz-Dieter Kittsteiner: DIE „GESCHICHTS-PHILOSOPHISCHEN THESEN”, in: MATERIALIEN..., i. h. 30. és Rolf Tiedemann: i. m. 97.

29. Benjamin szövege első pillantásra valóban mintha kétértelmű volna: „*Sie [die Puppe] kann es ohne weiteres mit jedem aufnehmen, wenn sie die Theologie in ihren Dienst nimmt.*” Minthogy németül mind a báb, mind a teológia nőnemű főnév, alany- és tárgyesetük pedig megegyezik, a mondat második fele talán olvasható volna úgy is, hogy a „*sie*” nem ’ő’, hanem ’öt’, a „*die Theologie*” pedig nem ’a teológiát’, hanem ’a teológia’ jelentésben áll. (L. erről Ralf Konersmann: ERSTARRTE UNRUHE. WALTER BENJAMINS BEGRIFF DER GESCHICHTE, Frankfurt/M.: Fischer, 1991. 29.) Az utóbbi olvasat ellen látszik persze szólni a „normális” német „KATI” szórend is, melyet békés körülmények közt nem ír fölül az a szabály, hogy főnév és névmás együttes szereplése esetén a névmás áll elől, vagyis nem *ezért* áll elől a „*sie*”, hanem mert ő az alany. S a mondat ritmusa és „logikája” is inkább arra utal, hogy a második tagmondat elején álló „*sie*” pozíciója megegyezik az első tagmondat elején állóval, tehát ő az alany. Az is igaz, hogy Benjamin szívesen feszítette a grammatikai lehetőségeket. Ezúttal azonban az értelmezést maga Benjamin egyértelműen *eldöntötte*. A tézis közvetlen előzményében így fogalmaz: „*Sie [die Türckenpuppe] kann es ohne weiteres mit jedem Gegner aufnehmen, wenn die Dienste der Theologie ihr gesichert sind [...]*” (Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1247. Benjamin-Archiv, Ms 466v.) Azután még egyszer világossá tette ugyanezt a teljes szöveg általa készített francia fordításában: „*si elle s’assure les services de la théologie*” = „*ha a teológia szolgálatai biztosítottak a számára*”. (Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1260.) Mindez ellentmond Habermas és Konersmann értelmezésének.

30. Habermas: i. m. 207.

31. I. m. 200.

32. I. m. 215.

33. L. a 28. jegyzetet.

34. Greffrath: i. m.

35. Willem van Reijen–Herman van Doorn: AUFENTHALTE UND PASSAGEN. LEBEN UND WERK WALTER BENJAMINS. EINE CHRONIK. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2001. 228.

36. Uo.

37. Hermann Schweppenhauser: PRAESENTIA PRAETERITORUM, in: MATERIALIEN..., i. h. 17.

38. Scholem: i. m. 35. k.

39. I. m. 64.

40. Willem van Reijen–Herman van Doorn: i. h. A szerzők Benjamin „*játékosságáról*” is írnak, mellyel „*mindent a feje tetejére állít*”. Mi nem leltük játékosság nyomait e szövegben, melyet szerzője „életénél is fontosabbnak” tartott.

41. Konersmann: i. m. 29. és 37.

42. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1247. Benjamin-Archiv, Ms 466v.

43. L. a 28. jegyzetet.

44. Helmut Pfothhauer: „EINE PUPPE IN TÜRKISCHER TRACHT”, in: MATERIALIEN..., i. h. 280.

45. Weigel: i. m. 61–62.

46. I. m. 61.

47. Uo.

48. Peter von Haselberg: BENJAMINS ENGEL, in: MATERIALIEN..., i. h. 337–356.

49. Marcuse: i. m. 27.

50. Gerhard Kaiser: WALTER BENJAMINS „GESCHICHTSPHILOSOPHISCHEN THESEN”, in: MATERIALIEN..., i. h. 53.

51. Scholem: i. m. 66.

52. Haselberg: i. m.

53. Ulrich Sonnemann: GESCHICHTE GEGEN DEN STRICH GEBÜRSTET, in: MATERIALIEN..., i. h. 245.

54. Arendt: i. m. 202–203.

55. Konersmann: i. m. 124. „*Die Überwindung der vom Schrecken gebannten Perspektive bleibt hier [...] Postulat.*”

56. Burkhardt Lindner: ENGEL UND ZWERG. BENJAMINS GESCHICHTSPHILOSOPHISCHE RAETSELFIGUR UND DIE HERAUSFORDERUNG DER MYTHOS, in: Lorenz Jaeger–Thomas Regehly (szerk.): „WAS NIE GESCHRIEBEN WURDE, LESEN”. FRANKFURTER BENJAMIN-VORTRAEGE, Bielefeld, 1992. 254.

57. Engelhardt: i. m. 315.

58. Weigel: i. m. 252.

59. I. m. 68.

60. I. m. 64–66.

61. Bár Benjamin úgy fogalmaz, hogy a történelmi *megismerés* az elnyomott osztály nézőpontjából, a legnagyobb veszély pillanatában

válík lehetővé (l. a tizenkettedik tézis első mondatát, vagy pl.: Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1244. Benjamin-Archiv, MS 481.), ez éppen nem azt jelenti, hogy csak egyetlen *történelemfelfogás* volna lehetséges, hanem azt, hogy csak a lázadó interpretáció fér hozzá ahhoz, amit Benjamin a történelem felvillanó megértésének, *a benne rejlő kritikai kapacitás kibontásának* tart.

62. Fölösleges itt arról sokkal többet szólni, hogy mennyiben tér el Benjamin „történelmi materializmusa” Marxétól. Természetesen alapvetően eltér. Miközben nem csupán felhasznál bizonyos marxi fogalmakat, hanem valóban magáévá teszi a társadalmi (osztály-)harcok történeteként felfogott történelemszemléletet (vagy az áru fetiszizálódásának elméletét) – ezek a fogalmak és ez az elmélet Benjamin interpretációjában egészen új tartalomra és kontextusra tesznek szert. Ez nem abban áll, hogy Benjamin helyenként nyíltan bírálja Marxt, vagy hogy „teologizálná a marxizmust”. Egyrészt maguk Marx szövegei minden teológiai alóli emancipációs törekvésük mellett is, és minden „teologizálás” nélkül is ismeretesen mélyen teológiai gyökerűek, amint ezt mások is elemezték (például Ernst Bloch, Jacob Taubes vagy Karl Löwith). Másrészt Benjamin eleve opponálja Marxnak például az objektív történelmi folyamatokról vagy a fejlődésről vallott történelemfilozófiai alapelveit. S egyáltalán nem hisz az egyetemes történelem emberi beteljesíthetőségében, sőt megragadhatóságában sem. Arról sincs szó, hogy Benjamin Marx akkorigban ismerhető szöveg hagyatékának egésze foglalkoztatta volna. Benjamin esetében inkább egyes marxi gondolatok és megfogalmazások nagyon erős, inspiráló hatásáról és kreatív átértelmezéséről beszélhetnénk. Vagy Márkus György szavaival: „*érintkezésről*” és „*kontrasztról*” (Márkus György: WALTER BENJAMIN AVAGY AZ ÁRU MINT FANTAZMAGÓRIA, in: *Holmi*, 1998, 5–6. 839.).

63. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 593. N 10,2.

64. „*Die jeweils Lebenden erblicken sich im Mittag der Geschichte. Sie sind gehalten, der Vergangenheit ein Mahl zu rüsten.*” Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 603. N 15,2.

65. Vö. Friedrich Nietzsche: A TÖRTÉNELEM HASZNÁRÓL ÉS KÁRÁRÓL, in: KORSZERŰTLEN ELMÉLKEDÉSEK, Atlantisz, 2004.

66. Természetesen sokszor szóba kerül a ben-

jamini „*rendkívüli állapot*” rokonságának kérdése az általa nagyra becsült POLITIKAI TEOLÓGIA szerzője, Carl Schmitt elméletével. Konersmann világossá teszi az alapvető *különbségeket*. L. Konersmann: i. m. 112–120.

67. Jacob Taubes: NYUGATI ESZKATOLÓGIA, Atlantisz, 2004.

68. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1236. Benjamin-Archiv, MS 469.

69. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 587. N 7,6.

70. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1242. Benjamin-Archiv, MS 473.

71. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 592–593. N 9a,6.

72. Uo. és i. m. V/1. köt., i. h. 591. N 9,4.

73. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 591. N 9,4.

74. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1244. Benjamin-Archiv, MS 481.

75. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1243. Benjamin-Archiv, MS 474.

76. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 608. N 18,4. és i. m. 579. N 3a,3.

77. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 579. N 3a,3.

78. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 576–577. N 2a,3. és i. m. 578. N 3,1.

79. I. m. 577. N 2a,3.

80. I. m. 587. N 7a,1.

81. I. m. 595. N 100a,3.

82. I. m. 592. N 9a,4.

83. I. m. 582. N 5,2. Ennek az *értelmező* fordításnak eredetije: „*Dialektischer Bilder sind Konstellationen zwischen entfremdeten Dingen und eingehender Bedeutung, innehaltend im Augenblick der Indifferenz von Tod und Bedeutung.*”

84. „*Az idő, amely általában nem látható, de, hogy azzá váljon, testeket keres, és ahol csak rájuk talál, megragadja őket, hogy bemutassa rajtuk laterna mágicáját [...]* saját felfoghatatlan dimenziójának” megfelelően. Marcel Proust: LE TEMPS RETROUVÉ 2, Gallimard, Párizs, 1954. III. 924–925. (Ford. John Éva.) Talán Proust sorai inspirálhatták Benjamin.

85. I. h. MS 477.

86. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 587.

87. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1232. Benjamin-Archiv, MS 1100.

88. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 592. N 9a,1.

- 89.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1245. Benjamin-Archiv, MS 483.
- 90.** Uo.
- 91.** Sören Kierkegaard: A KERESZTÉNY HIT ISKOLÁJA, Atlantisz, 1998.
- 92.** Rudolf Bultmann: TÖRTÉNELEM ÉS ESZKARTOLÓGIA, Atlantisz, 1994. 170.
- 93.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1231. Benjamin-Archiv, MS 1098v.
- 94.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1239. Benjamin-Archiv, MS 441.
- 95.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1233. Benjamin-Archiv, MS 491.
- 96.** Benjamin: i. m. 1234. Benjamin-Archiv, MS 484.
- 97.** Pl. uo., továbbá: Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1235. Benjamin-Archiv, MS 490.; i. m. 1238. Benjamin-Archiv, MS 470.; i. m. 1239. Benjamin-Archiv, MS 441., MS 445. stb.
- 98.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1238. Benjamin-Archiv, MS 470. és i. m. V/1. köt. 608. N 18,3.
- 99.** „Die Vielheit der »Historien« ist eng verwandt wenn nicht identisch mit der vielheit der Sprachen” – írja Benjamin a TÉZISEK egyik vázlatában. Ahogy a nyelvek sokfélesége áll szemben az egyetlen isteni nyelvvel, úgy állnak szemben történeteink a messiási egyetemes történelemmel. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1235. Benjamin-Archiv, MS 490.
- 100.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1238. Benjamin-Archiv, MS 470.
- 101.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 580. N 4,2.
- 102.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 574. N 2,1.
- 103.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1238. Benjamin-Archiv, MS 470. „Die historische Methode ist eine Philologische, der das Buch des Lebens zugrunde liegt. »Was nie geschrieben wurde, lesen« heisst es bei Hofmannsthal. Der Leser, an den hier zu denken ist, ist der wahre Historiker.”
- 104.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 595. N 11,3.
- 105.** „Einen Text zitieren, schliesst ein: seinen Zusammenhang unterbrechen.” Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, II/2. köt., i. h. 536. és: „Im Begriff des Zitierens liegt aber, dass der jeweilige historische Gegenstand aus seinem Zusammenhange gerissen wird.” I. m. V/1. köt. 595. N 11,3.
- 106.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1238. Benjamin-Archiv, MS 470.
- 107.** Benjamin: i. m. 1240. Benjamin-Archiv, MS 447.
- 108.** Benjamin: i. m. 1239. Benjamin-Archiv, MS 441.
- 109.** Uo.
- 110.** Arendt: i. m. 229. „[...] er entdeckte, dass an die Stelle der Tradierbarkeit der Vergangenheit ihre Zitierbarkeit getreten war, an die Stelle ihrer Autorität die gespenstische Kraft sich stückweise in der Gegenwart anzusiedeln und ihr den falschen Frieden der gedankenlosen Selbstzufriedenheit zu rauben.”
- 111.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, IV/1. köt., i. h. 138.
- 112.** I. m. 238. Maga Benjamin mindenesetre azzal határolja el saját történelemszemléletét Heidegger fenomenológiai megközelítésétől, hogy kiemeli, a fenomenológia „*absztrakt történetiségével*” szemben az ő felfogásában a múlt felidézett képe olyan *történeti indexet* visel, mely nemcsak egykor volt idejéhez köti, hanem mindenekelőtt, *olvashatóvá válásának*” meghatározott mostjához is. S minden mostban valamely másik múltbeli kép válik megismerhetővé. L. Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 577–578. N 3,1.
- 113.** Benjamin: AZ ERŐSZAK KRITIKÁJÁRÓL, in: ANGELUS NOVUS, i. h. 52.
- 114.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, I/3. köt., i. h. 1240–1241. Benjamin-Archiv, MS 447. és i. m. V/1. köt., i. h. 592–593. N 9a,6.
- 115.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, V/1. köt., i. h. 578. N 3,1.
- 116.** Benjamin: GESAMMELTE SCHRIFTEN, II/1. köt., i. h. 365. „Erst der Verzweifelte entdeckte im Zitat die Kraft: nicht zu bewahren, sondern zu reinigen, aus dem Zusammenhang zu reissen, zu zerstören [...]”
- 117.** Vö. Arendt: i. m. 239. o.
- 118.** Arendt: i. m. 240.
- 119.** Hans Blumenberg: ARBEIT AM MYTHOS, Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1984. 46.
- 120.** Arendt: i. m. 242.
- 121.** Benjamin: EDUARD FUCHS A MŰGYŰJTŐ ÉS TÖRTÉNÉSZ, in: KOMMENTÁR ÉS PROFÉCIA, i. h. 336.

Gángó Gábor

SZELLEM ÉS SZEXUS KÖZÖTT: A TEOLÓGIA ÉS A JOG EREDETE WALTER BENJAMINNÁL*

„Soha tökéletesebben a szellemtől el nem vált, soha bensőségesebben Erőszhoz nem kötődött a nyelv, mint Kraus alábbi felismerésében: »Minél közelebből nézünk egy szót, annál távolabbról néz vissza.«¹ A Karl Kraus idéző Walter Benjamin e belátásának jegyében veszünk szemügyre e tanulmányban egy szót. Kevésbé szalonképes szót, amely Benjamin egyik legfontosabb szövegében, TÖRTÉNETFILOZÓFIAI TÖREDÉK-ÉNEK XVI. bekezdésében foglaltatik: „Másoknak engedi át, hogy kiadják erejüket az »Egyszer volt« kurvánál a historizmus bordélyában. Ő [ti. a történelmi materialista] ura marad a magáénak: eléggé férfi, hogy átszakítsa a történelem kontinuumát.”²

Nem feltétlenül világos, hogy a *Hure* szó mit is jelent, mire utal, a történelmi materializmusnak és a proletariátus harcának összefüggésében. Néhány dolog első közelítésben is bizonyosnak tűnik. Egyfelől Walter Benjamin szövegeinek vissza-visszatérő eleme ez a szó, részben összefüggésben a női nemre vonatkozó felfogásának itt nem tárgyalandó kérdéseivel.³ Másrészt a jelenséget mint a politikai gazdaságtan terminológiájával leírt érdekes válfaját az árufétisnek, amelyben tőkés és bérmunkás, árutermelő és áru, munka-, csere- és hozzáadott érték alanya és tárgya egybeesik, a szakirodalom tárgyalja ugyan, ám ez az olvasat töredékünkre nem illik rá. Harmadrészt az értelmezéstörténetnek azokon a tablóin, amelyek a benjamini kultúra- és politikafelfogás világának égboltját a messianisztikus misztika látomásaival népesítik be, JÁNOS JELENÉSEI-nek allegorikus *meretrix magnája* mellől általában kiretusálják e földi alakokat. Ám a retusálás, s ezt is Benjaminról tudjuk, jobban megmutatja a dolgot valódi arcát, mint az, ami megmaradt.⁴

Nézetünk szerint a kérdés túlmutat önmagán, és feszültségeket jelez az elsősorban Theodor W. Adorno és Gershom Scholem által kimunkált, világháború utáni Benjamin-kép minden részletében való tarthatóságát illetően. E kép a kapitalizmuskritika filozófiai, a kommentár mint műfaj irodalmi-prózaírói és az úgynevezett „inverz” teológia politikai teológiai programját egységes, elemeiben egymást kölcsönösen megtámasztó konstrukcióként írja le.⁵ Amint az újabb szakirodalomban Robert Bolz és Willem van Reijen írja: Benjamin „kivonulása a filozófiából a kommentárba” „inverz teológiának” nevezhető, ami „történelmi-politikai tisztázatlan annyit tesz: szemtől szemben a fasizmussal a teológia inverzióra kényszerül”.⁶ Az „inverz teológia” Benjaminhoz írott magánlevélben előforduló adornói terminusa⁷ tehát politikai eszmetörténelmi leegyszerűsítésben azt jelenti: a fasizmus után nincs teológia többé, mint ahogy filozófia sincs. Ezért menekül Benjamin az inverz teológiába és a kommentárba. E felfogást hatásosan erősíti, hogy Benjamin barátja, hagyatékának letéteményese, Gershom Scholem úgy interpretálja az utolsó, összegző művet, a történetfilozófiai töredéket, mint ami a Molotov–Ribbentrop-paktum politikai sokkjának a terápiája volna.⁸

* A tanulmány a KIRÁLYYÁ LETT A TE ISTENED című kötetben 2008-ban megjelenik az Akadémiai Kiadónál.

A jelen tanulmány azt kívánja megmutatni: nem biztos, hogy csupán a politikai kontextus alapján adható átfogó, koherens értelmezése kapitalizmuskritika, kommentár és teológia benjaminí kulcsfogalmainak. Benjamin gondolkodói univerzuma minden retusálás nélkül felépíthető a készen levő világ filozófia és politika előtti, sőt minden diszkurzív megismerés előtti, teológiai axiómájából. Egyetértvén a tézissel, hogy Immanuel Kant alakja Benjamin szemében „*a fennálló, végleges és megváltozhatatlan polgári világ legmélyebb végiggondoló*” között kitüntetett helyet foglalt el,⁹ vizsgálódásunk a német modernitás origójától, Kanttól indul, majd Hegelen, a polgári kultúra és jog kérdésein át jut el a német századforduló Berlinjének vitalizmusáig. Benjamin zseniális irodalmi elemzése közül, a szakirodalom hagyományos stratégiájától eltérően Goethe-tanulmánya mellett hangsúlyosan támaszkodunk mindarra is, amit az Osztrák Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia irodalmi krónikásairól írt: Franz Kafkáról, Adalbert Stifterről és mindenekelőtt Karl Krausról. A világ végleges vagy átmeneti voltának karkai–benjaminí dilemmájából bontjuk ki a kommentár és az idézet új értelmezését, melynek alapján a történelem citátumjellegét félretevő új kezdet, a negyedik rend és annak messianisztikus szerepe kerülhet jobb megvilágításba.

Vizsgálódásaink konklúziója értelmében a perditamotívum jelenléte a benjaminí életműben a vitalizmus összefüggésében értelmezhető. Nem egyéb, mint szellem és szexus kibékítése „rossz”, hiábavaló vitalista válaszának az egész életművön áthúzódo metaforája. Ekképpen arról tanúskodik, hogy vitalizmus és marxizmus viszonya problematikus heterodox Benjammínál. Érvek szólhatnak amellett, hogy ez volt az, amit a Frankfurti Iskolának retusálnia kellett, nem pedig a szalonképtelen szavak.

Benjamin filozófia előtti, teológiai előfeltevése volt a modernitás világának végjátékjellege. Filozófia és teológia összegegyeztetésének programja, bármi legyen is annak pontos tartalma, nem valósult meg a benjaminí életműben. Az összegegyeztetés sokkal inkább a modernitáskori német filozófiai és irodalmi hagyomány e spekulatív nézőpontból való megrostálását és tendenciózus olvasatát jelentette. A spekuláció itt hegele értelemben vett spekuláció: nem egyéb, mint az eljövendők fürkészése.

E törekvései révén Benjamin a Kant és Heidegger közötti német filozófiai dilemmák – s így, talán senki nem vitatja: általában a modernitáskori legmélyebb filozófiai dilemmák – *visszatekintő* összegzője volt egy olyan nézőpontból, amelyet ő teológiai-nak nevezett, s amelynek egyik fő jellemzője volt a párhuzamosan futó irodalmi tradíció vizsgálata. Benjamin kalandozásai a németség évszázadain és nemzeti nyelverületein keresztül egyetlen nagy probléma nyomon követését szolgálják, jelesül természeti szükség és szabad döntés határterületeinek irodalmi tematizálását.

Ami mármost Kantot illeti, Benjamin Kant-olvasatának két fő ága az ahistorizmus kritikája és a teológiai mozzanat elégtelen kezelésének kiemelése.¹⁰ E két ág közös gyökere, tehetjük hozzá, az ember antropológiai meghasadságának, belső viszályának téziséig nyúlik vissza. Benjamin AZ ERŐSZAK KRITIKÁJÁRÓL című írásában „*roppant igazság*”-nak nevez egy tételt, amely az ember „*megszüntethetetlen módon aggregát jellegű állapotát*” mondja ki.¹¹ A szó maga is Kanté: amint ENCIKLOPÉDIA-előadásában olvasható, „*rendszer az, amikor az egész eszméje a részekét megelőzi. Ha a részek előzik meg az egészet, akkor abból aggregátum származik*”.¹² Benjamin a Kant filozófiája által maga kettéosztottságában felfogott emberből indul ki, s ezzel szemben hirdeti meg a filozófiai-teológiai megismerés új programját. Ebből a nézőpontból az új filozófia azért is eminensen teológiai, mert, ahogy rövid Kierkegaard-írásában fogalmaz, a német idealizmus nem tudta kibontakoztatni önnön teológiai implikációit. Így Adorno (akinek könyve e rövid

recenzió tárgya) „[n]em továbbviszi Kierkegaard-t, hanem visszavezeti: vissza a filozófiai idealizmus legbensőjébe, amelynek varázsgyűrűjében a gondolkodó tulajdonképpeni teológiai intenciója tehetetlenségre kárthatva erejét veszette”.¹³

A kibontakozás útja a fiatal Benjamin szerint a transzcendentális tudatfogalom mint szavakba foglalt misztika kidolgozása lehet: „Az eljövendő filozófia feladatát tehát úgy foghatjuk föl, hogy meg kell találni vagy alkotni a megismerésnek azt a fogalmát, amely egyben a tapasztalat fogalmát is kizárólag a transzcendentális tudatra vonatkoztatja, s ezáltal logikailag lehetővé teszi nemcsak a mechanikai, hanem a vallási tapasztalatot is. Amivel nem azt akarjuk mondani, hogy ez teszi először lehetővé Isten megismerését, de a rá vonatkozó tapasztalatot s a róla szóló tant igen.”¹⁴ E fejtegetést alighanem csak úgy érthetjük, hogy a néma, írásba vagy szavakba nem foglalható megismerést váltja fel egy közölhető megismerésforma. A PASSAGEN-WERK itatósmetaforája éppen ezt mondja ki: „Gondolkodásom úgy viszonyul a teológiához, mint az itatóspapír a tintához. Egészen tele van szíva vele. Ha azonban az itatóspapír szerint történne, semmi írott nem maradna vissza.”¹⁵ Másképpen szólva a filozófia közvetíti a vallásfogalmat, ami önmagában „konkrét totalitás”. Ezért írhatja Benjamin filozófiai programtanulmányában a következőket: „Van azonban olyan egysége is a tapasztalatnak, amelyet egyáltalán nem lehet tapasztalatok összegének felfogni, olyan, hogy arra közvetlenül vonatkozik az ismeretfogalom mint tan a maga kontinuum kibontakozásában. E tan tárgya és tartalma, a tapasztalatnak ez a konkrét totalitása nem más, mint a vallás.”¹⁶ Így válik lehetségessé, hogy az új filozófia „azokat a területeket is magában foglalja majd, amelyeket Kantnak nem sikerült besorolnia a rendszerbe. Hogy a legfőbbet említsük: a vallás területét”.¹⁷

A tendenciózus olvasat Kant esetében kettős módon nyilvánul meg. Egyfelől úgy, hogy Kant életművét rendszernek fogja fel, s ennyiben megközelítésmódja kétségkívül korának, a neokantianizmusnak az előfeltevéseihez kötődik, bármennyire ellentmondásos legyen is e kötődés. Másfelől pedig abban, hogy Kant műveiből AZ ERKÖLCSÖK METAFIZIKÁJÁ-nak egy meglehetősen meghökkentő részét, a házasságról szóló paragrafust (I. rész, 2. főrész, 3. szakasz, 24. §) emeli ki, és (amint arról az alábbiakban még szó esik) értelmezi a maga szempontjai szerint. Kant itt a házasságot ismeretesen mint a nemi szervek és képességek kölcsönös használatára vonatkozó szerződést határozza meg.

Ha teológiáról beszél, Benjamin legalább háromféle teológiafogalommal dolgozik: egy episztemológiai, filozófiához mért, problematikus fogalommal, egy elutasított, hege-li, polgári, instrumentális fogalommal és egy posztulált, misztikus fogalommal.¹⁸ Viszont mindhárom fogalom terminusa egyszerűen „teológia”. A jelen tanulmány a modernitáskori, instrumentális teológia és jog benjamin eredetének problémáját vizsgálja egy másfajta, a kapitalizmus szövegösszefüggésétől elszakadó, ám az itt vizsgált fogalmak örök viszonyítási pontjaként jelen levő jog és teológia vonatkozásában.

E jog Benjamin számára éppen a Kant által jelzett meghasadtásban gyökerezik. Amint Goethe-tanulmányában kifejti, a jog csak azért lehetséges, mert az ember ingadozik sorsszerű-erkölcsi rendeltetése, illetve a társadalmi konvenciók között: „csak a döntést, nem a választást jegyzik az élet könyvében. Mert a választás természetes, és akár elemek tulajdonsága is lehet; a döntés azonban transzcendens. – Mert ezt a szerelmet még nem illeti meg a legmagasabb rendű jog, csak ezért illetheti meg a házasságot még nagyobb hatalom”.¹⁹ A jog másfelől, Benjamin szerint, nemcsak kulturálisan, hanem történetileg is viszonylagos fogalomként írható le. Kafka-tanulmányának egy részlete mutatja, hogy a jog nála éppen nem hordozza magában az előidők autoritását: „Így állunk azzal a törvénykezéssel is, melynek eljárása K. ellen irányul. Messze a tizenkét táblás törvény kora előtti időkhöz vezet visz-

szá ez, előidőbbe, melyek fölött az első győzelmek egyike az írásba foglalt jog volt. Itt megvan ugyan az írott jog a törvénykönyvekben, de csak rejtve, és a törvénykönyvekre támaszkodva az előidők még korlátlanabban gyakorolják hatalmukat.”²⁰

Benjamin a jog szempontjából transzcendens ellenképeket helyez szembe annak ténylegesen fennálló alakzataival: ilyen a humor, ilyen a tapintat, ilyen a polgári kor megannyi érintkezési alapképlete, amelyekkel magán a társadalmon belül kutatja a polgári társadalom jogrendjét bizonyos szempontból felülbíráló viszonyformákat. A FALLUSI RÓMEÓ ÉS JÚLIA sorskonfliktusát a Goethe-regényével veti össze, s úgy véli, Gottfried Keller éppen azért válthatja fel humorral „a polgári hang- és véleményzavart”,²¹ mert „[a] humor a maga módján: jogrend. Az ítélet nélküli végrehajtás világa, ahol verdikt és kegyelem a nevetés hangzataiban ölt alakot”.²² A tapintatról pedig Kraus-tanulmányában így ír: „az igazi tapintatnak nincs is más mértéke. Csak ez a teológiai. Mert a tapintat korántsem olyan adomány [...], mely a viszonyok összességének mérlegelése után mindenkit hozzájuttat ahhoz, ami társadalmilag jár neki. Ellenkezőleg: a tapintat az a képesség, melynek jegyében a társadalmi viszonyokat [...] természeti viszonyokként, mi több, paradicsomiakként kezeljük”.²³

Karl Krausszal foglalkozó másik, kisebb írása Kraus nyelvszemléletéből a joghoz kötöttséget emeli ki: „Egész tűznyelő-kardnyelű zsumálfilológiája végső soron nem a nyelvhez, hanem a joghoz igazodik.”²⁴ Általában véve Benjamin azt értékeli a legmagasabbra Krausban, hogy szatírjával a jogrenden belül akarja a jogot felelősségre vonni. Ha „Stifternek [...] természete és erkölcsi világa épp eléggé transzparens, hogy a kantival összevethető semmiképp se legyen, és magvában kreatúráként maradjon fölismerhető”,²⁵ továbbá ha Stifternél „a teremtés meg a végítélet közti szakadéknak nincs üdvörténeti kitöltése, hogy a történeti áthidalásról végképp ne is beszéljünk”,²⁶ akkor ezzel szemben Kraus, az osztrák bürokrácia apokalipszisének egyik lovasa, ahogy Benjamin másutt írja róla,²⁷ „az Utolsó Ítélet küszöbén áll”. Benjamin hasonlata értelmében, „[a]hogy a barokk olajfestészet jeles művein a szorosan a kerethez préselt szentek elhárítón kinyújtott kézzel tartanak távol maguktól az angyalok, megdicsőültek és elátkozottak lélegzetelállító rövidülésben feléjük nyomuló végtagjait, ilyenképp szorongatja Kraust egyetlen helyi hír; egyetlen frázis; egyetlen hirdetés végtagjainak formájában az egész világtörténelem. [...] Egy szót sem értünk ebből a férjiből, ha nem ismerjük fel, hogy számára kivétel nélkül minden, de minden, a nyelv és a dolog, szükségszerűen a jog szférájában bonyolódik. [...] Kraus a jogot szubsztanciájában s nem hatása körében helyezi vád alá. A vád így hangzik: a jog felségárulása az igazságossággal szemben. Pontosabban: a fogalom elárulása a szóval szemben”.²⁸

Mindent összevetve, Benjamin a jogot nem teológiai eredetűnek tekinti, hanem egy kulturális képződménynek a sok közül. Ha Benjamin a legnagyobb politikai teológusok egyike, ahogy számosan állítják, akkor többek között azért tarthat igényt e kiténtető meghatározásra, mert a politikai teológia klasszikus kérdését, amely a politika és a jog fogalmainak teológiai eredetét firtatja, felváltotta a jog és a teológia közös emberi eredetére vonatkozó kérdéssel. Ebből a szempontból a jelen tanulmány alternatívát kínál azokhoz a megközelítésekhez képest, melyek Walter Benjamin politikai teológiáját a Carl Schmitt által felvetett kérdések hagyományában helyezik el.²⁹ SZOMORÚJÁTÉK-könyvének megfogalmazása szerint „[o]tt diadalmaskodik a bevallott szubjektivitás a jog minden csalóka objektivitásán”.³⁰ Amint egy töredékében írja, a teológia mint emberi eredetű, kulturális alakzat csak szalmaszálnyi segítséget nyújthat a fuldoklóknak;³¹ s innen tekintve a dolgot, a politikai teológia nem egyéb, mint olyan fonadék, amely attól sem válik lényegesen erősebbé, hogy a teológiai és a jogi szalmaszálakat fonja egybe.

E megfontolások fényében értelmezhető az objektív jog filozófusához, Hegelhez való viszonya. A szakirodalomban Benjamin Hegellel szembeni elutasító álláspontjának tézise éppúgy bevett nézőpont, mint a latens hegelianizmus. Az utóbbi felfogás Theodor W. Adornéhoé, akinek egy, „*a Frankfurti Iskola kritikai elméletével teljességgel összemérhető*”³² Benjaminra volt szüksége. Adorno a Kafka-tanulmány kapcsán ír az általa észlelt, ám a szerző által nem tudatosított Hegel-hatásról Benjamin életművében.³³

A jelen tanulmány azt az álláspontot képviseli, hogy a rendszerhez, a teológiához, logikához, a történelem- és a jogfilozófiához való kritikus viszony külön vizsgálódásokat érdemel, illetőleg érdemelne, hisz e helyütt csupán vázlatos megjegyzésekre szorítkozhatunk. Az, hogy filozófián kívüli érvekkel utasítja el Hegelt, amint Hans Heinz Holz írja, többet jelent annál, mint hogy Benjamin pusztán kilép a rendszerimmanens megfontolások kereteiből.³⁴ Egyrészt triviálisan azt jelenti, hogy másfajta teológiai szempontok vezérlik. Emellett azonban azt is mutatja, hogy Benjamin, kierkegaard-i gesztussal, félretolja a hegeli rendszert. Kanthoz képest mint olyan hiányhoz képest határozza meg a maga filozófiáját, amelyből (éppen annak hiányos voltából következően) lehetségessé válik a modernitás másfajta leírása. Amikor Benjamin úgy érvel, hogy „*menyire különbözik az igazság a megismerés tárgyától*”,³⁵ akkor Hegel és a hegeli rendszer logika- és igazságfelfogásával szemben foglal állást. Benjamin számára „[a]z igazság ideákból alkotott, szándék nélküli lét”, „*mellyel szemtől szemben úgy alszik ki a kutatás legtisztább tüze is, mintha víz alá kerülne*”.³⁶ Az igazság megközelítésének módozatairól a következőket írja: „[e]z – mivel a filozófiának nem szabad arra vetemednie, hogy a kinyilatkoztatások nyelvén szóljon – kizárólag egy ősi megértéshez visszatérő emlékezés révén lehetséges”.³⁷ Ebből következik a fogalmi realizmus elutasítása, illetve a filozófia történeti kulcsszavai (ideái) rögzültségének mint akadálnak lelepleződése egy platóni típusú megismerés szempontjából.³⁸ Vagyis „[a]z idea nem azért fogadja be történelmi kifejeződések sorozatát, hogy egységet szerkesszen, s még kevésbé azért, hogy valami közös jellemvonást szűrjön le belőlük. Az egyes esetnek az ideához és fogalomhoz fűződő viszonya között nincs semmiféle analógia: az előbbinél a fogalom alá tartozik, és az marad, ami volt – külön részlet; az utóbbinál az ideában foglal helyet, és azzá lesz, ami nem volt – totalitássá. Ez platóni »szabadulása«”.³⁹

A történelmet tekintve Benjamin számára egyértelmű, hogy a múltat attól kell megmenteni, hogy „örökséggé” váljon, azaz egy készülő új számára legyen megszüntetve megőrzött, mint Hegelnél. „*Mitől menthetünk meg azonban valami megtörténtet? – kérdi Benjamin kéziratos feljegyzéseiben. – Nem annyira a rossz hírtől és a megvetéstől, amelybe keveredett, mint inkább meghatározott módon való hagyományozásától. A mód, ahogy mint »örökséget« értékelik, vésztérhebb, mint amennyire eltűnése az volna.*”⁴⁰

Ha van latens hegelianizmus Benjaminsnál, akkor az a keletkező történetiség vizsgálatában mutatkozik meg. Általában minden jelenség igazságát kezdeti, teremtett-friss, illetve végső-hanyatló, nem pedig legkifejlettebb, virágzó jellege tárja fel számára. E mélyen hegeli törekvésének jelzésére Stefan George-tanulmányának egy passzusát idézhetjük: „*Ennek a nemzedéknek volt nagy költője George, volt pedig mint ama décadence kitéljesítőjeként, melynek valóban játékos gesztusát csak azért szorította ki impulzusával, hogy a halálnak teremtsen helyet, a halálnak, melyet ezen az idők fordulóján követelnie kellett. Olyan szellemi mozgalomnak a végpontján áll, amely Baudelaire-rel kezdődött.*”⁴¹

Hegel modernitásképe csupán legfeljebb az utólagos összevetés számára tűnhet fel a benjamin felfogás ellenpólusaként. Genetikusan, azaz Benjamin gondolkodói fejlődése szempontjából inkább elhamarkodott szintézisnek, zsákutcának mutatkozhatott, mégpedig amiatt, hogy Hegel rendszere társadalmi, politikai, történelemfilozófiai és teológiai vonatkozásaiban nem vesz tudomást a modernitás ama történeti alapozza-

natárol, amelyben Benjamin politikafilozófiája gyökerezik: a negyedik rend megjelenéséről.

Benjamin Hegel jogfilozófiájával a VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK kommentáriumának kritikáján keresztül vitázik. Egyfelől a Goethe-monográfus Friedrich Gundolfot idézi, aki szerint, „Csak a házasságban egyesültek... mindazok a vonzások és tasztások, amelyek az ember természet s kultúra közötti feszültségéből adódnak, ebből az emberi kettősségből: hogy vérevel az ember az állattal, lelkével az istenséggel határos”. Benjamin így a Hegel rendszerének kibomlása előtti, Hegel első korszakának végén megjelent VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK-at a rendszeralkotó Hegelt elsajátító német szellemi hagyomány felől olvasva, hiszen Gundolf, akivel szemben Kantot idézi meg, arra a Hegelre támaszkodik, aki JOGFILOZÓFIÁ-jában Kant fentebb megidézett meghatározásán lépett túl nem minden gúny nélkül. Benjamin kommentárja ezért így hangzik: „E fejtegetést kifejezésvilágának vértől csepegő miszticizmusa különbözteti meg csupán a durranó-cukorkás töltelékének gondolkodásmódjától. Ehhez képest mily szilárdan áll a kanti meghatározás, melynek szigorú utalása a házasság természeti mozzanatára – a szexualitásra – nem torlaszolja el az isteni mozzanat – a hűség – logoszának útját. A valóban istenihez ugyanis megfelelően illik a logosz, az igazán isteni nem az igazság híján alapozza meg az életet, nem a teológia híján a rítust.”⁴² A Hegelkritika egy másik Goethe-komentátor, a drámaíró August Friedrich Hebbel nézőpontjának benjaminizálásán keresztül is megnyilvánul. Amint Benjamin idézi őt: „A goethei Vonzások és választásokban egy oldal mégis elvont maradt. Jó okfejtéssel utal a házasságnak az állam és az emberiség számára való felmérhetetlen jelentőségére, ám ez az ábrázolás körében nem válik szemléletessé, holott ez lehetséges lett volna, s az egész mű hatását is igen erősítené.”⁴³ Benjamin Hegelnek, Hebbelen keresztül azt válaszolja, hogy e „felmérhetetlen jelentőség” bizonyonnyal ezért nem domborodik ki a műben, mert Goethe „[t]úl mélyen érezhette, hogy »eredendően« mi sem mondható róla, hogy a házasság erkölcsössége kizárólag hűségében, erkölcstelensége csakis hűtlenségében bizonyosodhat be”.⁴⁴

E vita mutathatja, hogy a teológia igénye Benjamin számára egy meghatározott filozófiai-kulturális szituációból fakad. Hegel JOGFILOZÓFIÁ-ja felől nézve Benjammal a házassággal kapcsolatos álláspontja azt a politika- vagy történelemteológiai konstrukciót kritizálja, amelybe Hegel a társadalmat és az államot egybefoglalta. A görög tragédiáról értekező Nietzsche-nak nincs igaza Benjamin szerint, hogy az élet a rövidebbet húzná a morállal szemben. Ám Goethe regénye alapján azt mutatja meg, hogy Hegelnek sincs igaza, hogy ti. a hosszabbat húzza. Benjamin a Goethe-komentárba beemeli az értelmezéstörténet időbeliségét: ami nem egyebet tesz, mint hogy a klasszikus exegetikai módszerek, a szó szerinti, az allegorikus stb. értelmezések alkalmazása helyett a szöveget kulturális alakzatként veszi szemügyre. Az értelmezés történetisége teszi az általánost megragadó egyénit különössé, azaz történetileg meghatározott általánossá.

Hiszen a pusztai történeti konstelláció felől nézve nyilvánvaló, hogy a VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK-at azért is jogosulatlan Hegel felől olvasni, mert az Eduard és Charlotte alkotta házaspárt nem a nukleáris család veszi körül, hanem egy archaikusabb, a gyermekhez kevésbé bensőségesen viszonyuló s egyben familiárisokkal benépesített háztartás. Másfelől a világ, amelybe Eduard kilép, nem a polgári társadalom termelő szférája, hanem egy feudális világ, melynek rejtett középpontja a fejedelem. Az 1920-as évek második felében írott nagy Goethe-szócikkében maga Benjamin is elismeri, hogy a VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK nem a polgári, hanem az arisztokrata világ tükré, és hogy a szerző szándékai szerint a megoldás nem a polgári társadalom törvényei szerint bon-

takozik ki: „[e] társaságnak, a sziléziai-lengyel arisztokráciának, lordoknak, emigránsoknak, porosz tábornokoknak, akik egykor a cseh fűrdőkben az osztrák császárné körül gyülekeztek, van száruva a Vonzások és választások”.⁴⁵

A századforduló világában Benjamin egyszerre látja a Hegel által összegzett polgári kultúrát mint egyetlen menedéket, megőrző erőt, s ugyanakkor ennek a hanyatló erőnek az elégtelenségét is. Amint írja, a Jugendstil „[a]z »szellemi mozgalom«, amely az emberi élet megújítására törekedett, ám a közélet megújítására nem gondolt, szintén ide érkezett el: a társadalmi ellentmondások visszafordulásához, vissza ama kiüttalan görcsökké és feszültségekké, amelyek a kis gyűlde-társaságok életét jellemzik”.⁴⁶ A teremtő szellemmel való kölcsönviszonyában igazolódik, sőt válik elengedhetlenné a szexussal való foglalkozás. Erről Benjamin Eduard Fuchs életműve kapcsán ír részletesen.⁴⁷ Ennek jegyében a korai írások Benjaminja a kanti házasságfelfogást, házasság és legális szexualitás azonosítását két oldalról is támadja. A házasság nem csupán legális szexualitás, és a legális szexualitás nem csupán házasság. Amint A JELENKOR VALLÁSOSSÁGÁRÓL írott dialógusában fogalmaz, „[a] szerelem mindenekelőtt két ember személyes dolga, és egyáltalán nem a gyermeknemzés céljául szolgáló eszköz”.⁴⁸

A másik feloldási javaslat pedig, melyet egy egyetemi írásában fogalmaz meg, így hangzik: „A keresztények a civitas deinek adták a lehetséges megoldást: az egységet mindkettőben elvetették. A diákság haladottabb részeiben ezt a diáktársi viszonyról és a női diáktársakról folytatott végtelen, esztetizáló megfontolásokban elhagyta; nem félték attól, hogy a diákok és diáklányok »egészséges« erotikus semlegesítését remélik. Valójában a kurvák segítségével sikerült Erószot semlegesíteni az egyetemen. [...] Egy eltemetett, megoldatlan, óriási feladat van az egyetemeken: nagyobb, mint az a számtalan feladat, amelyhez a társadalmi ügybuzgalom dörögölözik. Ez a következő: a szellemi életből kiindulva azt az egységet képezni, ami a (testületi diákságban) teremtő elem szellemi függetlenségében és a (prostitúcióban) megzabolázatlan természeti hatalomban eltorzítva és szétdarabolva, az egyetlen szellemi Erósz torzójaként szomorúan tekint reánk.”⁴⁹

Erósz és szellem viszonyát Benjamin egy másik, sokat idézett, talányos levéltörredékében is taglalja, amelyben (mint látni fogjuk) Karl Kraushoz hasonlóan közös vonásá teszi az ember prostituálódott voltát: „En azonban azt mondom: mindannyian azok [ti. ringyók] vagyunk. Vagy azoknak kell lennünk. Dolgoknak a kultúra előtt. Ha egyfajta privát személyes méltóságot akarunk megőrizni, sohasem értjük meg a ringyót. De ha mi magunk minden emberségünket a szellem előtti áldozatnak érezzük, ha nem tőrünk semmiféle privát érzelmel, semmi privát akaratot vagy szellemet – akkor tisztelni fogjuk a ringyót... A szellemi elnemiesítése [Vergeschlechtigung]: ez a ringyó erkölcsösége. Az Erószban a kultúrát mutatja meg, s Erósz, a leghatalmasabb individualista, a kultúra ellensége, maga is pervertálódhat, és szolgálhatja a kultúrát.”⁵⁰

Szellem és Erósz viszála Benjaminsnál tehát nem platóni konstrukció, hanem az ifjúkori vitalizmusba visszanyúló kérdés. A probléma faggatását és a viszálykodó felek szerelemben való egyesítésének banális megoldását Erósz teremtő neutralizálására vonatkozóan a későbbi gondolkodói pálya során elvetette, és a hangsúlyt e viszálykodó fogalompár történeti és metafizikai terhelhetőségére helyezte. Mindazonáltal ez az 1914–1916-os szövege a huszonnégy éves Benjaminsnak nem egy diákvélemény a sok közül. Részben Benjaminsnak azon az előadásán alapul, amellyel a berlini „Freie Studentenschaft” elnöki székét elfoglalta.⁵¹ E diákkori írás azért érdekes, mert a férfierő teremtő és terméketlen kiadásának metaforája, a prostituált sértő megnevezése és az

üdvörténeti távlat egyaránt visszatér az utolsó műben, a történetfilozófiai töredékben a proletár messianizmusról szólva.

Ha a kanti meghasonlottság meghaladása a korai írásoktól kezdve antropológiai-kulturális programja Benjammnak, akkor érvek szólhatnak amellett, hogy nem marxizmusa vitalisztikus, hanem vitalizmusa marxista, ami nagy különbség. E felfogást támasztja alá ismeretelméleti döntése, hogy „*a materializmus absztrakt anyaga helyébe a testi kollektívumot állítja*”.⁵²

Felmerülhet az ellenvetés, hogy a gondolatmenet önkényesen, a szavak pusztja ismétlődésére támaszkodva hoz összefüggésbe egymással egy marxista fordulat előtti szöveget Benjamin utolsó írásával. Az ellenvetésre való válasz kidolgozása, a két szöveg között a szorosabb gondolati kapcsolat megteremtése, úgy véljük, Karl Krauson és Benjamin Kraus-interpretációján keresztül lehetséges.

A nyelv mágiáját tekintve Walter Benjamin és Karl Kraus egy úton jár. Ahogy Kraus írja, „[a]z idő igazi ellensége a nyelv. Közvetlen megértésben él az idő által fellázadt szellemmel. Itt jöhet létre amaz összeesküvés, ami a művészet”.⁵³ Benjamin Krausnak a nyelv és időbeliség összefüggéséről megszerzett belátását mélyen megértette, ám, úgy véljük, az általa teremtett erotikus nyelvjátékot a maga kulturális beidegződései alapján értette félre. Olvasatának gyengéje és erőssége, hogy Kraust, és részben Kafkát is, a maga berlini nézőpontjából közelítette meg. Természetesen semmiképpen nem „mulasztott”, amikor nem anticipált, „előfutárként” nem sejtett meg egy olyan kultúrtörténeti látásmódot, amely évekkal az ő Krausszal és Kafkával való foglalkozása után, részben az *Anschluss*-szal szembehelyezett normatív nosztalgiaként kezdett kifejlődni Musil, Zweig, Werfel, Roth regényeiben s a rájuk épülő irodalomtörténeti iparban. Benjamin korai, vitalisztikus erotika- és kultúrafelfogása, illetve az érett Benjamin apokaliptikus történelemteológiája között hiátus van, amely hiátus eszmetörténetileg Benjamin központi jelentőségű írőhőseinek, Krausnak és Kafkának a Monarchia-irodalom későbbi fejleményei felőli olvasata által betölthetőnek tűnik.

Nem a prostituáltak gyakori emlegetése, hanem a végső perspektíva szem előtt tartása emeli ki Kraust, nyelverteremtő zsenije mellett, a századvégi osztrák irodalomból, amelyben a perditamotívumot Salten, Schnitzler, Zweig és mások is tematizálták. Egyfelől Krausnál természetesen jelen van az a századvégi osztrák nőfelfogás, amely Benjammintól inkább idegen maradt: „*A keresztény etika kétségbeesve tördeli a kezét, hogy sikertelenül próbálja a szépséget, amennyire az az élet számára nélkülözhetetlen, lelki vigasz által megtartani. [...] Látja, mennyire képes a kíváncsiság magában arra, hogy a keresztény kultúra egész munkáját a nőben visszavonja.*”⁵⁴

E felfogás kétségkívül egyszerre istenít, mint Hofmannsthalé, és kisebbít, mint Weingeré. De többről van szó. Karl Kraus *DAS EHRENKREUZ* című írásában a prostituáltlét – s ezzel a törvénynek való állandó kiszolgáltatottság – az ember definíciójává válik. Kraus amaz egyszerű diszjunktív propozíciója, amely miatt mint tényállás miatt egy bizonyos kisasszony bíróság elé kerül, jelesül, hogy vagy megengedett, vagy meg nem engedett prostitúciós tevékenységet *nem* folytatott, voltaképpen valamennyi kisasszonyra, sőt valamennyi emberre igaz. Azokra is, akik megengedett, azokra is, akik meg nem engedett prostitúciós tevékenységet folytatnak, és azokra is, akik sem ilyen, sem olyan tevékenységet nem folytatnak. A kijelentés egyetlen értelme, hogy az embert mint prostitúciós tevékenységet folytatni képes lényt definiálja, hisz az ember az egyetlen, akiről a kijelentés értelmesen állítható. A mondat extenziója értelemszerűen arra a bíróságra is vonatkozik, amelynek a tényállásban ítélnie kell.

Mindezt azonban Benjamin, Krausról szóló nagy tanulmányában, nem így látja. Úgy értelmezi, hogy Kraus amiatt, hogy a prostitúción keresztül a kapitalizmust bírálva a kapitalizmust nem a proletár messianizmus irányában akarja meghaladni, azért mindenestül a polgári kultúra uszályában marad. Úgy tűnik, hogy a prostituálttematika értelmezése a Benjamin-szakirodalomban főként arra a leírásra támaszkodik, melyet Benjamin Kraus írásairól adott: „*Kraus számára a prostitúció a női szexus természetes formája, nem társadalmi torzulása. Am a prostitúció jellegét csak az adja, hogy és ahogy a szexuális és a cserérintkezés összefonódik. Ha a prostitúció természeti jelenség, éppannyira az – a cserérforgalom jelenségeként – a gazdaságtan természeti oldaláról, mint a szexus természeti oldaláról tekintve. [...] De Kraus »a természeti erő pártjára áll«. Hogy a szociológiai tartomány sosem világosodik meg előtte – sem a sajtót támadva, sem a prostitúciót védve –, e természethez kötődésével függ össze. Hogy az emberhez méltót nem a fölszabadított – tehát forradalmian megváltoztatott – természet meghatározójának s beteljesülésének tekinti, hanem csak a természet elemének általában, a törtélen őslétezésű archaikus és történelem nélküli természetének, ez bizonytalan, riasztó reflexeket vetít vissza még szabadság- és emberségességére is. Ez az eszme nem távolodik el a bűn tartományától, melyet Kraus pólustól pólusig – szellemtől a szexusig – átmért.*”⁵⁵ Benjamin számára kisebb annak a jelentősége, hogy Krausnál is a nyelv prostituálódása, illetve annak mágikus visszatisztítása képviseli az érem másik oldalát.⁵⁶

Meglehet, Benjamin jól látja, hogy Kraus kitörési kísérlete kudarcba fulladt, amikor „*a világ megváltoztatását saját osztályán, saját otthonában, Bécsben vélte elkezdhetni. S amikor vállalkozásának hiábavalóságára rádöbbsent, a közepén félbeszakította, s az ügyet ismét a természet kezébe helyezte vissza: ezúttal nem a teremtő, hanem a romboló természetébe.*”⁵⁷ Úgy véli, ha Krausról szólva joggal felrajzolható is az utolsó ítélet lélegzetelállító rövidülésének barokk perspektívája, azért szellem és szexus nála mégis ugyanannak a szakadéknak a foglyai maradnak: „*Kraus olyannyira átlátott a jogon, mint csak igen kevesen. S ha mégis a jogot hívja s idézi, azért teszi, mert démona roppant vonzást érez: az a szakadék vonzza épp, amelyet a jog tár. Ama szakadék, melyet nem hiába tapasztalt Kraus a legásítóbbnak, ahol a szellem és szexus összefut – az erkölcsiség processzusában [...]. Szellem és szexus e szférában olyan szolidaritás jegyében él, amelynek a kétértelműség a törvénye. A démoni szexus megszállottsága az Én, mely – miközben édes nők képei szélhámoskodják körbe, »hogy a keserű földön ennyi efféle nem is teremhet« – önmagát élvezzi. S nem egyéb történik a szeretetlenn, az önmagának-élég, megszállott szellem-alakkal: az elmésséggel sem. Egyik se ér el dolgához; az Én a nőhöz ugyanolyan kevésbé, mint a szóhoz az elmésség.*”⁵⁸

Benjamin Kraus-olvasatának stratégiája minden jel szerint a következő. Ha a bűn jelenléte, valóságossága miatt teológiai probléma az ember antropológiai meghasadt-sága, akkor sem a goethei, sem a krausi feloldás nem lehet megfelelő a számára – mindez már előremutat a messianizmus mint megoldás felé. Azonban nem magyarázza meg, miért kellett a történetfilozófiai töredékben benne tartani a *Hure* szót. Benjamin úgy gondolja, hogy a szexust – transzcendálva – olyan teremtőerővé lehet változtatni, amellyel az ember túlléphet önnön meghasadttságán. Kraus ezt nem így véli, mindazonáltal ugyanabból a transzcendens perspektíva-pontból tekint a korra, mint Benjamin maga, jelesen az utolsó ítélet nézőpontjából. És e nézőpontból kimondja azt, amit Benjaminsal gondolnia kellett, ha el akart jutni a vitalizmustól a messianizmusig. Kraus APOKALYPSE című tárcája Bosznia-Hercegovina anektálásának témájából kiinduló látomás, amely az Osztrák–Magyar Monarchia politikai képét szövi össze JÁNOS JELENÉSEI-nek világvégéjével. Eközben mutatja meg, hogy a tudományt felszabadító vitalizmus, az úgynevezett egészséges egyetemi erotika követelése már olyan fejlemény, amely az utolsó ítélet nagy forgatókönyvének lapjaira van írva: „*Annak sürgősségét, hogy az egyetemeket*

bordellyá alakítsák annak érdekében, hogy a tudomány újra szabad legyen, egyetlen politikai párt sem látja be. Pedig a professzorok mint portások állást találnának, hiszen kihasználnák a körszakállat, és a méltóság már amúgy is megvan hozzá, s a kurzuspénz busásan összegyűlne. »A gyáváknak pedig és hitetleneknek, és utálatosoknak és gyilkosoknak, és paráznáknak és bűbajosoknak és bálványimádóknak és minden hazugoknak, azoknak része a tűzzel és kénkövel égő tóban lesz.«⁵⁹

Amint arról már szó esett, Benjamin a német irodalomnak azokra a képviselőire figyel a leginkább, akiknek művein keresztül a transzcendens perspektíva határterületei a leginkább megvilágíthatók lehetnek. E határterületek meglétét kétféleképpen is jelezte. Nemcsak a határátlépés lehetőségeit vagy lehetetlenségét művészileg firtatók írásművészetének részletes kommentárja által, hanem ama szerzők szemléltető eszközként való felhasználása révén is, akik e határátlépés dilemmája előtt elfordították a fejüket, mint például az osztrák „Heimatkunst” atyja, Adalbert Stifter regényein keresztül. Benjammínak már egy korai, 1917–1918 fordulójáról származó, Ernst Schoenhöz írott levelében benne foglaltatik a felismerés, hogy Stifter olyan író, „akinek kevéssé feltűnő külleme és látszólagos ártalmatlansága nagy morális és nagy esztétikai problémát rejt”.⁶⁰ Azt emeli ki, hogy írásművészte épp az őt, Benjammint legélenkebben érdeklő határterületek ábrázolása terén erőtlenségre, és éppen azért erőtlenségre, mert hősei nem fellebbeznek egy legfelsőbb, transzcendens bíróság instanciájához: „Stifter ismeri a természetet, de amit felette bizonytalanul ismer, és gyenge kézzel húz meg, az a természet és végzet közti határ [...]. Ezt a biztonságot csak a legmagasabb belső igazságosság adhatja meg, de Stiftert valami görcsösen hajtotta a másik útra, ami egyszerűbbnek tűnt, valójában azonban ember alattián démoni és kísérteties volt: összekötni az erkölcsi világot és a végzetet a természettel. Valójában titkos, törvénytelen keresztezésről van szó. [...] Nincs végső, metafizikailag állandó tisztaság a legfelső és legkülső törvényszerűségekért folytatott küzdelem nélkül, és nem szabad elfelejtenünk, hogy Stifter ezt a küzdelmet nem ismerte.”⁶¹

Mindez éppen kiemelheti Goethe nagyságát, hiszen a „nemes önfegyelmzés és önuralom” vonatkozásában Stifter „tökéletes epigonja” Goethének, e téren viszont nem az.⁶² Természet és szellem összeegyeztetése Goethe regényművészetének is alapdilemmájává vált, és nem csupán a Benjamin által briliánsan elemzett WAHLVERWANDTSCHAFTEN világában. A két szféra közti átjárás bonyolultságát, a látszatok egymásba fonódását két éjszaka példázata nála: a WILHELM MEISTER TANULÓÉVEI és a VONZÁSOK és VÁLASZTÁSOK egymásra rímelő, mindkét regényben egyetlen, sorsfordítónak bizonyuló, mámoros éjszakája. Abban az értelemben is mámoros, hogy mind Wilhelm, mind Eduard bormámorban nyeri el a szeretett nő kegyeit: s mindkét esetben nagy kérdés, hogy valójában kité. A fejlődésregényben Wilhelm a végre megvalósult színházi előadás, a HAMLET címszerepe és az ünnepi bankett után fogad egy besurranó, általa fel nem ismert női látogatót. Vajon Mignon-e az, e tizenéves androgün, akit Benjamin a látszat egyik goethei védőistennőjének⁶³ s annak az alaknak nevez, akiben Goethe a legközelebb jutott a szépség eszményének megjelenítéséhez: a családi rémdráma melankóliájával terhelt olasz lány, aki szólni csak dalban tud, s akinek női szépsége csak a halállal való eljegyzettségében bontakozik ki? Amikor Mignon mesternek kezdi szólítani Meistert, akkor a megszólítás társadalmi konvenciót félretévén egyszerre emeli maga fölé és egyszerre jelöli meg a pusztá néven szólítás gesztusával.

Szellemnek és szexusnak az ember antropológiai korlátozottságának keretein belül maradó egymásban feloldása a kegyelem perspektívájából olyan félreértés, amelynek

uralkodó nézőponttá válása Mignont éppúgy végképp elnémítja, mint ahogyan Ottilia elnémul a vonzásregényben. Hiszen a gyereklány a maga nem e világi tudatlanságában és tudásában vágyott a mesterrel való egyé válásra, míg Wilhelm csupán megkönnyebbüléssel fogadhatja a felismerést: elmaradt számára a többszörös határátlépés próbája. Mert hiszen Wilhelm a végesség bajnoka, nem Hamlet, nem Rómeó, egyszóval minden wilhelmsége ellenére sem Shakespeare: csak a földi titkokba való beavattatás közösségi misztikájában részesül. Annak fejében, hogy sikeres látszat-Hamlet volt, Wilhelm jutalma a látszatszerelm: Philine, a közönséges szépség, a kokott-színésznő.

A VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK-ban Eduard régi barátjával, a gróffal töltött este, a régi időket idéző férfibeszélgetés után (a gróf és a bárónő tételes jogot sértő, ám egyúttal társadalmi konvenciószámbe menő kapcsolatát látva) kopogtat felesége ajtaján. Ottiliára gondol, miközben hajlamának a házasságjog adta keretek között enged. Az éjszaka gyümölcse, a minden látszategészségessége mellett is szörnyszülött s ezért halálra szánt gyermek mutatja Benjamin tézisének goethei megerősítését: az erkölcs és a hűség két egymással életképesen összevegyíthetetlen világhoz tartozik. Eduard sem a szépséget, a szellemet öleli, hanem a szexust, a hajlamok hűtlenségét, a kapitányra gondoló Charlotte-ot: ennek tanúja a kis Otto, aki négy ember gyermeke, amint azt Goethe többszörösen jelzi. Kétfajta, egyfelől kerek, másfelől függőlegesen álló betűt tartalmazó, férfi-női szimbólumokra utaló négybetűs nevével is, melyből, a kisfiú sorsát előre jelezve, a betűkéslet nagyfokú korlátozottsága ellenére is kirakható a „tot” (halott) anagramma. Hiszen valójában Eduard is Otto, és a kapitány is Otto, s e név rejtőzik triviálisan Ottilia és Charlotte nevében is. Talán joggal emlékeztethetünk minderre két olyan szerzőről, Goethéről és Benjammról szólva, akiknek névmágijáról, anagrammáiról hosszú oldalakat írtak. A monstruózus anygalka Charlotte méhéből, Eduard ágyékából eredt: arca a kapitányé, szeme Ottiliáé, hiába bizonygatják a bábaasszonyok az ellenkezőjét, vagyis azt, amit a fenntartandó társadalmi látszat megkíván.

Benjamin alapvető irodalmi forrasszövegeiben a szellem után vágyódó, kezét kinyújtó férfi csak a profán, földi, már-már prostituálódott női testet ragadhatja meg. Maga az antropológiai meghasadtság, amelyben egyfelől a testi rész vágyai, másfelől a „jobbik” rész utáni sóvárgás gyökereznek, már eleve foglalata a bűnnek és a büntetésnek. Goethe a szexus és a bor összekapcsolásával utal arra, hogy Wilhelm beavatása csak a földi misztériumba, a Titokba történhet meg, s e beavatás papnője csak a *meretrix magna* lehet, valamely földi alakban. „*Inebriati sunt qui inhabitant terram de vino prostitutionis eius*”, „*az ő paráznságának borával megrészegedtek a föld lakosai*” – így szól a Benjamin számára is alapvető könyv, az APOKALIPSZIS megfelelő igehelye (JEL. 17, 2). Így volna talán kibontható Benjamin jegyében a sejtés, melynek értelmében „[a] Vonzások és választások-tanulmányoknak [...] a horizontján csillan meg a történetfilozófia”.⁶⁴ E sejtés, további szövegszerű fogódzókat kényszerűen nélkülözvén, szóválasztásával utal a híres, sokat interpretált mondatra, amely Eduard és Ottilia tóparti összeölelkezését kíséri, közvetlenül a kis Otto vízbe fulladása előtt: „*A remény, mint égből hulló csillag szállt el fejük felett.*”⁶⁵

A Kraus által definiált lehetséges világot Kafka teremtette meg a maga részletgazdag teljességében. A KASTÉLY egyik szereplőjének, Amáliának sorsa mutatja, hogy a karkai regényvilág rendező elve a prostitúció – nem lázadhatott fel büntetlenül ellene. Az urak kénye-kedvére kiszolgáltatót lét szerez a faluban tisztességet a nőknek, míg ezzel szemben a női becsület védelme kiteszt a közösségből.

Az a tény, hogy egyetlen szerelmi jelenet leírásával találkozhatunk Goethe regényeiben, a WILHELM MEISTER TANULÓÉVEI-ben és a VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK-ban éppúgy, mint Kafka A PER ÉS A KASTÉLY című műveiben is, egy hosszú regénypoétikai tradícióra reflektál, amely egyszerre prózaírói hagyomány és a világhoz való viszony szimbolikus kifejezője. Egy töredéke mutatja, hogy a kérdés Benjammint foglalkoztatta: „*a szerelem földi idejének nagy érvényes szimbóluma ma is, mint egykor, az egy, egyetlen szerelmes éjszaka a halál előtt*”.⁶⁶ A Goethe által is nagyra tartott ókori regény, Longosz DAPHNISZ ÉS CHLOÉ-ja áll annak a regényhagyománynak a kezdetén, amelyhez a Benjamin által kitüntetett figyelemben részesített barokk irodalom is viszonyul. Longosznál s egyben abban az elbeszélő sémában, amelyet a pikareszk regény, a nevelődésregény, a barokk államregény átvesz, a szerelmi jelenet nem egyéb, mint az elbeszélés *telosza*, a világsajátítás befejeződésének jelzése és aktusa. E szükségképpen egyszeri mozzanatnak az emberek egymáshoz való közeledésének és egymást megértésének hétköznapi és egyben metafizikai igényéből, a szeretetből való kibomlását, annak „keresztül-kasul” való tudását Longosz szópárja, a szeretet cselekedetét jelentő *φιλέω* és a szeretkezés cselekedetét jelentő *καταφιλέω* magában a nyelvben rögzíti. Ugyanakkor a *καταφιλέω* ige az alárendelti kézcsók terminusaként a kölcsönös szolgálatra is utal. Arra a mozzanatra, amelyet Kant, nevetségesen és filozófiailag becsületesen, a dolog egyedüli jellemző jegyeként definiált a kérdés tárgyalásakor AZ ERKÖLCSÖK METAFIZIKÁJÁ-ban, hogy Hegel ebből csak a nevetséges, míg Benjamin csak a becsületes vonatkozást emelje ki.

Mármost ennek az egyetlen szerelmi jelenetnek az elmozdítása a regénycselekmény legvégéről e tradíció szövegösszefüggésében láttatja az egyéni sors céltételezéseinek megbomlott rendjét. Goethénél mindkét regényben a cselekmény közepére kerül a szerelmi jelenet. A WILHELM MEISTER TANULÓÉVEI végén ott van ugyan a hős által elnyert jutalom, Natalie keze, de e mesés és erotika nélküli végkifejlet inkább a ténylegesen hiteles emberi megoldás üresen hagyott helyét jelzi. S mennyivel inkább utal ugyanerre a VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK szerelmi végkifejlete, Eduard és Otilia egymás mellett fekvő holtteste az építész által kifestett templomban, ironikus-tagadó utalással az utolsó ítélettel eljövendő boldogságra! Kétségkívül Benjamin szellemében: hiszen az utolsó ítélet nem tudja befejezni a befejezetlent, hanem csak a cezúrával kiemelni azt, ami a földön a hozzá való vonatkozás által amúgy is befejezetté vált.

Kafkánál a *καταφιλέω* regénypoétikai rekvizituma szintén előremozdul, A PER-ben a regény derekára, A KASTÉLY-ban egészen az elejére. Ha Goethénél nincs döntés, csak természeti hajlam, szabad vegyértékek vonzása, akkor Kafkánál már a hajlam tárgya is elmosódottá válik. A PER szerelmi jelenetének női résztvevője, Leni helyett éppúgy lehetne Elza vagy Brüster kisasszony vagy a bírósági szolga felesége, akikhez K. sodródva hozzácsapódik, míg A KASTÉLY-ban Frida helyett Pepi, Olga vagy Amália, akikhez K. szintén erotikus közelségbe kerül.

Kafkánál A KASTÉLY-ban csak az első és egyetlen éjszaka után bontakoznak ki azok az epizódok, amelyek, mintegy a DAPHNISZ ÉS CHLOÉ szeretetpróbáinak betölthetetlen helyén, a magány és a reménytelenség meghaladhatatlanságáról tanúskodnak. Az emberi dolgok rendjének összeomlása mutatja Benjamin belátásának mély igazságát, hogy a remény rendje és az idő rendje azonos.

Kafka regényeiben a nagyváros és a hóba fulladt kis falu társadalmát, amelynek tagjai sem a döntés, sem a hajlamok tudatosítása által nem mozdulnak valamely célként tételezett emberi rendeltetés betöltése felé, a bíróság és a kastély elérhetetlenül transzcendens, ám büntető hatalomként lépten-nyomon jelen levő instanciája kényszeríti

annak nem felismerésére, hanem sokkal inkább egzisztenciális megélésére, hogy az ember szükségképpen mindig a törvény kapujában áll. Kafka reménye egy félig kész világot helyez szembe a világgal: „[s]zámukra s a hozzájuk hasonlóknak, a félkészeknek s az ügyelleneknek van remény”.⁶⁷

Világos, miféle hagyomány újrafelvétele Benjaminsnál a halogató és reménykedő műfaj, a kommentár előnyben részesítése. Az évezredes zsidó szövegmagyarázatok módszereinek más szövegszférákra való átvihetősége beszélgetések tárgya volt baráti körében.⁶⁸ Voltaképpen Benjamin nem annyira műveket kommentál, mint inkább kommentárokat, illetve a kommentárok, azaz az időbeliség és a kultúráképződés fénytörésében veszi szemügyre az elemzett műveket. Más kommentátorok téveszméi inspirálóan hatottak rá, s műveik megjelenését a maga véleményével megvárta: e megnyilatkozása mindennél jobban kifejezi történetteológiájának megélt hitelességét.⁶⁹ Döntése mutatja: van olyan nézőpont, melyből tekintve minden filológiai prioritásvita elveszti értelmét, s aki buzgóságában előretolja a kulturális haladás szekerét, olvasatlanul is csak az ő álláspontjának helyességét igazolja.⁷⁰ A kommentár mint műfaj megfelel a felbomló kor felbomló irodalmi sajátosságainak. Amint Az ALKOTÓ MINT TERMELŐ című írásában írja Benjamin, „[n]em mindig voltak és nem is mindig lesznek regények, tragédiák sem és nagyeposzok sem; a kommentár, a fordítás és akár a hamisítvány [...] sem mindig szorultak az irodalom peremére”.⁷¹

Benjamin tézisei nem feltétlenül olvashatók ki „közvetlenül” az általa kommentált szövegekből. Éppen attól válnak e belátások a kommentár révén az ő tulajdonává, mert egységes világlátás elemeivé tette e szövegeket. Az idézet és a kommentár előtérbe állítása végső soron abból a meggyőződésből fakad: a világ s benne a kultúra készen van. Ezt fejezi ki szép hasonlata: „ha a növekvő művet lángoló máglyának tekintjük, a kommentátor mint a vegyész, a kritikus mint az alkimista áll vele szemben. Annak csupán a holt fa és a hamu a vizsgálódása tárgya, ennek csupán a láng a rejtély: az elevenség rejtélye. Így kérdez rá a kritikus az igazságra, melynek eleven lángja tovább lobog a volt dolgok súlyos hasábjai s az átélt dolgok könnyű hamuja fölött”.⁷²

Az irodalom szürrealizmusa vagy a kábítószer mámora ennek az elkészült világnak a hazug homlokzat mögötti igazságát tárja fel.⁷³ Benjamin nem a világ s annak teremetője és lenyomata, az emberi szellem új, ismeretlen tájékait kutatta, hanem az elkészült világ tükröződéseit szemlélte. Gondolkodása a XVII–XX. századot fogja át: ezért is, hogy a történetiség problémáját e korszak alapján próbálta a legmélyebben megérteni. A modern világ tükröződései iránt minden érzékszervével fogékony volt: gondolkodásának eredetiségét és mélységét az adta meg, hogy *mindent* a mások szemével tudott látni és mások fülével hallani. Sőt, talán kivételes adottságként, azzal a képességgel is rendelkezett, hogy nála a reflektáltság következő szintje nem pusztán verbalizmus volt, hanem értelmes gondolatokat inspiráló, valós élmény. Látni tudta, amit mások láttak a mások szemével, és hallani tudta, amit mások hallottak a mások fülével.

Kafka gyerekkori fotójának elemzése árulkodik erről a kettős érzékszervi túlméretességről. „Mérhetetlen szomorú tekintet uralkodik a számára rendelt tájon – írja –, melybe egy nagy fül kagylója fülelve mered.”⁷⁴ Ugyanakkor a benjamin érzékeléskultusz közelebbi szemügyre vétele a kommentátor mint prózáíró kitüntetett helyzetét és kitüntetett helyzetéből fakadó üdvtörténeti feladatát tárhatja fel. Az érzékszervek egész tárháza a megváltás perspektívájából szemlélt világról tudósít. Benjamin olvasatában Kafkánál a szaglász is a „megzápult és a túlrett dolgok” világáról hozott üzenetet,⁷⁵ és a bőr, a tapintás érzékszerve ugyancsak a bűnt olvassa: „[a] Bűntetőtelepen pedig a hatalom birto-

kosai valami régimódi gépezetet használnak, amely ciralmas betűket karcol a bűnösök hátába, és addig szaporítja a szúrásokat, addig cifrázza a díszítést, míg a bűnösök háta látnoki lesz, s maga olvassa el az írást, melynek betűiből egy számára ismeretlen bűn neve áll össze”.⁷⁶ Ugyanez a metaforika lép működésbe a Baudelaire-tanulmányban, ahol a kapitalizmuskori társadalomban való elmerülésről van szó: „olyan érzékek voltak csak alkalmasak a beleélésre, amelyek túlrelett, bomlásnak indult, romlott dolgok ízét is élvezik”.⁷⁷

Egy Kafkához írott előtanulmányban Benjamin a következőképpen ír művészetek és elmaradt megváltás viszonyáról: „[a] történelmet úgy ábrázolni, mint pert, amelyben az ember (egyszersmind a néma természet intézője [Sachwalter]) panaszt emel a teremtés és a megígért messiás elmaradása miatt. A bíróság azonban úgy határoz, meghallgatja az eljövendők tanúit. Megjelenik a költő, aki érzi azt, a festő, aki látja, a muzsikos, aki hallja, és a filozófus, aki tudja”.⁷⁸ A gyönyörű töredék egyben önportré: Benjamin mint a teremtés és a megígért megváltás miatt a történelemnél panaszt tevő „Sachwalter” tűnik fel benne. (A művészet profetikussá voltáról Benjamin másutt, szintén a névmágia gyakorlatával élve, így ír: „[a] művészet, azzal, hogy a tiszta fantázia uralma alatt elidegenedik a megjelenítéstől, talán csak az ezeréves birodalom képeit vetíti előre. Kommerell nem téved, amikor kijelenti: »Egészében véve Jean Paul ítéletei khiliasztikusak; ezért is szerette Herder a költő családi nevét – Johannes és Richter – jelképesen értelmezni.«⁷⁹)

Számunkra a művészetek és megváltás viszonyát firtató töredék azért érdekes, mert belőle a prózaíró hiányzik: a kiosztott érzékelésszerepek közül egy sem jut a számára. A miéltre Benjamin egy másik töredéke válaszol, amelyben messianizmus, megértés és univerzális próza viszonyáról van szó: „[a] messiási idő a teljes és mindent átfogó aktualitás világa. Csak benne van egyetemes történelem. [...] Előfeltételezi a nyelvet, amelyre élő és halott nyelvek minden szövege csonkítatlanul lefordítható. Vagy inkább ő a nyelv maga. De nem mint írott, hanem inkább mint ünnepélyesen bejárt. Ez az ünnep mentes minden ünneptől, és nem ismer ünnepi énekeket. Nyelve maga a próza eszméje, amelyet minden ember megért”.⁸⁰ A próza tehát az univerzális nyelve a megértésnek, míg ezzel szemben a XIX. századi értelemben felfogott egyetemes történelemszemlélet csak a haladás szolgálatába állított emberi segédeszköz, munkanyelv, eszperantó tud lenni.⁸¹ Ezért különböztetheti meg Benjamin Stefan George-tanulmányában élesen a történeti és a profetikussá előrelátást: „[p]olitikus dolga az ilyesmi [ti. a történeti előjelzés], nem a profétia. A profécia az erkölcsi világ eseménye. A proféta a büntető bíróságot látja előre”.⁸²

A citátum mint írói eszköz ezzel szemben a teremtés teljességét ünnepli a befejezett egésze való visszautalással és új értelemadással: „[a] nyelv előtt mindkét tartomány – eredet és romlás – egyképp az idézettel igazolja magát. És viszont: csak ahol átjárják egymást – az idézetben –, ott teljes a nyelv. Az idézetben az angyalok nyelve tükröződik, amelyben minden szó, fölbiasztva az értelem idilli összefüggéséből – motívóvá lesz a teremtés könyvében”.⁸³ A világ üdv-történetileg kész jellegét és a haladás illuzórikusságát mutatja a történelem idézetekkel tarkított, szövegszerű volta. Ezzel szemben a proletariátus nem illeszkedik a történelem kész szerkezetébe – mivel nem idéz semmit. „A nagy forradalom idézte a régi Rómát”⁸⁴ – írja Benjamin egy történetfilozófiai feljegyzésében, majd másutt hozzáteszi: „[m]ert ott nem hiányoznak a történeti megfelelések: Róma a francia forradalomnak felel meg. A proletariátus esetében a nevezett összefüggés megszakad: az új tartalom tudatának nincs történeti megfelelője”.⁸⁵ Mindebből következik, hogy a negyedik rend megjelenése kikezdi a kész világ képzetét,⁸⁶ s a proletárforradalom már nem lokomotív volna, hanem vészfék.⁸⁷

Konklúzió gyanánt Benjamin kedvenc képéről írott, híres sorait interpretáljuk újra az említett történetfilozófiai töredékből az elmondottak fényében.

„*Van Kleenek egy Angelus Novus című képe. Angyalt ábrázol, aki mintha rámeredne valamire, és el akarna hátrálni tőle. Szeme tágra nyílik, szája nyitva, szárnyai kifeszülnek. Ilyen lehet a történelem angyala. Arcát a múlt felé fordítja. Ahogy mi az események láncolatát látjuk, ott ő egyetlen katasztrófát lát, mely szüntelen romot romra halmoz, s mindet a lába elé sodorja. Időzne még, hogy feltámassza a halottakat és összeüllessze, ami széttörött. De vihar kél a Paradicsom felől, belekap az angyal szárnyaiba, és oly erővel, hogy nem tudja többé összezárni őket. E vihar feltartóztathatatlanul úzi a jövő felé, amelynek hátat fordít, miközben az égisz nő előtte a romhalmoz. Ezt a vihart nevezzük haladásnak.*”⁸⁸

Katasztrófa és haladás a kulcsfogalmak, melyek konfliktusát e szöveg bibliás-allegorikusan megfogalmazza. E konfliktusnak van egy filozófia- és tudománytörténeti vetülete, jelesül katasztrofizmus és evolucionizmus vitája a XVIII–XIX. században. E korszak, nem nehéz észrevennünk, Benjamin legfőbb kutatási terepe volt, és ennyiben Benjamin szüntelenül katasztrofizmus és fejlődésgondolat egymással való vitájának filozófiai és irodalmi tanúit faggatta. E vita legfőbb képviselőit a német kultúra mint óriási kommentár szűrőjén át nézte: Cuvier-t és Byront Goethe szemével, Laplace-t Kant szemével. Kant ily módon filozófiai összekötő kapocsá is válik antropológia és katasztrofizmusvita között.

Benjaminsnál azonban a katasztrofizmus és haladógondolat konfliktusa tágabb értelmet nyer, s e tágabban értett viszály vagy meghasonlottság gondolkodásának alfájává és ómegájává, kiindulási és végpontjává válik. Amint másutt aforisztikusan írja, „[a] haladás fogalmát a katasztrófa ideájában kell megalapozni. Hogy »így tovább« megy, ez a katasztrófa. A katasztrófa nem a mindenkori előttünk álló, hanem a mindenkori adott”.⁸⁹ A katasztrofizmus olyan transzcendens nézőpont, melyet e híres töredékben a történelem angyala képvisel. Válasz egy nem filozófiai, hanem teológiai alapkonfliktus feloldására, jelesül a feszültségre aközött, hogy a világ egyfelől készen van, másfelől mégis a történelem időbeli változásai által nyilvánul meg az ember előtt. A vihar azért kél a Paradicsom felől, mert nem egyéb, mint a kiűzetés pillanata, a saját lábára álló ember legtágabb környezete, akinek a maga időbeli útját haladásnak kell értelmeznie a kiűzetés viharának hátszelében, nem lévén más elfoglalható, magasabb perspektíva-pontja. Mégis, ez a nézőpont angyali nézőpont is, amennyiben a permanens katasztrófát szembehelyezheti egy olyan változás reményével, amely az elkészült világ szépségét és méltóságát érvényben hagyja azáltal, hogy csupán „*nagyon kicsit igazít*” rajta. Ez a kifejezés Benjamin kedves rabbitörténetéből való.⁹⁰ Benjamin e magasabb, angyali nézőpontot képviselte egy olyan gondolkodás, egy olyan logosz emberi szöveg-összefüggésében, amely lemondott arról, hogy a maga döntéseit a várakozás jegyében, egy eljövendő ítélet bírósága előtt hozza meg. Minden erőfeszítése mellett is csak arra volt képes, hogy a halogatás jegyében, hajlamaival szembefordulva a maga meghasonlottságát szellem és test metaforáinak dualizmusában tematizálja, és e meghasadt-ságban a vallás és a kultúra olyan menedékeit teremtsen meg a maga számára, amelynek nyilvánossá tett, hagyományozható, történetileg változó, közösségi képzetéivé a teológia és a jog, illetve politikai konstellációkhoz illeszkedő fajtáik válhattak.

Teológiai-politikai töredékében írja: „*Csak maga a Messiás teljesít be minden történelmi folyamatot, mégpedig abban az értelemben, hogy csak ő az, aki beváltja, beteljesíti, megteremti a történelem vonatkozásait a messiásira. Ezért nem akarhatnak maguktól valami messiásira vonatkozni a történelmi dolgok. Az Isten Országá ezért nem télosza a történelmi dünamisznak, ezért nem lehet célul kitézni. Történelmileg tekintve nem cél, hanem befejezés. A profán világ rendjét ezért nem lehet az Isten Országának gondolatára alapozni, ezért hogy a teokráciának nincs politikai értelme, hanem csak vallási értelme van.*”⁹¹ Benjamin egy köztes nézőpont kimun-

kálását végezte el, azét a nézőpontét, amely sem nem üdvtörténeti, sem nem fejlődéstörténeti. A kettő egymásra vonatkoztatása teremti meg a földi történelem mint halogatás perspektíváját.

Bármeckora legyen is Adorno filológiai autoritása, a jelen tanulmány azt szándékozott megmutatni, hogy lehetséges olyan olvasat, amely félretolhatja az „inverz teológia” matematikai metaforáját. A szóba jöhető jelentésfelfejtések – megfordítás, felforgatás, elcsavarás, netán kigúnyolás – árnyalatainak egyikére sincs szükség teológia és marxizmus benjamini viszonyának magyarázatához. A megszakadások mögött mélyebb folyamatosságot is kimutathatunk Walter Benjamin életművében, egy ártatlannak semmilyen értelemben nem nevezhető másik metafora felbukkasainak nyomon követése által.

Benjamin szellem és szexus vizályának antropológiai és politikai következményeit egyaránt levonta. Következetes volt, s e tény az, aki Kelet-Európában él, aligha tagadhatja. Általában nem jogszerű az erőszak, mondatta Benjammal a kantiánus beidegződés, de a történelmi materialista nemi erőszaka a proletár messianizmus jegyében más lapra tartozik.⁹² Láttuk, egy kelet-európai író szép szavával szólva, a proletár „rájövését”, és láttuk, mivé lett a szűz, akit a történelmi materialista deflorált. Azóta kis visszaigazítás történt a világban, és a történelem eme (korántsem kölcsönös beleegyezés mellett lezajlott) pásztoróján fogant gyermek egy kibillent pillanatban végleg elmerült a múlt vizében. Lehet újra fürkészni, merre a remény.

Felhasznált irodalom

- Benjamin, Walter (1995ff [GB]): GESAMMELTE BRIEFE I–VI. Hg. von Christoph Gödde und Henri Lonitz, Frankfurt, Suhrkamp, 1995–2000.
- Benjamin, Walter (1974ff [GS]): GESAMMELTE SCHRIFTEN. Unter Mitw. von Theodor W. Adorno und Gershom Scholem, hg. von Rolf Tiedemann und Hermann Schweppenhäuser, Frankfurt, Suhrkamp, 1974ff.
- Benjamin, Walter (1980): ANGELUS NOVUS. Értekezések, kísérletek, bírálatok, vál., jegyz. Radnóti Sándor, ford. Bence György et al., utószó Papp Zsolt, Magyar Helikon, 1980.
- Benjamin, Walter (1980a): AZ ELJÖVENDŐ FILOZÓFIA PROGRAMJÁRÓL [1918]. Ford. Bence György, in: Benjamin 1980: 5–23.
- Benjamin, Walter (1980b): AZ ERŐSZAK KRITIKÁJÁRÓL [1921]. Ford. Bence György, in: Benjamin 1980: 25–56.
- Benjamin, Walter (1980c): GOETHE: „VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK” [1917–1922]. Ford. Tandori Dezső, in: Benjamin 1980: 97–190.
- Benjamin, Walter (1980d): A NÉMET SZOMORÚJÁTÉK EREDETE [1916–1925]. Ford. Rajnai László, in: Benjamin 1980: 191–482.
- Benjamin, Walter (1980f): KARL KRAUS [1931]. Ford. Tandori Dezső, in: Benjamin 1980: 643–685.
- Benjamin, Walter (1980g): A FÉNYKÉPEZÉS RÖVID TÖRTÉNETE [1931]. Ford. Pór Péter, in: Benjamin 1980: 687–709.
- Benjamin, Walter (1980h): KIERKEGAARD. A FILOZÓFIAI IDEALIZMUS VÉGE [1933]. Ford. Kőszeg Ferenc, in: Benjamin 1980: 711–715.
- Benjamin, Walter (1980i): VISSZAPILLANTÁS STEFAN GEORGÉRA [1933]. Ford. Tandori Dezső, in: Benjamin 1980: 717–726.

- Benjamin, Walter (1980j): A BEAVATOTT VARÁZSPÁLCA. MAX KOMMERELL „JEAN PAUL”-JÁRÓL [1934]. Ford. Kőszeg Ferenc, in: Benjamin 1980: 745–756.
- Benjamin, Walter (1980k): AZ ALKOTÓ MINT TERMELŐ [1934]. Ford. Pór Péter, in: Benjamin 1980: 757–780.
- Benjamin, Walter (1980l): FRANZ KAFKA [1934]. Ford. Tandori Dezső, in: Benjamin 1980: 781–817.
- Benjamin, Walter (1980m): A MÁSODIK CSÁSZÁRSÁG PÁRIZSA BAUDELAIRE-NÉL [1938]. Ford. Bence György, in: Benjamin 1980: 819–931.
- Benjamin, Walter (1980n): NÉMET INTÉZET A SZABAD KUTATÁS SZOLGÁLATÁBAN [1938]. Ford. Kőszeg Ferenc, in: Benjamin 1980: 933–944.
- Benjamin, Walter (1980o): A TÖRTÉNELEM FOGALMÁRÓL [1940]. Ford. Bence György, in: Benjamin 1980: 959–974.
- Benjamin, Walter (1980p): TEOLÓGIAI-POLITIKAI TÖREDÉK. Ford. Bence György, in: Benjamin, 1980: 975–978.
- Benjamin, Walter (1980q): GOTTFRIED KELLER. Ford. Tandori Dezső, in: Benjamin 1980: 551–566.
- Benjamin, Walter (2001): A SZIRÉNEK HALLGATÁSA. VÁLOGATOTT ÍRÁSOK. Vál., ford., szerk., jegyz. Szabó Csaba, Osiris, 2001.
- Bolz, Norbert–van Reijen, Willem (1991): WALTER BENJAMIN. (Reihe Campus. Einführungen. Bd 1042.) Frankfurt–New York, Campus, 1991.
- Dober, Hans Martin (2002): DIE MODERNE WAHRNEHMEN: ÜBER RELIGION IM WERK WALTER BENJAMINS, Gütersloh, Kaiser, 2002.
- Garber, Klaus (1987): REZEPTION UND RETTUNG, Tübingen, Niemeyer, 1987.
- Gnam, Andrea (1999): DIE BEWÄLTIGUNG DER GESCHWINDIGKEIT. ROBERT MUSILS ROMAN »DER MANN OHNE EIGENSCHAFTEN« UND WALTER BENJAMINS SPÄTWERK. (MUSIL-STUDIEN. Hg. von Josef Strutz.) München, Wilhelm Fink Verlag, 1999.
- Goethe, Johann Wolfgang (2004): VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK. Ford. Vas István. (Magvető, Remekírók.) Magvető, 2004.
- Habermas, Jürgen: WALTER BENJAMIN: CONSCIOUSNESS-RAISING OR RESCUING CRITIQUE, in: Smith 1988: 90–128.
- Holz, Hans Heinz (1992): PHILOSOPHIE DER ZERSPLITTERTEN WELT. REFLEXIONEN ÜBER WALTER BENJAMIN, Bonn, Pahl-Rugenstein Nachfolger, 1992.
- Jennings, Michael William (1987): DIALECTICAL IMAGES. WALTER BENJAMIN’S THEORY OF LITERARY CRITICISM, Ithaca, Cornell Univ. Press, 1987.
- Kant, Immanuel (1961): VORLESUNGEN ÜBER PHILOSOPHISCHE ENZYKLOPÄDIE. (Immanuel Kant. VORLESUNGEN. I. Abteilung. VORLESUNGEN ÜBER ENZYKLOPÄDIE UND LOGIK. Band 1.) Berlin, Akademie-Verlag, 1961.
- Kraus, Karl (1979): MAGIE DER SPRACHE. EIN LESEBUCH. Hg., Nachwort von Heinrich Fischer, Frankfurt, Suhrkamp, 1979.
- Küpper, Thomas–Skrandies, Timo (2006): REZEPTIONSGESCHICHTE, in: Lindner 2006: 17–56.
- Lindner, Burkhardt (2006), hg.: BENJAMIN-HANDBUCH. LEBEN – WERK – WIRKUNG, Stuttgart–Weimar, J. B. Metzler, 2006.
- Löwy, Michael: BENJAMINS MARXISMUS, in: *Das Argument* 34 (1992): 557–562.
- Radnóti Sándor (1999): KRÉDÓ ÉS REZIGNÁCIÓ. ESZTÉTIKAI-POLITIKAI TANULMÁNY WALTER BENJAMINRÓL. (Alternatívák.) Argumentum–Lukács Archívum, 1999.
- Regehly, Thomas: SCHRIFTEN ZUR JUGEND, in: Lindner 2006: 107–118.
- Scholem, Gershom: WALTER BENJAMIN AND HIS ANGEL, in: Smith 1988: 51–89.
- Smith, Gary, ed.: ON WALTER BENJAMIN. CRITICAL ESSAYS AND RECOLLECTIONS, Massachusetts and London, The MIT Press, 1988.
- Wohlfarth, Irving: RESENTMENT BEGINS AT HOME: NIETZSCHE, BENJAMIN, AND THE UNIVERSITY, in: Smith 1988: 224–259.
- Wolin, Richard (1982): WALTER BENJAMIN. AN AESTHETIC OF REDEMPTION, New York, Columbia University Press, 1982.

Jegyzetek

1. Benjamin 1980f: 678.
2. Benjamin 1980o: 971–972. A PASSAGEN-WERK vázlataiban fennmaradt a tézis egy tárgyszerűbben kifejtett változata: „*A történelmi materializmus fel kell hogy áldozza az epikus elemet a történelemben. Leszakítja a korszakot a »történelmi folytonosság« dologszerűségéről. Fel is robbantja azonban a korszakok homogeneitását. Ekrazittal, azaz jelennel tölti fel.*” N 9a, 6, GS V/1., 592–593.
3. Az itt érintett helyeken kívül vö. GS VI, 75.; PASSAGEN-WERK II, g, 1: Benjamin 2001: 200. és GS V/2., 1056–1057.; GB IV, 279. Benjamin életművét a gender-kutatások szempontjából tárgyalja: Küpper–Skrandies 2006: 44. skk., további irodalommal.
4. Benjamin 1980g.
5. Scholem 1988: 51.
6. Bolz–Van Reijen 1991: 34–35. Vö. Wohlfarth 1988: 237.
7. GS II, 1174.
8. GS I, 1228.
9. Radnóti 1999: 11.
10. Jennings 1987: 88. Más rekonstrukciót nyújt Wolin 1982: 31. skk.
11. Benjamin 1980b: 54.
12. Kant 1961: 31.
13. Benjamin 1980h: 713.
14. Benjamin 1980a: 14–15.
15. Benjamin 2001: 229.
16. Benjamin 1980a: 22.
17. Uo. 20.
18. Az utóbbihoz vö. Scholem 1988: 53.; kritikája: Habermas 1988: 91.
19. Benjamin 1980c: 175.
20. Benjamin 1980l: 787.
21. Benjamin 1980q: 557.
22. Uo. 558.
23. Benjamin 1980f: 650.
24. Benjamin: KARL KRAUS, GS II, 624–625.
25. Benjamin 1980f: 652.
26. Uo.
27. GS III, 200.
28. Benjamin 1980f: 662–663.
29. Garber 1987: 90. skk.; Bolz–Van Reijen 1991: 14., 31–35.; Dober 2002: 322. skk.
30. Benjamin 1980d: 448.
31. GS I, 1243.
32. Jennings 1987: 6.
33. GS II, 1175.
34. Holz 1992: 113.
35. Benjamin 1980d: 201.
36. Uo. 206.
37. Uo. 207.
38. Uo. 212.
39. Uo. 220.
40. GS I, 1242.
41. Benjamin 1980i: 726.
42. Benjamin 1980c: 144. A Gundolf elleni polémiaához vö. GS I, 812.; GS I, 826.
43. Benjamin 1980c: 175.
44. Uo. 176.
45. Benjamin: GOETHE, GS II, 732. A Goethe-szócikknek a szovjet kiadó általi átdolgozásáról l. GB III, 239.
46. Benjamin 1980i: 721.
47. Benjamin: EDUARD FUCHS, DER SAMMLER UND DER HISTORIKER, GS II, 495.
48. Benjamin: DIALOG ÜBER DIE RELIGIOSITÄT DER GEGENWART, GS II, 30–31. Szexus és társadalom problémájához vö. még Benjamin 1980n: 941.
49. Benjamin: DAS LEBEN DER STUDENTEN, GS II, 85. Az egyetemi írásk erotizmusáról: Regehly 2006: 112–113.
50. GB I, 127–128. Idézi: Radnóti 1999: 12. Herbert Blumenthalnak, 1913. június 23. Radnóti Sándor fordítása.
51. Vö. GS II, 915.
52. Bolz–Van Reijen 1991: 87.
53. Kraus 1979: 137.
54. Kraus: DIE CHINESISCHE MAUER, Kraus 1979: 23.
55. Benjamin 1980f: 668.
56. „*Mit heißem Herzen und Hirne / naht' ich Nacht für Nacht. / Sie war eine dreiste Dirne, / die ich zur Jungfrau gemacht. [Forró szívvel és homlokhal / közelítettem éjre / Pimasz lotyó volt, / akit szűzzé tettem.]*” Kraus: DIE SPRACHE, Kraus 1979: 312.
57. Benjamin 1980f: 682.
58. Uo. 663–664.
59. Kraus: APOKALYPSE, Kraus 1979: 143. Az idézet a BIBLIÁ-ból: JEL. 21, 8. Károli Gáspár fordítása.
60. GS II, 1415.
61. Benjamin: STIFTER, GS II, 608–609.
62. Benjamin 1980c: 170.
63. Benjamin 1980j: 753.
64. Radnóti 1999: 30.
65. Goethe 2004: 239.

66. Benjamin 2001: 106. és GS VI, fr 51.
67. Benjamin 1980l: 790.
68. GS II, 1078.
69. Uo. 1157.
70. A marxi haladásgondolat benjaminini elutasításához vö. Benjamin 2001: 235. és GS V/1., 596.; Löwy 1992; Radnóti 1999: 78.
71. Benjamin 1980k: 763.
72. Benjamin 1980c: 100.
73. Vö. Gnam 1999: 177. skk.
74. Benjamin 1980l: 792.
75. Uo. 801.
76. Uo. 809.
77. Benjamin 1980m: 879.
78. GS II, 1153. Vö. GB III, 303.
79. Benjamin 1980j: 755.
80. GS I, 1239.
81. Uo. 1240.
82. Benjamin 1980i: 719.
83. Benjamin 1980f: 680.
84. GS I, 1239., kiemelés az eredetiben.
85. Uo. 1241–1242.
86. A történelmi materializmus mint a kinyilatkoztatás restaurációja kérdéséhez vö. Bolz–Van Reijen 1991: 60.
87. GS I, 1232.
88. Benjamin 1980o: 966.
89. Benjamin 2001: 231.
90. Benjamin 1980l: 810.
91. Benjamin 1980p: 977.
92. „*Ma alighanem a szervezett munkásság az egyetlen olyan jogalany az államok mellett, mely fel van ruházva az erőszak jogaival.*” Benjamin 1980b: 32.

Krusovszky Dénes

A NYÜSZÍTÉS EGY MEGHATÁROZOTT PONTJA

A kinti zajra rányitni bentről
a csendet, legyen szinte elviselhetetlen
a keveredés, mint a zsír,
ahogy sohasem tökéletesen fehér.

Vagy azt elképzelni, hogy mi történne,
ha bármit el tudnék olvasni,
ajtórésen beszűrődő fényt,
levált csempe helyét a falon, féknyomot.

A nyüszítésnek van egy meghatározott
pontja, még nyitva a száj,
de hang már nem jön ki rajta.
Ilyenkor akár nevetés is lehetne.

CSAK ETTŐL AZ ASZTALTÓL LÁTSZIK

A koszfoltokban sem nehéz
észrevenni a rendet és aztán már
emiatt visszajárni, figyelni, hogy
elmozdult-e, mert ez valami nagyon

fontos jel itt a kocsmafalon,
de csak ettől az asztaltól látszik.
Közben meg ez a rengeteg bocsánatkérés,
a felesleges mozdulatokban,

mintha valaki más is felejthetne helyettünk.
Szóval naponta bejönni ide,
mint egy búcsújárógép, de minden
meggyőződés nélkül. Elhinni bármit.

HOSSZÚ RUDAKKAL ÖNTIK KI AZ ÉJSZAKAI VIZET

Nem tudom beilleszteni.
Ezt a reggelt például,
hogy egy nagyobb működés
része vajon, mikor hosszú

rudakkal döfködik, öntik ki
a szemközti terasz ponyvájából
az éjszakai vizet.
Vagy egyszerűen csak ennyire hideg

egy februári eső logikája,
hirtelen üzennek értünk,
és még összepakolni
sem marad idő.

Szabó Marcell

NEGYEDIK JEGYZET

Szeretném, ha most látnál,
ahogy egy közepes méretű
szobában reggel óta mindent
leegyszerűsíték. Nem hiszem,
hogy számít, de ezt néha sokat
mondogatom.

Van egy ágyam. Valójában
csak egy matrac. Melletted sokáig
féloldalt akartam elaludni.
Megszokni, ami egyedül egy hát
mögött készülhet el, de úgy hogy
reggelre egy átizzadt póló is sok.
Valami ilyesmire lyukadnék ki,
egy hideg üveget szorongatok,
nem emelem meg csak fogom.
Hová feküdjek, egy ilyen háttal, mibe.

Aztán a kerthelyiség, egyszerre van
ott a rozsdás hűtő, a kempingszékek,
egyszerre a sövényen az ablakkeret.
Leülünk és kicsivel később rájövök,
abban a keretben sosem lehetett üveg.

Mínta valaki túl sokáig hallgatta
volna le-föl járni a liftet, le-föl,
és most azt mondaná, emiatt
van hideg. Ezt el lehet hinni.
Cipelni ugyanígy egy másfajta
okot, ami után előbb-utóbb
én következem. Kimegyek és
arra gondolok, ha megszámolnám,
egészen biztosan *hiányozna*
egy emelet. Nem tudom, honnan,
de hiányozna. Ezt az egészet,
minden erőmmel, ezt magamra értem.

Valahogy kora este lehetett,
nyár vége, még egészen meleg,
emlékszem, egyetlen történetem

maradt rólad, akkor már vagy
egy éve, két-három könnyen
megjegyezhető mondat.
Mentem valahová, de lehet,
hogy este volt, egy kaptató
jött, lejtett az út, ez megmaradt.
Aztán visszafelé, tőled el. *Mint
egy kezdetől ismerős test*, ebben
reménykedtem, amin már csak
taszítani vagy gyakorolni lehet,
szóval, hogy olyan leszek neked.
Gyakorolni, felszálltam egy buszra,
tök mindegy hogy mit.

Miklya Anna

IMA ESŐÉRT

Ugyanarról szólunk mind a ketten. Akár egy könyv
különböző kiadásai, csak az előszó más. Te azt állítod,
ismerős test. Én csupán azt, *a mellettem levő*.

Megvan a valószínűsége annak, hogy az ember éjszaka
a saját kiáltására riadjon fel. Vagy hogy épp sír, csikorgatja
a fogait. Oldalra nyúl, és ahogy tapogat, a derékon lejjebb
gyúri a vásznat. Ismerjük jól, egy aszkétatest körvonalait.

Az is lehet, hogy csak belül sikolt. De még végigsimít
egy meggyötört karon, belenyúl a sebbe. Csukló, tenyér,
ujjbegy, mondom. Beszélgessünk a határokról.

Ahol nincs csont, csak ott lehetek igazán közel. Egy könyv
lapjaira gondolok, ahogy hirtelen beléd marnak, megvágják
az ujjad. Beszéljünk, mondj egy szót, fejezd ki magad.
Nyögd végül, gerinobe nyilalló lucskos fájdalom.

Mégis, mondd, ez a fájdalom csak a húsa. Mit kezd a test
a hirtelen megismeréssel? Talán tanul, talán újrakezd.
A kezét innen mélyebbre bújtatja majd.

A FOLYTON VÁLTOZÓ

Mint régóta ismert, túl szigorú rendet, vetkőzik
le magukról a telet a fák. Hogy merném leírni
a szót, hogy szeretlek. Mindenem tombol most,
lerázza magáról hűvös göncét, a figyelmet.

Édesem voltál, édes kisfiam. Nem akarok ábrándozni
rólad. Mozdulataimban csak a rombolás öröme van.
Maréknyi csomókban képzelem le fejedről a hajjat.

Ki vagyok ma, melyik testi hibám, mindegy.
Kezem kést markol, majd kenyeret vajaz.
Úgy harapj egyszer húsba, hogy nyoma maradjon.
Vállamon szárnyat bont, ijedten cserreg a tavasz.

Kőrösi Zoltán

SZERELMES ÉVEK

– gyávaság –

Vannak olyan napok, gondolta Apa Apukája, mintha összesűrűsödne bennük az idő.

Össze-
sűrűsödik
az idő

Összesűrűsödik vagy megáll, hiszen ez majdnem ugyanaz.

Hirtelen, akárha önszántukból tennék, láthatóvá és érezhetővé válnak, gondoljuk így: felfedik magukat a titkos fonalak, amelyek az elsüllyedtnék hitt történeteket, elfeledettnek remélt mozdulatokat a bizonyosan bekövetkező jóslatokkal összekötik, akár egy hálóban, felbukkan a múlt, és mellé ereszkedik a jövő.

Fonalak?

Kötelek és színes szalagok.

Megmutatja magát az, ami elmúlt, és megmutatkozik a megsejthető jövő is, hogy ezekben a kiszakadt órákban és napokban egymás mellett ragyogjanak a már megtörtént és a megtörténésre ítélt pillanatok.

Egy örvény rántja le így a vizet, miközben persze maga a víz az örvény, a víz és a levegő és persze az iszapos mederfenékből kiálló kő, ami körül megfordulhat a sodrás.

Az ember
egy kődarab

Mert mi volna más az ember, ha éppen nem ez a kődarab.

És ha vannak ilyen napok, mert lenniük kell, akkor ez a délután, ez az este bizonyosan közéljük tartozik, gondolta Apa Apukája, és a száját kerekre csücsö-

rítve, mintha füttyörészni támadt volna kedve, hangtalanul kifújta a levegőt, kicsi fehér felhő, látta a lélegzetét.

Egy lépés, egy lehelet, két lépés, egy lehelet.

Korán jött a tél, de jól bevette magát a városba. Száraz hideg szorongatta a házakat, megállt a Tisza vize is, a hirtelen leesett hó átjegesedve csillogott a járdaszéleken, s végig a Széchenyi téri fák ágain, szerteszét szórta az utcai lámpák sárga fényeit. Innen-onnan folytonosan hallatszott a hólapátok csiszatolása, az óvatos, mégis megcsúszó lépések zaja s aztán a nevetések, kiáltások, szombat este még a hideg is másképpen hideg, a városi tanács vörös csillaga rubintosan ragyogott, a Haggelmacher söröző vastag üvegablakain páragyöngyök híztak.

Még szerencse, hogy odabent a színházban jó meleg volt: a ruhatárosok is megengedhették maguknak, hogy rövid ujjú köpenyben sürgölődjenek, s noha onnan, a sor végéről, ahová Apa Apukájáék kénytelen-kelletlen beálltak, úgy tűnhetett, hogy az előadás kezdetéig aligha fognak megbirkózni az eléjük penderített vastos kabáthalmokkal, azt nem lehetett kétségbe vonni, hogy nagyon is igyekeznek, jobbra-balra hajolgattak, ide-oda szaladtak, gombostűkkel tűzték fel a gallérokra a rózsaszínű ruhatári cédulát, fel-felszisszenve csippentették ki a papírdobozból az újabb tűt, ugye, egy fogásra akaszthatom a kettőt, a kalapokat pedig majd ide, a pult alá teszem, legyenek szívesek szólni, amikor elmennek.

A teremben hangolt már a zenekar, a hegedűk zizegésébe úgy dübbszont bele a dob, mintha végre rendet akarna teremteni a nagy izgalomban, csak hogy a helyett, hogy csend támadt volna, azonnal bekapcsolódtak a fúvósok is, és hogy még nagyobb legyen a hangzavar, mindehhez köhüntések, krákogások és tüszögések társultak, a csikorgó fagyból a benti melegben kényelmesen kiengedő orrok és torkok kényeztetései és tisztogatásai, koppanások és recsegések és persze a csoszogások, köszöntgetések és kacagások, ahogyan az ismerősöket üdvözölték a széksorok közé nyomuló nézők, s a hangokhoz csatlakoztak a mindent előntő kölniillatok, ibolya és rózsa, a friss szappanszag és az olajos padló párája, a függönyök, a falak, a színpad összetéveszthetetlen színházzsága.

Égtek az oldalsó lámpák, játszott a fényük az aranyozott gipszstukkókon.

Tudod te, hogy micsoda munka ennek a sok szép aranynak a felfestése?

Micsoda? Én nem is gondoltam arra, hogy ezek festve vannak.

Bizony ám. És mókusszór ecsettel, bólintott Apa Apukája.

Mókusszór?, csodálkozott Apa Anyukája. Hát ezt igazán nem tudtam.

A szentségít, nyom a cipőm, sóhajtott fel Apa Apukája. Töri a sarkam.

Nem látja senki, nyugodtan kifűzheted. És ne beszélj csúnyán.

Már kifűztem, de attól még tör.

Mind a ketten a legszebb ünnepi ruhájukba voltak öltözve: Apa Apukája vastag talpú, nyikorgó bőrcipőt viselt, olyan kézzel varrott cipőt, amelynek még a fűzője is bőrből volt, s hozzá sötétkék öltönyt fehér inggel és fekete nyakkendővel.

Apa Anyukája magas sarkú fekete körömcipőbe bújott, fekete szoknyája fölé puha, kerek gallérú, világossárga kartonblúzt hordott, ujjbegynyi szemekből fűzött fehér gyöngysor csillogott a nyakán, akárha az odakinti jeget és havat hozta volna magával, a karjára vetve lapos, aranycsatos, fekete bőrretikül billegett. Ez volt az az ünnepi ruhájuk, amelyben lefényképezkedtek az esküvő után is,

Álmod
rubintos
ötágú
csillagok
vigyázzák,
a fényük
rád ragyog

Mókusszór

Mosoly
album

Mosoly album, Apa Apukája kissé hátrébb, de így is az újdonsült felesége fölé tornyosulva, védelmezőn és megbízhatóan, Apa Anyukája szépen fésülve, rúzs-szal, felbodorított hajjal, távolba vesző tekintettel, akárcsak a Karády Katalin.

Lassan, mintha nem is egy kötelességtudó színházi alkalmazott kapcsolná le őket, hanem elszivárogná belőlük az erő, elhalványultak, aztán csak pislácoltak s végül kihunytak a lámpák. Kezdődött az előadás. Sötétségbe borulva elhalált végre a nézőtér is, igaz, csak addig, hogy amikor aztán felgördült a függöny, csodálkozó sóhajtások, meglepett kiáltások hangzottak fel innen-onnan. A színpadon ugyanis, mintha éppen holmi tükör játéka volna, egy kicsi színpad látszott, előtte nézőtéri asztalokkal, páholyokkal, elfüggönyözhető ülésekkel. Azt, hogy ülnek is holmi gavallérok és lányok ezekben a szeparékban, csupán sejteni lehetett, ugyanis a színpadi nézőtéren ugyanolyan sötét volt, akár a valóságos széksoroknál. Viszont, hiszen mégse tükör volna ez, a színpadi színpadon éppen összecsapódott a függöny, az üresen maradt színpadocskát azonnal egy reflektor világította meg, miközben a félhomályban üldögélő hölgyek és urak tapsolni és kiabálni kezdtek.

Hogy volt! Hogy volt!

Halljuk nyolcadszor!

Éljen Szilvia!

A lelkes ünneplésre széthúzódott az orfeumi függöny, és a reflektor fényében egy vakítóan szőke, bodros frizurás, hosszú, fehér ruhában, nemzeti színeket, pirosat és zöldet mutató mellénykében tündöklő sanzonett jelent meg. Kitérta a karját, meghajolt, s ujjainak kecses intésével csendet parancsolt.

Közkívánatra, mondta csengő hangon. Legyen akkor közkívánatra a „Hej, rózsám”!

A zenekar rázendített, a hölgy könnyedén pukedlizett, bájosan félrehajtotta a loknis fejét, és még csengőbben énekelni kezdett.

Hajhó, hajhó...

Messze délen, zordon hegyek ölén...

Hahó, hej, hahó, hej...

Ott születtem, onnan jövök én...

Hol az ég sűrű hava hull,

S a gyopár alatta kivirul...

Vereczkei
Szilvia

– Ez Szilvia – súgta Apa Apukája Apa Anyukájának.

– Tudom – súgta Apa Anyukája.

– Ő fog elutazni Párizsba, illetve oda szól a szerződése, ami miatt most búcsúzik a híres pesti orfeumi közönségtől.

– Tudom – súgta Apa Anyukája.

– Tudom, hogy tudod, nem is azért mondom – szögezte le Apa Apukája.

Az orfeumi színpadon Szilvia előrelépett, és a karját továbbra is kitérve, glaszékesztyűbe bújtatott kezét hol a merész és igencsak figyelemre méltó dekol-tázsa elé emelte, hol kifordított csuklóval az ütemesen tapsoló közönsége felé nyújtotta. Közben persze ki-kinézett az igazi közönségre is, úgy, hogy mind-eközben nem felejtette el csábosan ringatni a csípőjét, majd ide-oda lépegetve táncolni kezdett.

– Jó, hogy ilyen hideg van – súgta Apa Apukája, ez a legjobb idő a disznó-öléshez.

– Ne is mondd, rögtön elálmosodom, ha arra gondolok, hogy holnap milyen hajnalban kell kelni – bólintott Apa Anyukája.

A színpadon addigra már eltűnt a szóke hajú szanzonek, ellenben már láthatóan nagyon gondterhelt és izgatott, frakkba és szmokingba öltözött férfiak tanácskoztak, párbajt emlegettek, és Szilvia elutazásáról beszélgettek, majd minden átmenet nélkül a Feri nevű férfi, akiről az is kiderült, hogy akárcsak a jelenlévők többsége, gróf, énekelni kezdett:

Bűnösök vagyunk mink,
Mert éccakázgatunk mink,
S nem vonz bennünket tízkor még az ágy.
Az ágy, az ágy, az ágy... válaszolták a többiek.

A vágás
előtti napon
már nem
szabad enni
adni a
disznónak

– Remélem, ma már nem adtak enni annak a disznónak – mondta Apa Apukája.

– Csak van ennyi eszük – mondta Apa Anyukája. – Meg aztán el is mondtad nekik elégszer.

– Elmondtam, az igaz, de csak a Miskáéknak, nem a gazdának. És soha nem lehet tudni, hogy elégszer-e. Az ember soha nem tudhatja, hogy elégszer elmondtá-e azt, amit akart. Illetve azt, amit el kellett mondani. Hogy egész nap csak tiszta vizet itassanak vele, de azt jó sokat.

– Jaj, ha nem csinálták, hát nekem lesz nehéz kimosni a beleket – sóhajtott Apa Anyukája.

Az előttük lévő sorból hátrafordult egy kefefrizurás férfi, hosszan méregette őket, de végül nem szólt semmit, visszafordult a színpad felé, ahol már a Bóni nevezetű, frakkos és ugyancsak grófi címet viselő férfi énekelt, majd összekapaszkodott a másik frakkos, hófehér ingmelles színésszel, és együtt fújták, miközben jobbra-balra lépegetve táncoltak is:

A lányok, a lányok, a lányok angyalok!
A férfival csak komédiáznak!
A lányok szerelme nem egyszerű dolog,
a lányok a csóktól csak ritkán fáznak!

A lányok
angyalok!
A férfival
csak
komédi-
áznak

– Ez igen! Ezek aztán tudnak táncolni – szögezte le Apa Apukája. – És énekelni is.

– Tudod, milyen boldog vagyok, hogy itt ülhetünk? – kérdezte Apa Anyukája, és a férje vállára hajtotta a fejét. – Hitted volna ezt valamikor?

– Mikor?

– Például amikor ott sétáltunk Hegyfaluban. A platánok alatt, a kőkerítésnél.

– Milyen boldog? – kérdezte meg Apa Apukája, és ültő helyében egy kissé kihúzta magát.

– Azt én még énekelni se tudnám – mondta Apa Anyukája. – Még akkor se, ha olyan gyönyörű hangom lenne, mint annak a Vereczkei Szilviának.

Élek itt a bűnben,
aránylag még jó színben,
sőt, azt is mondhatnám, hogy boldogan! – énekelte a gróf.
– dogan, dogan, dogan! – tették hozzá a színpadi férfiak.

– Boldogan – bólintott Apa Apukája.

– Boldogan – válaszolt Apa Anyukája.

Boldogan.

Csaknem három évvel a háború után, amikor a Vár alatti német bunkerban összeszedett tüdőgyulladás újra megtámadta Gizellát, eleinte úgy tűnt, a hosszúságos kezeléssel és nem utolsósorban a még az amerikai hadseregtől kapott segélycsomagokból megszerzett s előrelátóan tartalékolta gyógyszerekkel végre sikerült a gyógyítás. Magda akkor hetekre felköltözött Budapestre, vissza a Bokréta utcába, a körúton végigdöcögő villamossal naponta járt be a kórházba, el nem mozdult az ágy mellől mindaddig, hogy egy nyári délután már a lányával együtt villamosozhattak haza Krauszékhoz. Ám korai volt az öröm: két év se telt el, amikor Gizella panaszai kiújultak: esténként megint nemegyszer lázasan feküdt az ágyba, mind gyakrabban kízó köhögések görnyesztették össze, pengék hasogatták, olyan visszatartathatlan, görcsös fuldoklások, mintha már nem is csupán köhögne, de a sírás fojtogatná, úgy folytak a könnyei, akárha izzadság ütne ki rajta.

Nem sírok, Anya, hidd el, nem sírok, csak a könnyeim jöttek elő.

Nem lehetett tovább halogatni az újabb gyógykezelést.

A legkülönösebb az volt, hogy mindeközben, dacára a láznak, köhögésnek, a háború éveinek és a sok magányos órának, mintha csak így, a megkésett lánysággal, a húszas éveinek derekán túljutva ért volna nővé, valósággal kiteljesedett Gizella szépsége. Kerek, szabályos arca megőrizte még a kislányos vonásait, festéket, púdert, rúzszt nem is használt, vállig növesztett, többnyire szabadon hagyott, hullámos, dús, sötétbarna haja, napbarnítottak tűnő arcbőréhez képest világítóan kék szeme éppen hogy nem betegnek, de szépnek és egészségesnek, mi több, e szépséggel és egészséggel megelégedett, s e megelégedettségben örömet találó nőnek mutatták őt. Olyan embernek látszott, aki anélkül, hogy ezért tennie vagy küzdenie kellett volna, beleértett a saját korába, abba az időbe, amikor a legnagyobb természetességgel létezhetett.

A megismételt vizsgálatok viszont kiderítették, hogy bár a kezeléseket nyomán a kízó köhögés végül elmúlt, és szerencsére a magas láz se tért vissza többé, de maga a baj megmaradt, sőt, nem elhanyagolható: akár a tuberkulózis veszélye is fennállhat, és semmi kétség, a kórházi gyógyulás után utókezelésre is szükség volna. Így történt, hogy Márkus Gizellát beutalták Hegyfalu tüdőszanatóriumába, ő, nem sok, mindössze néhány hét, majd az ottani eredmények megmondják, mennyi lesz pontosan.

A szombathelyi vonattal utaztatták el Vas megyébe, Magda a fémsarkú bőröndbe pakolta a közelgő télre gondolva a meleg ruhákat, a gondosan összeválogatott fehérneműket, s Gizellával tanácskozva végül néhány már gyűrött, ha nem is új, de újraolvasni való könyvet raktak a ruhák tetejére.

A hegyfalui aprócska állomáson pöfögő motorú, ponyvás teherautó várta a betegeket.

Gizellát a sofőr maga mellé ültette a vezetőfülkébe, hogy egyenesen a hajdani Széchenyi-kastélyba zötyögjenek, dr. Fauszt Imre igazgató főorvos színe elé.

A kerek szemüveges, bajuszos, kopaszodó főorvos maga is még csak rövid ideje szolgált Hegyfaluban, abban a műintézetben, ahol a csaknem érintetlenül hagyott nagy parkkal, vedlett bőrű platánokkal körülvett klasszicista kastély a háború alatt épült új pavilonjával, kúrafolyosójával, majd a háború után négy évvel elvégzett emeletráépítéssel az elmúlt évig csak férfibetegeket gyógyított, majd éppen az új igazgató ambícióival és lelkiismeretes munkájával a tuberkulózis elleni harc egyik legfontosabb intézetévé emelkedve, immár buda-

Szervezett
lakosság-
csere

pesti és Vas megyei beutaltakat is befogadott. Fauszt doktor egyébként a családjával együtt ugyancsak Budapestről költözött a faluba, a csehszlovákiai áttelepítési rendeletekig a felvidéki Rozsnyón dolgozott, míg kényszerűen el nem kellett hagynia az ottani orvosi állását. A beteget az első emeleti irodájában fogadta, szertartásos kézfogással s a mindegyiküknek kijáró beszélgetéssel üdvözölte. Éppenséggel már így, anélkül, hogy a beutaltak gondoltak volna rá, a kérdéseivel és az odahagyott külvilágot s az intézet rendjét összekötő beszélgetéssel kezdte meg a gyógykezelést. Később is, mindaddig, míg Hegyfalun laktak, gondja volt rá, hogy a kétszázötven ágyas intézmény minden egyes beutaltjáról, kedélyükről, jókedvükről és bánatukról személyes tudomása legyen.

Az intézet szigorú rendjében és a mindennapi kezeléseket egymásba folyó sokaságában összeolvadtak a napok és hetek.

Gizella gyorsan gyógyult: láz nem tért vissza többé, és elmúltak azok a régebbi, egész napokat elszürkítő, bágyasztó gyengeségei is. Úgy érezte, itt az Alpok alján, a kastély körüli platánok és a távolabbi, a mohos törzsű, öreg tölgyfák alatt sétálgatva nem egyszerűen a gyógyulását várja, de valamiként azt a változást is, amivel értelmet kaphatnak az elmúlt szorongató évek: visszatalált ahhoz a semmit nem tudóan boldog, fiatal lányhoz, aki hajdan a faluban, a hamar árnyékosodó szobában a ponyvaregényeket lapozgatta, vagy a kiégett patakparton oly élvezettel bámulta a klottgatyás, barnára sült fiúkat, miközben könnyen elpirult egy hadnagyi egyenruhát viselő fiatal férfi csúfondárosnak hitt kérdéseitől. Talán a napok egyformasága vagy a kezeléseket mégiscsak személytelen ismétlődése tette, mindenesetre maga se tudta volna megmondani, miért, de egyre erősödő bizonyossággal érezte, hogy itt, ebben a kis faluban valami új kezdődik el az életében. Mint amikor egy hosszú nap délutánján hirtelen történik valami, kisüt a nap, vagy feltámad a szél, meglehet, nem is több, mint egy pillanat, ám akkortól megfordul az idő.

Megfordul
az idő

Egyébként valóban egyre többet sétálgathatott, ugyanis a gyors és látványos gyógyulás jutalma gyanánt négy hét elteltével a délelőtti fekvőkúrákat dr. Fauszt igazgató úr sétákra engedélyezte váltani, mi több, még biztatta is Gizellát, hogy jól felöltözve ne csupán a kastélyparkot járja be, de ha az ereje engedi, menjen ki a faluba is, sőt a határban tegeyen nyugodtan hosszabb sétautakat.

– Csak aztán vigyázzon ott a sűrű fák között!

– Vigyázzak?

– Egy ilyen szép fiatal lány, ha egyedül jár, még egyszer csak azt veszi észre, hogy elrabolják! Vagy nem is bánná azt a lányrablást talán?

– Folyton tréfál a főorvos úr.

– Ejnye, talán nem tartja szépnek magát?

– Nem vagyok én már olyan fiatal, főorvos úr.

A kijárattól a kerítéskapuig ötszáznyolcvan lépés az út.

A kaputól a bejáratig ötszáznyolcvan.

A kapunál álló kőoszlopok északi oldala egészen zöld, úgy belepte a moha.

A hatágyas kórteremben éppen az ő ágyára süttött a bágyadt januári nap, kopott vérfolt a párnahuzaton a kórházi pecsét.

Mozdulatlanul feküdt, mint aki még alszik, behunyta a szemét, és így bámulta az odabenti káprázatot: a fertőtlenítőszagú felmosások, a keményített ágy-neműk ellenére felidéződtek benne azok az elsüllyedt reggelek, érezni vélte a régi napsütés illatát, amikor a faluban még az ébredés után is az ágyban heve-

Az Alpok-
alján sok a
csapadék

részett, felhúzta a hűvös paplant egészen a homlokáig, feküdt a homályban, és az ujjai hegyével végigsimította a kezét, a keze fejével a mellét, akár valami kicsi macska rózsaszín orra, olyan volt a bimbó érintése.

Kiáltani akart, de benne rekedt a hang.

Az volna a boldogság, ha már a múlt emléke se fáj?

Az a boldogság, ha a test nem is ad hírt magáról.

Méhek
táncoltak
az ablak
előtt

Persze akkor reggelente nem csupán a napsütésre, de a méhek elszánt zúgására ébredt, itt pedig a kórtermi társak mind hangosabb beszélgetése, köhögések, a folyosói lépések, az ajtók csapódása, az edények zörgése verte fel.

Mozdulatlanul feküdt, mint aki még alszik.

Nem a szél fúj, hanem a levelek és az ágak várapoznak.

Oldalra dőlnek odakint a fák.

Nem csak aludni jó, de továbbaludni a legjobb.

Nincs is olyan, hogy idő: csak pillanatok vannak, az egymásra következő, különálló, soha össze nem kapcsolódó pillanatok.

Február közepe volt már, az utakon mindenütt elolvadt már a hó, szombat délután, amikor az egész heti tréfálgozás és évődés után tulajdonképpen mégiscsak váratlanul, de legalábbis hirtelennek tűnő elhatározással, a Fauszt főorvos ötletének és buzdításának engedve a beutaltak közül öten, mind budapestiek, jól beburkolózva felültek Szele János, az intézeti kocsis mögé a régi intézeti hintóba, és áthajtottak két faluval odébb, Szelestére.

Hamvazó-
szerda

Sötétedett, mire odaértek, ám könnyen megtalálták a kocsmát, ahol a helybeliek a hamvazószerda előtti utolsó farsangi bált tartották, mert már messziről hallhatták a zenét. Hosszúka fényeket vetettek az útra az ablakok, a folyton nyitva maradó ajtón mintha gőz csapott volna ki, úgy bodorodott az odabent pára.

A teremből alighanem valahová hátulra pakolhatták az asztalokat, a székeket pedig a falak mellé állították, hogy helyet szorítsanak a táncnak, hiszen a jelek szerint a falu apraja-nagyja ott szorongott. A zenekar tagjai, egy tangóharmonikás, egy mandolinós és egy nagybőgős, ingujjban serénykedtek a sarokban, mint ahogy a jelek szerint mindenki másnak is melege volt, izzadság keveredett az olajos padló szagával, cigarettafüsttel és a söntéspult kesernyés páráival.

A kocsmá-
padlójának
olajos szaga

Ne maradjunk sokáig, mondta Gizella.

Ugyan már, a zajt és a szagokat hamar megszokod.

Azt lehet, de akkor még mi lesz az emberekkel.

Csakhogy a Szele János, a Gizelláék kocsisa nemigen akart elsietni, visszanevetett a beutaltakra, megpödrte a bajuszát, aztán maga is odasorolt a pult mellé, mi több, hátát az emelvénynek vetve máris egy füles korsót szorongatott a kezében, elégedetten nézve a sokadalmat.

Gizella nem merészkedett át a tömegben, leült a legközelebbi üres székre.

Arra gondolt, hogy ebben a melegben le kellene vetnie a kabátját, micsoda hideg lesz majd, ha végre visszaindulnak, különösen a kocsin átfújja majd a szél, ez az, amitől a leginkább kellene óvakodnia, de elképzelni se tudta, hogy akkor hová tenné, miként ügyelne rá, ráadásul az eddig a szekrényben őrizgetett blúza és a szoknyája érne ehhez a kétes tisztaságú székhez, nincs kétség, jobb, ha melege van, a kabát marad.

Sűrű cigarettafüst kavargott a fejek fölött, két csupasz, bura nélküli villanykörte világított a mennyezetről. Idebent gyengének és erőlködőnek tűnt a fényük, miközben odakintről még úgy hatott, valósággal ragyognak az ablakok.

Páracsíkok híztak az üvegen.

Régen érzett gyengeség vett erőt Gizellán; nem is csak gyengeség, de bódító, leküzdhetetlen álmoság: érezte, hogy tüzel az arca, akárha lázas volna, de még ahhoz is bágyadtnak gondolta magát, hogy kigombolja a vastag szövetkabátot, vagy a kendőjét leoldja a nyakából.

Hátrahajtotta és a falhoz támasztotta a fejét.

Micsoda nevetséges zenekar ez, a tangóharmonika és a mandolin és hozzájuk a bőgő brummogása.

– A kisasszony nem idevaló, ugye?

– Kisasszony?

Fiatal férfi állt Gizella előtt, nem is látta jól az ellenfényben, csak annyit, hogy talán katonaruhában van, előrehajolt, a zubbonyán megcsillantak a gombok.

– Maga katona?

– Láthatja. Nincs melege abban a vastag kabátban?

– Nem úgy értem. Ez a foglalkozása?

– Dehogy. Szabadságra engedtek haza. Nincs egy órája se, hogy hazaértem Szegedről. Szóval, nincs melege?

– De igen. Azt hiszem, nagyon is melegem van.

A férfi leguggolt Gizella széke elé, így a lány a ráeső fényben már jobban láthatta az arcát: a kissé széles állat, az erős, kiálló pofacsontot, a hátrafésült, sűrű haját, a kék szempárt.

Önkéntelenül húzódott hátra.

– Mi a baj? Megijesztettem talán?

– Nem, dehogy. Csak nagyon hasonlít valakire.

– És az jó?

– Nem is tudom. Valakire, akit alig ismertem.

A zenekar elhallgatott, s a pillanatnyi csend után kiabálás, nevetések, poharak csörgése, székek csikorgása olvadt össze erősödő hangzavarrá.

– Hát pedig mi még nem találkoztunk, az biztos. Mert ha találkoztunk volna, arra emlékeznék, nekem elhiheti.

– Emlékezne?

– Bizony. És hol van az, akire annyira hasonlítok maga szerint?

– Nem tudom. Évekkel ezelőtt láttam, még a háború végén. Talán meghalt, de az is lehet, hogy csak messze jár.

– A háborúban? Hát akkor az biztosan nem én voltam. Én a háború alatt ki se mozdultam a faluból. Na jó, Szombathelyre bejártunk biciklivel, de máskülönben itt leventéskedtünk a faluban. Tudja, mi az a leventesség?

– Persze hogy tudom.

– Szebb jövőt! Így kellett köszönnünk. Fogadom, hogy teljesítem leventekötelességeimet, melyekkel Istennek, hazámnak és honfitársaimnak tartozom! Ez meg a fogadalmunk volt.

– Ne viccelődjön, mert még bajba kerül!

– Kisasszony, nem viccelődik itt senki. Itt gyakoroltunk kint a patakparton, kispuskával is lőttünk, csodálatosan masíroztunk fel és alá.

Megcsil-
lantak
a gombok

Pofacsont

Szebb
jövőt!

– Maga azt nálam is jobban tudja, hogy nem tanácsos manapság a leventeséget emlegetni. Különben is, miért guggol itt előttem? Úgy viselkedik, mint egy gyerek.

– Talán mert az vagyok. A leventeségből meg nem lesz baj, hacsak el nem árul.

– Különös egy ember maga. Itt guggol előttem, és még a nevét sem tudom.

Csaknem tíz óra volt már, amikor visszaindultak. A katonaruhás férfi a lovas kocsiig kísérte Gizellát, kezét szorított Szele Jánossal, és megígérte, hogy másnap, azaz vasárnap reggel ott fog állni az intézet kapujánál, Gizelláé a döntés, kijön-e hozzá, hogy együtt sétálhassanak.

Valóban ott volt, és virágot is hozott.

Most nem a katonaruhát viselte, nem mintha szabad volna átöltöznie, hiszen csak négynapos szabadságot kapott, hajolt le Gizellához, íme, most rábízta az életét, hiszen ha a kisasszony beárulja, őt már azonnal viszik is el, az is biztos, hogy fogdába kerül, ki tudja, mikor szabadulhat onnan.

– Látom, megint csak bolondozik. Hát maga mindig ilyen?

– Dehogy bolondozom. Csak egyszerűen örülök annak, hogy a kisasszonnyal vagyok.

A vastag, felhajtott gallérú posztókabátjában és kissé már rövid, sötétkék öltönyében a férfi még fiatalabbnak látszott, mint katonaruhában az előző este. Elmondta, hogy Kovatsits Sándornak hívják, tudja meg a kisasszony, erre felé nem ritkák a horvát eredetű nevek, azt tartja a hagyomány, hogy valamikor a Mária Terézia idejében, a hosszú háborúskodások után hozatták ide a betelepülőket délvidékről, vagy legalábbis beengedték őket, jószágostul, családostul, ahogy felvándoroltak új hazát keresve. Ott, a faluban él a családja, olyannyira, hogy a kocsmá, ahol találkoztak, két évvel ezelőtt még a Kovatsits-kocsmá volt, az apja, vagyis a Papa üzemeltette, meleg ételt is felszolgáltak, a hátsó házrészben télen-nyáron mészárszék működött, naponta vágtak disznót, a debreceni volt a specialitása, bő leveses, vörösre füstölt, paprikás debreceni, ha nem akart senki ebédelni a kocsmában, elég volt csak megfőzetni egy párat, s kivinni ajándékba valakinek, az illata aztán elintézte már a többi, sorra rendelték az ételket, még az utcáról is bejöttek. A szemközti oldalon, a templom felé volt a Hanygya-bolt, azt pedig az anyja, vagyis a Mama vezette. Öten vannak fiútestvérek, a híres Kovatsits fiúk, ilyen magaféle nagydarab, erős ember valamennyi, illetve alighanem az lesz, hiszen a legkisebb, az Attila még csupán gyerek. Pedig a Mama inkább törekeny alkatú, csöndes, finom asszony, a Papa pedig egyáltalán nem magas, igaz, széles vállú, erős, kemény ember, olyan kipödört bajszot visel, mint a bikaszarv, a fejét viszont kopaszra borotválja, háromnaponta húzza le a fenőszíjon csattogtatott pengével. És hogy mióta csak az eszét tudja, folytonosan ott dolgoztak a hentességben és a kocsmában is, mert hol a Papa keze alá kellett segíteni, hol az állatok körül, délután pedig a húst hordták ki, például a Kemál Juszuf főherceg sárga vadászkastélyába is, ahol a hátsó udvarban hegyes vascölöpök voltak leásva a földbe, arra kellett felszúrni a darabokat, hogy a török főúr nagy gonddal idomított fehér szelindekjei nehogy port is nyaljanak. Délután három órára kellett mindennap odaérni, ebben nem volt kibúvó, a többi fiú játszhatott, de neki a kiskocsival kellett dolgoznia. És az osztrák vadászmester már akkor a lánccal babrált, hogy ők még le se pakolták az utolsó húsdarabot, ez volt a legnagyobb öröme, hogy majd egyszer korábban

Mária
Terézia

Kifreccsent
a debreceni
leve

Kipödört
bajusz,
mint
a bikaszarv

engedi szabadon őket, szaladni kellett kifelé, a kutyák pedig veszettül ugattak, rángatták a karikás láncokat, mintha tudnák, hogy eljön az idejük. Odafelé és vissza a kocsmához zörgött végig az úton a négykerekű kiskocsi, amin a letakart húsokat húzták, megőrült ettől a falu minden kutyája, különösen egy hatalmas németjuhász, a régi paplak léckerítésénél, csendben várt, majd kidugta az orrát, érezni lehetett a leheletét, ahogyan lesből támadva ugatott, tudta, hogy jönni fog, és mégis megrémült minden alkalommal. Csakhogy egyszer rákésztült már odahaza, és az üres kocsival visszafelé zörögve megvárta, amíg az a kutya újra kidugta a kerítéslécek közt a pofáját, és a fekete nyelvű, széles szeletelőként villámgyorsan végighúzta a kerítés előtt. Mintha dióbél nyílt volna meg, úgy hasadt el a penge alatt a németjuhász orra, azt a vonítást soha nem felejtí el.

A szét-
hasadó
dió bele

Újságpapírba csavarta a véres kést, úgy vitte tovább, a hóna alatt, otthon pedig szó nélkül csempészte vissza a helyére, a többi kés közé.

Ott a kocsmában és a mészárszéken kitanulták a vágást és a feldolgozásokat, kamaszkorától nem is volt olyan év, hogy ne kapott volna orbáncot, viszont egyetlen taglóütéssel tud leütni egy marhát, ha kell.

Tíz
kilométer
biciklin

Tíz kilométert kerekedett a városig, Szombathelyig minden kora reggel, mert a szüleik iskolába is járaták őket, mindenkit úgy, hogy a boltból, a kocsmából, a hentességből továbbvigyen valamit, a legidősebb fiút például szakácsnak, a másodikat fűszeresnek adták, őt, a középsőt hentesnek és pincérnek taníttatták, az öccsét pedig könyvelőnek. A kicsiről még nem is dönthettek, amikor jött az államosítás, egyik napról a másikra, elvették a Papától a kocsmát és a mészárszéket is, kis híja volt, hogy kuláklistára nem kerültek. A boltot a Mama még továbbvihette két évig, de mostanra már megszűnt az is.

Ő éppen letette a hentesvizsgát, amikor megjött a behívója, gondolkodni se igen volt idő.

Soha nem járt addig Szegeden, mi több, még az Alföldön se, csak a Petőfi Sándor verseiben olvasott róla, hogy aztán meglássa, valóban olyan ott a hajnal, mint amilyen a tengervíz fölötti napfölkelte lehet.

Most négy napra jött csupán haza, fél év után, majd' beleőrült, hogy kivárja, minden hiányzott neki, a szagok, az ízek, a hangok is, négy nap jutalomszabadság, a kiváló lövészetért és a magaviseletéért is, tudja, hogy ezt mondta már, de folyton az eszébe jut, hiszen soha nem gondolta volna, hogy így repülhet az idő, a családjához utazott haza, s lám, nem is érdekli más, csak hogy a kisasszonnyal beszélhessen, nem lehet, hogy visszautazik Budapestre, és aztán nem is látják többé egymást.

Ötszáznyolcvan lépés a kijáratról a mohos kőoszlopokig.

Ötszáznyolcvan lépés a kőoszloptól a lépcsőig.

Február közepén az újságok is megírták, hogy immár visszavonhatatlanul vége a háziurak országlásának: a nép minden házingatlant államosított.

1952:4. tvr.
A ház-
ingatlanok
államo-
sításáról

Mire Gizella visszavonatozott a fővárosba, s megérkezett Krauszékhoz, már ott várta Kovatsits Sándortól az első levél.

A másik, a falubéli címüket a válaszában írta meg, kedves Sándor, ha levelet ír, hát a következő héttől ide írjon, mert a nyár végéig bizonyosan ott leszek, valójában ez a mi falunk, édesanyámmal töltöm az időt.

Aliz néni az ajtófélfának támaszkodva nézte, ahogyan Gizella összehajtogatja a frissen vasalt ingeket, szépen, egymásra fektetve rakja be őket a vasalt sarkú bőröndbe.

A könyveket fölsorakoztatta a szekrény tetejére, nemigen lesz időm mostanában ezekre, mosolygott a nagynénjére.

Kislányom, tudod te, milyen öreg vagyok már, fonta össze az ujjait a hasa előtt Aliz néni.

Tudom, néni.

Figyelj rám: ha valami elől úgyse tudsz elfutni, fordulj szembe vele, és lépj hozzá közelebb,

Mit akarsz ezzel mondani, néni?

No hiszen. Tudod te azt.

Tudom, hajtotta le a fejét Gizella.

És eljössz hozzánk, ugye, kislányom, megígéred?

Eljövök, amikor csak lehet.

Gyere el hozzám, amíg még lehet.

Még fél
év kell

Hetente háromszor, olykor négyszer is kerülték egymást a leveleik: még fél év kell, írta Gizella, és akkor megkaphatja a tanítónői oklevelét, az elsők között, akik a tavaly bevezetett levelező oktatáson végeznek, még egy év kell, írta Kovatsits, és befejeződik végre a szolgálat.

Még egy
év kell

Rákosi
Mátyás
60 éves

Március elején az egész ország megünnepelte Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapját.

Április végén Gizella vonatra ült, és elutazott Szegedre.

Tudod te, hogy egyáltalán hová még, kérdezte Márkus Magda.

Gyere velem, örülnék neki. Úgyis meg kell aludni Aliz néniéknél, hogy időben odaérjek szombaton. És majd sétálgatok, mint egy turista, azt mondják, Szeged igazán szép város.

Nem is ismerheted azt a férfit, ráadásul azt mondd, fiatalabb nálad két évvel, rázta meg a fejét Magda.

Te sem ismered, bölintott Gizella. Nem ismerem, de te sem ismered. Még csak nem is láttad.

ízlelés
szaglás
tapintás
látás
hallás

Szombat kora délután volt, amikor a városszéli laktanyától a poros útszélen befelé sétálva Kovatsits Sándor elmesélte Gizellának, hogy náluk valahogy akként született az öt fiúgyerek, mintha mindegyikük egy-egy érzékelést akart volna megtestesíteni: Feri, a legidősebb, aki szakácsnak ment, a legjobban az ízlelésében bízott, István, aki fűszeresnek állt, a szaglására volt büszke, ő, a középső fiú csak akkor hitt a világnak, ha meg is foghatta, ami a szeme elé került, az öccse, Géza viszont már kicsi gyerekként szeretett festegetni, aztán az első összegyűjtött pénzéből fényképezőgépet vásárolt, a legkisebb, az Attila pedig odavolt a zenéért, alig érdekelte egyéb, egyedül tanult meg mandolinozni, hangról hangra, folytonosan pötyögtetett, igaz, nem is úgy játszotta a dallamokat, mint mások, már messziről fel lehetett ismerni, ha az ő kezében volt a hangszer. És hogy a Papa ott, ahol a hátsó kert kezdődik, a pajta mellett, minden fia születésekor egy diófát ültetett, talán maga se hitte, hogy ilyen sok helyre lesz szükség, öt diófa áll most sorban egymás mellett, a hátsó kertben almafák és körték, szilvafák és meggyek vannak, nyár közepétől darazsaktól remeg a levegő, de itt a diófák növekednek, összeér a lombjuk, ahogy egymás felé hajolnak. Kovatsits négyórányi eltávozást kapott, éppen csak beérhettek a szombat délutáni belvárosba, aztán már fordulni is kellett, mert lejárt az idő.

Az öt diófa
lombja
összeér

Hazafelé Gizella úgy utazott át Budapesten, hogy nem állt meg Krauszéknál.

Lépj közelebb.

Nézte a fákat a vonatablakból, látta, ahogy a könnyű nyári szél is úgy hajlítja meg őket, hogy összeérnek a leveleik.

A Grand-
motoros
cséplőgép

Forró volt az az évi nyár a faluban, a termés se volt rossz, hamar véget ért az aratás, alig vontatták vissza a gépállomásra a cséplőgépet, amikor már meg is érkeztek a begyűjtők. Sorra járták a portákat, még a domboldali házakat is, ott a teherautó csak addig ment fel, ameddig a löszúton lehetett.

Kovatsits arról írt, hogy kivezényelték őket is, segédkezni a mórahalmai begyűjtésnél. Keresztbe fektetett géppisztollyal álltak körül a teherautót, lássák a parasztok, hogy nincs kibúvó, a kötelességet teljesíteni kell. Az egyik módosabb gazda, mire odaértek, nem csak bezsákolta a gabonát, de a felét a termésnek el is rejtette előlük, a háztól egészen messze eső, elvadult méhesnél, az akácfák tövétől ásták elő végül a zsákokat, az az ember mutatta az utat, aki két éve még a gazda napszámosa volt.

Sírt mind a kettő, amikor az utolsó zsákot is a teherautóra rakodták: a gazda a gabonáját és a családját siratta, a cseléd meg azt az életét, ami addig, a begyűjtési teherautó megérkezéséig tartott.

Mi legalább békében megvagyunk, írta Gizella.

16 arany-
érem
Helsinki-
ben

Az újságok nagybetűs hírekben adtak tudósítást a magyar olimpiai csapat Helsinkiben aratott sikereiről, augusztusban pedig a minisztertanács fogadást tartott a soha nem látott diadal, a tizenhat aranyérmes nyert magyar olimpiások tiszteletére.

Magda kevés megrendelést kapott a faluban, az is inkább javítás, néha szűkítés, kiengedés, igazítás volt. Mégis, nemhogy más foglalatosság után nézett volna, inkább szerette, ha a fiatalabb lányok délutánokként eljönnek hozzájuk, szívesen mutogatta a régebbi divatlapokat, a mesterség fogásait, azt tervezte, hogy majd varrótanfolyamot indít nekik.

Gizella esténként sokáig égette a lámpát, szinte csak taláalomra felütve lapozgatta a régi könyveket, vagy a meg-meglódulva mozgolódó árnyékokat nézte a falon. Visszaszokott a késő reggeli kelésre; bámulta a napfény piros karikáit behunyt szemhéja mögött, s ha a paplant a szeméig húzta, a sötétségben tisztán látta Kovatsits Sándor arcát, az erős pofacsontot, a széles állat, a kék szempárt, a hátrafésült, sűrű haját.

Néha, amikor félálomba süppedve nem tudott parancsolni a testének, a fejét hátraszegve, a száját összehérselve fojtotta el a kiáltásait; érezte, ahogy a nyakán megfeszülnek az erek.

Milyen kesernyés a kicsorduló nyál.

Ki mondta azt, hogy éjszaka nem lehet parancsolni a vágyaknak? Hiszen az éjszakára ott vannak az álmok, de nincs nehezebb, mint az elalvás, és nincs nehezebb, mint a hajnal.

Végére járt már a nyár, amikor megállt a konyha bejáratánál, az ajtófélfánál. Magda a tűzhelynél épp a kisajtót csukta vissza, a fehér fazékban feltett víz alatt élesztette fel a tüzet.

– Bocsáss meg, anya.

– Megbocsátani? Miért?

– Fáradt és álmos vagyok, sokáig olvastam tegnap éjszaka.

- Emiatt bocsássak meg?
- Eddig úgy hittem, csakis a szerelem az, amiben megáll az idő.
- Szerelem?
- Igen.
- Te itt tényleg szerelemről beszélsz? Nekem?
- Tegnap éjszaka arra gondoltam, hogy talán a meg nem születés lehet a legnagyobb adomány.
- Gyere ide, kislányom.

Október volt már, amikor Márkus Magda először találkozott Kovatsits Sándorral. A férfi úgy utazott haza szabadságra, hogy útba ejtette Magdáék faluját. A sapkáját levéve állt meg a bejáratnál, széles válla betöltötte az ajtókeretet, zubbonyán megcsillantak a sárga gombok.

Magda hátrahőkölt a meglepetéstől.

- Elnézését kérem, asszonyom, nem akartam megijeszteni.
- Kérem, én nem ijedtem meg, csak meglepődtem. Nagyon hasonlít valakire, akit néhány évvel ezelőtt ismertem.
- Valakire?

– Nem ismerheti. Régen volt. Egy katonára, akinek a háborúban az életünket köszönhattük.

– Akkor sokat köszönhetek neki én is.

– Ugyan, nem is magyar volt. Alig emlékszem már rá.

Korán jött a tavasz, mégis gyászt hozott: márciusban, március elején mondta be a Rádió, és másnap már megírták az újságok is, hogy Moszkvában meghalt Sztálin.

Két esküvő Mire Gizella megkapta a soproni tanítóképzőből az oklevelét, megszületett a megegyezés is: két esküvőt tartottak, az egyiket a sárvári tanácson, szombat délelőtt, a másikat pedig Kovatsitsék falujában, késő délután, feltűnés nélkül, a katolikus templomban. Az utóbbi ügyintézését, beleértve a kedvezést, vagyis a kihirdetések elhagyását, Bianca, egy Sopronból a faluba visszatelepült rokon vállalta magára, aki az apácarendek feloszlata után tért haza, s azóta rendszeresen a plébános és a plébánia körül is elvégzett egy-két házimunkát.

Éjféli mise – Utoljára az éjféli misén jártam itt – súgta Gizellának Kovatsits Sándor. – Pedig régen még ministráltam is. Dicsőség égben az Istennek. Dicsőség földön az embernek. Most csodálkoznának ám Szegeden, ha látnának.

A jegygyűrűt jobb híján a Papa és a Mama régi, félretett gyűrűjéből csináltatták, ha vékonyka lett is, szépen csillogott az újdonsült asszony és férj kezén.

Legyetek boldogok, és mihamarabb gyertek el hozzám, üzente Magda. Várlak benneteket. Kislányom, ugye tudod jól, ha az állapotom engedné, én is ott lennék veletek.

Sötétedés előtt az udvaron Gizella kattintotta el a Géza fényképezőgépét, amikor a család férfitagjai a pajta deszkaoldalánál, a még csak lombosodó diófák előtt egymás mellé álltak, hogy megörökítsék a napot. Öt fiútestvér és az apjuk; a Papa akkor éppen olyan magas volt, mint Attila, a legkisebb gyerek, hat férfi, kigombolt nyakú fehér ing, sötét zakó, a karjuk, a válluk könnyedén egymáshoz ért, kis terpeszben, úgy a legkényelmesebb, a láb szinte már mozdulna is, hogy indul tovább, előrelép.

Az összekapaszkodó asszonyok, a Mama, Rózsi és Erzsi, a két idősebb testvér feleségei a hátsó kertet elrekesztő léckerítésnél álltak, onnan nézték a férfiakat, majd együtt mentek be, hogy az ünnepi asztalt megterítsék.

– Köszönöm, hogy befogadtak – mondta Gizella.

– Soha nem volt lányom – válaszolta a Papa. Az öklét az asztalra ejtette, tar feje megcsillant az asztal fölötti lámpa fényében. – A mi családukban ez nem volt szokás.

– A Papa nem szokott inni – súgta Kovatsits Sándor Gizellának.

– Semmi baj.

– Öregnek születtem, és öregem halok meg, ezen soha nem akartam és nem is tudtam volna változtatni – mondta a Papa.

– Gyere, ülj ide mellém egy kicsit – simította meg Gizella vállát a Mama. – Nem baj, ha átkarollak? Örülök, hogy itt vagy velünk. És örülök, mert tudom, hogy vigyázni fogsz a fiamra.

– Vigyázok, Mama.

– Jól teszed, mert ez csak egy nagy számár.

Azt tervezték, hogy Gizella elfogadja az Ikervárott felkínált tanítónői állást, oda kerékpárral is át lehet járni, Kovatsits pedig a Papával a hentességet viszi tovább, húsrá mégiscsak szükség lesz mindig, és akkor kell a jó szakember is. A szelestei ház kert felőli hátsó szobájában jól elférnek, az Attila, amikor nincs az iskolában, majd előre, a szülőkhöz költözik.

Két hónappal a szolgálat letelte előtt Kovatsitsot behívták az ezredirodára. Hidegkúti százados, a laktanya politikai tisztje ült az íróasztal mögött, jobbról is, balról is gondosan átkötött dossziék sorakoztak mellette, de a kezében csupán egy papírlapot tartott.

– Pihenjen. Maga jó katona, Kovatsits elvtárs. Elégedettek vagyunk magával, tudja?

– Köszönöm, százados elvtárs.

– Megbízható, becsületes ember. Háromszor kapott jutalomszabadságot, fiatal felesége van, látom, hogy a lövészetből és a gyakorlati tárgyakkól kiválóan teljesített, a politikai foglalkozásokon is kiemelkedett.

– Igyekeztem, százados elvtárs.

– Persze van, amikor az igekezet kevés. Maguknak otthon boltjuk volt, meg kocsmájuk, ugye?

– Már megszűnt mindegyik, százados elvtárs.

– Nem szűnt meg, a népé lett.

– Igen, százados elvtárs.

– De azért nem is ment rosszul a soruk, ugye, Kovatsits?

– Sokat dolgoztak a szüleim, százados elvtárs. Idősek már, mi pedig öten vagyunk testvérek.

– Hát egy ilyen szép családról gondoskodni kell. Nem is beszélve a fiatal feleségről. Tanítónő, ugye?

– Nemrég kapta meg az oklevelét. Levelezőn fejezte be, sokáig betegeskedett, azért.

– És mit gondol, használt magának a szolgálat?

– Sokat változtam, százados elvtárs.

– Előnyére?

– Igen, azt remélem, százados elvtárs.

– Már nem az a tanulatlan falusi hentessegéd, ugye?

– Már nem, százados elvtárs.

– És azt is tudja, hogy milyen sok ellenség fenyegeti az országunkat, ugye?

– Tudom, százados elvtárs.

– Olyan időket élünk, amikor szükség van a megbízható emberekre, a nép fiaira.

– Értettem, százados elvtárs.

A nép fiai
irányítják
az országot

– Olyan időket élünk, amikor a nép fiai vehették végre a kezükbe az ország sorsának az irányítását. Olyan időket élünk, amikor meg kell védenünk a hazánkat és a néphatalmat a külső és belső ellenségek ellen. Tudja, mit jelent ez?

– Igen, százados elvtárs. Illetve nem egészen, százados elvtárs.

– Maga abban a kitüntetésben részesül, hogy jelentkezhet továbbszolgálatra. Altiszt lehet, aztán pedig, ha megállja a helyét, talán mehet még főiskolára is.

– Értettem, százados elvtárs.

– Figyeljen ide. Három napja van, hogy beadja a jelentkezését. Még tiszt is lehet magából, Kovatsits, olyan, mint én.

– Értettem, százados elvtárs. Én a leginkább az élelmiszerekhez, azon belül is a húsáruhoz értek.

– Majd az is elválik. Tudja, milyen nagy munkák kezdődtek itt a határon a tavasszal, ugye?

– Jelentem, nem tudom, százados elvtárs.

– Helyes a válasz. Nincs választásunk, meg kell védenünk magunkat. És ehhez nem csak jó katonákra, áldozatokra, kemény munkára, de megbízható vezetőkre is szükség van.

– Értettem, százados elvtárs.

– Még valami. Ezzel a névvel maga ne legyen katona. A határ túloldalán ott áll ugrásra készen az ellenség, les ránk, minket figyel, a jólétünkre, a népi demokráciára tör, maga meg olyan nevet visel, mint ők. Itt van, tessék, fogja csak, felírtam erre a papírra három nevet, látja, még a kezdőbetűket is megtarthatja. Mire megírja a jelentkezését, döntse el azt is, a háromból melyikre magyarosít. Kovács, Konrád, Katona. Tisztességes magyar nevek, ugye? Na, gondolom, maga biztosan a Kovácsot akarja, mégiscsak az volna a legközelebb, ugye? Akárhogyan is, bármelyiket büszkén viselheti, maga és a felesége, de még a gyerekeik is. Nincs kényszer, maga dönt. Mindent megértett?

Tisztességes
magyar
nevek

– Értettem, százados elvtárs.

Konrádék a belvárosban, egy Oskola utcai, égszínkékre vakolt kétemeletes házban kaptak szolgálati lakást.

A félköríves, balkonos szoba ablakai a Tisza, a híd felé néztek, a gangon a vaskorlára aggatott, zöldre mázolt virágosládákban fürtös muskátli virított.

Kombinált
szobabútor

Kicsi idő elteltével már bútort is vásároltak: sötétbarnára pácolt, kombinált szobabútort, gömbölyített sarkú, kétajtós nagyszekrénnel, négy darab fatámlás, zöld kárpitos széket a kihúzható fedelű asztallal, azzal rendezték be a nagyszobát, a kihúzható rökamié, az üvegezett fejrészbe szerelt két villanykörtével, a két kis éjjeliszekrénnel és a tükrös, fiókos szekrénnel a kisebbik szobába került.

Forró, esőtlen nyár volt, mintha soha nem akart volna vége szakadni a júliusnak. A fővárosban ünnepélyes keretek között, Avery Brundage, a Nemzetkö-

zi Olimpiai Bizottság elnökének részvételével a nyolcadik szabad augusztus huszadika tiszteletére felavatták a Népstadiont, olyan hatalmas és olyan gyönyörű, beleferne csaknem az egész városunk.

Az egy-
keresős
család-
modell
helyébe
fokozat-
osan a
dolgozó
nő ideálja
lépett

Gizellát a tanácsi megbízottak szeptemberre Újszegeden helyezték el tanítónőként, elsőöket oktatót, írás és olvasás, az úttörőcsapat munkáját is segítette, mint a nevelőtestület legfiatalabb tagja, mindennap a folyó fölött sétált át, nézte a sárga-barna vizet, ahogy egyre több lecsupasztított ágat, vaskos uszadékfákat bukdácsoltatott keresztül a városon.

Egy este a gyűrődeshkát félretéve, a konyhaasztalra könyökölve odanyújtotta a férjének Márkus Magda levelét.

– Ma jött a postás.

Az özvegyasszony a Tarnói Juliról írt, arról a Gizellával egyidős lányról, akit még a faluban varrni tanított, s aki aztán egy éve már Budapesten dolgozott, az óbudai szövőgyárban. Sokáig aztán semmit nem is lehetett hallani róla. A később jövő hír szerint szerelmes lett egy taxisofőrrel, és a Gellérthegy egyik eldugott utcájában a kivilágítatlan, szolgálaton kívüli autóban csókolóztak, amikor egy magas fallal elkerített villából két bőrkabátos ember jött elő. Kiszállították őket, úgy, hogy rögtön a falhoz kellett fordulniuk, magásra tett kézzel. Külön vitték el őket, nem is találkoztak már többé. A Tarnói Julit pedig a válás után kitelepítették, valahová a Nagykusnágyba, Kunhegyes közelébe, kémkedés volt a vád, egy majorba kellett költöznie, csak ennyit írhatott haza, azt se hivatalosan.

– Olyan nincs, hogy valakit egy csókolózásért kitelepítsenek, ugye? – kérdezte Gizella.

– Nem kell mindent elhinni, amit mondanak. Ha azt a lányt tényleg kitelepítették, nem csak elszökött valakivel a falutokból, akkor annak biztosan volt más oka is.

Konrád Sándor fél évig a városszéli laktanyában szolgált, aztán, már vállalapos, antantszijas zászlósként, átirányították a határsávban megkezdett titkos építkezésekhez.

A Jugoszlávia irányából várható támadás miatt az ország politikai és katonai vezetése még 1952 februárjában rendelte el a déli határsáv fokozott védelmét: a hivatalos költségvetésekben nem szereplő s vélhetően a Terv- és Békekölcsönökből finanszírozott s több mint három évig fennálló, hat déli megyén át húzódó, tíz-huszonöt kilométer mélységű és Szegedtől az Őrségig húzódó, összesen hatszázharminc kilométer hosszú védelmi rendszer a határsávban magába foglalta a biztosítási övet, a fővédőövet és további védőövet, az egyes övek mélysége tíz-huszonöt kilométer között változott. Több mint háromszáz település közel háromszázezer lakója tartozott ebbe a kiszélesített határsávba, ahol csak külön igazolvánnyal lehetett közlekedni. Zalában és Baranyában egész falvakat telepítettek ki a területről, olykor egy éjszakát se adva az összepakolásra, aztán már vitte is őket a vonat a Hortobágyra. Az erődrendszer alapját elsősorban a vasbeton építmények, harckocsi és gyalogság elleni akadályok képezték, a védelem gerincét a zászlóalj- és századvédőkörletek erődítményei jelentették, géppuskafészek, tankcsapdák, gyalogsági árkok, melyek a műszaki záruk és védelmi vonalak előtt kétszáz, kétszázötven méterre, illetve azok mögött helyezkedtek el.

A Béke-
kölcson
jegyzése
kötelező
volt

A Magyar
Nép-
hadsereg
állandó
létszáma
kétszáz-
ezer fő volt,
mozgó-
sítással
nyolc-
száz-
ezer fő

NSZK-
Magyaror-
szág: 3:2

Konrádék csaknem egy éven át egy bordás kerekű, vászontetős terepjáróval indultak útra hajnalonta, hogy milyen messze és pontosabban hová mentek, azt a legnagyobb titokban tartották, még otthon se beszélt róla, járták a védelmi rendszerhez tartozó létesítményeket, hivatalosan a tűzérséghez tartoztak, de politikai foglalkozásokat tartottak a kihelyezett állománynak. Konrád zászlós az elkerülhetetlenül bekövetkező háborúról beszélt, s arról, hogy a nép hadserege kétszáz ezer főből áll, de szükség esetén a fiatal magyar népi demokrácia nyolcszáz ezer katonát tud hadrendbe állítani, a harcnak nincsenek ünnepnapjai és szünetei, aki a népet szolgálja, tudja, mit jelent a szüntelen készenlét.

Kora reggel már a kapu előtt várta a kocsi, a legtöbbször éjszaka volt, mire hazaért, nem maradt kedve már beszélgetni sem.

Március tizenharmadikán Budapesten életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték Péter Gábort, az Államvédelmi Hatóság volt vezetőjét. Ebben az évben, 1954 májusában a Grosiccsal, Puskással, Hidegkútival, Bozsikkal és Cziborral felálló magyar futballválogatott nem kevesebb, mint hét gólt rúgott az angol nemzeti csapatnak a Népstadionban, úgy, hogy közben csak egyet kapott. Viszont július negyedikén, amikor Bernben a magyar aranycsapat a Német Szövetségi Köztársaság válogatottjával szemben három-kettő aranyban elveszítette a világbajnoki döntőt, Budapesten utcai tüntetések zavarták meg a rendet.

Ezen a nyáron is, mint az előtte levő években, a szabadság idejére Sándor és Gizella hazautaztak az aratásra, előbb rövid időre Márkus Magdához, aztán több napra is Kovatsitsék falujába. Gizella megtanulta, hogyan kell a kévétet kötni, hogyan kell mezítláb járni a friss tarlón, és hogyan kell hallgatni a kiüresedő cséplőgépek hangját. Sándor egyenesen állt a mázsánál, még mosolygott is, pedig két zsákot raktak a vállára, a puha föld besüppedt a sarka alatt.

Ekkoriban, egy meleg szombat délutánon csináltatták a Széchenyi tér közepében lévő műteremben azt a fotográfiát, amelyet aztán a kombinált szekrény tetejére állítottak.

Mosoly album, kitámasztható, ezüstszínű keretben, Apa Apukája kissé hátrébb húzódik, de így is az újdonsült felesége fölé tornyosulva, védelmezően és megbízhatóan figyel, Apa Anyukája kibontott hajjal, szépen fésülve, a gömbölyített nyakú blúzban, rúzzsal, távolba vesző tekintettel néz a messzeségbe, akár csak a tíz évvel korábbi filmekben a színésznők, a Karády Katalin; mind a ketten ugyanabban az ünneplő ruhában voltak, mint amelyben aztán a csikorgó hidegségű téli estén végigsétáltak a Belváros fái alatt, majd a rájuk boruló lágy, illatos sötétben a színházban is üldögéltek.

Odafent, az Orfeumot mutató színpadon egyébként a szerelmesek civódása után egyszer csak egy tábornok kíséretében megérkezett a hercegnő is, akiről a fátyol fellebbentése után kiderült, hogy a Miska pincérnek rendkívül jó barátja volt, tekintve, hogy Cilike néven hajdan maga is énekelt az Orfeumban, mi több, olyan sikereket aratott, hogy a róla elnevezett Csárdáskirálynő-babákat még ma is árulják a vendégeknek. Egy Feri bácsi nevű gavallér pedig, aki melleleg hajdan és el nem múlóan Cilikebe volt szerelmes, azt ígérte meg az utazásra készülő Vereczkei Szilviának, hogy hétfőn nekikezdve végre megírja a régen tervezett regényét, azt a nagy művet, amely majd a szerelmesekről és a szerelemről szól. Edvin herceg és Szilvia egymásra licitálva adtak tanácsokat, hogy miképpen bonyolódjon a regény cselekménye, ugyanis mind a ketten a

másik boldogsága végett szerettek volna áldozatot hozni. A vita addig-addig folytatódott, hogy végül Szilvia énekelni kezdett, és amikor Edvin herceg, Bóni gróf és Feri bácsi is bekapcsolódtak, egymásba karolva, kvartettként adtak hírt a szerelem gyötrelmeiről és veszélyeiről.

Az asszony
összetör

Az asszony összetör, megkínozz, meggyötör!

Az asszony tönkretesz! Vigyázz, hogy el ne vessz!

Szilvia pedig ezt dalolta:

Válassz nőt, ki nem veszélyes, válassz nálam szebbet!

Csak ne válassz, veszélyes, sohase sanzonettet!

– Meg kell majd beszélni a munkát, mert még azt se tudom, mennyi hurkát akarnak – súgta Apa Apukája a dal nyomán kitörő tapsolás alatt Apa Anyukájának.

– Hát majd kiderül, ha a Miskák megmondják, mennyi rizst vettek, nem? – kérdezte Apa Anyukája.

– Nem. Az csak az egyik fajtához érdekes. És nem jó, nem szeretem, ha az ember nem tudja előre, mit is akar csinálni.

– Nem jó, ez igaz – bólintott Apa Anyukája.

Csak az úttest fölélő látott, szélfúttá lámpák világitottak az utcán, amikor hajnalban elindultak, a csillagok, ha voltak is egyáltalán odafönt, nem keveredhetek ki a felhők mögül. A csípős szagú katonai autó kivitte őket az újszegedi városszélre, ropogott a fagyott sár a kerekek alatt.

– Kések, húsosteknő, főzőüst, törlőruha? – kérdezte Apa Apukája.

– Minden a legnagyobb rendben, böllér úr! – tisztelgett tréfásan a házigazda.

– Szervusz, Sanyikám! – rázta meg Apa Apukájának a kezét a Laposa Miska. A disznót felesbe ők hizlaltatták itt a városszélén, s ők hívták Konrádot segítségnek. – Most már nyugodt vagyok.

– Na, azért az itteni késekben nem bízom! Elhoztam a sajátjaimat. Anélkül egy tapodtat sem – bólintott Apa Apukája.

– Meg a kisüsti – állt az újonnan érkezettek elé a háziasszony. – Csak hogy jól kezdődjön a nap.

Nem él
jobban
Kínában
sem a kínai
császár

– Nem él jobban Kínában sem a kínai császár, Mer amikor a szívemre a búbanát rászáll... – énekelte a mutatóujját rázva Apa Apukája. – Tegnap ugyanis a színházban voltunk, jelesül a Csárdáskirálynőn.

– Ez után a kisüsti után az a kínai császár is megnyalná az ujját!

– Megnyalná. Ha megnyalhatná!

– Hajmási Péter, Hajmási Pál, A barométer, esőre áll.

– Az hiányozna ide, egy kis eső.

– Egy kis rántotta volna, ha jól lesz hirtelenében.

– Jól befűtöttek itt a konyhában, az már biztos. Látom, forr a víz is.

– Krumplit tettünk föl. Tudtad, hogy vannak, akik még varázsolni is tudnak a krumplihéjből? Vagy ha nem varázsolni, de jósolni: nézik a héjakat, meg nézik a böhöm krumpliszemeket, megmondják a jövőt.

– Nem varázslat kell ide, hanem szakértelem. Tanult mesterember. Isten neki, nézzük meg azt a malacot!

– Hányan fogjuk meg?

– Elég lesz, ha ketten, de csak ha az egyik én vagyok. És ha mindenki azt csinálja, amit mondok.

– Igenis, főnök úr!

A szabad-
fogású
birkó-
zásban a
büntető-
állásban
a támasz-
kodó kéz
keresztül-
húzása,
a test
hanyatt
fordítása a
malac-
fogás

– A Miska megfogja a disznó bal hátsó lábát, a has alatt átfeszítve felemeli, hogy az állat az oldalára dőljön. A többit elintézem én. Na, hallom, a disznó már sejtí, hogy mi vár rá.

– Azt nem tudom, hogy sejtí-e, de az biztos, hogy reggel óta sír.

– Hát akkor ne sírjon hiába.

Megvirradt már, előbb odafönt, a mindaddig oly vigasztalanul palaszürke égen felszakadtak a felhők, imbolygó, sejtelmes hullámokat, érthetetlen jeleket rajzoltak a látóhatárra, aztán még alig észrevehetően, de elvált a levegőtől a föld és a földtől a levegő, sápadtan elő-előbukkant a nap.

Amikor az ólból kicibált, sivalkodó, vergődő disznó megadta magát, és a leterített szalmára hengeredett, Apa Apukája a feje mögött rátérdelt a lapocka tájára, fél térdével leszorította, jobb lábával pedig az álla alatt a nyakát feszítette ki, és a hegyes, éles, keskeny pengéjű szúrókést a nyakrész közepén, a szegycsont irányába belesúrta. Egészen a famarkolatig tolta, aztán meg is fordította, hogy így a nyakban az ütőeret átvágja, persze csak óvatosan, hogy a gégét ne szakítsa fel, hiszen akkor a véres hurkához szükséges vért az állat kiköhögéné, kárba veszne az egész. Intett Apa Anyukájának, és mire kihúzta a kést, már ott is volt a seb alatt egy nagy, piros vándling, benne kevés sóval, hogy arra folyjon mind, ami csak kijön, kavargatni kell folytonosan, hogy meg ne alvadjon.

– Most már elhallgatsz.

Sötétvörös, szinte lilásan habos volt a vér, éppen olyan színű, mint a nehéz bársonyfűgöny a színházi előadásban.

– Elengedheted már – bölintott. – Ez többet már nem rugdalózik.

Ő maga is felállt, összenevettek a Laposa Miskával.

– Na, most jöhet az a második kisüsti!

A kivérett, élettelen disznó testét az udvar közepére húzták, hanyatt fektették, és befedték rozsszalmával, úgy, hogy előtte a lábait, mintha csak papucslot adtak volna rá, gondosan körbecsavarták száraz szalmával, aztán gyűjtötták meg az egészet, hadd pörzsölődjön le a szőr. A levakarás és forrázás, a vakaróval, kefével való csutakolás után Apa Apukája két acélhorgot vágott a disznó hátsó csülkeibe, abba láncot fűztek, és a Laposa Miskával felhúzták az állatot az udvar oldalánál álló keresztfára.

A végbelétől kezdve a két comb közepén áthaladva Apa Apukája átvágta a testet a medencecsont közepéig, majd, szakavatott mozdulatokkal haladva lefelé, a hasfal és az oldalas közepén végigvágta a szalonnát a disznó álláig. A gyűrűs nyelvű bárdjával átvágta a medencecsont közepét, a hasfalat a szegycsont porcogójáig késsel hasította tovább. Gyorsan, de óvatosan dolgozott, nehogy felsértse a beleket. A farokrésznél körbevágta a végbelet, marokra fogva lefelé húzta, majd elnyeste a húgyhólyagot összetartó ínszalagot, és leeresztette a végbelet egészen a gyomorig. Bal kézzel kiemelte a hasüregből a beleket, átvágta a gyomor végénél a nyelőcsövet, és az egészet egy mosóteknőbe rakta, hiszen fel kell bontani, levenni a lépet, óvatosan levágni a májról az epét, a beleket pedig hideg vízben jó alaposan kitisztítani.

– Húha, ennek aztán van szaga!

– Mit tehetünk, ha egyszer ilyenek vagyunk.

Amikor a szegycsontot és aztán a rekeszizmot is átnyisszantotta, és elmetszette a gerinccsigolyán lévő szívgyökeret, kiemelte a tüdőt a májjal, a gégével és a nyelőcsővel együtt, egyenként akasztotta fel a belsősegeket, hadd csurogjon le

A vért
kevergetni
kell

A vég-
belétől
kezdve
kell
átvágni
a testet

szabadon a víz és a vér. Végigvágta a faroktól a hátrész közepén a szalonnát egészen a fejéig, majd a bárdal, a gerinccsont közepén haladva, az egész testet a fejfelé együtt kettéhasította.

A disznó
se ismerne
magára

– Na, akkor ezzel megvolnánk. Már ez a disznó se ismerne magára. Jó vastag szalonnája van.

Mielőtt azonban továbbhaladt volna, hogy a combot, lapockát, szalonnát megformálja, lefűrészelje az oldalast a karajról, levegye a dagadót, a szűzpecsenyét, a béltisztító teknőben félretett, bugyborékosan fehérítő belekkel kezdett foglalatoskodni.

– Kipucoltátok belőle a szart? – kérdezte az asszonyokat.

– Kitisztítottuk, amennyire csak lehetett – mutatta Apa Anyukája.

Apa Apukája darabokra szabdalta a vékonybelet, egy fakanál nyelére húzva kifordította, aztán a teknő sarkán egy kisebb kés hátával simára kaparta.

– Sós-ecetes vízben ázzon a töltésig – mondta az asszonyoknak. – A vastagbélre meg a kétszeri mosások után vöröshagymás, sós-ecetes langyos víz kell.

Kifordította a gyomrot is, kifejtette a recés részét.

– Szépen haladunk, én mondom, Miskám, délutánra olyan sajt lesz ez, hogy még az utcai ablakba is kiakaszthatod, a csudájára járnak.

– Ide csak ne járjanak.

– Az is szép volt, amikor Szilvia és az Edvin közjegyzőt rendeltek a házasságukhoz, ugye? – kérdezte Gizella Konrádot. – És aztán a Szilvia mégis el akart utazni Párizsba, mert elhitte, hogy az Edvin csak játszik vele, az Edvin pedig ezért el akarta venni a Stázi grófnőt...

– Szép volt – bölintott Apa Apukája. – De miért mondod most ezt?

– Mert aztán együtt énekelték, hogy Túl az Óperencián, boldogok leszünk!, Túl az Óperencián, Csókra éhezünk! A boldogságra vágytak, arról szólt ez a dal.

Csókra
éhezünk

– Arról meg a csókról.

– Hiszen tudod, Sándor, minden ember a boldogságra vágyik.

– Tudom – bölintott Apa Apukája. – Van valami baj?

– Nincs – rázta meg a fejét Apa Anyukája. – Megyek, átmosom még egyszer a beleket – lépett el a férje mellől, de aztán még visszafordult. – Vagy tudod, mit?

– Nem tudom.

– Emlékszel arra, amikor a Bóni meg a Stázi énekeltek? Te rongyos élet, te rongyos élet! Mitől tudsz olyan édes lenni, mint a méz?

– Emlékszem – mosolygott Konrád Sándor. – Hogyne emlékeznék. Van valami gond?

– Semmi – mosolygott vissza Gizella. – Egyszerűen csak jókedvem van. Tudod, mondtam neked tegnap este is: boldog vagyok.

A sonka először a páclébe megy, mondta Apa Apukája. Koriander, feketebors, őrölt szegfűbors, majoránna, fenyőmag, babérlevél, vöröshagyma, salétromsó, só, víz. A disznó két hátsó sonkáját tiszta konyharuhával szépen letörölgette, aztán a bőrös felével tette a nagy bádogdézsába, a felforralt és kihűtött páclével öntötte le, úgy, hogy teljesen ellepje. Egy hónapig kell ennek itt állnia, persze közben naponta egyszer-kétszer tanácsos megforgatni is, mindenhol itassa át a lé, nehogy elkezdjen rohadni. Aztán, ha letelt az idő, eljövök, kivesszük a pácléből, bő hideg vízzel lemossuk szépen, és ki kell akasztani valami szellős helyre, hadd szikkadjon.

– Gyönyörű – bólogatott Laposa Miska.

– Majd amikor másfél hétig érlelődik a hideg füstön és már szép piros lesz, akkor mondhatod, hogy gyönyörű. Most meg nézzük meg, mit mutat a malacunk, milyen kolbászt csinálhatunk.

A nagyjából csikokra vágott kolbászhúst, vagyis a hártýáktól, inaktól megtisztított tarját, a felkockázott szalonnát, lapockát, dagadót, combot a nekigyürkőzött férfiak ledarálták egy nagy lyukú húsdarálón, egy magasabb falú húsos tekőben összegyúrták a fűszerekkel, borssal, fokhagymával, pirospaprikával, benzoinkummal, sóval, majd a gépeket átszerelve, a daráló helyébe a töltöt csavarozva a vékonybélbe töltötték, vigyázva, hogy csak olyan kemény legyen, hogy a bél fala ki ne pukkadjon.

Laposa Miska trikóra vetkőzve hajtotta a töltöt, csöpögött a homlokáról az izzadság, Konrád igazította a belet, Gizella feladata pedig az volt, hogy egy nagy varróúvel szurkálja ki a légbuborékokat, ott, ahol a belet nem töltötte ki eléggé szorosan a hús.

– Hiszen úgyis a varróú volt az igazi mesterséged, nem igaz?

– Nem igaz.

– Tessék, ez meg mehet egyből a sütőbe, az ebédünkre már nem lesz gond.

– Jövőre csinálhatunk majd szalámit is.

– Szalámit?

– Hát persze. Nem ördögösség az. Csak arra kell vigyázni, amikor a vastagbélbe töltjük, hogy az könnyebben reped. Ezért is jó beáztatni előtte hideg vízbe, hogy rugalmasabb legyen. Meg aztán azt már spárgával kell elkötni, kétszer-háromszor is elcsomózni, nehogy kicsússzon, és keményre, feszesre tölteni, hogy sokáig elálljon.

– Jövőre? Ki tudhatja azt, hogy jövőre hogyan leszünk? – hajolt közelebb Konrádhoz Gizella.

– Már megint milyen furcsán beszélsz. Mint az előbb, a boldogságról. Te belenyaltál talán a kisüstibe, mint a kínai császár?

– Tudod, hogy én soha nem iszom.

– Hol leszünk? Ugyan már! Hát itt leszünk. Van valami baj?

– Baj? Nem, az nincs egyáltalán. Azt hiszem, nincs baj. Nem is akartam mondani, amíg nem biztos. Csak éppen úgy tűnik, hogy jövő ilyenkorra majd meg kell gondolnunk, hogy milyen böllérkedést, milyen segítést vállalsz, mert ha nem tévedek, akkor már hárman leszünk.

Vereczkei Szilvia, a sanzonett, aki a fényes bálon cselből Kaucsiánó grófnénak, a Bóni gróf feleségének adta ki magát, Edvin herceg karjába simult, s együtt énekelték boldogan:

„Ó, ez édes pillanatra régen várunk már!

Nincsen két boldogabb ember nálunknál.

Angyalok, ha ránk lenéznek sugdossák:

Lám, lám a földön is van égi boldogság!”

Gizella éppen a várandósság hatodik hónapjába fordult, amikor Budapestről távirattal csengetett a postás: meghalt Aliz néni.

A temetés a Kozma utcai köztemetőben, hagyományos szertartásrend szerint, szerdán, délután egy órakor.

A távirat megérkezésének éjszakáján Gizella a szüléséről álmodott.

Álmában hirtelen ébredt fel, kábán, nedves halántékkal, hogy nem is tudta, hol, milyen ágyon fekszik, s jó néhány pillanattal később értette meg, hogy alig-

Nagy lyukú
húsdaráló

A felszabaldító Vörös Hadsereg által meg-erőszakolt nők miatt hozott abortusz-törvény 1952 végéig volt érvényben, 1953 február 1-jétől az úgynevezett Rátkó-törvény drasztikusan szigorította a magzat elvetetésének lehetőségét

hanem már a kórházban van, de hogy mikor és miként került be oda, arra sehogyan sem emlékezett. Fehérre mázolt vaságyon feküdt, fertőtlenítőszerű volt az ágyneműje, és kemény, kényelmetlenül magas a párnája, sokszor mosott pecsét vöröslött rajtuk, a betűket nem tudta kiolvasni, de a kör közepén világosan látszott a vörös kereszt, vagyis kétség se fért hozzá, hogy a kórházban van, nyilván a szülészeten. A fehérre meszelt, üveges ajtajú szobában mégis teljesen egyedül volt, még csak hangokat se hallott a folyosóról vagy távolabbról. Csak valami egyenletes, tompa zúgás szűrődött be az ajtón kívülről, mintha egy nagy gép dolgozna, de távol, sok fallal odébb, majd halhalkan, alig kivehetően nevetés is hallatszott, vagy csupán a szél fúj, hiába fülelt, ezt nem tudta eldönteni. Felkönyökölve figyelt, a zúgáson gondolkodott, amikor anélkül, hogy bármi görcs jelezte volna, hirtelen lepte meg a szülés. Könnyedén, fájdalom és vajúdás nélkül, gyorsan hozta a világra a kisbabáját, egyszerűen csak megérezte, hogy jön, és máris kicsusszant belőle, érezte a nedvességét, lenyúlt érte a lába közé, és magához ölelte. Gyönyörű kislányt szült, akiben csupán az volt a különös, hogy az egész testét szürkésbarna, puha, rövidke szőr borította, és a fenekénél aprócska, hajlékony, pikkelyes farkacska tekergett, olyan gyorsan és izgatottan, mintha önálló életet élne.

Pikkelyes
farkok

Gizellában ugyan felöltött, hogy akár undorodhatna is ettől a különös faroktól, ám ez még csak elsuhanó érzés se volt, mert amint a testén érezte a kislányát, forrón és szétáradóan az egész testében érezte a szeretetet: magára fektette a babát, és csak az ujjai hegyével, óvatosan simogatta. Észre se vette, hogy mennyi idő telhetett el így, mint ahogyan azt se tudta, hogy a kislány fogakkal született, ám amikor a közben bejövő fityulás nővérek a mellére adták, hogy megszoptassa, érezte, ahogy a csecsemő fájdalmasan megharapta a mellbimbóját. Arra gondolt, milyen kár, nem így kellene történnie, hiszen annyira szereti a kislányát, annyira, hogy egy harapás ezt a szeretetet úgysem ronthatja el, mégis felébredt a fájdalomtól.

Nézte a mennyezeten mozgolódó árnyékokat, hallgatta az órakattogást.

Kopog az idő, mély és magas, szakadatlanul, mintha kövek kocognának, hullámokat verne a hang.

Mellette feküdt a férje, arcát a párnába fúrta, meg se moccan, csak hangeszen szuszogva aludt.

Aliz néni temetésére végül is nem utaztak fel a fővárosba.

– Furcsa, hogy soha nem mondtad – hajolt reggel a teája fölé a konyhasztalnál Konrád. Egyenruhában volt, éppen csak visszafordult, sietett, mert a terepjáró már lent várta a ház előtt. A teát a fürdőszobai mosdóba, hideg vízbe állította, hogy kihűljön a vastag falú, pöttyös bögre. Minden reggel ebből a bögréből, ebből a füles pohárból ivott, a tea lemoshatatlan barna csíkot festett a belső oldalára.

– Mit nem mondtam?

– Ezt a Kozma utcát. A zsidóságot.

– Mert mi nem is vagyunk zsidók, csak ők – felelte Gizella.

Több mint hároméves építkezés és fenntartás után, 1955 októberében, amikor már senki, még a legfelsőbb politikai és katonai vezetés sem hitt a dél felől, Jugoszláviából várható katonai támadásban, a határőrség erőinek bevonásával megkezdték a déli védelmi rendszer műszaki határvédelmének a felszámolását.

Csak ők
a zsidók

Tóth Mária

MARIE ROSE NAGY ÉJSZAKÁJA

Dehogyan hívták így novellám hősét, banális neve volt, Mária Rozália, ami azt igazolja, hogy jó szülei nem bővelkedtek fantáziában. De élete vége felé megérintette őt a csoda.

A 2006-os évben Romániában ugyanis a politikusok hirtelen jövendölésbe kezdtek: Figyelmezzetek, emberek (szórol szóra így, akár a Szentírásban), a 2007-es év első éjszakája nagy éjszaka lesz, Románia belép az Európai Unióba, s ettől kezdve minden román állampolgár élete gyökeresen megváltozik. A jövendölések olykor misztikus látomásokba csúsztak át, és özvegy Orvainé született Beke Mária Rozália a politikusok feje helyén sámánok fejét vélte látni, akik titokzatos és szent igazságokat hirdetnek, mióta világ a világ.

Özvegy Orvainé felhívta barátnéit, és a tudtukra hozta kívánságát, hogy őt máttól fogva Marie Rose-nak szólítsák, mert ez illik a Nyugatról alászálló keresztény kultúrához. És Marie Rose nagysád azt is kilátásba helyezte, hogy ő bizony szilveszter éjszakáján ott lesz Bukarest főterén, ahol majd a nagy átmenetet celebrálják a román nép számára. Ernyedt hangon csordogált az öreg barátnék válasza: jó neked, ha te hetvenen túl még vállalkozol egy ilyen éjszakai útra. Orvainé azt felelte röviden és virgoncan, hogy az ember legyen tisztában azzal, hogyan válthatja meg magát. Most is, meg általában is úgy kezdődik mindennemű igazság, amiként a bölcsek mondják, hogy nem hazudunk többé.

Ettől a naptól kezdve Orvainé lelke szép várakozásokkal telt meg. Délutánonként, esténként fakó, fáradt tévéje előtt üldögélve reményekkel töltekezett fel – márpedig ez igen fontos ténykedés a túlélés méltó megvalósításában. Marie Rose nem akarta, hogy az ő lelkén száradjon, ha nem volna képes fölkészülni élete nagy éjszakájára. És újból telefonált barátnéjának, Gizellának, és újfent lényeges dolgot közölt vele: ő bizony egész életében hitre termetten élt, ráadásul nemcsak úgy elvontan, általában hitt, hanem konkrét elvárásai voltak. Miért, másként hogyan élt volna együtt a kommunizmussal? Kívarta a végét, mert tudta, hogy egyszer vége lesz.

A három öreg hölgy évek óta minden héten egyszer – hol egyiküknél, hol másuknál – együtt teázott. Early Morningot ittak, kizárólag azt, amely ugyan drága tea, de ők mint királypártiak tudni vélték, hogy II. Erzsébet is ezt szürcsölgeti reggelente az ágyában fekvé – fölszolgálja neki a lakáj –, s utána dől be a királynő a fürdőkádba. Van ám ott rend. Az öreg hölgyek keveske sós süteményt is sütnek – Marie Rose elvei szerint sohasem édeset, sosem madelaine-t, mert az elvágja a vacsorai étvágyat. Egyik ilyen teadélutánon Gizella és Adél azzal fordult Marie Rose-hoz:

– Te utóvégre mit vársz az Európai Uniótól?

Gizella és Adél nagysádot azt várták, hogy végre utazhassanak, útlevel nélkül, országhatárok nélkül az Európai Unió egyik országából a másikba. Istenem, micsoda idők lesznek azok, amikor a határ pusztva vonal marad a térképen! Összes tennivalójuk csupán annyi, hogy kivárják az új személyazonossági igazolványt, és ülhetnek föl máris a vonatra.

Özvegy Orvainé sose volt hangulatromboló, de azért megkockáztatott egy rövidke kérdést:

– Na és a *money*, azt honnan veszitek majd az utazáshoz? – így, angolosan, a nagy európai közösséghez méltóan.

– Hát tudom is én – sóhajtotta Adél –, talán az Európai Unióban azonnal megemelelik a nyugdíjakat is, azt ajándékba adják majd nekünk. De ha már itt tartunk, te, gyöngyszemem, Marie Rose, milyen várakozással nézel a jövőbe?

Özvegy Orvainé, aki – tisztázzuk – már egészen más lény volt, amióta a Marie Rose nevet viselte, tudta, hogy a XXI. század egyik kollektív betegsége a magányosság, a zord, a vigasztalan magány, amitől sok ember szenved. Ettől lesújtva szenvedni, ez nem holmi romániai nyavalya, hanem a világ betegsége. Világos, hogy nyugaton azért utaznak gyakrabban az emberek, mert oldani akarják a magányukat. S mivel általában az utazás kivitelezése fogas kérdés, Marie Rose valami egészen újszerűt remélt magának az Európai Uniótól, s ezt rögtön ki is fejtette:

– Nekem adják vissza a vaj színét! Egyelőre ennyit...

A két nő a döbbenettől halkán göcögött.

– Ezt meg te, Marie Rose, hogyan gondolod ezzel az új, európai identitásoddal, mi?

És özvegy Orvainé menten kész volt az európai szintű válasszal: – Nézzétek, én *bon viveur* vagyok, a kicsi dolgokban is a nagy minőséget akarom magamnak. Ezentúl ez már így lesz...

Szürcsölték az Early Morning teát, és tekintetük szinte keresztre feszítette Marie Rose-t, az európai dámát, akibe egész életében holmi egyéni rálátási mód szorult. Az igazság az volt, hogy ezekben a napokban a három öreg hölgy holmi krónikus melanóliából ébredezett.

– *Zag schon*, hát már a vaj színe is valami?

Özvegy Orvainé egyáltalán nem siette el a választ, hisz őneki a vaj színe az első gyermekkori sóvárgást jelentette. Ők nagyon szegények voltak, afféle tisztára súrolt, lúgszagú szegénység volt az övék, az otthonukban se újság, se könyv, a nagyanyja ágya mellett litográfiák lógtak megsárgult papíron a magyar történelem kulcs- és csúcselemeiből. Uzsonnára lekváros kenyér dukált, vaj csak a mamának járt ki, hátha kigyógyul tőle halálos betegségéből. Vajért őt szalajtották kora reggel a Hajós boltjába. Az ő gyerekkorában jégszekrényről szó sem lehetett. Hajós bácsi előtt a pulton nagy kocka vaj, sárga vaj, abból vágott le neki egy kis szeletet, direktbe, a zsírpapírra, s a lelkére kötötte, hogy ízben szaladjon hazáig, nehogy a vaj elolvadjon. Orrhúzogató, kedélytelen nagyanyja a vaját a vajtartóban rendezgette el, hideg vizet öntött rá, és bevitte a hátsó szobába, ahová soha nem sütött be a nap. A kislány néha belopózott oda, és nézte, nézegette a vaját, a színe láttán már az ízét is kitalálta magának. A nagyanyja lódított rajta egyet: mars innen, te taknyos, a vaj az anyukádé, vagy azt akarod, hogy meghaljon az anyukád? Az anyuka el volt ítélve, tehát mindenképpen meghalt, és vaj többé nem került a házba. Hát ezt a mesét mondta el Marie Rose nagysád a két barátjának.

Adél és Gizella szerencsére nem vették át Marie Rose emócióit, noha meséjére amúgy békésen rábólogattak.

– Hát persze, amit az ember egyszer, gyerekkorában megkíván magának, az a kívánság megmarad egész életére – nyilatkoztatta ki Adél.

És Marie Rose kész volt megmutatni, hogy ő is rezonál barátnőinek érdeklődésére, fölmondta tehát, hogy miben hisz. Hangja mélyén mosoly bujkált, láthatatlan, de azért kiéreződő.

– Utazás, utazás, de hiszen a nők utazásaiban mindig ott van az érzelem is. Amikor fiatalkoromban felszálltam a vonatra, a férfi utasok rögtön megéreztek, hogy egy nő

szállt melléjük, azám, a test beszél, üzen, provokál. Vonzottam a férfiak tekintetét. Nem történt semmi, de a szemezésben is rejlik erotika, ott van a soha ki nem mondott vágy, hogy lehetne... De most, hetvenen túl ki látná meg bennünk a nőt?

Erre a két másik hölgy nem mondott semmit, de ahogy hazafelé tartottak erről a *five o'clock*ről, Gizella és Adél nagysádok összenéztek.

– Világéletében különcködő egy teremtés volt ez a Marie Rose. Ő mindig valami egyedi dolgot kívánt magának, kidédelgette magában. Ez pontosan olyasmi, mintha elmennél a tengerpartra, ott leguggolnál, és belemártanád a kisujjadat a vízbe, utána pedig lenyalnád. Majd elmúlik ez a mostani hóbortja az Európai Unióban.

Hát a két hűséges és kissé banálisan gondolkodó barátnő ebben tévedett. Orvainé Marie Rose éjszaka is vajjal álmodott, szép, valódi, vajszerű vajjal, mert olyan sárgás árnyalata nincs semminek a világon. Marie Rose fura egy teremtés volt, és mindig fura élethelyzetekbe került, mert az az igazság, hogy egy ilyen nagy éjszakában sehogy sem kap helyet egy efféle kicsi áhítás, mint a vaj színéé. De hát utóvégre ilyen az ember, személyiségében jól megfér egymás mellett a kicsi is meg a nagy is. Ahogyan a kis haza is megfér a nagy haza mellett. Miért, Salman Rushdie nem egy elképzelt „második hazát” álmodott meg magának Angliában? Marie Rose Románia mellett magáévá fogadta másik hazájául az egész Európai Uniót, s erre a birtokbavételre az irodalomból építkezett. Vajon kinek nincs szüksége a XXI. században egy ilyen *terra incognitára*? Szent Ágoston mondta: el kell jutnunk oda, ahol az igazság lakozik. Ez a nagy dolog. Marie Rose arra is gondolt, hogy Isten olykor lepislant ránk, és egy-egy teremtményét megmenti. Hátha ez esetben éppen ő lesz a megmentett?

Marie Rose jól tudta, hogy egy asszony életébe kevés nagy éjszaka fér, s azokra neki idejében, néha éveken át föl kell készülnie. Ábrándokkal csipkázta ki a lelkét, mert a lélek később öregszik el, mint a test. S ez a kicsipkázási tudomány főleg az idősebb korban lévő nőkre jellemző. Mostanában az is eszébe jutott, hogy ő kislánykorában megálmodta a nászéjszakáját. Ezek az álmok kissé naivak, kissé elvontak voltak, mert akkoriban még nem találkozott „élete férjével”. A múlt század közepén még dívott a romantika, annyira dívott, hogy a lányok nagy többsége érintetlenül ment férjhez. Volt egy ilyen avított, kispolgári erkölcsi norma, hogy a szegény lányok hozományá a szüzesség.

Kislánykorában, amikor még alig nyiladozott a lelke, Gizellával, a barátnéjával hat és két fertályórában (akkoriban még sokan így mondták az időt) beültek az aradi Minorita templomba. Az örömapa hozta, a karján vezette a kissé sápatag, komor arcú menyasszonyt, és szó sem lehetett róla, hogy ezek az arák vigyorogtak volna, legtöbbjük sírt. Mária Rozália és barátnéja, Gizella, a két bimbózó mellű kislány tekintete összevillant, mert ők már sejtették, hogy ezek a habfehér ruhás arák önlányságukat siratják. Mert annak befellegzett, mert belátható időn belül ágyba dönti őket egy hímnemű lény, aki a férj szerepét alakítja, s akinek hímtagja van. Az ám a félni való, titokzatos valami! Lányfejük telve volt erotikus képzelgésekkel. Ha elgondolja Orvainé, hogy őt soha senki nem tájékoztatta a test titkairól! Egy téli vasárnap reggelen vérmaszatosan ült az ágya szélén, és sírt rendületlenül mostohaanyja szeme láttára. „Mama, és akkor tessék mondani, én most meg fogok halni...?” A fiatal nő, aki a nevelőanya volt, megnyugtatta, hogy túl fogja élni. Gizellával az ószeren megvették Erdős Renée *Nagy sikoly* című regényét. Mert olyan éjszaka csak egy van, olyan sikoly csak egy van. Súlyos információkkal táplálták fel kislánylelküket. Elményvárandóságok lettek. És akkor beütött a kommunizmus, nekik pedig már nem jutott ki a templomi esküvő.

A nászéjszakát persze eljátszotta egy nyekergő vaságyon. És akkor Marie Rose-t azon a nagy éjszakán leterítette a gesztusok banalitása, durvasága, az egész helyzet fonák-

sága. Mert az igazság az, hogy amikor szerelmet adunk vagy szerelmet kapunk, attól nem leszünk mindjárt jobbak, boldogabbak is. És a nászéjszakán eszébe jutott falánk kislányszeme, ahogyan vétkezett ott, a Minorita templomban, hiszen csőréra vetkőztette az arákat. Az apácák óva intették őket, hogy gondolatban se vétsenek a hatodik parancsolat ellen. Ő ezt nem nagyon értette se akkor, se később, mert ami az élet normális velejárója, az nem lehet halálos bűn.

S amikor azt hitte, hogy nem lesz többé nagy éjszakája, beütött nála is a remény: kap még egy ráadást. Ő, az egyed belép az Európai Unióba. Bukarest főterére nagy parádét hirdettek meg, ahol majd politikusok fogják megerősíteni hitében, még ő is kaphat valamit az élettől. Európa adója a román népnek is. És Marie Rose nagysád, aki már tetőtől talpig különbözött Mária Rozáliától, azt hitte, végre rátalált az abszolút igazságra, a kisember igazságára – igaz, későn, de még neki is kijár valami. Hogy is mondta – kissé tán elszárván a mondikálást – Teréz anya, az öreg apáca? „Az élet titok, az élet érték, az élet szeretet, vigyázzál rája!” Ez az, neki is vigyáznia kell napjai maradékára. Marie Rose lélekben felkészült 2007 első éjszakájára, mert ő aztán biztosan ott lesz Bukarest főterén, hiszen vannak pillanatok, amikor az emberek egymásra néznek, elmerülnek egymás tekintetében, válságtudatuk támad, amit sürgősen oldaniuk kell aztán. Hogyan? Odafrickázzák az Európai Uniónak elvárásait és álommorzsáikat, kericiskélnék maguknak is valamit. Marie Rose tudja, hogy az emlékezésnek ebben a prousti idejében lelassul minden, de ettől még fejest ugorhatsz a jövőbe.

A következő teára Gizellánál gyűltek egybe, aki juhtúrós lepénnyel várta őket, ami erdélyi is, de egy egészen kicsit dobrudzsai is. Ő ugyanis az urával éveken át Konstanccán élt, a román tengerparton. Ott fedezte föl a román tészták ízét, ott tanulta el készítési módjukat.

Adél meglehetősen pákosztos volt, most is élvezettel csettintett:

– Emmá’ igen!

Délután öt óra körül járt az idő, fehérén omlott a hó Bukarestre. Ilyen havazás már régóta nem volt erre felé. A tévében csordogált a szöveg, a politikusok egyfolytában torzsalkodtak, az elegánsabbak beígérték az Európai Uniót, a román nép nagy éjszakáját. Mintha létezne olyasmi, hogy valaha kiléptek volna Európából. Világos, hogy ez így nem igaz. Am mostanság a politikusok a népeket nomádságra biztatják, toszogatják őket Európa felé: nosza, nosza, eridjetekek, menjetekek!

Marie Rose újból terítékre dobta azt, ami megállás nélkül foglalkoztatta.

– Na és akkor, mondjátok meg igaz lelketekre, velem tartotok-e a nagy éjszakára Bukarest főterére?

Gizella és Adél nagysádok hangja vékony bizonytalanság, bármikor elszakadhat.

– Jézus-Mária, olyan messzire merészkedjünk ki, és ráadásul éjnek évadján...?

– Ó, semmiség, ha metróval megyünk, és akkor élőben leszünk részesei a történelemnek.

Gizella hervatag kezével fáradtan legyintett.

– Nekem ez a történelem kissé későn ütött be, de azért elmennék oda, a főterre, ha biztos lennék benne, hogy belenyomhatok valamelyik politikus kezébe egy panaszos levelet nyugdíjügyben.

A másik két öreg nő szemében néma, de jól kiolvasható kérdés, amelynek az a lényege, hogy ugyan miféle nyugdíjról lehetne még szó.

Gizella rögtön kifejtette:

– Az uram után nekem harminc százalék özvegyeségi pótlék járna. Egész Európában,

még Albániában is megadták már, pedig azok nagyon szegények, tehát ez az összeg mindenütt jár az özvegyeknek. Egyedül Románia tagadja ezt tőlünk. De most, már bent az Európai Unióban Románia nem mehet a saját feje után, törvények vannak, amelyeket minden tagországnak be kell tartania.

És a három öreg dáma azt kezdte latolgatni, hogy ők vajon kihúzzák-e az Európai Unió zsákjából az özvegyeségi pótnyugdíjat. Magyarországon minden öreg megkapja a 13. havi nyugdíjat is. A magyarok térben közel vannak hozzánk, de életszínvonal szempontjából nagyon magas polcon ülnek. Az meg se fordult a három öreg hölgy fejében, micsoda bugyuta dolog elvárni azt, hogy ami ott kijár az öregeknek, itt, Romániában is kijárjon. Egyedül Marie Rose nem akarta ezt a román világot megváltoztatni, ahhoz ő túlon túl okos, pragmatikus és magyar volt.

És akkor Adél megengedett magának egy egészen kis kajánkodást:

– Na és te, Marie Rose, még mindig a valamikori vaj színét lesed az Európai Uniótól?

Özvegy Orvainé Marie Rose hátradólt az alacsony, amúgy nagyon kényelmetlen fotelban – ő egy ilyen ülőkén képtelen volt kényelmesen elhelyezkedni, mert nem tudta, hová rakja fájós, dagadt lábát. Gondolatban messzire kalandozott vissza az időben.

Atyaisten, az én gyerekkoromban, Aradon, a külvárosban a német asszonyok értettek hozzá, hogyan kell vajat köpülni, szép, sárga színű vaj volt az a régi, és levelekben hozták be a piacra, azokba göngyölték bele, hogy friss maradjon, ne olvadjon meg a napon. Aztán kis üvegekben sárgás-zöldes tökmagolajat is kínáltak eladásra... Micsoda tobzódása volt a színeknek! És azok az ízek...! Hiába, a németek értenek hozzá, hogyan kell vajat köpülni és filozófiát csinálni, mindenki eltörpül mellettük. Nézzétek csak meg manapság a román vajat, színtelen, ízetlen, föl se lehet kenni a kenyérre, mintha nem is vaj lenne...

Gizella és Adél nagysádok erre rábólintottak, és gondolták a magukét, na ja, ha Marie Rose még mindig a vaj színénél tart, akkor ők majd levelet írnak a németeknek: küldjétek, de íziben a vajat, halljátok, arra vagyunk mi kiéhezve. Világos, hogy a levelet magának a német kancellárnak címezik majd meg, ugyan ki másnak.

És este fél hétkor hazahurcolták fáradt, előregedett, fájós testüket.

Marie Rose, ahogyan botjával botorkált a hóban, arra gondolt: a nők életkorától függ az, hogy miféle nagy éjszakát várhatnak még el maguknak. Ő például, hetvenen túl már nem szerelemtől szép, izgalmas éjszakát képzelt el a maga számára. Ő már egy *uomo finito*, ahogyan az olaszok mondják az öregekre, mert csak a kínaiak tisztelik az öreg és kövér embereket. Ők földig hajolnak előttük... Szomorú, elkínzott gyerekkorra – amikor anyjának fekete ruhás, rossz lelkű öregasszony rokonai kínozták őt rendületlenül, no meg az apja – nem bizonyul talán hiábavalónak. Az ő gyermeklénye ezekből a fájdalomból ösztönösen halmozott föl magának energiákat a jövőre – ám a mostani fájdalomból ugyan miféle tartalékot lehetne még félretenni?

Amíg ezen az estén otthonában szegényes vacsoráját elfogyasztotta, amely pohárka tejből és szelet kenyérből állt, fölmérte, hogy élete utolsó nagy éjszakájára időben fel kell készülnie, majd meg kell élnie, és a képeket el kell raknia emlékébe... S akkor eszébe jutott, hogy évekkal ezelőtt elment egy éjszakai órán a bukaresti Katonai Múzeumba. Akkoriban annyi volt a látogató, hogy a múzeum éjszaka is nyitva tartott. Leszállt a 336-os buszról a Lófarka nevű szobornál, és elment a múzeumba, ahol addig a napig sosem járt. A sajtó által beharangozott parafenomén csodát akarta ő is látni, s ez akkoriban történt, amikor az ortodox egyház szentté avatta István vajdát (itt vajdák

uralkodtak évszázadokon át), és mivel Mihály vajda megtruccolta magát, hogy ő nem kapott szentséges rangot, hát bemutatta, hogy ő minden szentség híján is képes csodát produkálni: a kardja és a csontjaiból álló ereklye fölött, remegő ködfelhőbe bugyolálva megjelent a feje. Özvegy Orvainé ebből egyetlen szót sem hitt el, ezért elment, hogy szemrevételezze a csodát. Rengetegen tülekedtek a Katonai Múzeumban még éjnek évadján is, hogy láthassák Mihály vajda feltámadt fejét. Lenyűgöző, hihetetlen és felfoghatatlan volt az egész. Három napig tartott a csoda, s akkor hirtelen el is tűnt. Mihály vajda belefáradhatott a magamutogatásba. Le is filmezték, igen ám, de a filmszalagon semmi sem mutatkozott meg. Özvegy Orvainé szerint ez kétségkívül nagy éjszaka volt, akkor hitte el végérvényesen, hogy van túlvilág. Lelke mélyén ehhez többé nem fért kétség. És lelkéről az ünneplőruhát jó sokáig nem vetette le. Arra is emlékszik, hogy a múzeumból kijövet ácsorgott egy keveset a Lófarka nevű szobornál, amely Mihály vajdát ábrázolja fiatalon, délcegen. Igen ám, de ott, a szobornál nem mutatkozott semmiféle túlvilági fényjelzés, ahhoz kétségtelenül a holt ereklyecsontjai kellettek, azoknak lehetett közük a fej titokzatos lebegéséhez.

És akkor Marie Rose számára váratlanul Gizella és Adél léptek egyet, föl hívták barát-néjüket telefonon, hogy rögtön, holnap reggel kiváltják az új személyazonosságát, mert a nagy éjszaka nulla órájától kezdve agyó, útlevél, az felesleges okirat lesz, attól a naptól kezdve a román személyazonosságival szabadon bejárhatják egész Európát.

Marie Rose nem tervezett magának utazást, de azért elment a barátneival együtt a rendőrségre. Hogy mitől lesz neki jó ez az új okirat, majd elválik – egyelőre legyen ott, a táskájában. 2007-től kezdve fölér egy útlevelemmel az Európai Unió országaiban. A tévé szította a *most vagy soha* hangulatot. A nagy éjszakával kezdve pedig valami rendkívüli lett beigérve a román népnek, és ezért mindenki felserkent, nekilátott, hogy kipallérozza a lelkét, s így tört ki aztán Romániában a tömeghisztéria. Főleg a nők arca vált napról napra mosolygósabbá, ugyanis ők, az embercsinálók hamarabb fölfogják a szép pusztá közeledését.

S ahogyan peregték a naptárban a decemberi napok, a három öreg hölgy mind gyakrabban teázott együtt, ők most már együttesen készültek belépni az Európai Unióba. Gizella nagysád a gyermekkori barátság szálain haladva megkockáztatott egy kérdést:

– És te, Marie Rose, hová szándékozol utazni?

– Világos, hogy hová, csakis Németországba. A diktátor kiüldözte Romániából a szerencsétlen svábokat, zászokat. Le kellett mondaniuk a lakásukról, a házukról az állam javára, Németország még főpénzt is fizetett minden emigrálóért. Ez volt csak a bestiális kitolás! De a svábok, a zászok ész nélkül mentek világgá, s ott rögtön nekiláttak vajat köpülni. Szóval én azért mennék ki Németországba, mert ott fogok találkozni gyermekkorom vajának a színével.

Erre aztán a másik két öreg dáma egybehangzóan kijelentette:

– Hallod-e, te nem vagy normális!

Marie Rose ajka újból cérnavekonnyá húzódott.

Én sose állítottam magamról, hogy normális lennék. Velem ez a helyzet... Dosztó, az emberi boldogtalanságok nagy tanúja, felidézője, ha ezt most látná, helybenhagyólag bólintana, mert a románok pokolban éltek, és pokolban élnek ma is... – Helyben volt, ő ugyanis élete válsághelyzeteiben mindig Dosztojevskijhez nyúlt vissza. Marie Rose pontosan abban az életkorban volt, amikor az embereket (most Adélt és Gizellát) önmagától akarta megmenteni. Hiszen a mélységes örömök forrása nem a nagy tett, hanem a köznapok ritka felragyogása.

A három öreg nő idejében felkészült az éjszakai kirándulásra. Bukaresttel csak annyi a baj, hogy sík területre épült, nincs sehol öt domb, hét domb, ahogyan ez jobb és patinásabb fővárosokhoz illik, ahonnan aztán rálátás nyílna az egész környező világra. Bukarestben csak az orrod hegyéig láthatsz el, nem tovább, a város utcái szinte elébed tocsognak, mint a Deltában a Duna, ott, ha óvatlanul lépsz egyet, beleléphetsz a Dunába, nos, Bukarestben, ha óvatlanul lépsz egyet, belegyalogolsz a metropolisba.

A nagy éjszakán nagy tömeg gyűlt egybe Bukarest főterén. A három öreg nő menten fölfogta: a románok mind egy szálig az Európai Unió első sorában kívánnak pózolni, ergo, ők sehogy se jutottak a színpad közelébe, ahol nulla órákor majd végbemegegy – közszemlén – a történelem. Sok fiatal, sok öreg, ez tette ki a tömeg nagy részét, mert a javakorabeliek szertefutottak Európában kenyeret keresni. A zene hangosra állítva bömbölt, ahogyan régen Moszkvában a parádékon a katonai indulókat játszották a mauzóleum előtt. Az eget színes fénycsóvák pásztázták. Mindenki kínosan figyelt önmagára, a mellette állóra, a tömegre, mert mióta világ a világ, az ember lesben álló állat. És Marie Rose ezen az estén, Bukarest főterén fölfogta, hogy igenis vannak arcok, amelyek láthatatlan sebhelyet viselnek, ezért ott van a románok arcán az utóbbi ötven év minden fájdalma.

A külföldről érkezett politikusok szépen szónokoltak, s ugyanúgy ígérettek a román államférfiak is. Az arcokon minden volt, kivéve a boldogságot, s ebből Marie Rose leszűrte magának az igazságot, ami itt, Bukarest főterén is nyilvánvalóvá vált: az ember nem termelt boldogságra, de nem ám. Hát akkor ő most kimászált erre a térre, hogy megvalósítsa a boldogtalanságát? Nem a történelmi nagy éjszaka szakadt rá, hanem a hétköznapi banalitása, amilyen a nászéjszakája is volt valamikor, régen, és aminek semmi köze se volt a boldogsághoz.

És Marie Rose mellett ott volt a tömeg, ott álltak a románok ezrei, akik mind egy szálig lépni akarnak egyet előre, kifelé a mélységből. Persze a tömeg élettörténete nem szünetelt egyetlen percet sem – gördült előre. És a nagy éjszakán a tér látványa kezdett letisztulni, a lélekhez csupán az esszencia jutott el. Világossá vált, hogy a történelem nem az, ami végbemegegy előttük, hanem az, amit a történészek mesélnek majd róla. Minden élethelyzetben van tragikum, ebben a maiban is, és az emberek – tömegben is – ezt menten megérik. Ez a céltalanság maga volt a végkimerülés, mert ahol halványul a cél, ott ez többnyire beáll. Ehhez intelligencia és hódító rálátás szükséges.

Jeges, ritka hópelyhek verdesték a három öreg nő arcát, mintha így akarnák élesztgetni őket. És akkor fél lábon beugrált a helyszínre az államelnök. Téli torokból azt ordította:

– Románok, éljetez jól! Azzal levetette a télikabátját, és a színpadról odahajította testőreinek.

Marie Rose elképedten bámulta ezt a külvárosi jelenetet. Abban a tengerparti városban, ahol az elnök született, így kellehették magukat a matrózlegények, és ott az édesmama nem szólhatott rá: – Viselkedjél!

– Jaj, hát ez nem lehet igaz! Nem szégyelled magad?! – Marie Rose ítélete megsemmisítő volt, de az elnök tovább produkálta magát a színpadon. Ebben a teljességgel nevetséges helyzetben Marie Rose egyszer csak futásnak eredt. Gizella és Adél csak a Lófarka szobornál érték utol, ott kérdezhették meg végre tőle, mi ütött belé.

És özvegy Orvainé Marie Rose dühében szinte fuldokolva ismételtette: ez volna hát az a nagy éjszaka?

Molnár Krisztina Rita

MAGDALÉNA ÉNEKELTE VOLNA

Kitárt karomba omlik,
de látom, azt se bánná,
Ölembe húzva tartom,
egész erőmre szükség,
Az arca, szája véres,
remeg kezem, puhán
Alig piheg, de itt van,
mit is tegyek, hogy éljen,
Jaj, irgalom fejemnek,
az nem lehet, hogy ő is,
Jaj, úgy lehetne élni,
a kertben articsóka,
csak ülni este csöndben,
a homlokán a ráncot,
kezem simítja kérdve,
de mit beszélek én itt,
tudom, hogy meg sem ismer,
magára hagyta Isten,
agyongyötört a teste,
ha már a földre esne.
közel van már az ágyam,
sebét kimosni lágyan.
a fájdalom előnti,
fehér kendőbe kötni.
szuszogva tiszta gyolcsban,
meleg levest, de gyorsan.
tudom, nem tudja, hol van,
hogyan feküdjön holtan.
csak ő meg én e házban,
meg egy gyerek, de vártam,
hogyan átkarolja vállam,
ha rajzol enyhe gondja,
ha szól, nevem kimondja,
jövönk a köd befonja,
olyan nagyon fehér lett,
magamra hagy ma végleg.

Czilczer Olga

A TITKOS ÍRÁS

Először a graffitival ékeskedő-éktelenkedő kerítésre vetette magát. Aztán kisajátította a fát is. Az ő keze írt-e kékkal-zölddel, nem tudta.

Éjszaka nekivetette hátát a titkos írás objektumának: így aludt a fa alighanem. Az ember egy árnyék ablakába könyökölt, innen szemmel lehetett tartani minden ágrezdülést, tovább álmodni a levéltelen ágközi történeteket.

Mire kiálmodta magát, megéhezett. Fogta az ágbogas villát, a reggelije ott volt a tányéron. Ha az ég közel lett volna kívánatos, s nem felhőgaluskákkal, akár János vitéz egyik óriásának is hihette volna magát.

De mi mindenre jó egy öreg tölgy? Beült a koronafotelba. Innen majd a tévét nézi. Indult a 8-as troli, a Bözsik, a Pannik, a Palkók, a ház folytatásban közvetített legújabb fejezete. Korábbi otthona, a kapualj, megtelt nyikorgással. Aztán az utolsó fénycsík is kilépett. Egészen a megállóig írta magát. Csak nem esküdték ellene? A fa még a birtokában. De megindult a kerítése.

ÁRUHÁZBAN

Talpam alatt a vörös, a kék arabeszkjeivel a konfekciósztályig röppöltem. Egy szívárvány megirigyelhette volna a vállfák színvarázslatát, a rúdjukon ide-oda sikló, női formákat imitáló, itt-ott még túl is licitáló alakzatokat, melyek nagyság szerint sorakoztak, s ha egyet-egyet leemeltem, az alig hiányos maradék mintha át kívánt volna rendeződni, modulálni. Elemei új harmóniákba törekedtek. Féltem, valami idéetlen vagy legalábbis szokatlan figurába bolydulnak a kezek, lábak nélküli táncosok, s megkíséreltem visszatenni a szemlére kiválasztott ruhadarabot a helyére, ami persze nem sikerült.

Ezt próbálja fel, lépett mellém egy zöld köpeny, mellén az áruház emblémájával. Ezt a vibra kéket. A neonfényt éppen a méretemre szabták. Szépen simult a csípőmre, a hossza meg felhajtható. De meglehetősen átlátszónak tetszett. Nem, ezt mégsem. Viselje egészséggel, mondta az eladónő távozóban. Persze, kettőnk közül nem ő, én elégeltem meg a ruhapróbát,

s menekültömben észrevettem, hogy repülőszőnyegem közönséges mozgólépcső.

A kristályok, az ékszerek, szobakutak, művirágok és mobiltelefonok, az emeletek tömött polcai ezzel szemben mozdulatlanul vártak. Nem simultak síkban a talpam alá, hogy aztán felfelszökkenjenek. Megelégedtek azzal is, ha egy-egy taláalomra kiválasztott darabot el- és visszateszek. Nem akartak velem tartani. Mintha nem tetszett volna nekik az életmódom. Mintha nem akartak volna szüntelen jövés-menésben élni reggeltől estig.

Eljött távozásom ideje. Csak a kész ruhák osztályán aludt ki a fény. Akik utánam lopakodtak, ahány klasszikus vagy divatos modell, gyengébb minőség, félreszabott fazon, annyi kialvó szín. Nem nézek hátra, de látom, itt állnak a szinteken.

Acsai Roland

ZSÓFI ÚSZNI AKAR A JÁVORSZARVASOKKAL

Jávorszarvasok úsznak át
A tavon.
A parti kagyló, akár egy
Patanyom.

– Ússzunk mi is velük!
Ugye lehet?

– Inkább a parton maradjunk.
A víz hideg.
Amilyen nagyok, olyan
Veszélyesek.
Kérd meg anyut, mesélje el,
Hogy volt,
Amikor a szarvasokkal
Strandolt.
Az emléktől nem leszél
Vizes.

Csak nézzük őket innen,
Most olyan jó itt,
Elég, ha a tükörképünk
Velük úszik.

AZ ÉSZAKI SZAJKÓ

Az északi szajkó
Különös madár,
Amerre mész az
Erdőben, arra száll.

Ha a tábortűz
Mellé telepszel,
Kínáld meg őt
Egy almagerezddel.

Fején apró, sötét,
Kötött sapka –
Ezer év
Bölcsessége alatta.

Otthont ad neki
A Szent Hegy, a vén,
Szállni tanul tőle
Az északi fény.

Finnül úgy hívják
Hogy Kuukkeli,
De a magyar
Nevét is szereti.

Párja mindenhová
Vele repül –
Ez a madár sosincsen
Egyedül.

S mielőtt az erdő
Bezárulna mögötted,
Kérdezd meg tőlük:
„Ti mindenkit így követtek?”

S felelnek majd: „Mi
Csak azokat követjük,
Aki nekünk tiszta a lelkük,
Tiszta a lelkük.”

Finy Alexandra

A JÓ TANULÓ MINDENÉRT FELEL

Aztán bevallottam, hogy a derékszöget
és a háromszöget metsző egyenesek
kiszámolását sem tudom.
Kiderült, hogy a konkáv és a konvex
közötti különbségekre sem emlékszem:
csak azt motyogtam, hogy valaki kerget valakit
a síkidomon belül és az egyikben megtalálja.
Elbújni nem lehet, úgymint kifárad.
Beismertem, hogy öltem macskát,
madarat, kisebbfajta és nagyobbfajta hullóket,
az ízeltlábúakat ezrével tapostam,
és szisztematikusan vadásztam
a hangyabolyokra, hogy szétrúghassam
a trapéz formájú tömegszállást.
Végül szóltam a csonkolt tündérekéről és manókról,
hogy levágtam háromszög alakú fülük hegyét,
mert nem bírtam elviselni a geometrikus
formák szögletes tereit. Bevallottam, hogy a törpék
tömpe ujjbegyéről a téglalap alakú körmöt is
lefeszíteném, de már nincsenek törpék Budapesten.

Később ezerszer átgondoltam a kiegészítést.
Hogy beszélhettem volna sinus és cosinus
görbékről és a függvényekről, akiket megszelídítettem.
Ha tudtam volna a saját ritmusomban beszélni,
akkor kiderült volna, hogy egy pegazust megtanítottam
repülni és három aranyhalat is visszaengedtem
a tengerbe, mert olyan szépen csillogtak.
És nem kívántam semmit, csak jó utat nekik.
Talán az is kiderült volna, hogy egy körúti beteg
boszorkányt hét napig ápoltam, pedig tudtam, hogy
akár manóvá, tündérré, hullóvé, hangyabollyá
vagy akár tömpe ujjbegyű törpévé is át tudna változtatni.

KISZÁMOLÓS

Ez vett két doboz barna Szofit a piac mögött kéz alatt
majd a sarki bisztróba ment és rendelt egy pohárral tisztán
közben hanyagul a papírpénzt tette a pultra
és még borraalót is adott akár egy igazi vendég

Ez egy órát turkált és kutatott de nem talált a kiárúsításon
pántos fekete mell alatt szűkített S-es felsőt
de végül vett két koptatott farmer csípőnadrágot
mert egyszerűen nem lehetett otthagyni ennyióért

Ez egy fél napig számolt a kockás füzetben ceruzával
a gyógyszereket és a születésnapokat is levonta
aztán döntött és a piacra ment hogy vegyen 3 kg sárgaborsót
vasárnap virslit is eszik majd a főzelékhez mise után

Ez leszállt a gépről táskás szemekkel de frissen borotválva
a virágautomatából vett vörös rózsát nem válogatott úgyis
a 123-ast üti be mindig és az ajándékcacskóba csúsztatta
a csipkés fekete fehérmű és a marcipánkockák mellé

Ez az icipici pedig órákig nézte hogy hogyan szedik le
a körúti fákról a díszeket tekerik le a parazitát majd miután
automatikusan átlépett egy kolduló öregasszonyon mégis
visszafordult és a szemébe nézett három másodpercig

FIGYELŐ

TOVÁBB NŐ EGYRE DRANGALAG

Takáts Gyula: *Hol is a Volt*
Pannónia Könyvek, 2007. 62 oldal, 1300 Ft

Hogy mikor bukkan föl egy-egy új (vagy megújuló) képzet a költő vagy a festő látomásos és gondolati világában, azt ritkán lehet naptári pontossággal meghatározni és rögzíteni. Drangalag és Csú Fu képzelt helyszín és fiktív hasonmás: a helyszín kitágul térben és időben, az alteregó megsokszorozódik azokban a dimenziókban, amelyek az emlékezéstől a tapasztalaton át a jövődő sejtelméig, az ember előtti múlttól az ember nélküli utókorig eszméletében fölviillannak. 1981 és 1985 közötti naplójegyzeteit Takáts Gyula ÖT ESZTENDŐ DRANGALAGBAN címen adta ki. A kötet utószavából megtudjuk, hogy levelek közt kutakodva akadtak rá a „szép fedelű – notesznél valamelyest nagyobb – könyvecskékre”, amelyeket azután újraolvasott és a dolgozószobájába telepített számítógéphez diktált a költő. Az eredeti naplójegyzetek jelentéktelen stilisztikai változáson mentek át, és a *Somogy* című folyóiratban jelentek meg először NAPLÓJEGYZETEK EGY MAJDAN MEGÍRANDÓ ÉLETRAJZHOZ címmel. Dokumentumértékű feljegyzések bizonyítják, hogy 1983–84-ben már nagyobb ciklusnyi Csú Fu-vers készült el, és gépelték le. Ez idő tájt írja Fodor Andrásnak: „*Krúdyt olvasok, és a kínai festészettel foglalkozom.*” Későbből (de még a nyolcvanas évekből) származik az az önértetes nyilatkozata, hogy ráakadt „*egy új világhoz vezető útra, lírámnál nehezebb, de talán tágul is ezeknél a versekkel.*”

Anélkül, hogy előzményeitől elszakítanánk, talán innen számíthatjuk Takáts költészetének máig is tartó kései nagy korszakát. KÖVÜL AZ IDŐ (1989), SZONETTEK A STYXEN TÚLRA (1990), VERSEK DRANGALAGBÓL (1991), AZ INNEN ÉS A TÚL (1994), CSÚ ÉS DRANGALAG (1995), MÁR DRANGALAG VISZI (2001) – a teljesség igénye nélkül soroltam néhány verseskötetet a legutóbbi két évtized gazdag terméséből, ízelítőül a HOL IS A VOLT előzményeiből.

Takáts költészetéről szólva a szokásosnál is fontosabb és indokoltabb a kései teljesítménynek a korábbihoz hasonlítása, mert nemcsak a folytatás és az újrakezdés dialektikája jellemzi a két szakasz viszonyát, hanem a beleértés, a célzatos földidézés, a tömörítő utalás technikája is: ez a líra elvárja, hogy ismerjük előzményeit, olyasmit sűrít és von össze, amit régebben már kifejtett, absztrakcióiban valóságos távlatok és dimenziók tömörülnek képletekké. Korábban részletező érzéki pontossággal írta le például a szőlőművelés gyönyörűségét önsanyargatását, a pincében végzett, mindig haszthatatlan aprómunka kötelező soros műveleteit, a must éréseinek, borra alakulásának profán és misztikus élményét. De a naplószerű hiteles ábrázolás is nagyszabású metaforává tágult költészetében; a hegyi munka száz napja mögött a világteremtő emberi heroizmus eposza sejlik föl. Legjobb ismerőit „*az ember és a természet közt lejátszódó misztériumról*”, „*boldog jelenésről*”, „*a természet himnusza méltó megelégedéséről*” szólnak – maguk is ihletetten – emelkedett világképét és költészettanát méltatva (Fodor András, Rába György).

A ditirambikus elragadtatás élményformája, „*a lángban álló lélek rapszodiája*” a nyolcvanas években megrendül, megkérdőjeleződik. Folyamatosan érik a csapatok, a részben kikerülhetetlen emberi verseseségek. Megkeseríti egy otthonába befogadott költőtársának önző magatartása. Szeretett asszonyokat, barátokat és költőtársakat veszít el, nemzedéktársakat, de fiatalabb bizalmasai közül is többet. A Drangalag szóval és fogalommal az 1983. februári naplójegyzetekben találkozunk. „*Egyre inkább érzékelem, hogy ha körülnézek ebben a Drangalag kisvárosban, hogy valóban Zénonnak, a filozófusnak nagyon is igaz van, amikor azt mondja, hogy ember-társaink körében élő »holtak társaságában élünk«.*” „*Világos valóban, hogy életünkben is már halottakkal társalkodunk...*” A következő bekezdésekben Jékely, Radnóti és Erdélyország lesznek a kulcsszavak és -nevek, és mögöttük a történelmi és személyes emlékek háttere. Néhány nappal később ezt írja naplójába: „*A mai napnak azt a címet adhatnám: egy délelőtt Drangalagban. Ezt*

a városnevet úgy találtam ki. [...] Nem nagy a különbség Drangalag és Pest-Buda között.” Hamarosan egy szatirikus „magyar vidéki, feketén nevető” eposz témája és koncepciója bontakozik ki Takáts drangalagi asszociációjából, meg is írja a petőfis és még inkább Arany János-i szellemű hosszú verset (A VISSZAVETT ALKOTMÁNY, AVAGY ÚJ NAGYIDAI ÁLMOK, 1950–1991).

Drangalag eleinte ironikus perspektívába kerül, a megfricskázott, „nyegle” kisvárost és vidékiséget jelenti. Később egyre tágasabb tartománnyá bővül, országos, sőt egyetemes méretet ölt, az egész világra kiterjedő kritikai tabló színterévé tágul. De nem a totális swifti világtagadásává. Takáts ismeri az emberi természet hibáit, rálát fajunk korlátaira, a teremtett világ tökéletlenségére. De a gyarló ember is kultúrát teremt, növényt, állatot nemesít, verset ír, szembeszáll az ösztönös természeti erővel: nemcsak lenyilazza a nála nagyobb vadállatot, hanem falfestmény, barlangrajz formájában meg is örökíti diadalát. Drangalag megőriz némi pejoratív árnyalatot, visszás élmények rossz emlékezetét, de a kellemetlenségekkel együtt járó létezés terepe, a sohasem tökéletes és boldogító, de elviselhető és elviselendő élet-tér szinonimája.

Neve és képzete a VALLOM A CSUKA ÉS TAJTÉK ALATT című vers tanúsága szerint W. B. Yeats emlékével fonódik össze. Ugyanitt szülőhónának és Múzsájának magasztalja Drangalagot, s hamarosan „tündéri lép”-nak nevezi, ahol alsószervi szűrrealisztikus vízében találkozik Szindbád–Krúdy, Platón és Berzsenyi: tájak, olvasmányok és archetípusok.

Cikluscímben az 1989-es KÖVÜL AZ IDŐ kötetben kerül elő Csú Fu alakja és jellemzése: Csú Fu ISMERETLEN VERSEIBŐL. „A költő neve irodalmi lexikonban nem szerepel. Szülőföldje Drangalag, amely Na Conxy Pánnal határos. Furcsa módon egy személyben mesterem és tanítványom is.” (145.) Csú Fu neve kínai és más keleti költőkére emlékeztet, Kosztolányi is fordította egy Tú Fu nevű, VIII. században élt „csüggedt öreg” úr verseit. Kosztolányit eleve Takáts Gyula Európán kívüli érdeklődésének és ihletkörének korai forrásai közé sorolhatjuk. Első kötetében szerepel a BALATONPARTON című vers, amely a kínai és japán világ és költészet kellékeihez hasonlítva Gulácsot meg a magyar tengert. Rabindranath Tagorét szólítja meg A GITANDZSALI CIKLUSBÓL versfüzére, Fülep Lajos, Várkonyi Nándor, Hamvas Béla ízlése, egyetemesen tágas fi-

lozófia és művészeti érdeklődése hat rá, Szabó Lőrinc, Gulyás Pál, Jékely Zoltán, Weöres Sándor útmutatására vall, a prózaírók közül Krúdy, Németh László, Kodolányi ízlésével és esztétikai tájékozódásával rokon. A valóság több, mint a meglévő dolgok összessége, a hagyomány, az álom, a képzelet is hozzátartozik, s nem utolsósorban a jövő megtervezése, az emberi alkotás: írni a mézskövön, gyümölcsöt, szőlőt telepíteni, értelmes jelekkel gazdagítani egy üres füzetlapot. Ez már teremtés, Istenimitáció, a gondolkodó és munkálkodó embert a többi kreatúrától megkülönböztető hivatás és kiváltság.

Csú Fu ahhoz is elég bölcs, hogy belássa az emberi létezés határait, végességét. Megteremthetjük a HESPERIDÁK KERTJE hasonmását, magunk közé varázsolhatjuk a vesztett Édent, de nem birtokolhatjuk örökké; idővel meg kell tőle válnunk. Kalauzai ebben a fájdalmas felismerésben Horatius és Berzsenyi. Elementáris élményközösség fűzi a niklai remetéhez: nemcsak a verseiben, a betűiben, a kézírataiban otthonos, a bútorait, a tárgyi környezetét, háztáji valóságát is a magáéként ismeri, újratemetésekor a contját is megérintette. Személyes kapcsolatban van leszármazottaival, meghitt emberi érdeklődéssel és a tudós szakszerűségével gyűjtötte a Berzsenyi emléket idéző szájhagyományt. Hasonló figyelem és gondosság jellemzi népi és tájrajzi közleményeit (például a SOMOGYI PÁSZTORVILÁG címűt, 1986). Ezek egyikének előszavában írja: „A pásztorok szemünk előtt életformát váltottak. Öregjei, számadók és bojtárok mára már csak úgy emlékeznek vissza életükre, mint a volt-ra.” Takáts költészetének alapelveihez és egyik kulcsszavához is eligazítást ad ez a nyilatkozat: a kötetcímben is idézett „Völk” jelentésében egy tovatűnő világ életstílusának megőrzése, fölemlítése is programként jelenik meg.

Túl a hetvenedik születésnapján, a nyolcvanas, kilencvenes években és azóta Takáts vállalkozó kedve, munkaereje és az elvégzendő feladatok sokaságától táplált szorgalma csöppet sem lankadt. Megjelentette összegyűjtött verseinek két hatalmas kötetét (1986, 1987). Esszét, emlékeztést, naplójegyzeteket adott ki, értékes levelek közlésével dokumentálta generációja, a HELYÉT KERESŐ NEMZEDÉK rangját és súlyát, sajtó alá rendezte néprajzi dolgozatait, gondoskodott a nála idősebb Martyn Ferenc és a fiatalabb Fodor András levélhagyatékának közreadásáról, több tanulmánykötetben tanú-

sította bölcelet, líra és rajz műzsai kapcsolatait. A tárgy, a műfaj és a forma sokszínűsége nem takarhatja el ennek a világnézetnek és életstílusnak eredendő szerves egységét, amelyet olyan ars poeticát summázó kötetcímek emelnek ki, mint A HARMÓNIA KERESÉSE vagy a Berzsenyit idéző AZ IGAZI POÉZIS KERESÉSE. AZ „igazi poézis” jelzős szerkezet a HALIJK, MIKET MOND... kezdetű vers alcíméből való, a niklai költő valószínűleg utolsó verséből, amely nosztalgikus görögségesszéményével, „a szent poézis néma hatlyúját” búcsúztató melankóliájával Takáts költészettanának félreismerhetetlen előzménye és meghitt rokona. Most tárgyalt kései korszakára azonban legalább ennyire jellemző a kétsoros EMLÉKKÖNYVBÉ szentenciózus életbölcseisége, ellentétet párosító tömörsége: „Szeretet, Barátság, mint minden, mulandó, / De emlékezete, öröme állandó.”

KÖVÜL AZ IDŐ: nagyszerű kötet cím volt, és Takáts Gyula költészetének majdnem kerek évszám szerint két évtizeddel ezelőtt bekövetkezett fordulata tudatos felismerése és bejelentése. A kő képzete keményedést, szilárdulást jelez, az idő belátható véglegesedését. Az élményeket halmozó aktív lírai hős észreveszi, hogy szemlélődő, elmélkedő alakmásának kell átadnia a helyét. Emlékezetesen szép szerelmeket élt meg, és elhódított egy szőlőkertnyi világot a mészköves fennsíkból. Költői világképében Csokonaitól és Berzsenyitől Babitsig, Weöres Sándorig az átérző emlékezet kalauzolja, földrajzi, térbeli emlékezetében ugyanígy dúskál Kaposvártól Pécsig, Csöngétől Ravennáig, görög tájakig. Önmérséklet és intelligencia, tárgyi tudás és intuíció együtt jellemzi latinos szellemű életkultúráját.

A helyi színek kultiválásában, a nyers, káros, sátras, lápos, hordós és boros világ hagyományában otthonosabban érzi magát, mint a mézeskalács díszletek között. Yeats „*ősi kelta gael*” világa közelebb áll ízléséhez, mint Rilke finomsága és édessége. Ebből a nosztalgiából, a cicomátlan természetes élet áhításából születik meg Drangalag „*pozitív*”, utópikus képzete: Múza és szellemi otthon, gyümölcsfák, gondozott szőlők és jól kezelt borok, a hely szellemét, a vidék szépségét tovább sugárzó versek háttere és ihletője. Mint Berzsenyi, Csokonai és Arany János költészetében, Takátsban is spontán meggyőző erővel olvad össze elégius és ódai hang, „naturalizmus” és filozófiai

emelkedettség, vidékhez kötődés meg egyetemesség. Példaként álljon itt az Ó DRANGALAG, TÜNDÉRI LÁP.

*„Év vége... Krúdyt olvasol s Platont.
A hegyközségbe is kímélsz.
Levél helyett fehér a lomb
s kívül a hó... Pereg a méz...”*

*Kilép az ajtón valaki.
A nagy görög talán maga,
vagy ő lenne Szindbád–Krúdy?
Deresen fénylik a haja.*

*Kocsink a hóban vár nyakig,
de lámpást gyújtott a bor.
Varjag jönnek s barátaink...
Didergőn fekete bokor*

*tágul az égen s idelent.
Olvasd csak, egyre-egyre több
és mintáik hozzák a végtelent,
s ahoza lépsz, nem is a föld,*

*mert ott, velük az igazi!
Ó Drangalag, tündéri lép
és nádasából Berzsenyi
bronz szárnyakkal kocsinkra száll...”*

Húszsoros nagy vers a nyolcvanas évekből. Életképszerű és önéletrajzi konkrétsággal mutatja be a keletkezés helyét, idejét, az ihlet kibontakozását. A tér és az idő megőrzi konkrét egyszerűségét, a látomás mégis kilép belőle, a végtelenségig tágul. A tájképben ott rejtezik a tavaszi-nyári lomb meg a téli hó évszakszimbolikáján messze túl az évmilliókkal előbb keletkezett méz pergésének kortalan metafizikája. Krúdy és Platón egyszerre olvasása fölidézi a deres haj képzetét, egyben a fényét és a napét is. A fekete bokor meg a sötét madarak látványát a bor gyújtotta lámpás fénye meghittent otthoniassá, patriarkálisan szelíddé változtatja. Ez a színváltozás készíti elő és magyarázza meg a „*tündéri lép*” paradoxonát. Drangalagban, Krúdy, Platón és Berzsenyi társaságában már nem is érintjük a földet, tágulós és megcsépülő látványok között, zsenik magaslati világában röpdösünk.

A lép és a nádas történelmi-társadalmi rákfenék, bujkálások szimbóluma is volt a magyar irodalom- és kultúratörténetben. Takáts új-

raértelmezi a toposzt, Berzsenyi példája nyomán a fölszárnyalás lehetséges terepeként idézi elénk. Keserű tapasztalatok belátása találkozik a szemléletben a borúlátó szkepticizmuson áttörni akaró reménységgel. Jékely Zoltán és Weöres Sándor emlékéit idéző versben írja az erdélyi és a dunántúli szellemiség groteszken szép közösségéről, szemérmesen rejtegetett nemzeti elkötelezettségéről: „*És Enyed, Csöngye közt mocsárba, porba / versek, villogjatok föl a magyarokra...*” Ez nemzedéki hitvallás és büszke nyilatkozat a *Nyugat* még ma is gyakran apolitikusságban, társadalmi-nemzeti közömbösségben elmarasztalt szárnya nevében.

Az igazi költő egyik ismérve, hogy inkább választja az „átmenetiség” küzdelmét, a hangpróba kockázatát, mint az önisméltés, a bevált receptekhez igazodás kényelmét. Amikor Drangalag motívumára és Csú Fu alakmására rátalált, Takáts Gyula személyes válságot (válságokat) élhetett át. Kötetnyi verse, szonettciklusa szól egy nagy szerelem emlékeiről, a FEKETE FAGY: A GYÁS fájdalomról, a KEGYETLEN ZORD BIOLÓGIA röntgenképeiről. A Szabó Lőrinc-i elemény és a hozzá méltó műfaji-technikai fölkeszültség, ha nem is irracionális, de misztikus dimenzióval gazdagítja líráját. „*Csillagokon túli tájat*” emleget, „*mítoszibb szonetteket*” akar írni, amelyeket az álmok és emlékezet szőnek. „*Valami új és ismeretlen*” fölismerése és kifejezési vágya zaklatja. Titkok, néma jelek, regekörrök, Európán kívüli (de azért Somogy emlékéit is idéző) látomások ragadják el, sejtelmek és káprázatok csábítják. A Drangalag-metaphora összefoglalja és sűrítetten szimbolizálja ezt a másként csak terjengősen és bőbeszédűen körülrítható világképet és életérzést, amelyet a magány, a betegség és az öregedés, a halál előérzete kelthet az emberben élete vége közeledtével. De rejtélyes többlettudást is ajándékoz a túlélés nem mindig kívánt és örömteli tapasztalata: túlvilági párbeszédre ad alkalmat, siron túli üzeneteket tesz hallhatóvá, értelmet ad az egyedül eltöltött kései éveeknek. A költő üzenetet hall „*a mindentúli mappa angyalától*”, versét – szinte már helyette – „*tündöklő tollak*” írják, s ha egy álombeli havazást lát, Csú Fut „*a két sziklákön át*” már Drangalag viszi. Sugallatos vers: a szürrealista, halmozó képzetáradás vasikos realizmustól és konkrét életrajzi emlékektől válik cáfolhatatlanul hitelessé: a sártorony, a „*szőlők, prések, romok között*” a „*mindentúli ég*”

havazása és Assisi szelleme dereng át, anyag és szellem egymásra vall. A szinesztéziás képzetek („*Fehér szavak s tapintva mind*”) világa fölött az ég fénye ragyog, a káprázatos színskála magától értetődően olvad át a vallásos áhitat atmoszférájába.

HOL IS A VOLT – kérdezi, bár a kérdőjelet nem teszi ki 2007-ben megjelent új versei címében Takáts Gyula. A Van, a Volt és a „mi lesz” talánya, emberi, filozófiai és költői kérdéseire keresi a választ. A konkrét érzékelésnek és az elvont gondolkodásnak Takátsra mindig jellemző összefonódó kettőssége válik szemléletessé ezekben a versekben is. Az egykori létezés, a mai valóság és a rejtélyes, de fűrészhető jövő közötti különbség nyilvánvaló, de nem teljes: érintkezés, átfedés is van közöttük. Az emlékek közénk hozzák, élővé varázsolják az eltávozott halottakat, túlvilági álomszerű anticipációinkban magunk is eleven, reális létezőként szerepelünk. A létnek és a tudatnak ezek a kísérteties, de lelkiileg, szellemileg kivált idős korban aktualizálódó és fölerősödő paradoxonai foglalkoztatják Takáts Gyulát. A tűz empedoklészi őseleme és vallásokból ismert többjelentésű szimbolikája támad föl misztikusokéval rokon látomásában:

„*Alatta körben lángolnak a fák
és Csú Fu egyre följebb szorul.
Elhagyva áll alatta már a ház.
Ő építette s kérdezi: – Kinek? –
A láng viszi s a forró szikla.
– S a hegyen túl hová tovább? –
Néma a hegy... Hajtja a láng...*”

A kiűzetés motívuma, az emberi tragédia ismétlődik meg Takáts versében. És mégsem csak tragikus, nem is feltétlenül elégikus kicsengésűnek érezzük kései egzisztenciális költészetét. Háza és szűkebb környezete (jelképesen) odaveszhet, de világát ő teremtetten, és jogos öntudattal teszi föl a transzcendencia titkát faggató kérdést az út folytatásáról „*a hegyen túl*”. A filozófiai lírától nem várjuk el, hogy „megoldja” a végső nagy emberi problémákat. Vajda János beéri a kétely tudatosításával („*Óh, hátha úgy van, hátha úgy van?*”), Madách, Babits vívódó költeményei sem zárulnak egyértelmű megnyugtató feleletekkel. Takáts költészetének egyik vonulata is a „gondolkodó irodalomnak” ehhez a nagy hagyományú vonulatához csatlakozik.

Takáts Gyula Csú Fujának életformát, életrendet szabnak meg a napszakok. A kötet első versében olvassuk: „egy lepkeszárny / s az ég között / hallgatja, mit izen a fény...” E néhány sorban is azonnal föltűnik a színesztézia, a látvány és a hallás közötti korrespondencia. A vers azonban jóval többet sűrít magába ennél az impresszionista „izenetnél”. Kétszer is (nagy kezdőbetűvel) szerepel benne a Nap szó. A napfelkelte a természettel és az otthonos világgal való találkozás rituális alkalma Csú Fu számára; a látás, a hallás és a többi érzékelés révén ekkor fogadja be újra a világot, és adja át magát neki. S most már az átlényegülés és azonosulás misztériuma következik, a hófehér lapon a fény és a Nap szava íródik a költői ihlet diktátuma szerint. Egyedi módon hangsúlyozza Takáts, hogy az ő költői szolamába az elődökéi is belehangzik. Ányos, Daya s persze Berzsenyi is dúsitja a kórus zengését, de együtt recitál velük a Berzsenyivel rokonított Hölderlin, Csokonai és a kíméletlenül bíráló, majd engesztelve búcsúztató Kölcsey is. Egy nagy magyar és világirodalmi korszak rekonstrukciójában ez a panoráma és szintézis Weöres Sándor PSYCHÉ-jére emlékeztet.

A magyar klasszicizmus és korai romantika, az európai középkor és a biblikus ókor mennyi színe-virága tündököl föl benne (MERT NAGY ÜNNEP). Hatalmas ív rajzolódik ki ebben a rapszodiában Kosztolányi, Babits és Berzsenyi között, aztán Szent Ágoston, Szent Tamás és az őket megelőző „akkádok, zsidók, hetiták, / hinduk, zsidók, mitánniak” is az asszociáció körébe kerülnek. Húszéves kori olvasmányait rendezti itt egybe hetven-nyolcvan évvel később. Úgy rémlik, mintha tündéri ragyogásban egybeolvadnának a régi színek, hangulatok és verssorok, és élete nélkülözhetetlen kellékei és részletei, a szobrok és oszlopok között kibontja Csú „a legjobb borát...”. A vidék ünnepi hangulata, a játékos nagyotmondás parányi túlzása, az ifjúság szeretni való elbizakodottsága színezi a kortalan hasonmás derűjét, hiszen ő ifjúkorától ismerhette a nagy császárokat...

Takátshoz szinte egyformán közel áll a líra és a grafika, a toll és az ecset. Színek és árnyak, tapintás és gondolat egy tőről fakadnak nála, az érzékek és dimenziók összekeverednek. Fény és árny, magasság és mélység megkülönböztethetetlenül azonosul. A pincéjében ragyog a tölgy...

„Árnyékkal és gyökérrel üzen...
és pincéjébe nő az ég,
behálózva Csú
boltos pincefalát...”

Az ÉVEZREKET LAPOZVA ÁT költője az ősi barlangfestő mágiáját utánozza, a sziklafalra rajzolva írja, „amit a sziklába / ír az ég / s a mamut-talpú / Van izen...”. Szikláit és hordói közé hasonló jeleket ró, mint több tízezer évvel korábbi elődei.

Huszonkilenc versből áll az új kötet. Ciklusokra tagolását lehetne talán vitatni, hiszen az egység és a homogenitás legalább annyira jellemzi, mint az ízeltség és az összetettség. Az első és az utolsó vers egyaránt a költő hivatásáról szól: szemlélje és dicsérje Isten világát, a Nap ragyogását, a sugárzó fényt, és gyarapítsa, folytassa, mondja tovább „kedves költői mondatát”. A BARÁTAIMNAK, A HEGYRŐL szerzője hajnalban, napkeltekor lép ki háza ajtaján, az ÍGY ÉL TOVÁBB költője éjszaka fejezi be versét, „a kert fölött a hold” fénylő képletének szemléletével. Mindvégig ugyanaz a táj veszi körül: vulkáni kőzetek, sziklák közé telepített szőlő és pince, szérűk és berkek, távolabb zsembék, mocsár, nádas és égerág, egy kerti asztal, rajta toll és fűzet; rusztikus életkép, napfényben föltündöklő pohár bor. Ezek a kellékek többek pusztán érzékletes dekorációnál: az élet szeretetét, az érzéki valóság megbecsülését tükrözik. Rába György joggal emlegeti Takátscsal kapcsolatban a „fölgerjedt” ének zenei műszavát, a diti-rambikus versmagatartást és „a tenyészet himnuszra méltó megéledését”.

Ennek a varázslatnak egyik összetevője a festői ihletettség. Nemcsak arról van szó, hogy Takáts műgyűjtőként szoros emberi, baráti kapcsolatot ápolt olyan kiváló magyar képzőművészekkel, mint Rippl-Rónai, Egy József, Martyn Ferenc és Würtz Ádám, hogy Fülep Lajos tanítványa és értelmezője volt, és elementáris Chagall-élményre hivatkozik. Pompás saját kezű rajzokkal illusztrálja szaktudományos műveit és egyik-másik gyönyörű verseskötnyvét (RAJZ ÉS LÍRA). Épp a Drangalag-korszak versei is tanúsíthatják, hogy milyen szoros kapcsolat lehet a konkrét műtörténeti stúdiumok meg az aktuális költői gyakorlat között. A részletező realizmust kerülő, a perspektívát jelképekben absztraháló, az időt a rügyben, a távlatot égi abroncsokban és küllőkben tetten érő szűk-

szavúság ősi keleti gondolkodásra vall, nem függetlenül Takáts búvárkodásától a régi japán és kínai képzőművészetben és ikonográfiában.

Színkezelésére nem mindig érvényes az absztrakcióhoz való vonzódásnak ez a jellemzése. Egy és Chagall asszociációi régi zöldet, „*lüktető lilákat*”, sárga szobát, piros szőrű cirkszi lovat idéznek föl, de már ez a tarkaság is a homályló emlékezetben, „*Az árnyék fénylő üszkében*” tűnik föl, inkább a múltra koncentrált elme kutatja a rózsaszín és a kék árnyalatát az egykori szírt „*bazalt falán*”. Az ÁRNYÉK ÜSZKIBE emlékezetesen szép vers, belőle származik a kötet címét alkotó sor is. A színek orgiája, a nagy koloristák emlékezte baljós, fonák értelmezést kap itt. Berzsenyi egyik nagy verse kapcsán jellemezte Horváth János a negatív festés költői dialektikáját. Takáts is az értékvesztés, a kiüresedés, a színtelenedés alakzatait sorolja. Az értékek megkérdőjeleződnek, cáfolatuk halmozódik.

Fodor András elemzése meggyőzően kiemelte a FAKUTYÁN, FÉNYBEN remekművű „*magyar szürrealizmusát*”. Takáts ma sem tagadja meg az egykori témát és motívumot, de versét radikálisan megrövidíti, komorrá hangszereli, és tragikus tónusúvá festi át: „*a zöld helyett / varjaktól sötét / égerfa áll*” az egykori berek tündérpartján. A túlsó part az élet végét, az elmúlást, a sötét magányt jelképezi. Csú Fu keze nem önsajnálataból és fontoskodásból válik súlyossá, sorai nem szentimentális egyénieskedés miatt válnak sötét árnyalatúvá. Alapérzése:

„*És keresve mindig csak tovább
a szállóskertjén át
vállat mintha érintené,
mint hogyha a halál...*”

Motívum- és szóismétlések (*sehol, sehol, jönnek, jönnek, csak azok, azok*), kérdőjelek, fokozások, rejtélyes, ritka szavak (*orrvitorta, rigász*), a színes és a sötét árnyalatok ellentétezése akkor is félreérthetlenné tennék az üzenetet, ha a könyörtelen fogalmi megnevezés elmaradna. Balladás hangszerelés jelenik meg ezekben a versekben; kihagyásos asszociációs versszerkezetek, Berzsenyit idéző képzetek és Arany jambikus, anapestikus ritmusai, Ady, Babits lapidaritása, elvont fogalmak érzékiesítése („*a Ván sziklája*”, „*a nagy szűnyog világ*”, „*a láthatatlan*

Mind”, „*a Volt árnyéka*”). Minden konkrét és egyben szimbolikus: a rügyek, a kert, a magány, a poétika, a mértan. A szellemi materializálódik, az anyagi átszellemlül. Lehet, hogy minden nagy költészet titka ez, Takáts Gyula mindenestre megvalósítja és beteljesíti. Életműve ugyanakkor mást (többet) bizonyít, mint hogy vidéken is lehet jelentékeny művészetet, irodalmat teremteni. Példát mutat a provincializmus és a parcializmus különbségére, a tájegység szellemében gyökerező egyetemességre. Helyreállítja a genius loci méltóságát, illusztrálja Drangalag egyenrangúságát. Kaposvárról és Becsehegyről az egész világra nyílik kilátás, a vidék és a természet szeretete, védelme univerzális érték és érdek: a sivárság és az elidegenedés közérdekű ellenszere.

Csűrös Miklós

GAYA FILOLOGIA

Margócsy István: *Égi és földi virágzás tükre. Tanulmányok a magyar irodalmi kultuszokról Holnap Kiadó, 2007. 295 oldal, 2300 Ft*

Eörsi István verseiről írt kritikájának kezdetén (HAJÓVONTÁK,¹ 39–52.) Margócsy kicsit zavartan (de azért inkább csak színélve a zavartságot) arról elmélkedik, hogy amikor csak nehéz helyzetben találja magát, amikor egy olyan költőt kell értékelnie, aki, hála egészen rendkívüli teoretikus felkészültségének, saját maga pontosan meghatározta alkotásának a jellegét és a helyét. A továbbiakban aztán, hogy az ő egyik kedvec jelzőjét használjam, „*nagyvonalúan*” kivágja magát, amennyiben nem csak azt mutatja ki, milyen sokszorosan téved Eörsi fő-

¹ Ismertetésemben figyelembe veszem a szerző néhány más könyvét és egyik folyóirat-beszélgetését is. „NAGYON KOMOLY JÁTÉKOK”, Pesti Szalon, 1996; PETŐFI SÁNDOR. KÍSÉRLET, Korona Kiadó, 1999; HAJÓVONTÁK TALÁLKOZÁSA. TANULMÁNYOK, KRITIKÁK A MAI MAGYAR IRODALOMRÓL, Palatinus Kiadó, 2003; AZ ÖNÁLLÓSULT SZEMÜVEG (MÉNESI GÁBOR BESZÉLGÉTESEI), *Jelenkor*, 2008. február, 163–172. – Ezeknek a publikációknak az adatait a szövegben belül zárójelben, a cím egyik kulcsszavával adom meg.

lényes szelleme, amikor költészete mérsékelt sikerét éppen (az állítólagos magyar kánonon kívül álló) gondolatisága rendkívüli erényének tulajdonítja, hanem sokkal inkább hűsbavágóan azt is, hogy épp ez a téveszmény ismer-szik meg *törvénytelen* (sic, Eörsi szellemében, de Eörsi ellenében) abban, hogy lírája korszerűtlen maradt, és hamar el fog felejtődni.

Én viszont amikor megpróbálom megragadni az ő kritikus eszményét, olyan konfliktust vélek felismerni, amelyet aligha fogok hasonlóan biztos kézzel megoldani. Egy reflexív életmű mindenképpen szubsztanciális formulák megfogalmazására készíti az elemzőket. Idézek három mondatot például Sainte-Beuve utókorából. „*Úgy látszik, hogy Sainte-Beuve egyetlen percig sem értette meg, mi a különleges az irodalmi ihletben és alkotásban*” – írta Proust 1908 körül; „*Sainte-Beuve meglepő lélek-életrajzokat nyújt, nem többet és nem kevesebbet*”, így foglalta össze az életmű tanulságát körülbelül ugyanakkor a Sorbonne tudós professzora, Gustave Lanson; a modern kriticismus pápája szerint viszont Sainte-Beuve „*rendkívül hatásosan újította meg a klasszicista nézeteket*”.² Még az is lehet, hogy ez a három ítélet nem (vagy nem csak) tökéletesen eltér egymástól, hanem ki is egészíti egymást; de azt hiszem, *egyként* kiváltják Margócsy ingerült elutasítását. Ő ugyanis valósággal a zsigereiben idegenkedik bármilyen szubsztanciális ítélettől (vállalom, hogy ezt a negatív szubsztanciális kijelentést rövidesen viszontlássam az egyik szarkasztikus flóridégiumában...), magát a terminust is, egyetlen kivétellel, mindig negatív értékkel használja. Ez az egyetlen kivétel Petri lenne, az ő egyéniségének, egészen pontosan „*a költőszerep[ének]*” mindenestre szintén nem priméren, hanem „*az ironikus alapmozzanatokkal*”, illetve a posztmodern esztéták dogmaival szemben tulajdonít „*szubsztanciálisabb személyiséget*” (JÁTÉKOK, 165.) (ahol is a középfok persze kevesebb, mint az alapfok). Amikor viszont, még mindig ugyanebben a kritikasorozatban, Weöres Sándor kapcsán írja le a szót („*e kép- és szóköltészet szoros kapcsolatban áll a nagyszabású szubsztanciális személyiségű költő szerepfelfogásá-*

val”) (JÁTÉKOK, 265.), akármennyire hódol a költő feltétlen nagyságának, mégis egy jelenleg inaktuális eszményt példáz vele. És ha aztán a kritikai eszmélkedésben kerül elő a terminus, kivétel nélkül kérlelhetetlenül elítéli. A különféle kultikus elképzelések a magyar nemzetről, illetve annak irodalmáról mindig az „*egyetemes magyarság*”, még rosszabb esetben a „*legmagyarabb*” valamiféle „*szubsztanciáját*” hirdették, mint ahogy ugyanebben az elképzelésben a nyelv is „*tiszta lényegiséggé tűnik át*” (VIRÁGZÁS, 70–71.) (ezt a formulát, úgy gondolom, Hegel és Arany János közös defigurációjának kell olvasnunk – hasonlókkal gyakran elszórakoztatja Margócsy azt, aki követni akarja szarkasztikus szellemét), illetve „*emberfeletti szubsztanciá[vá]*” válik, amely nélkül nem érvényesül „*életünk transzcendenciája*” (mert ezt a terminust se nagyon szereti...) (VIRÁGZÁS, 197., de már 21. is). Még tovább és még keményebben: nincs gondolkozó és nincs kritikus, akárhol helyezkedik is el a szakma ilyen vagy amolyan szempontok szerint felrajzolt rendjén, akinek megbocsátaná az ilyen látásmódot és ítéletet. Olvassuk össze Balassa Péterről szóló kritikájának legerősebb minősítéseit: „*tárgytalan*”, „*prédikáció*”, „*üdvörténet*” (holott valóságos retorikai salto mortaléval azt is bele tudja írni a szövegbe, hogy rokonszenvezik a szerző művével, sőt másutt megemlékeznek barátságukról) (JÁTÉKOK, 13–19.; SZEMÜVEG, 165.); olvassuk e mellé Fehér Ferencről szóló kritikájának legerősebb minősítéseit: „*meglepően egységes világvélemény*”, „*ideológiai kérlelhetetlenség*”, és itt is: „*üdvörténeti*” (itt meg azt tudja beleírni a szövegbe, hogy tulajdonképpen sokra tartja a szerzőt, még ha egyetlen állítását sem tartja elfogadhatónak) (JÁTÉKOK, 403–422.); és akkor már majdnem ki is lehetne találni, hogy nincs sok jó szava Németh László „*tragikus humorral írodalomfelfogásá[ról]*” (JÁTÉKOK, 420.), illetve „*festői, bár tartalmatlan és követhetetlen*” (VIRÁGZÁS) kijelentéseiről sem, amelyek aztán meglehetősen gyakran fordulnak elő a különféle demonstrációkban és idézetgyűjteményeiben.

Bizonyára ez a szemlélet vezette a kultusz-kutatás körébe is. Egy kultusz, miként ezt az utolsó két évtizedben megtanulhattuk, sokféle indítékből támadhat, de különösképpen valamilyen egyetlen, központinak vélt tulajdonság szenvedélyes és alkalmasint hagiografikus abszolutizálásából. Margócsyt pedig elsősorban ez a formája érdekli, viszont ez olyan szívó-

² Marcel Proust: CONTRE-SAINTE-BEUVE, Gallimard, Paris, 1954, 161.; Gustave Lanson: HISTOIRE DE LA LITTÉRATURE FRANÇAISE, Hachette, Paris, 1912, 1042.; René Wellek: GESCHICHTE DER LITERATURKRITIK, 1750–1830, Luchterhand, Neuwied am Rhein, 1959, 580.

san foglalkoztatja, és láthatóan olyan szokatlan mértékben el is szórakoztatja (végre is sok-sok év pontosan célzott jegyzetelése kellett ahhoz, hogy elképesztő számú adatát egybegyűjtse, illetve az adatait az egyes témákban mindig más szempontok szerint csoportosítsa), hogy olvasóját újabb szubsztanciális kijelentésre csábítja: ebben a viszonylag új kutatási ágazatban egy *gaya filologia* legalább annyira tudós, mint amennyire szarkasztikus képviselője (ő maga úgy mondja, másokról, „*egyszerre patetikuss és ironikus*” [SZEMÜVEG, 164.], de én ezt róla szólva kevésnek tartom), tehát egy *gaya filologia* legalább annyira szarkasztikus, mint tudós képviselője talált rá a kutatási irányzatra, amelyet mintha neki találtak volna ki, illetve amit teljesen a maga tudására és képére alakított. Még mindig őt idézem, vagyis őt, aki Csokonai mesés oxymoronját idézi: „*rémítő és vidító kétségek*” (HAJÓVONTÁK, 451.) vezetik a tollát, amikor szisztematikusan azt fejti fel, miért volt szükség a szentté avatásokra (így, többes számban, ugyanazon jelenség vonatkozásában), vagyis valamilyen múlthoz visszanyúlva hogyan legitimálták és, igen, hogyan avatták saját magukat szentté a különféle jelenek. Így írt például tanulmányt arról, hogyan született meg és folytatódott kényszeresen a Petőfiről és Aranyról szóló párítéletek hagyománya, amely arra lett volna hivatott, hogy a kontrasztált kijelentések egymást értelmezzék, de arra vezetett, hogy egymást tették értelmetlenné (egy gyöngyszem, amely elkápráztatott: Tisza István komoly közönség előtt komolyan kifejtette, hogy az igazán nagy költő az, aki nem ír szerelmes verseket, hanem úri szeméremmel hallgat szíve dadogó vágyairól, értsd: mint Arany, és még inkább értsd: mint nem Ady); vagy arról, miként vélik a legnagyobb költők is, hogy a magyar nyelv valamiféle feminin divinitás, amelyet csak megközelíteni lehet, igazán birtokolni azonban soha (itt meg, ha persze másképp is, de mégis meghökkentett Örkeny tapasztalata, amely szerint a magyar nyelv egyedisége, hogy tisztázatlan mondatokat nem lehet rá lefordítani – holott egy szöveg tisztázatlan fordulatai, miként ezt mindenki tudja, éppen a fordításban azonnal elárulják magukat, bármelyik nyelvről bármelyik nyelvre); vagy arról, hogyan hazudtatott át, tulajdonképpen mulatságosan, noha persze felháborítóan is, művek következetes sorában az ártatlan leány vagy az erényes asszony elcsábításá-

nak bűne (sőt: nemzetséértő, tragikus vétke, emlékezzünk: „*bánki sértődés*”, „*nehéz idők járnak*”) nemhogy valamiféle Kavaliersdelikté, hanem különleges és (ami még furcsább) legtöbbszörre mindenkit boldogító virtussá is, ha a nemzeti király kalandozott erre-arra – hja, ha egy nemzeti szellem éppen feltámadóban van, saját szentségéért még önnön vallásérkölcsi alapjait is hatályon kívül helyezi.

Még kutatásainak nagy témájában, a Petőfiről szóló tanulmányokban is fel lehet ismerni a *gaya filologia* indítékait – pedig (de sokkal inkább: azért, mert) arra vonatkozik, akit ő is a legnagyobbak között és talán a legnagyobbak tart. Azokban az írásokban nyilvánvalóan, ahol minden kultuszok kultuszát mutatja be, mondjuk a „*Petőfi Sándor gatyában táncol*” mondkától kezdve, amelyben a költő valószínűtlen szinten és mértékben, hogy úgy mondjam, mindenki Petőfije lett, Pándi okfejtéséig arról, hogy Marx és Petőfi összetartoznak, mivelhogy a két végletesen ellentétes kijelentés: „*nincs semmim e hazában, de van hazám*”, „*A munkásoknak nincs hazájuk*”, mégis ugyanazt állítja, azt kell hinnünk, a korszaknak és a korszak tudományának dicsőségére, ahol ezt az egységet felismerték, mert már meg is valósult; és nem árt hozzáfűzni, hogy miután két tanulmány vagy 75 oldalán bemutatja a kultusz tartalmilag se olyan nagyon módosuló folytonosságát („*jellegekig emelkedtél*”; Petőfi/Che Guevara) és persze néhány ugyancsak bizarr kinövését (ezt a botot Petőfi valószínűleg megérintette), néhány mondatot arra is szentel, hogy szkeptikusan elutasítsa az egy ideig uralgó tudományos törekvést, amely szerint Baudelaire lírája jelentené a korszak megítélésének abszolút mércéjét. De a kismonográfiától se egészen idegen a *disputációs* szándék („*putatio*”: vágás, feltételezés; „*disputatio*”: a mellette is ellene szóló érvek mérlegelése), amennyiben Margócsy egy pillanatig sem titkolja, hogy határozottan szét akarja szedni Petőfi „*lírai realizmusának*” (régebbi, kicsit kevésbé rafinált címszavak: 'egyszerűség', 'őszinteség', 'magyarság', 'népiesség' etc., illetve a rendkívüli erudícióval kidolgozott címszó: 'nemzeti klasszicizmus'; újabb, szintén vitathatatlan erudícióval kidolgozott címszó: a dolgok önazonossága Petőfi nyelvében) dogmáját. Nyilvánvalóan nem fogom itt az egész érvrendszerét megvitatni, de lakonikusan össze kell foglalnom. Alaptétele szerint Petőfi genuin romantikus költő, jól értsük meg, mielőtt bár-

ki is a stílusfogalmak hiábavalóságát emlegetné: amennyiben a „romantika” világnézetet, illetve világtերemtő elvet jelent; ennek a világtերemtő elvnek az életeszmenye, vagyis alkotászmenye, vagyis nyelvészmenye szerint értelmezte a történelmet és benne saját maga költői hivatását és még inkább a hivatásait, alakította ki a verstípusait, és alkotta meg a képeit. A könyv egyik legerősebb állítása úgy hangzik, méghozzá egy leíró vers kapcsán, „*ha van a magyar költészetben oly »kihallgatott magánbeszéd«, mely bármely romantikafelfogásnak megfelelő lehetne, akkor ez az*”. (Petőfi, 212.) Az állítás A PUSZTA TÉLEN egyik szakaszára vonatkozik, amelyet egyáltalán nem így szokás emlegetni; és ez csak az egyik a versek és versrészletek hosszú sorában, amelynek tökéletes szépségére Margócsy rányitja a szemünket, vélném, nem csak az enyémet, aki időtlen idők óta legfeljebb ha egy citátum kedvéért vettem le a Petőfi-összest a polcról – ha más nem, már ez az elképedt felfedezés igazolja a szememben tétele igazát. Olvasva és újraolvasva a verseket, vagyis úgy mondanám, túl a tételen és túl a költő (megismételtem: elképedt) felfedezésén, persze kérdések is megfogalmazódnak. Egyetlenegyet jeleznek, már azért is, hogy tanúsítsam a figyelmet, amelyet a könyv kivált. Lehetségesnek tartom, hogy az alkotás más kritériumait tekintve Petőfi sokkal speciálisabban tartozik bele az európai romantika lírai világalakításába. Nyilvánvalóan tárgyaltalan (vagy majdnem az) ahhoz az eszményképhez hasonlítani, amit mondjuk Keats és Novalis neve jelent. De vegyük például Eichendorff (töle sok képet átvett) – Hugo (akinek sok verses és még inkább prózai tételét átvette) és Heine (a KORONÁZÁS című utánköltés Petőfi legnagyobb versei közé tartozik) hármasságát, akik nyilvánvalóan közel állnak hozzá. Elképzelek egy könyvet, amelyik szisztematikusan összehasonlítaná a négy verskorszpot, hogy Pierce és Searle kategóriáinak az értelmében száraz és ékesszóló statisztikákban felmérje a kijelentések jellegét; és egy másik könyvet, ha nem is feltétlenül statisztikákkal, de hasonlóan szisztematikusan feldogozná a versek megszólalási alkalmát (mert bármennyire meglepő, de Hugo is írt A TEHÉN címen verset), illetve az alkalmak továbbfejlesztésének a típusait – ahogy olvastam és újraolvastam a verseket, én visszatérő és markáns különbségeket véltem felismerni, amelyek pontosan meghatá-

rozhatnák Petőfi állítólagos realizmusának valóságos értelmét. Vagy ideologikusabban fogalmazva, egy idézet segítségével: Illyés azt írta a JÁNOS VITÉZ hőséről: „*Annyira övé a világ, hogy bárhova indul is, a cél felé halad.*”³ Illyés mondata olyan erős, hogy bizonyára Petőfire magára is értette, magam mindenesetre az életmű minden dimenziójára kiterjeszteném az érvényét, leginkább épp azokra a versekre, amelyekben Petőfi a tájakat vagy a történelmet a végső nagy (teleológiai) perspektívából rajzolta ki. Lehet, hogy ebben Margócsy nem ért egyet velem, illetve esetleg Illyéssel sem; de fölötte érdekes lenne, ha egy következő cikkében idézné a mondatot, és kifejtené a véleményét. Ettől nem is feltétlenül független kérdés, hogy miért írt Petőfi, a saját tempóját tekintve, meglepően keveset 1849-ben, fontos lenne, hogy Margócsy egyszer erről is megírja a véleményét.

Annyi bizonyos, hogy az „egyszerűség” sokáig és sokféleképp érvényesített központi kategóriáját ez után a könyv után már leírni sem nagyon lehet. Nem azért, mintha önmagában teljesen irreleváns lenne, hiszen vannak Petőfi lírájának vonásai és alkotásai, amelyek már annak idején is közvetlenül áttekinthetőnek hatottak; hanem azért, mert az „egyszerűség”, ahogy ezt Margócsy következetesen demonstrálja, egy tágan felépített alkotói stratégia egyik megnyilatkozási formája. Nem habozom leszögezni, hogy ez a könyv legfontosabb tétele (amelyet sokkal radikálisabban gondol, mint Horváth János, akinek egyébként persze helyesli a kiindulását), és még ezzel is keveset mondtam, ha elvonatkoztatunk Petőfitől, ez Margócsy egész irodalomfelfogásának a központi tétele. Összes könyvének egyetlen tisztán elméleti passzusában, méghozzá meglepő módon épp a kultuskönyv bevezetésében, szükségesnek tartja ki is fejteni, elsősorban Paul de Manra hivatkozva megállapítja, hogy minden irodalmi megszólalás eleve metaforikus (VIRÁGZÁS, 22–25.). A tételt annyira élesen értelmezi akár az alkotó, akár az alkotás vonatkozásában, hogy visszatérően paradoxonokat, kedvem volna azt írni, szubsztanciális paradoxonokat fogalmaz meg: „*A stílus – a szerep*”, így a Petőfi-könyvben (91.), „*e posztmodern világban*

³ Pálmai Kálmán–Pándi Pál: PETŐFI SÁNDOR, Gondolat, 1973, 69.

a saját hang is szerepként kényszerül megszólalni”, így Rakovszky lírájáról (HAJÓVONTÁK, 134.), „*a teljesség ígézetének súlya és a játék nem egy irányban ható erejének felszabadító ereje nem állítandók szembe*”, így a legújabb irodalomról általában (HAJÓVONTÁK, 34.), egy mai kritikus, nevezetesen Sipos Gyula nagysága abban áll, hogy az alkotók „*imágó[ját]*” ragadja meg, de hiszen ezt tette már Kölcsey is (HAJÓVONTÁK, 372.), továbbá ugyancsak Sipos Gyula példázza a „*nagyságnak és a töredékességnek... egyformán megrázó és katartikus élményét*” (uo. 365.) (ezt így tulajdonképpen Celanról is le lehetne írni...), s akkor már visszautalok fentebb idézett, Petriről, ill. Weöresről írt meghatározásaira, ahol is mindkettőbe beleépítette a „*szubsztancia*” és a „*szerep*”, azt hinnék, ellentétes fogalmait stb., továbbá, esetleg csak kicsit kevésbé frappáns példát akárhányat lehetne idézni.

A kérdés visszautasíthatatlan: milyen szubsztanciaszerepet, milyen „*imágót*” alakít ki ő saját magának, merthogy a terminust saját maga kritikus személyiségét kommentálva is leírja (SZEMÜVEG, 163.)? A válasz is tulajdonképpen visszautasíthatatlan: kritikai írásaiban (amelyekbe persze terjedelmes történeti tanulmányait éppúgy bele kell érteni, mint a mai költészet jellegzetességeiről írt összefoglaló tanulmányait és mint a szokásosabb értelemben vett recenzióit), tehát kritikai írásaiban mindenekelőtt egy kérdés foglalkoztatja, a múlt érvénye és érvénytelensége a jelenben, állandó témájuk, hogyan defigurálódik egy nagy hagyomány a „*patetikus*” és az „*ironikus*” számtalan variációjában. Könyveiben és cikkeiben nem valamiféle „*érzékeny egyensúlyra*” törekszik; hanem mindegyiküket, akár például Petőfiről magáról, akár pedig a költőre hivatkozó hamis kultuszról szóljanak, a leplezetlen hódolat és a nem kevésbé leplezetlen distancia állandó kettősségében írja meg, az arányok és a hangsúlyok persze változnak, de félreismerhetetlen, hogy ő mindig fölényesen uralja ezt a „*stílus*[t]” (vagyis „*szerep*[et]”), annyira, hogy néha, a különösen hosszúra elgondolt mondatok valamelyikében még azt is eléri, hogy egyetlen mondatban mondja ki a konfirmálás vagy akár az elragadtatás és a megszűnés vagy akár a gúny szentenciáit; „*kritikus dekonstrukció*”, hogy az ő formuláját idézzem, amellyel Kertész ugyancsak osztentatíván hosszú mondatait meghatározta (HAJÓVONTÁK, 217.). Ebben az értelemben, azt hiszem, meghatározóan tartalmi, vagy,

megint csak az ő (Nádasdyra kitalált) terminusa szerint, „*lematikus*” kritikus (JÁTÉKOK, 107.). Még az a tanulmánya is, amely tisztán nyelvi tárgyú, sem kivétel, ellenkezőleg, hiszen arról szól, miként vezetett a legújabb magyar lírában a jelentést illető wittgensteinianus bizalomvesztés ahhoz, hogy a szintaktika fontosabb lett a lexikánál – Halász Gábor, gondolom, tesszéssel olvasta volna, amivel nemcsak a jellegét, hanem az értékét is jelezni kívánom (NÉV-SZÓN IGE, in: JÁTÉKOK, 259–281.).

Szeret is „*klasszicistának*” ítélni ugyancsak modern és egymástól ugyancsak különböző költőket, mint például Ferencz Győzöt (mert nála „*a költészet a bölcselkedés, a gondolkodás kiütemezett, de »normális« megjelenési formájaként jelenik meg*” – HAJÓVONTÁK, 59.), Nádasdyt (mert „*feliratokat*”, ez úgy értendő, hogy emblémákat ír – uo. 93.), Rakovszkyt (mert „*megőrizte a nagy hagyományos témák iránti érzékenységét*” – uo. 135.), Orbánt (mert a horatiusi *carmen* példájára közel hozta egymáshoz az ódát és a dalt – JÁTÉKOK, 132.), Váradyt (mert analitikus szerkezetű verseket ír – uo. 245–250.) és, leginkább meglepő és annál inkább meggyőző módon, Tandorit (mert a KOPPAR KÖLDŰS elemzésének címszavai: szentenciaszerkezet, a szerkezet összefoglaló jellege, allegóriák – uo. 227–236.); mint ahogy úgy kérdez rá ismételten az élet és a költészet határaitra és ezzel kapcsolatban a művek irodalmon kívüli funkciójára, mintha nem tudná, hogy ilyen kérdés manapság egyszerűen ildomtalan – igaz, hogyan is gondolható volna arra, hogy Petőfiről összefoglaló bemutatást írjon, ha kiiktatta volna ezt a kérdést a tudatából, és mert nem iktatta ki, Tandoriról szólva is visszatérően felteszi (legerősebben HAJÓVONTÁK, 433.). Holott persze azt is tudja, hiszen megírja, hogy a természetes és a nem természetes, az élet és az irodalom elválasztása az idővel értelmét veszítette (ezt Orbán és Tandori kapcsán, JÁTÉKOK, 129., HAJÓVONTÁK, 433.), hogy minél pontosabban ismerjük egy mű létrejöttének tárgyi-biografikus körülményeit, annál kevesebbet mondanak ezek az adatok (ezt Szabó Lőrinc emlékezőkönyve kapcsán, JÁTÉKOK, 202.), hogy minden idézet parafrázisként gondoltatik el és értendő (ezt Kovács András Ferenc kapcsán, HAJÓVONTÁK, 80.), hogy (bizonyos?) költői szövegeket bárminő referencialitáson kívül lehet csak értelmezni (ezt pedig nem másnak, mint Petőfinek az egyik szakasza kapcsán, PETŐFI, 212.), és Tandori

egyik könyvéről szólva az összefoglaló szentenciát is megfogalmazza, mely szerint minden (posztmodern?) művészet alapvető felismerése, hogy az „élet” maga is „fikció” (HAJÓVONTÁK, 434.). Ennek a kettős és nyilvánvalóan ellentmondó jellemzősornak az értelmében alakította ki Margócsy saját kritikus személyiségének az „imagoját”: a múlt és a jelen kapcsolatában a klasszicista tartalom vagy tartalmak úgy léteznek, hogy defigurálódtak – és éppen ez a defiguráció az írásai állandó témája.

Noha nyilván világos, de akár a nyomaték kedvéért le is írom: a defiguráció vagy éppen a „kritikus dekonstrukció” semmi esetre sem negatív fogalom, vagyis semmi esetre sem valamilyen normatív állapot nagyságát és széthulltát jelenti (mert hiszen egy ilyen feltételezés, mondanám, zsigerileg idegen Margócsytól, de értsük meg: zsigerileg azért, mert túl jól ismeri az irodalom történetét, hogysem spekulatív modelleket kényszerítsen rá), hanem egy eszmény konfirmációjának és megszűnésének az állandó folyamatát. Még sokféleképp szűrős kijelentései között is feltűnik, hogy visszatérően és valóságos dühvel utasítja el a magyar irodalom és különösen a magyar líra filozófiátlanságának a dogmáját.⁴ Számára (aki is az összes

hajdani esztéta közül csak Erdélyi Jánost idézi majdnem mindig csak egyetértéssel, annyira becsüli, hogy még az egyetlen helyen is tompítja a kommentárt, ahol mégis szerepelteti egy florilégiumban) (VIRÁGZÁS, 137.), tehát a számára „a líra és a filozófia már születésüknél és természetüknél fogva rokonok, mondhatni testvérek” (JÁTÉKOK, 168.), erre tanította meg a modern költészet, például Rakovszkyé, akire az idézet vonatkozik, vagy Ferenc Győzőé (az ő jellemzését l. az előző bekezdésben), Petrié, akit teljes egészében a német romantikus filozófia „irónia”-fogalma felől interpretál stb., és akiknek az ismeretében „sirnivaló vagy neveléséges torzítás” (HAJÓVONTÁK, 40.) nem felismerni mondjuk Vörösmarty vagy Arany ihletének intellektuális vonásait. (E visszahatás kifejtése Harold Bloom feletti eredeti elméletét juttathatná az eszünkbe, kár, hogy Margócsy nem talált rá, sokszor és sokféleképpen hasznosíthatta volna.)⁵ És mindennekfelett Tandori költészete (amelynek sokszoros egy-alakzata[í]t egészen rendkívüli empátiával, persze, intellektuális empátiával követi): mert ő valószínűleg a legvégletesebben, tehát a legtökéletesebben a mindenkori poétikai gondolat megjelenítését egy mindenkori abszolút nyelvi jelben. Olvassuk el egymás mellett például az egyik sort, amit Petőfitől idéz: „Zengj tehát, zengj, édes lantom” (AZ ÉV VÉGÉN) és az egyik sort, amit Tandoritól idéz: „Talalki talalt iras mi minden kod. Mod iras minden ez” (KOPPAR KÖLDÜS), és akkor megértjük, hogyan elemzi Margócsy tulajdonképpen minden írásában a (klasszikus) múlt és a (posztmodern) jelen defiguratív kapcsolatát. Sok további példa helyett idézem Ferenc Győző és az ő pazar szójátékát (vö. 'a szem a lélek tükre', 'a költészet a világ tükre'): „a költészet maga is a lélek trükkje” (HAJÓVONTÁK, 63.).

A kultuszkönyv, alcímében a kritikus főnévvel, a klasszikus eszmény jelenének a görbe tükre. Még egyszer, nyomatékosan: nagy eszmény(ek) elgörbült tükröződését demonstrálja. Emlékeztetőül néhány kérdés és megállapítás, amelyek esetleg más idézetekkel, de mindenkinek eszébe jutnak a könyv olvasásakor. Nem a nemzeti lét és a nyelvi diskurzus egységének (legyen „ideologikus és utópikus”, ahogy ezt egy másik könyvben írja, illetve „emfatikus

⁴ Azt hiszem, érdemes ezen a ponton Margócsy egy önmagában minimális tévedésére kitérni. A dogmával hadakozva Lukács 1955-ös Madách-tanulmányának lezárását idézi (VIRÁGZÁS, 32., ill. Lukács György: MAGYAR IRODALOM, Gondolat, 1970, 571. k.). A lényegtelen tévedés: Lukács ezt a dogmáját renetegszer elismételte, de az idézett helyen éppen nem. Ez önmagában nem fontos, de alkalom számomra, hogy jelezzem valamelyest eltérő véleményemet. Azt hiszem, hogy a cikk rosszabb is, jobb is, mint ahogy Margócsy látja. Rosszabb: mert perfid alkalmából íródott (a Párt hosszú évek után engedélyezte AZ EMBER TRAGÉDIÁJA színrevitelét, majd néhány előadás után mégis leltitotta, a cikk a döntést volt hivatott ideológiailag legitimálni), és mert gyalázatosan érvel (mintha azt fejtetné, hogy Madách azért írt rossz drámát, mert 1848–49 vonatkozásában közeputat foglalt el a nép – teljesen helyes – és a birtoikos nemesség – teljesen helytelen – álláspontja között). Jobb: mert igaz, hogy Lukács egy réges-régóta hangoztatott véleményét írta át az akkoriban kultivált nyelvére (IFJÚKORI ÍRÁSOK, Magvető, 1977, 703.), és székszisét erős és éles kérdés váltotta ki: hogyan, vagyis milyen kompromisszum árán lehetséges a XIX. század második felében az emberiség történelmét még mindig egy boldogító teodicea jegyében elképzelni?

⁵ Harold Bloom: THE ANXIETY OF INFLUENCE. A THEORY OF POETRY, Oxford University Press, London, 1973.

érzelmi-erkölcsi”, ahogy ezt ebben a könyvben írja) (HAJÓVONTÁK, 358., ill. VIRÁGZÁS, 211.) elképzelése vezérelte-e nagyjából Berzsenyitől kezdve a XVIII. és a XIX. század magyar irodalmát? Idézem Kölcsey Kazinczy-émlékbeszédét arról, meddig vezethet majdan a nyelvújítás műve: a jövő majd meglátja, „*miként nyert az egész nemzet szó által ideát, idea által tettét s tett által jöttevő egyetemi változásokat*”⁶ – ez az elképzelés mindenestre annyira tökéletes, hogy Margócsy, egyetlenegyszer (majdnem) kicsúsztatva az irodalomtörténet szerepéből, a NEMZETI HAGYOMÁNYOK-at majdnem hogy kártékony tanulmánynak ítéli (VIRÁGZÁS, 238.), holott annyira csodálja a (nota bene: eminensen filozofikusan gondolkozó) teoretikust, hogy egyik tanulmánykötetét ötoldalnyi Kölcsey-idézettel vezeti be (HAJÓVONTÁK, 9–14.). De tovább is megyek: a nyelv transzcendenciájának feltételezése (nem felejttem el közbevetni: ennek a defigurációját elemezte a korábbi könyvek Esterházy-tanulmányaiban) (különösen JÁTÉKOK, 52.) nem magyar specialitás, már például Du Bellay is hasonlóképp látta, amikor a XVI. században *megvédeni*, vagyis megújítani akarta a túlságosan latinizáló francia nyelvet. „*Az igazság, amelyet [Platón és Arisztotelész] oly kiválóan kutattak, a dolgok elrendezése és harmóniája, az egyikük tökéletes formulái, a másikuk isteni dolgozatai az ő sajátjuk és senki másé; de a Természet, amelyről oly jól beszéltek, mindenképp anyja*”; fejtegetéseiben egyébként nem mulasztott el rámutatni, sőt hangosan kikiáltani („*Ó idők!*”), hogy I. Ferencnek „*az istenek hatalmától adatott*”, „*hatalmatlan*” érdemei vannak ezen a területen is.⁷ De hát végre is az sem babona, hanem mindig és mindenki azt hitte és hiszi, hogy a költők (mármint persze a prózaköltőket is beleértve) a nyelv legnagyobb ismerői, Nietzsche úgy nyilatkozott, hogy Heine és ő tudott a legjobban németül, a Francia Akadémia neves „halhatatlanjainak” az a feladata, hogy eldöntsék, milyen szavak kerülhetnek be a francia nyelvbe, és milyen szavak kerüljenek ki belőle, ők pedig mind, mondjuk így, a toll mesterei, legnagyobbbrészt költők (mint Mérimée vagy Coc-

teau) és értekező tudósok (mint Tocqueville vagy Lévi-Strauss). Továbbá maga Margócsy is emlékeztet rá, hogy a művészet modern istenítése, az, amit a művészet autonómiájának (jelzem: Schiller ezt a jelenséget más, kétkedőbb és utóbb kétségbeesettebb hangsúlyokkal gondolta el, mint ahogy Margócsy hivatkozik rá – VIRÁGZÁS, 14.), illetve hegeli (nála egyébként negatív értékű) terminológiával „*művészet-vallásnak*” szoktak nevezni, már e két meghatározó előd okán is európai jelenség. Az pedig, hogy a költőket istenítették, illetve, hogy a költők magukat istenítették, így van, mióta a világ világ, hogy gyorsan rögtönöznek néhány példát, Platón Sapphót a tizedik múzsának nevezte, Shelley meghirdette, hogy a költők „*hierophantok*” („beavató papok” – lehet, hogy nincs is rá angol szó?!), Hölderlin arra érezte magát hivatottnak, hogy énekével az isten(ek) jelét kövesse, Guillevic szókedadrálsnak nevezte Füst Milán költeményeit, továbbá el sem lehet képzelni, hogy bárki olyan ünnepeket, olyan rituális maszkerádát tudjon szervezni, mint amelyet a George-kör költői celebráltak saját maguknak; meg persze ha nehéz is megállni nevetés nélkül, amikor valaki úgy érzi, hogy Puskás Öcsit versben kell elbúcsúztatnia, az a (soha kétségbe nem vont) anekdota se bírna ki sértetlenül egy szarkasztikus tekintet, mely szerint Párizs visszafojtotta a lélegzetét (nemcsak a Tout-Paris, hanem az utcaprók is), amikor Victor Hugo az utolsó óráit élte. És hogy Nietzsche neves tétele nyomán a legalapvetőbb kérdést feltegyük: mi lenne a világgal (és a művészetével), ha minden mítosztól és minden kultusztól megfosztanánk?

Mind ezt persze Margócsy is jól tudja – és mert ezt az alaptudást eleve feltételezi, írt tanulmányokat a széles és fontos eszmerendszernek a görbe tükröződéséről. Kiindulását, azt hiszem, két alapot határozza meg. Az első a magyar kultúra nem egyszerűen eltűnt, hanem eleve eltévesztett önképzetét ítéli el: „*a magyar kultúra és irodalom tehát egészében mindent átható eredetmondaként és egyben transzcendens ígéretként funkcionálhat*”. (VIRÁGZÁS, 21.) (Utolsó visszautalásként még jelzem: ennek a képzetnek a radikális defigurációját értékeli nagyra különösen Esterházyról, mellette pedig Kukorellyről szóló írásaiban.) A második pedig, nem is rejtetten Kazinczyval és Kölcseyvel szemben, az irodalmi jelenség teleológiá-

⁶ Kölcsey Ferenc: ÖSSZES MŰVEL, Szépirodalmi, 1960, I, 717.

⁷ Du Bellay: LA DÉFENSE ET ILLUSTRATION DE LA LANGUE FRANÇAISE, Slatkine, 1973, 68–72.

ját Erdélyi János maliciózus mondatával határozza meg: „*mert a költészetnek nem szent kell, hanem szép; a szentnek mint olyannak semmi köze a széppel...*” (uo. 30.). E két mondat ihletésére sorakoztatja fel aztán az öngerjesztő túlzások és (tisztesség ne essék szólván) butaságok enciklopédiáját, illetve valóságos panoptikumát. Van bennük rendszer, a kijelentések, amelyek teszem azt a nyelvet, mint vallást és a nyelvészkedést, mint papi aktust definiálják, a metafizikus jelentőségűre felduzzasztott gyászünneppel, amellyel az új (önnönmagát legitimálni kívánó) nemzedék Kisfaludy Sándor emlékének hódolt és az áhítatosnak elképzelt vessorok, amelyek egy nőcsábász nemzeti király csókjának is felkent (viril vagy vidám, de mindig felkent) erőt tulajdonítanak, bizonyára összefüggnek egymással, teoretikusan és történetileg. Én itt másképp fogalmaznék: ebben a könyvben mindenekelőtt annak a kutató szellemnek, vagyis Margócsynak, a *gaya filologia* művelőjének a jegyében függenek össze, aki meglátta és rendezte őket. Meglehet, hogy a mai magyar irodalomtörténet-írásban, amelyről úgy vélem, hogy nagyon jó korszakába jutott, sok és sokféle remek tanulmányal, vannak nála súlyosabb vagy spekulatívabb kutatók; de teljes meggyőződéssel írom le a meghatározást, ami nyilván már másoknak is az eszébe jutott: nincs nála érde(ke)sebb magyar irodalomtörténész.

Pór Péter

A LÉLEKBE ERESZTETT GYÖKEREK

*Forgách András: Zehuze
Magvető, 2007. 640 oldal, 3990 Ft*

Családtörténet jó ideje már csak „máshogy” lehet írni; a régi elbeszélői stratégiák már nem tűnnek hitelesnek. Van rá ellenpélda, természetesen, a tendencia azonban azt mutatja, hogy miközben újult és szenvedélyes érdeklődés mutatkozik az ilyesfajta történetek iránt, számos olyan narrációs eljárás is születik, melyek magát a műfajt is igyekeznek megújítani.

Úgy tűnik föl számomra, hogy Forgách András *ZEHUZE* című regénye is ezzel kísérletezik: a választott téma és nézőpont együttesen hoz létre egy egészen különös regényepoétikát.

Egy magyar zsidó család (részleges) történetét olvassuk. Kelet-Európából vándoroltak ki Izraelbe, majd idővel a család ismét szétszakad, lányuk Budapestre költözik, tesznek egy kitérőt Londonba is, egyik unokájuk Milánóba kerül. Az állandó vándorlás, nyugtalanság a família életének természetes létmódja, s ezzel együtt az is, hogy valójában soha seholy nem telepednek le véglegesen. Jellemző, hogy a lányuk otthona is folytonosan az átmenetiség benyomását kelti, soha nincs rend, nincs berendezve a lakás, soha nincs senkinek saját sarka, hanem mindenki és minden limlom egymás hegyén-hátán. Minden esetleges és átmeneti. Ahogyan a nagyanya summázza lányát és veje kapcsolatát: „*két vándormadár, nincs apelláta, meg köll kapaszkodni egymásba, nincs több bújócska, gyökeret verni a másik lelkébe [...], mert mostantól egymás hazája lesztek...*” (57.)

Vándorlás és ezzel együtt az otthon szenvedélyes keresése és vágya. Hiszen új hazát keresni vándorolt ki az Apfelbaum házaspár Izraelbe, és a regény egyik újra és újra felbukkanó eleme, hogy lányuk vissza akarja őket csábítani Budapestre. Így aztán a család egyik része sem érzi magát igazán otthon; esetlegessé válik minden lakhely, és átértelmeződik a haza fogalma. A haza, az otthon: örök vágy és álom, ahova soha nem érkezik meg igazán a család egyik tagja sem. Noha a nagymama rögtön a regény elején írja: „*most fogtam föl, mi az: itt élned, halnod kell*” (34.), ám lassan rá kell döbbenjen férjével együtt, hogy politikai meggyőződésük még a családon belül is konfliktusok forrása. A család egyik tagja sem lel seholy otthonra igazán, seholy sem eresztenek gyökeret, csakis egymásban, s ezek a kontinenseken átívelő légyökerek tartják meg őket egy heterogén, köztes térben és időben, amelyet alapvetően egymással való kapcsolataik, egymásban való tükröződések konstituálnak.

Aligha véletlen, hogy ilyen erős motívumként van jelen a regényben a cigány nagymama története. Ahogyan a nagyapa „*morzsánként szedi össze a nagyanyja történetét...*” (337.), ám „*lehetetlen témát választott*”, mert a „*külső körülmények miatt nem jut hozzá*” (154.). S talán itt kapjuk kézhez a kulcsot, amely segítsé-

günkre van a regény felfejtése során. A cigány nagymama – talán nem is volt az, ám Apfelbaum Henrik és családja számára mégis különös jelentőséggel bír, hogy ragaszkodnak ehhez a romantikus legendához – romantikus víziója a nomád életet, a hazátlanságot idézi meg. S mintha az egész család sorsára rányomná a bélyegét a vándor- és a páriamotívum egyaránt.

Hiszen a regény eddig még nem említett sajátossága, hogy levéregényt imitálva íródott. A nagymama írja leveleit Budapestre költözött lányához, akit csak jákírátinak nevez. Az idős asszonyság ezúttal nem a mitikus őszanya, hanem a nagyon is valósként ábrázolt zsidó mátriarcka – de a két alak mintha egymásba mosódna. Az évtizedeken át kitaróan írt levelekből értesülünk a család sorsáról éppúgy, mint a világ aktuális helyzetéről. A családtagok egymáshoz fűződő viszonyán keresztül nyer értelmet a világ minden egyes jelensége; ezen keresztül mutatkoznak meg egyáltalán. A családi viszonylatok szűrője pedig maga a nagymama: többszörös redukción esik át tehát az az élményvalóság, amely megmutatkozik a regényben, ám éppen ez hoz létre újszerű nyelvi és poétikai alakzatokat.

A nagymama az egyik – és a regény elbeszélői stratégiája szerint legfontosabb – csomópontja ennek a szövevényesen burjánzó hálózatnak, amelynek voltaképpen ő a fenntartója és létrehozója is: igyekszik elérni és megérteni családtagjait, akiknek az életéről és jelleméről szintén csak az ő levelein keresztül kapunk hírt. (Ritka, mikor levélfolyamában más által írt szövegek is helyet kapnak.) Egyszerre nyitott és magára zárult is ez a struktúra, de megreked abban az erőfeszítésben, mely az egyszemélyes univerzumot akarja sokszereplőssé tágítani. Ismét csak köztes pozícióban olvasódik a nagymama által működtetett levelezés is: a család és a világ dolgairól nem tudunk meg mást, csak amit ő maga közöl, és éppígy saját magáról is csupán ezek a levelek adnak hírt: egyes szám első személyű perspektíva, melynek kiküszöbölhetetlen fogyatéka, hogy a nagymama képét nem láthatjuk a család többi tagjában tükröződni.

Izgalmas a kísérlet, ez azonban véleményem szerint nem csökkenthi hiányérzetünket: kicsit olyan ez a regény, mintha úgy néznénk futballmérkőzést, hogy csak az egyik csapatot

látjuk, a másik láthatatlan. Ebben mutatkozik meg a legerőteljesebben az önkorlátozás negatív hatása, mert éppen az öncsonkításnak ez a furcsa perverziója hoz létre olyan különös regénypoétikát Forgách András ZEHUZE című regényében, mely letiltja a számára magától értetődőbb módon adódó megvalósulási lehetőségeket. Hihetetlen gazdag tudását, tényanyagát, árnyalt pszichológiai elemzésekre való készségét, remek ember- és környezetábrázoló intuícióját és minden egyéb erényét váltja ily módon aprópénzre. Felvillantja egy lehetséges kiváló regény lehetőségét, de nem írja meg, nem azt írja meg. Csupán utal rá, mint ahogyan magában a megvalósult regényben is folyton elodázódik a nagy mű: a mitikus cigány nagymama történetének megírása. A nagypapa, Apfelbaum Henrik, ahelyett, hogy végre megírná saját nagy témáit, melyek nem hagyják nyugodni, fordításokat vállal, erre-arra pazarolja tehetségét, és az igazi nagy mű mindvégig megíratlan marad. A ZEHUZE című regény ugyanúgy mintegy körbejárása, bejelentése vagy vázlata egy igazi nagy műnek, mint Apfelbaum Henrik összes készülődése, lelkes tervezetése, melyeket aztán ezért vagy azért nem tud kivitelezni. Ahogyan Dérczy Péter is megállapította: „*a nagypapa meg nem írt regénye valójában a Zehuze nagy metaforája, nagyképűen azt mondhatnám, metaregénye, s ebben a nagypapa elképzelései az ő megírandó regényéről lényegében Forgách András regényében reinkarnálódnak, jutnak el a tényleges megvalósuláshoz*”. (Dérczy Péter: C'EST LA VIE. *Jelenkor*, 2007/10. 1081.) Csak hogy itt sem jutnak el, mert meglátásom szerint ez a regény sem valósítja meg a benne rejlő lehetőségeket.

Fölvethetjük, hogy talán nem is akarja. Miért is ne tudnánk elképzelni, hogy a történetnek természetes létmódja a töredékesség. Annak a felmutatása, hogy csak utólag konstruálódnak azok a nagy ívek, melyek szerkezetet biztosítanak a széttartó apró részleteknek. A regény ezek szerint lemondana erről a visszatértekről, és azt a tempót imitálja, ahogyan a dolgok maguktól végbemennek. Ahogyan az élet zajlik, történik. Erre utal a cím is, zehuze: ez van, ilyen az élet.

De valóban ilyen? Ironikus módon látszik ennek ellentmondani a narrátor nagymama egy töprengő megjegyzése (amivel voltaképpen saját magát, saját elbeszélői gyakorla-

tanak is ellentmondani látszik). „...előttem mindig az összkép jelent meg, a részletek, ha megzavarták az összképet, haragudtam rájuk, az élet egy nagy mozaik, különböző színes pontok, szabálytalan formájú részecskék kerülnek egymás mellé, és együtt kialakítják a képet, az élet, a nagy művész kialakítja e sokszínűségből a nagy tablót...” (608.) Összhangot, harmóniát emleget még a továbbiakban, mely fogalmak pedig éppenséggel az elutasított kompozíciós elvet idézik vissza. Mégiscsak létrejön tehát egy sajátos játék, amely a rész és az egész között oszcillálva éppen ebben a köztességben függeszti fel mindkét pozíciót, és teszi őket egymásra utalttá. Ily módon pedig többszörösen is reflektálttá válik a regény: felmutatja egyrészt saját magát, de hogy azon nyomban túl is mutasson az előtűnik fekvő korpuzson saját maga lehetséges beteljesedése felé, valamint meta-másaként utal a mindvégig megíratlan maradt regénybeli regényre is.

Olvashatjuk tehát úgy ezt a végeérhetetlen levélfolyamot, hogy benne voltaképpen a nagymama írja meg a saját regényét. Ő maga válik végül a legendás cigány nagymamává, aki saját hontalan létét próbálja prózába kényszeríteni. Hiszen – mint fentebb láttuk – a külső körülmények sohasem kedvezőek, a téma pedig lehetetlen; ilyen az élet. S annál is inkább tűnik a regény a lehetetlennel való birkózásnak, mert még a levélregény műfaját is szétfeszíti a megvalósult szövegtenger, s – ahogyan említett írásában Dérczy is utal rá – egyidejűleg alkalmaz egy másik poétikai eljárást is: a tudatregényét. Ebből aztán sajátos keveredés jön létre, mely minden lehetséges olvasói elvárást keresztülhúz. A levélforma enyhén szólva is csapongóvá válik: nincs kezdetük és végük a leveleknek, csupán évszámok szerint tagolódik a szövegfolyam, de még ez sem ad egyértelmű lehatárolást az egyes blokkoknak, melyek nemritkán csak vesszővel végződnek, majd a következő évszám alatt ismét csak kisbetűvel folytatódik az írás. A „levelek”, egészen kevés kivételtől eltekintve – mikor a nagymama mások leveleit idézi – Budapestre származott lányát szólítják meg; neki számol be a családi és izraeli eseményekről, tanácsokat ad, érdeklődik, aggódik stb.

Fura – és számomra kicsit mesterkélt hatást keltő – sajátja ennek a folyamnak a tudatregény imitálása. A két műfaj erőltetetten másolódik egymásra, és nagyon sokszor az volt a

benyomásom, hogy egyáltalán nem indokolja semmi, még a tudatregény-technika sem, hogy a nagymama ennyire csapongva ugrik egyik témáról a másikra. Persze honnan tudhatjuk, hogyan és milyen srófra is működik mások észjárása, de az mindenképpen meghökkentő, hogy a lánya helyes táplálkozása iránti aggodalom hirtelen átvált Izrael állam költségvetésének taglalásába, melynek 66 százalékát teszik ki a hadi kiadások (494.), vagy amikor a szilveszteri multság iránti érdeklődés minden átmenet nélkül azzal a hírrel folytatódik, hogy épül az Asszuáni-gát (325.). Számos ilyen indokolatlan tematikai váltással találkozunk a regényben, melyek azt a benyomást erősítik, hogy a szövegfolyam voltaképpen mindkét műfajt csak imitálja, s ezzel egyszerűen ki is figurázza őket. Egyik mellett sem kötelezi el magát, nyitva hagyja, és nem teljesíti be egyik lehetőséget sem. Az olvasónak az az érzése lehet, hogy a levéláradat valamilyen esetleges burjánzást imitál, vagy mintha a jákírati lakásában uralkodó folytonos rendetlenség és átmenetiség válna szövegszervező elvvé.

Így aztán egy nagyon különös és kétségtelenül egyedi poétikai eljárással van dolgunk, csak kérdés, hogy ez jót tesz-e a regénynek – s persze az olvasónak is. Nos, az utóbbinak nincs könnyű dolga, hiszen olyan szövegghalmon kell átrágnia magát 630 oldalon keresztül, melynek írója – mintha kifejezetten kedvét lelte volna benne – nagyon kevés gesztust tesz felé, és számos akadályt állít a befogadás útjába. S ebből következik a másik, kicsit kínos kérdés: megéri-e a fáradságot mégis a szerző szabályai szerint játszani, vagyis alkalmazkodni ehhez a szövegszervező eljáráshoz, mert ez van. *Zehuze*. Nem tudnék erre egyértelmű és lelkes igennel válaszolni. Vannak nehezen olvasható művek – ilyen a regényben is megidézett *ULYSSES* vagy *AZ ELTŰNT IDŐ NYOMÁBAN* – melyek a poétikai eszközökkel való kísérletezést világteremtő elvként képesek kiaknázni. Ezekben a tartalom és a forma egysége világot konstituál, még akkor is, ha ez a világ darabokra törött, összefüggései szétzilálódtak, és számos vonatkozásban pulzálnak egyidejűleg. Ebben a regényben az újszerű poétikai eljárások azonban önkorlátozásként jelennek meg, az önkorlátozás pedig az öncélúság benyomását kelti – éppen azért, mert negatív vonatkozása jobban érvényesül, mint pozitív. Nem kapunk mást, mint

amit a regény felmutatni igyekszik: egy nagymama félig levél-, félig belső monológyszerű írásainak folyamát, melyek alig mutatnak túl magukon, s alig rugaszkodnak el a partikuláris érdekesség szintjéről. Így pedig az önkorlátozás öncsonkítássá is válik, méghozzá szerintem fájdalmas amputációvá. A szerzői intenció pedig legalábbis udvariassággá, hiszen felébreszti az olvasó érdeklődését, és felvillantja egy nagyobb távlat lehetőségét, aztán pedig nem váltja be ezeket. S *ahogyan* nem váltja be ezeket, abban fricskát gyaníthatunk.

Mindezzel együtt mégis lehet szeretni ezt a regényt. Akkor, ha az olvasó készségesen elfüggeszti az elvárásait, és elfogadja, hogy a regény világa redukált világ, és ennek megfelelően erőnei, szépségei is nehezebben fedezhetők föl. Pedig vannak, s éppen ezért is különösen fájdalmas, hogy nem kaptak nagyobb teret és letisztultabb formát ahhoz, hogy teljes erejükben megmutatkozhassanak. De még így, torzó mivoltukban is képesek esztétikai élménnyel megajándékozni a türelmes olvasót. Ezek a szépségek és erények pedig a nagymama alakjához rendelődnek – persze ki máséhoz, hiszen a szövegáradat az ő műve, voltaképpen ő maga a regény. Ismét csak Dérczy meglátására utalok, aki „*felejthetetlen jiddische mámeként*” jellemzi a nagymamát. „*A legszebb az alakjában azonban talán az, ahogy a szóáradatból kiviláglik néha egy-egy bölcs, tulajdonképpen értékítéleteiben semleges, se nem vádló, se nem pártoló, csak az élet szempontját figyelembe vevő észrevétele az emigránsletről, a vándorlásról, és otthonkeresésről és az otthonra nem lelésről.*” Ez a kettősség, mely a regény szerkezetének és motívumhálójának egyaránt konstitúciós elvűl szolgált, tematikusan is számos vonatkozásban megjelenik: „*ilyen paradox minden, ezért jó élni.*” (533.)

Az egyik legmarkánsabb szál a nagymama monológiájában a kommunista elkötelezettség. Ebben egy pillanatra sem inog meg, sőt képes is elszámolni magának saját csaknem vallásos odaadásával, ám a hétköznapi józanság mégis azt mondhatja vele, hogy „*a nagy Eszme sok mindenre választ ad, csak a mindennapi életben nem igazít el...*” (130.) Furcsa egységben működik jellemében ez a kettősség: a fennkölt eszmeiség, valamint a mindennapos dolgokkal való foglalatosság. Erre azonban ő maga is reflektál: „*a kis apró részletek olykor nagy igazságokat rejtenek*” (131.), az élet pedig a kis, apró rész-

letekből áll össze, melyek olykor megroppantják a nagy igazságokat.

Ennek fényében különösen érdekes, ahogyan a világtörténelem és a politika alakulásait kommentálja. Reakcióiban egyidejűleg érhető tetten a széles látókörű tájékozottság és a pártos bornírtság. Kezdeti rajongása Sztálin iránt – „*talán belevágok, hogy eredetibe olvashassam Sztálin műveit*” (104.) – minden átmenet nélkül válik kritikussá és elutasítóvá, és nem értesülünk az ezt megelőző vívódásokról. Csupán idős korában reflektál erre, akkor azonban nagyobb összefüggésbe helyezve egykori meggyőződését: „*minden igazság egyoldalú úgy látszik, csak aki közvetlenül megéli az eseményeket, képes talán közelebb jutni hozzá, és ez igaz volt a stálini időkre is, amikor mi rajongtunk és csodáltunk egy tömeg gyilkost.*” (537.) Nehezen és inkább a sokat megélt idős ember, nem pedig a kritikus gondolkodó értelmiségi nézőpontjából kezdi lassan belátni, hogy a létező szocializmus sem a lehetséges világok legjobbika, noha az '56-os magyar, illetve a '68-as prágai forradalmat mindvégig meglehetősen értetlenséggel szemléli. S amikor őt és férjét váratlanul kiutasítják a Szovjetunióból, mert Henrik meglátogatta Paszternák sírját, meggyőződését akkor sem ingatják meg. Mert „*a hit, kislányom, a hit az valami más, az egy lángoló szín, amit behéímetek a szívembe.*” (524.)

A levelekből vagy tudatfolyamból kirajzoló alakon tehát törések húzódnak keresztül, melyek éppúgy megjelennek tematikusan, mint a szövegszerveződések elvéként. Semmi sincs rendben, semmi sem letisztult vagy egyértelmű, az igazságok könnyen megszűnnek igazságok lenni; ilyen paradox minden. Ez a tapasztalat jelenik meg a nagymama írásmódjában éppúgy, mint önreflexiójában, s válik ezáltal általános lételvé: „*a fél életemet csak magyarul tudom, az ember kuncog és zokog belül, egyszerre rázza mindkettő.*” (520.) Ami van, az csak félig van, és a másik fele nemritkán éppen az ellenkezője. Hiszen amit magyarul tud, azt sem jól tudja: írása tele van helyesírási hibákkal, idegen szavakkal – nyelve is egy átmeneti képződmény, melyet semmilyen hazában nem beszélnék, és semmilyen valóság tökéletes leírására nem alkalmas. Már csak azért sem, mert maga a valóság is éppoly töredezett és esetleges, mint a nyelv, a történet, az élet – zehuze.

S ha ebből a perspektívából közelítünk a re-

gény felé, akkor könnyen zavarba is jöhet az olvasó, kiváltképp, ha a fentebbi belátásokhoz még az az esztétikai öröm is társul, amit egyik-másik remekbe szabott mondat vált ki. Am mindezzel együtt talán még pörébben mutatkozik meg az önconkítás okozta hiány: ha ennyi potenciál van ebben a szövegghalmazban, akkor miért nem lett belőle mégis igazi regény? A nyelvileg és narratológiaiilag egyaránt működtetett destruktív eljárás mellett nem jelenik meg a szövegvilág konstrukciója, így pedig egy több redukciót elszenvedett írásfolyamat kapunk, amely bár izgalmas elemzési szempontokat kínál fel, de ugyanazzal a gesztussal mutat rá saját fogyatékoságaira is. De hát ilyen paradox minden – zehuze.

Deczki Sarolta

IPOPZENEKA

A Bëlga együttes (Zigilemezé)ről

Hol van már a tavalyi hó?

Tavaly se volt hó.

Milyen a Bëlga együttes (*Zigilemeze*)? Yo.

Yo – de még nem elég könnyed, nem elég súlyos. Nem elég laza, nem elég sűrű. Nem elég zenei, nem elég költői – de maradjon a következő lemezre az átütő siker, az észrevétlen paradigmaváltás. (Remélem, igaz a hír, hogy a címe TANDZENE lesz;-) A ZIGI folytatja a Bëlga figyelemre méltó hagyományait. Remek a fiúk, csodálom őket, ahol tudok, tanulok tőlük. Nekem egy kicsit túl ándergrándos-kultos, és kevésbé popos, ahol meg igen, ott a kommersz módján. Mert a kommerszet tematizálják, nagyon helyesen, nagyon frissen, érzékenyen, megbízhatóan – de kicsit dogmatikusan, némi szubkultos göggel, körülményesen, olykor zene- és táncellenesen. Éppen ha jól nyomják a fiúk – miért ne táncolhatnak közben meglepő mód szemérmes tudós lányok vagy rátarti elitművészek? Igényes prolik, megújulni vágyó anyukák?

Minden megvan hozzá, de ez még nem az igazi zeneka.

Mert azért itt még mindig szigorú értekezések vannak, tudományos kutatómunka, szocio-

lógiai terepmunka, kulturális antropológia, fundamentál-ontológia, ami nagyon is szükséges persze, de még nem elég kommunikatív. Nem elég gazdaságos, nem elég demokratikus, nem elég szabad. Helyenként nem is jó. Helyenként, jobbára, igen. Távolról nem jó, csak közelről. Az egész, együtt jó, de ahhoz meg kell hallgatni az összes számot. Jogos igény lehet – mindenki tanuljon meg tanulmányozni –, de a tanulmányok még kicsit hosszadalmasak és szárazak, nemigen lépnek el az empirikus anyagtól.

Főként zeneileg. Sok a parodisztikus, és kevés a saját. Sok a kritika, és kevés a tézis. Sokat időzik az alacsonyban, és szinte sosem emelkedett.

Sorba megyek a számokon. És ezek kapcsán az általános ügyeken.

Az alpárit, a trágárt nem találom annyira poénosnak, hogy annyira meghatározó legyen, hogy már-már kül legyen. Fontos funkció, de annyi más stílusjegy is fontos. Nincs jó hatással rám, amikor azt érzékelem, hogy az alpárit, a trágárt, a gyalázkodást stb. önmagában és önmagáért szereti a hallgatóság, és biza' van úgy. De (mondja a sorok között bujkáló eszeta) inkább szépen játszani kellene velük/rajtuk és e korlátolt érdeklődésükkel/-ükön, mintsem „kielégíteni” őket. Ez már régebben is sikerült, hol meg nem. A (track01) Sz. L. B. (alias SZI-ÉT LESZEL BOASZVA) című „szám” (csak szöveg, nő hangszer, afféle intró), ha jól megnézzük, -hallgatjuk, a jó változat. Illeszkedik az együttes, a lemez repertoárjába, a műfajba, felmutatja a Bëlga szokásos erényeit: szocio „életkép”, némi beleéléssel és némi parodisztikus távolságtartással, ami így együtt már elég a jóságos iróniához. Viszont miért ez a nyitó „szám”? Az időben kibontakozó – irodalmi, filmes, zenei, színházi stb. – műveknél az alkotók ha akarják sem tudják elkerülni, hogy a mű eleje és vége kitüntetett jelentőséggel (ne) bírjon az egészre nézve; valamiképp reprezentálja, szituálja azt. Az eleje és a vége szerkezeti, azaz határhelyzeténél fogva irányítja az egész mű értelmezését. Érzékeny pontok: ahol a mű és a világ összeér, ahol esztétika és etika, ahol poétika és politika.

„Sokkal jobb, sőt mit nem mondok: épületesebb a lemez annál, hogysem egy adrenaliban fürdőző izomagy háborús monológjával indítsák” – ez persze „kicsit” drámai, ennél fogva igazságtalan (iróniasüket) megfogalma-

zás. De még ennél is drámaibban borzasztó lehet maga a szám például azoknak (a tömegeknek), akik csak drámaikat (ezen belül is inkább tragikusokat) fogyasztanak, legyen az minden lukból folyó pártviszály, katasztrófa bárhol, X betegsége, Y halála, munkahelyi intrika, mindennapos családi veszekedés, akik tehát tipikusan iróniasüketek, és akik ha hallják ezt a nyitószámot, nem hallgatják meg a többi számot is, pedig van köztük olyan is, amit még az ORTT is, szülői felügyelet nélkül is ajánlana. De az Sz. L. B.-től például a normálisnak mondható szülők zöme is féltene a gyerekeit. Hát kell ez? Oké, nem elég szabadok, derűsek, bátrak – de épp ezért. Mondom, semmi baj az Sz. L. B.-vel, ott a helye a repertoárban – köszönet a szívés előadásmódért a művész úrnak: az utánzás is pontos, meg a kritikai távolságtartás is pontos, együtt érző is, meg szellemes is, szépen gyalazza a gyalázkodást –, viszont epizódként.

Másfelől persze a Bëlga éppem mint (dicséretesen) szociálisan érzékeny kénytelen foglalkozni környezetének valóban túlárado alpáriságával. Mert a környezet, ugye, magyar, mely igen káromkodós a népek között, és igen szexcentrikusan, mintha a kettő mélyen összefüggne.

És ha ráközelítünk a „számra”: ugyanez a szerkezet. A dolgok közepébe, vagyis egy freestyle rap (azaz rögtönzött versmondás) végébe vágva kezdődik: „...szádba / elvittem a dzsekimet a bába / ellopták bazmeg / bőrből volt nem hiába.”

Erre a többiek fíknak, gúnyolódznak, „...jééé-ööö, bazmeg, úristen, mekkorát toltál, baaa...”, szörnyülködnek. Aztán egy másik rapper aszongya, „...jóvan, jóvan, akko most én jövök, jóvan?nnna, akko kezdem...”, megköszörüli a torkát, megigazítja nem létező nyakkendőjét, és belefog a produkciójába (a költőkben ősidők óta erős a versenyszellem), az „adrenalinban fürdőző izomagy háborús monológjába”. A végén a többiek elismeréssel adóznak a valóban szépen kivitelezett gyakorlatnak. Az utolsó hang egy reccs, ahogy kikapcsolják a mikrofont. Az első hang is, az első szó, a „szádba” első szótagjába csúszva. A szám épületes, didaktikailag gondosan összerakott. Az első dalnok maga van múnuszban, méltán vív ki nemtetszést. A második dalnok úgy mutat meg egy múnuszos embertípust vagy stílust, hogy aki érzékeli, az már többé nem lehet így múnuszos. A elismerés és a teljesítmény harmóniában van, ritka pillanat a for-

télyos frusztra igazgatta világokban – kár, hogy pont ezek szereplőit riasztja el a szám tutira.

Viszont, hogy félreértés ne essék, rögtön utána jön a (track02) KAVBOJ meghökkentően bumfordi, amolyan sváb–bajor–tiroli–kunsági–ukrán, valamint mórckás humorú „country”-ja. Szintén van néhány erénye, de mindent összevetve elég alacsony szám. Kb. Sas József és/vagy Koós János magassága. Az ocsmány és a vicces milyen jó kis pár, erre tesz egy kísérletet a költő. A zenei alap is vicces, egyszerű, népszerű sémák érintetlenül, helyenként egy-egy effekt. Ebből a kombinációból is gyorsan kiderül aztán, hogy az ocsmány mint olyan érdektelen, értelmetlen – ami kellemetlen benne, az az, hogy mint ilyen mégis a figyelmed előterébe tolauskzik, időt rabol az érdekestől, az értelmestől, a mosolygóstól, a fenségestől, a csodástól. A vicces meg olyan, mint a libidó: majdnem bármit megszáll. Jótékony természetű, de kicsit nihilista.

A népszerű pedig nem a kényszerűen rossz – mindenki tud példát mondani, hogy egy kkúrva jó szám népszerű is. Vagy fordítva. Gógós elitisták és sznobok gondolják, hogy a népszerű szükségképpen alacsony színvonalú, akik vagy tehetségtelenek, vagy/és azért nem teszik közkinccsé tudásukat, mert csak ők akarnak belőle kaszálni. Ez az irigység- és lenézéselví, deficités neuró-para magatartás, ez az ostoba „filozófia” ragaszkodik hozzá leginkább és tesz a legtöbbet azért, hogy a tömegkultúra a rossz ízlés kultúrája legyen.

Általános kérdés a Bëlga számainak többségével kapcsolatban: miért nincs több zene? Miért táncellenes – a jó és legnépszerűbb számokat kivéve? Legfőképp: miért hagyja a gagyiban a zenei anyagot? Miért nem játszik vele/rajta? Minden műfaj jó, kivéve az unalmasat.

És ez nem Titusz-probléma, hanem koncepcióprobléma. Mert Titusz megbízható, ízléses, jól tesz alájuk, de szerényen, engedi a fiúkat beszélni, de talán túlságosan is – lehetne több szerepe. Vagy még egy DJ-t ráengedni az anyagra... Csak hogy ne mondassák a rossz nyelvek, hogy a Bëlga nem tud megújulni...

Nemkülönben a (track03) FELVESZEM A NYÚ-JORK JENKIS KABÁTOM. Egy már-már lagziellenes előhang után szociodokumentumok következnek (vidéki) lagzi témakörben. A szövegek nem annyira parodisztikusak, mint inkább szemelvények. Egy-két helyen gúnyos reflexiók úsz-

nak be, de már maga a szemelvénygyűjtemény is a gúny emlékműve. Pontos, érzékeny kritikának is mondhatjuk. Kitűnő dolgozat, értőn és igényesen dolgozza fel anyagát, noha talán túlságosan a gagyira koncentrált. Ebben megint csak jó partnere a zene, és a zene szolgáltatja megint a felismerést, hogy: (az érzékeny és pontos dokumentarizmuson túl) miért is csak a gúny, a szarkazmus, a lesajnálás? Nem is az, hogy nem jogos a kritika, hanem hogy kizárólagos. Zeneileg a lakodalmas betétek (a refrének) nem többek és nem kevesebbek, mint lakodalmas betétek. Még egy gagyikazettás-magnó-tompaságot is rátesznek – szép, szép, legyen szociokabaré is, de legyen zene is! Miért ne lehetne lagzиеlemekből összetenni valamit olyat, amiben nemcsak a kritizált silányságát hallhatjuk kihangsúlyozva, hanem villant valamit a kiskunsági vagányoknak, hátha tényleg szeretnének a lagzijukon is – táncolniiii!!! Bár így is, úgy is elő fog kerülni a szám konkrét lagzikon, ahogy az „Ó, Szolgáltató!”, az SMS LOVE című szám refrénje is azonnal letölthető volt csengőhangként a mobilodra.

A (track04) MELÓS pánkos zenei hátteret kapott. A szöveg meg markos-nádasos. (Az Irigy Hónaljmirigy vagy Laár Pour Galla-Dolák stb. is gyakran kísért. Ez nem lesajnálás, csupán műfaji megjegyzés.) DJ legyen a korongján, aki rá vagy alá tud tenni valamit, amire szexi és bájos nők (és férfiak) is rezdülnek. Na és? Kit érdekel? Jó, csak mondom.

A (track05) BOROS alapja a karibi lakodalmas, a reggae, és sem ígér túl nagy zenei változatosságot, de azért ez jócskán a felhasználóbarátabb számok közé tartozik. Laza, egyszerű, derűs, még egy kis dallamocska is belefért – na és a pozitív mondanivaló és a jó lelkiismeret ragyog rajta, mint szeptemberi napfény a fűtőn: „...chardonnay chardonnay / a mátraaljai németh-chardonnay / igyál fröccsöt nyáron de ebbe a borba / ne tegyél semmit ebbe nem kell a szóda / de botrány hogy nem tér ki a btk / arra hogy emberiségellenes büntett a vbk / 25 fölött kólát a borba / nem rak már senki maximum az orrba / tisztán nyomom szóda nélkül tisztán nyomom / legalábbis portugíser fölött haver én tisztán nyomom / ha te azt mondod az alföldön csak pancsolt bor van / mondok valamit hülyegyerek ott van a frittmann / úgyse fogod megkóstolni hába mondom neked / ha borra mindig egy nonstopban baszod el a pénzed / piros marlbit szívva csinálja a borát / tokajon a 100 pontos áts kar-

csi a király / bock valér gere zsoltsi nú dzsenerésen / a franciáknak üzenem hogy legyenek résen / a présen a présen / mert keményen tolják a fiatalok a nú dzsenerésen / legalizáld legalizáld / a borból a minőséget legalizáld legalizáld...” ...és így tovább, megy az észosztás, a helyes életmódra, pozitív gondolkodásra nevelés. A végére még egy aszúdedes család(köz)i idill betét is sikeredett. És egy szerelmi vallomás? Vagy a Dominika az egy borfajta? A slágeres tónus indokolt. A borkultúra gyors, látványos és nagyszerű fejlődésen ment át kies hazánkban, ami mily jó és példaértékű így a rendszermegváltás zaklatott éveiben.

Épületes ez a szám is, vagyis tanító célzatú, didaktikailag gondosan kidolgozott. Az irónia itt is jolly joker. Összeérnek a szálak, nem szétzaggadnak. Nem oldódik fel minden egyetlen nagy dogmatikus ellentétben. A régi világban azt mondták volna: posztmodern. A romantikus a falusi kiszgazda szerepében. A hippi a kisvárosi kispolgár szerepében. A bëlga hiphop rapper az ihletett nemzeti vatesz szerepében. Hiszi, hogy a verseny és az együttműködés nem zárja ki egymást, mint azt a hidegháborús időkben (nem) hitték, sőt. Meg lehet említeni a mindennapok hőseit, hivatott borászokat, de nem azért, hogy megfojtsa őket az ősi vallon irigység és flamand lehúzás, hanem mert tényleg sokakat lehetne említeni. A tájegységek elősorolásából hiányolom szülőföldem, a lány völgyeségi dombok déli lejtőit alkonnyatkor, bár addig is, amíg a honi főlobbigerátor-mogulok meg nem teszik „az év felfedezettjének”, a völgyeségi borok max fele-, de inkább negyedannyiba kerülnek, mint átlag eszemadta villányi termékek, miközben ugyanolyan megbízhatóak – és, hipp-hopp, itt-ott már nonstopokban is felbukkannak.

A (track06) HELLO, BAZ MEGYE szintén az épületes számok egyike. A hazaszertet egy megnyilatkozása. Nem rossz szám, szimpatikus meg minden, még drága munkahelyemet (Miskolci Egyetem), sőt a csajom gyermekkorának varázslatos helyszínét stb. is megéneklí egy lány rímpárban: „barcika is jó hely / sátoraljaiújhely”, de zeneileg lehetne feszeőbb. – Mi lenne, ha két nővel bővílné a zenekar?

A (track07) DAL A MAGYAR MADÁRTANI ÉS TERMÉSZETVÉDELMI EGYESÜLTEZHEZ szintén az épületes-didaktikus vonalat nyomja, de szélsőségesen. Mondanivalójával csak egyetérteni tudok: ismerd és szeresd a madarakat! Környezete-

det! Tanulj az isteni Természettől, egoista majom, zombi ember! Vicces szám, némi dadaista akciófilinggel. Már eszembe se jut a fixa ideám. A zene. Ami jótékony hatással van minden diskurzusra. A zenei, az ironikus, az erotikus – nem szinonimák, de együtt fordulnak elő az etikaival, az esztétikaival, a politikaival, a poétikussal, a játékosossal... Szóval egy kicsit hosszú a szám. A negyedik percnél már, a negyedik hallgatásnál. A környezetudatos magatartásra nevelés nemes feladatát a ZSOLTI, A BÉKA című korábbi Bélga-klasszik (szintén icipicit hosszú, viszont kítűnően lehet rá/alá keverni valamit, de magában is megél bármely táncos bulin) hatékonyabban teljesíti, mert zeneibb szám. Népszerű is. (A YouTube nézettségi adatai alapján a legnépszerűbb. Utána: EGY, KÉT, HÁ; SZERELMES VAGYOK; A GYALOGLÁS VÉGE; NEMZETI HIPHOP; AZ A BAJ.)

Sok mindentől lehet jó egy zene, de az egyik legbiztosabb jel, hogy táncra indít. A tánc elemi. Például kivisz a hétköznapi, viszonylag szigorúan szabályozott mozgásrendből. A neurotikus görcsös, feszült, szorongó, stresszes izmait és mozgáskultúráját el lazítja, felszabadítja. Tükröt mutat az istenképmásnak, stílust, eredetiséget követel. Szigort, pontosságot, gyakorlást, önátadást a ritmus tiszta gépiességének. Reflektálatlanságot, önreflexiót. Hétköznapiságot, eksztázist, természetességet. Aki időről időre táncol, az jobb ember, mint aki nem. Hoppá. Nemcsak ezen múlik persze, de attól még igen szignifikáns az összefüggés.

A (track08) JENŐ szintén inkább a Voga–Turnovszky vonal, keserédes dal a SINGING IN THE RAIN dallamára, a YELLOW SUBMARINE hangszerezésére, egy beázásra és arra, hogy nem jön ez a fasz Jenő, a vízvezeték-szerelő. Hofi Géza is kedvelte volna ezt a számot. Ha ez a népszerű félkabarés-félzenei hagyomány masszívan jelentkezik az alkotók érdeklődésén, hát legyen, attól lesz csak érdekes, hogy hiphop is. Már önmagában az a tény is, hogy a szám több távol eső hagyományt/számot idéz meg és dolgoz össze (hiphopot ezúttal pont nem), zeneivé és otthonossá teszi, még akkor is, ha a zene – ismét csak – parodisztikusan kommersz. A szám végén Jenő is megszólal a telefonban – szinonim; hódolat érte.

A (track09) PUPUTEVE viccesen indul, a néni a kívánságműsorban kéri a számot, Tibornak küldi 22. házassági évfordulójuk alkalmából,

majd szépen átsiklunk egy beindulás *bass*be, ami viszont azonnal leáll, és nem is jön vissza, mert jön az okoskodás, ami viszont (a tett halála és) nem áll le a szám végéig. Dadaisztikus hablaty, három versszak, közöttük pedig különféle magyar könnyűzenék legpunnyadtabb pillanatait idéző varázslatos betétek, nem túl érdekes szószaporítás. A zárósrópárt azért kiemelem: „*azt mondta a nejem / milyen má a fejem*”.

Ahogy a PUPUTEVE-ből, úgy a (track10) MIT PARODIZÁLSZ? című számból is teljesen hiányzik az épületes. Inkább antididaktikus. Ez egyáltalán nem baj, a változatosság is szórakoztat. Noha veszélyesebb, mert ilyenkor felerősödik a paródia és az ironia, a kritika és az önkritika szerepe. Ez se baj, noha fokozottabb figyelmet és bölcsességet igényel. Hanem az a baj a MIT PARODIZÁLSZ?-szal, hogy idegesítő. Nyilván szándékosan. Kötelező ándergrándos gyakorlat. A DADA KIÁLTVÁNY szerint is elviselhetetlen műveket kell alkotni, vagy a kemény kapitalizmus-kritikus Adorno is azt mondta, hogy a szép a status quo legitimációja, de nagyjából ez a filing jellemzi a pontot is.

A szám első versszaka nemigen érthető (a vége igen: „*üzenem, hogy dislexia*”). A második egy agresszív, menősködő, szörnyen cinikus „sikerfilozófia” – csak a kultosok nehogy élesen értsék! – paródiája. Ám csupán a sors ironiája folytán ez, vagyis a szerzői szándék ellenében. Eszerint ugyanis – lehet, hogy a kultosoknak félig igazuk van? – a dalmok eljártssa azt az ördögszerepet, amit a buta újságíró (?) rávetített. A harmadik versszak a felszínés újságíró vagy/és műsorvezető direkt gyalázása. A refrén fe Lugosi Laca leghisztérikusabb manírjait idézi – a Bizottságban sem az idegesítőt szerettem. Nem igazán áll össze a szám. Meghökkenve látom ugyanakkor, hogy a ZIGILEMEZ-ről ez (eddig) a legnépszerűbb. Hatvanszor népszerűbb ez az ideges és szerénytelen szám, mint a szerény és laza CALIFORNIA (HIPHOPZENEKA) – ez súlyos *morbus hungaricus*, valamint *neurotico-paranoidicus* tünet.

No! Hát eddig nem a népszerű meg a pop mellett érveltem? De. Mosmeg az a baj? Nem egészen. Persze a „népszerű” meg a „pop” sem szinonim, hát még a „népbetegség”. Attól, hogy az influenza vagy a rák oly elterjedt, még nem népszerű, sem nem pop. A MIT PARODIZÁLSZ? kétségkívül a zeneileg gondosabb számok közé tartozik. De kétkem, hogy ez lenne népsze-

rúsege oka. Az első versszak és a refrének hisztis üvöltözése alatt egy enyhén diszharmonikus hangzású minimál alap megy, a második versszak alatt egy poposabb hangzású minimál alap, a harmadik alatt meg tán a kettő együtt. Rendben, de semmi különös. Klip készült a számhoz, ez sokat számít. Noha például a HAZAKISÉRLEK című korábbi (ugyancsak minimál, de nem rossz) szám klipje jobb, mégis alacsony a nézettsége.

Semmiképp sem a nehezen érthető első versszak miatt fut a szám, bár nyilván fontosak az itt-ott elcsíphető modatok, hívószavak, „*te most elhúzol innen, mert láb alatt vagy*”, „*újságíró*”, „*ha valamit nem értek*”, „*írónia*” stb. A második versszaknál kitisztult a szöveg is meg a zene is: „*itt az idő nem a te időd hanem az én időm / a te nőd most nem a te nőd hanem az én nőm / oké ha nem vagyok dzsentlmen / kipicsázom nem játszok pléde ment / diszkós bűdös kurvát csinállok belőle / akit a hiphoposok vesznek majd előre / mindenem túl vagyok a született poszt / kifirkálom a beteg családod / most édesanyádra hüllerbajuszt / monalisa apád szájába kunszt / kiverem a csipát a csajod hátára / te meg majd jól lenyalod azt mehettek a hányásba / idejössz nekem hogy ez gúny vagy komoly / döntséd el baszd meg magadnak faszom / tudom te is tudod hogy akinek az inge / ennyire feltételezem nem vagy hülye / ha akarom patkány diszkós patkány / ha akarom metál hevi metál / ha akarom hiphop ha meg úgy hogy funky / akármilyen lehetek ha le akarsz szopni / mit parodizálok kit figurázok / úgyse tudod eldönteni miről magyarázok / mit parodizálok kit figurázok / ha akarom a seggimmel mindenkit lehányok / gyerekkorom óta készülök itt erre / ne állj az utamba mert el leszal temetkezve / a és igen hogy a spanod a múltkor a faszomat csinált / te vagy a beteg és és nem én / te vagy a beteg és és nem én / te vagy a beteg és és nem én / te vagy a beteg és és nem én / temittemittemittemitparodizálsz?*”

Ha valaki hallott már legalább öt Bélga-számot, nem ijed meg ettől, sőt megnyugtat: nem kell megijedni. Rendesek egyébként a srácok, Friderikusban is benne voltak, Fókuszban is, ott is tanúbizonyságot tettek róla. Magánemberként mindegyik szemérmes, dolgoznak rendesen, szabadidejükben pedig ezt csinálják, arról énekelnek, ami a legtöbb embert is érdekli. Ha viszont valakinek ez az első Bélga-szám, amit hall, lehet, hogy félreérti. Kb. pont úgy, ahogy a kultosok. Csak ő megijed ettől, a kultosok meg épp ezért ápolják a kultuszt.

A harmadik versszakkal az a baj, hogy nem bélga, hanem igazi bunkómagyar, parodisztikus távolság nélkül. Az a fajta góg, (gy)alázás, fikázás, amely ellenséget akar, megvált(oztat)-hatatlan rohadékokat, és amelyet oly jól ismerünk a magyar politikából éppúgy, mint a köz- és magánélet bármely szférájából, és amely az egyik legsúlyosabb tünete (volt!, eddig): a *morbus hungaricus*nak. És amelyet máskor a Bélga oly szépen kezel. Azt, hogy a hihetetlenül jó magyar újságírásról is születessen egy hihetetlenül jó Bélga-dal, inkább akadályozza, mint segíti ez a leoktató tiráda.

És akkor vegyük elő harmadszorra is azt a második versszakot. Itt, ugye, megint csak az ocsmány, az alpári, no meg a geci mint olyan, valamint átvitt értelemben, és hasonló fontos problémák kísértének. Az EGY, KÉT, HÁ című korábbi szám, a náंबर tú Bélga-hit nyomvonal. (Meg is idéződik, ennek refrénjével zárul a MIT PARODIZÁLSZ?) Ez a szám furcsa mixben hozta a bulvár- és polgárszaggató keménykedést – „*egy, két, há, kurva anyád / négy, öt, hat, kapd be a faszt / hét, nyolc, kilenc, tíz, nyeljel gecit / vagy négy-öt decit*” – és az épületes-didaktikus szótart, amely ezúttal nem szép tájak, lányok, madarak, borok dicséretét zengte, hanem a – mi csodáét is? Na mindegy, nem aggódom, hogy a káromkodás és a szex meccsét melyik nyeri. Mindenesetre a fiúk nagyon betolták a szám mögé az egót meg az identitást, amire ráerősített, hogy a hiphopban újságolván elemi műfaji követelmény a közszemérmésértés. Hasonlót látunk a MIT PARODIZÁLSZ?-ban is. AZON EL LEHET GONDOLKODNI, hogy ezt a szöveget ki mondja, kik mondják – túl sok realiztikus megoldás nincs. Ezek a beszélő alanyt érintő bizonytalanságok természetes velejárói az ironiának – de itt inkább csak zavaros lesz az ügy. Nagyjából azért, mert a legvalószínűbb értelmezés – a rapperek/dalnokok eljátsszák a (geci vagy buta?) újságíró rájuk vetített paranoid projekcióját – szerinti alany viszont túlságosan „hiteles”. Túlságosan hasonlít a harmadik versszak beszélőjére, vagy az EGY, KÉT, HÁ „bevállalós” fenegyerekére. Aki a szabadszájúság apostola, csak az nem derül ki, hogy a káromkodás, a gyalázkodás, főleg mint állandó stíluselem, amint azt oly sok polgártársunk esetében láthatjuk, egyáltalán nem a felszabadultság, a felszabadítás műfaja, ellenkezőleg, a frusztráltságé, a hisztérikus korlátoltságé. És bizony, mennyien

csinálják ezt már-már életforma-, világnézet-szerűen: káromlása, gyalázása mindennek, ami adódik, állandóan. De ne csak bántsuk őket: tőlük is lehet tanulni, például azt, hogy különösen akkor szokott ideges(ítő) lenni valaki, ha ő nem oldott meg egy problémát, amit másokon próbál leverni.

Az irónia azért gyógyító, mert áthangolja a rosszt megnyilvánulásokat. Áthangolja, áthangszereli, átdolgozza, átértelmezi, új összefüggésbe, új történetbe helyezi. A rossz megnyilvánulásokat, szokásokat, megoldásokat. Amikből a jó fejeknek is van elég, a rossz fejeknek meg annyi, hogy szórják a világba, vegyen át más is belőle, ők nem bírnak ennyivel. Az irónia anti-háborús alakzat: felszívja, megemészti a háborús (a tragikus) konfliktust. Az irónia vicces és szép alakzata annak a játéknak, amely legyőzi a háborút. Olyasmi, amit a csapat neve is szimbolizál, vagy legalábbis könnyen asszociál, hogy ugyanis se nem flamand, se nem labanc, se nem román, vagy tán egészen mindegyik. Az irónia azt jelenti, hogy nem vagyok áldozata egy „kibékíthetetlen” ellentétnek valamelyik „oldalón”, amiből csak kettő lehet, és amiből csak egy a frankó. Nyitott vagyok azzal szemben is, amit elutasítok. Átengedem magamon betegársaim tüneteit, hadd tanuljanak, hogyan kell meggyógyulni belőlük. A paródia ezért lényeges elem: tudom utánozni is a hülyeségeket, meg kifigurázni is, ellépni tőlük. A másikat is: a magamét is. A paródia képessége elsődrendű jelentőségű: intenzív másokra figyelmet igényel, önmagam alakításának könnyedségét stb. Amire a „többségi”, a normatív „normális” – vagyis a neuró, a para és a neurópara – legharcosabbjai képtelenek, és főleg ettől betegek. Irónia nincs a paródia képessége nélkül, aki pedig valami rosszat találna az iróniában, az valamit nagyon nem ért, jellemzően például „összekeveri” a cinizmussal. Az ironikus résztvevő és együttérző is, meg távolságtartó és független is – ezek nemhogy nem zárják ki egymást, hanem egymás létfeltételei.

(Track11) GET ONE RHYME. Szép bemutatása az üres női csajoskodás és az üres férfi csávós-kodás üres poétikájának. A cukros és a keserű mély összefüggésének. A kövér pitbull és a kövér perzsamacska örök barátságának. SZÜK SÉ GED WAN RHÁM, GED ONE RHYME. Kicsit a SZERELMES VAGYOK című korábbi, vicces és népszerű szám nyomvonala. De igen szikár, száraz szám ez is.

Persze ott van például a Pharcyde RUNNIN’ című száma, ahol a süket is hallja, hogy hiphop és zene és tánc milyen jól hathatnak egymásra. De az is van, hogy a hiphop mint olyan elég száraz zeneileg. Hivatalból, műfaji szabályként. Virtuális kontextusa nem a stúdió, sok spéci hangszerrel és előre megírt dalokkal, hanem a baráti összejövetel, a buli, bármely kézügybe eső tárggyal és spontán költői produkciókkal. Ez az „amatőrismus” azonban jellegzetesen „afro-amerikai”, vagyis feka, vagyis – mozgósítsuk csak igaz pozitív előítéleteinket – ritmikailag kifogástalan, laza, játékos, igényes, eredeti, népi és zsigerből „profi”, továbbá zeneileg (vö. mozgásilag) őszeni. (Vö. cigány.) Aztán persze a hiphop nagyon is stúdió- és elektronikus és dj-zene is. Inkább, mint a ZIGILEMEZ. A GET ONE RHYME zeneileg túl egyszerűre sikeredett. Ami benne van, az nem rossz, a hossza is megfelelő, mégis olyan, hogy nem szívesen hallgatom sokszor. Nyilvánvaló értékei vannak, mégis, valahogy nincs benne feloldozás. Feloldozás a zeneiben. Csak a keménykedés.

A (track12) SMS LOVE című szám nagyon szépen kivitelezett dolgozat. A pszichológiai és szociokulturális elemzés nagyszerű benne, például nők és kislányok mobilhasználatán jelentkező neuró-para tünetek feltérképezése, és egy hatásos kis negatív utópia poétikus felvillantása a refrénben. Ízléses szám, a paródia és az irónia termékeny egymásba tűnései. A zene egyszerre melodikus és harmonikus, no meg persze parodisztikusan gagyi. Az előadó, a dalköltő, a hiphopper jól ismeri anyagát, benne van, beszél a nyelvet, kitűnően érzékelteti empátiáját, kedvességét is, de ragaszkodik az őszinte véleménynyilvánítás szabadságához és a „Bunkóoltás Legkirályabb Rétora” babérkoszorúhoz. De milyért ilyen szomorú a szám? Mert hosszú. Ez is, egy kicsit. Az is igaz, hogy a balladák hosszúak. A végén a klasszik kislánykórus: „Ó, mondd meg, hogy áll / az egyenlegünk! / Ó, Szolgáltató! / Ezért fizetünk! / Mondd, hol váltható / egy új akció! / Ó mondd meg nekünk, / mi az opció!”

A (track13) KÉSZÜLJ FEL A HANGULATRA egy szép diszkósláger palóc tájszólásban. Felvilágosítás felvidéki lakosoknak buli témakörében. Ez a szám társadalmi célú hirdetésként is mehetne a tévécsatornákon, ha lenne hozzá egy szép klip és ha a Magyar Szociális, Belügy-, Művelődési, Ifjúsági és Sport-, valamint a Szlo-

vák, Román és Szerb Kisebbségügyi Minisztériumokban lenne valakinek egy csöpp jókedve.

A zene az északgermán zengőpop stílusirányzatra hajaz, csillog-villog, mint Mozart és Andy Warhol. Bemutatja a zombi elitkultnak az eleven népművészetet, és a zombi konzervatívizmusnak az eleven liberalizmust. Megengedi a rockereknek a popot, a poppereknek a rockot, a rockosoknak a világszenét, deathmetálosoknak a flamencót. „*Hā ūz ūlet hābzolnaad nāgy kānaallāl, / Hāllgāssaa meg, ellaatlāk paar tānaacsāl / Szombāt estig tōcsd fōl ā ruhātaarād, / Vāsāltāsd ki ānyaaaddāl ā gātyaadāt / Aallītsd be voxszāl ā frizuraadāt, / Borotvaald szēpre ā szākaallādāt / Szōlj āpaadnāk, ādjā odājā bukszaajaat, / Āzutaan meg kīrd el āz Octaviaat / Lāssān indulj, vīgyaaz, ne kāpārjaa’ / Maosk is hāgynaak, hogy āluggyaa’ / Hā motorkaan mīsz, legyen naalād hājtaasi / Ne szaaguldjaa’ nem vāgy te Tālmaacsi / Elbāmbūsz, meg is vān ā kārāmbol, / Oszī’ mājīd nīgy dārābbān hūzunk ki ā Gārāmbōl / Odāīrsz ā dīszkō utcaajaabā, / Tekerheted ā hāngerōt csutkaarā / Aallj le egy biztonsaagos utcaabā, / Ā pārkolaasnaal vīgyaaz ā pādkaarā / Inntōl ā bāraatom folytāsā, / Aatādom ā mikrofont, hogy mondhāssā / Kīkīkīszūljē’ fel ā hāngulāttrā, / Ne hāllgāssaa’ ā buzerāntvā / Hā ā Becherovkā nāgyon draagā, / Vaasaa-rolj be elō ā Jednotaabā’”*

Csak egy icipicit kellett volna meghúzni, kb. 4 percesről 3 percesre, és még egy-két icipici zeneeffektet rakni rá, és akkor teljesen oké lenne. Még ezzel a „politikailag inkorrekt”, mindazonáltal többségi érzületet képviselő icipici kiszólással is a refrénben. Akárhogy is, a KÉSZŰJ FEL A HANGULATRA A MIT PARODIZÁLSZ?-szal szemben méltán slágerszáma a ZIGILEMEZ-nek.

A (track14) PIPITÁNC fura szám. Céges rendezvények alkoholban és nosztalgiában dagonyázó közönségéről és – számára. Szövege is, zenéje is alighanem dokumentarista. Ez a műfaj kimaradt az életemből, de érzem, ilyen szövegeket és témákat (Valika produkciójától a tombola-nyereményhúzásig) lehetetlen csak úgy költeni, ezek az életből vett, talált szövegek és témák kell legyenek. A tipikus-sematikus nyálas-popos zene is igen élethű lehet hozzá. De itt is hiányolom a zeneibb szellemet, a játszadozást, a komolyanvételt. A jóvátételt. Ha úgy tetszik: a műfaj megváltását. Az, hogy ez a nyálas-popos tipikus-sematikus viszonylag érintetlenül marad, mintha az alpári irányítói fogékonyság egy másik megnyilvánulása len-

ne. A PIPITÁNC zenéjében is van szellem és érdesség, de valahogy mégis a gúny hangjai túl erősek benne ahhoz, hogy tényleg jó szám, *I mean: jó szám* legyen. Minél inkább táncolnál rá, annál inkább terajtaod gúnyolódna. Ez gyakran kísért a Bēlgánál, de legtisztábban talán Sickratman *EVVEL A DALBAN* című száma mutatja fel a problémát: a dal tökéletes, nagyszerű paródiája a cukros-nyálas sanremói avagy kordagyörgyös-aradszkyaslászlós, nemritkán apostolos-mátépéteresbe hajló stílusirányzatnak, ám éppen mint tökéletes paródia zár ki mindenemű zenei és szövegi együttrezdülést. Az az együttrezdülés, amit a paródia nagyszerűsége kelt, 99%-osan kritikai jellegű. Viszont a kritikai jelleg tartós 7x7% fölé kúszása elveszi a helyet a produktívástól. Csökken a felszabadító, nő a bénító hatás.

A (track15) *DE SZAR ITT ÉLNI* az összes bēlgás didaktikus elemet és témát felvonultatja: „*Na mi van itt, nézz körül / Aki valóban körülnéz, örül / Nagykörúton végigmenyek / Az isten szerelmére ó mennyi jó nő / Bizony mennyi jó nő, bizony mennyi jó nő / De vidéken is, whá, ugyanannyi jó nő / Dunakanyar, mediterrán Szeged / A Balatonon sem csak útorlázni lehet / Van itt lepke, de nincs medve / A sasnak is itt van szaporodni kedve / Kerecsensólyom, tűzokmadár / A barátom is látott már tűzokmadárt / Fürdőben gyógyító hatású termál / Ha még nem voltál, egyszer menj el már / Kevés földrengés, hurrikán alig / Vagy vegyük például az asztali teniszt / A statisztika megnyert 25 BEK-et / Bizony még a Real-Madrid-nál is többet / Vízilabda, kajakenu, öttusa, vívás / Azt kell nézni, mi a faja, nem azt, mi a szívás / Teljes joggal elvárom, hogy ne rinyáljon senki se / Mer’ a boldogsághoz több se kell ide / Mint szilvágombóc, pontyhalszlé / Egy szép feleség és jó borból kis mennyiség / Ipari nagy mennyiség, pálinkából mennyiség / Gyönyörű tájból, lányokból mennyiség / Akinek ez nem tetszik, tényleg, menjén innen el / Na de barátom, nyugodtan, tényleg / Elmész, rájössz, visszajössz, haver vagy / Itt semmiből se csinálunk mi problémát / Szeretjük egymást mint a sárgarépat / Itt vannak a világon a legszebb lányok / De szar itt élni / Itt vannak a gyönyörű, sokféle tájak / De szar itt élni / Világhírű az ország borkultúrája / De szar itt élni / Messzeföldön híres a magyarok kajája / De szar itt élni.”*

Kicsit közhelyes, de attól még igaz lehet. Az igazi romantikus csakúgy, mint az igazi magyar, bevállalja, hogy számol a polgári középosztály gyengéivel és értékeivel is. És ez egyál-

talán nem azt jelenti, hogy felhagyna mindenféle rejtélyes, csodálatos, borzasztó, hihetetlen stb. dolog szenvedélyes kutatásával. – Persze a világ minden táján jelentős mennyiségű legszebb lány tanyázik és szaladgál, és éppúgy nagyon kellett az európai és egyéb vérfrissítés a magyar szőlőfajtáknak („*Chardonnay, chardonnay...*”), mint a kajakultúrának, ahogy a pacalpörkölt mellé is jól jön egy kis háromfajta rafinált idegenszívű saláta. De ez a költői túlzás a nemzeti önértékelés alacsony színvonala, valamint a magyar(országi) lányok, borok magas színvonala miatt védhető, és remélhetőleg a gasztronómiai fejlődés üteme sem lassul, és remélhetőleg a külföldre menési kedv is emelkedik, hogy láthassanak a magyarok tényleg gyönyörű, sokféle tájakat.

Hosszú-hosszú szám, és végig ugyanolyan. Monoton reggaea-alap, pitty-punny, pitty-punny, pitty-punny, egyet jobbra, egyet balra. Ennyire nem kéne bevállalni a polgári közép gyengéit. Ezt leszámítva, a Bélga nagyjából helyénvalóan magyar. Legalábbis például abban, hogy a panaszkodós, fikázós, lamentálós, projektív, ellenséglvű, vádaskodó, veszekedő, gyűlölködő, beszomorodó, bekeseredő tónusokat és beállítódásokat, ami a magyarok – különösen a nagyon magyarozók – kommunikációjában oly túlnyomó (volt eddig:), a bēlgák nem kultiválják; ellenkezőleg, parodizálják és ironizálják. Igyekeznek pozitív, örömeelvű beállítódásokat kultiválni. A népszerű NEMZETI HIPHOP is jelezte ezt: radikális is, kiegyensúlyozott is, vicces is, komoly is. A szám a magyar ilyen-olyan jobboldali retorikák szellemes paródiája, de afelől is aligha van kétség, hogy a fiúk éppen ezért őszintén köszöntik (a végén) a csán-gó breakeseket, székely deszkásokokat, vajdasági falfirkászokat, felvidéki zsványokat. Ahogy a ZIGI-n BAZ megyét és a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesületet. Ahogy általában is igaz hazafiként végzik magas szintű néprajzi és kultúraelemző munkájukat, dicsérik a jót, és gúnyolják a rosszat. Még azt is megengedhetik maguknak, hogy (az elején) hasonlóan köszönték Jobbágy Ferit, Trianon Tagadó Tibi alias 3T-t, Népi Jóskát, Bakonyi Betyár Sanyit, Jobbos Tibit, Táltos Bandit. Köszöntse már egyszer valaki őket, aki nem bunkó. És jó, ironizálnak rajtuk, de ha egy szép napon egyszer csak *kapják, vágják, érzik, érzékelik, táncolnak, lazulnak, megteszik, hallják, fogják, megvan,*

kenik, tapasztalják, frankón, követik, attól fogva nem fognak haragudni érte.

Nevéhez híven a Bélga semmiképp sem esik abba a rémisztő negativizmusba, amely oly mélyen áthatja a magyar társas viszonyokat, mint amilyen magasan is. Odafönn mindenki kőke-ményen önző és korrupt, ugye, egyrészt, másrészt meg ha én ott lennék, ugyanezt csinálnám – „a hatalom” / a pénz / az ember / a világ már csak ilyen. A hangos többség ezzel az arcátlansággal traktál – amely pont annyira igaz- (ságtalan), ahányan és amennyire „hisznek” benne; amely pont annyira valószínű, ahányan és amennyire eszerint élnek, gondolkodnak és cselekszenek. Itt van különös jelentősége annak, hogy mennyi a kritikaiban (és mellett) az eredeti-alkotó-játékos aránya. Ha sok a kritikai, és benne a megvető, elítélő, dühödő, akkor féltő, hogy beleolvad az általános negativizmusba. Ennél nagyobb veszélyt keveset tudok elképzelni mainapság, ezért lényeges minden olyan műfaj, stílus, érzés, irány, ami pozitív, ami nem rossz példákat bírál csak, hanem jó példákat mutat. És persze negativizmus nemcsak fenn is, lenn is, de jobbra-balra is; nem tiszteli még a flamand-vallon határokat sem. Mía mia „*miaszar ezena magyarugaron* – tette fel a kérdést az emlegetett ex-bēlga, és így felelt rá: – *az hogy mindenki hülye a jobboldalon*”, és nagyjából igaza is lett volna volna, ha ebben a legjelentősebb szerepe nem éppen a „szoclib oldal” szinte tagolatlan fensőséges gögének lenne; amely pedig mintha masszívan egy ostoba és hisztérikus jobboldalban (és Félmagyarországban) lenne érdekelt: ilyennek láttatja, mindig, ilyennek akarja. 18 éve nem képes javítani rajta, egy jottányit sem, sőt: akkor mire a gög? (Jobbra át, jó fejek! Belülről bomlászatok a létező Fideszt!) Nem, a gög a legnagyobb ellensége a demokratikus és liberális érületnek. Ahogy persze kereszténynek se lehet nevezni senkit, semelyik „oldalon”, aki nem a Mester egyik legfőbb tanácsa szerint él: szakítsd meg te a kódobálást, a bosszúk és a gyűlölködés pusztító köreit. Mutass jó példát, és megszüntetted az átkot, ami visszazállt rád, valahányszor elhagyta ajkadat. Légy pozitív és kedves, és nem kell többé megvigasztaltatnod, mert örömdobban sírsz. *Ceterum censeo*: oláh, tót, rác, sváb, héber, brazil hiphopzenekák, szevaszok!

A (track16) METASLÁGER is érdekes dal. Ke-ményvonalas szám. És mégis derűs szám. Egy-

részt kőkemény Heidegger-mondatok kopognak a gúnyosan édeskés és kicsit hamiskás éneklés légységében. Jellegzetes Heidegger-mondatok, az a kicsit rossz poétika, az a pöf-feszkedő, az a túl szigorú „sajátlagos” stílus – de mégis, nagyon is értelmes mondatok, a dalnok hallhatóan érti őket, és elmondja hallgatóinak, hogy mi a helyzet ezzel a pipi-popi stílusirányzatocskával, amelyet 13 éves lányocskák ha hallgatnak, akkor a neveltetésükre feltétlenül jó hatással lesz a METASLÁGER. Másrészt mégiscsak afféle romantikus szám, mert egyszer csak hirtelen és észrevétlenül elhallgat Heidegger, és egy bugyuta szentimentális dalrefrénben folytatódik, de a kettő mégis úgy cseng össze, hogy segít annak a 13 éves lányocskának gondolkodni. Riszpekt. Kicsit túl szigorúak azért a bácsik, de a szám hossza megfelelő.

A (track17) CALIFORNIA (HIPHOPZENEKA) az a szám, ami felé a száraz dogmatizmusra oly hajlamos Bëlgának mennie „kell”, ők is tudják, ezért tették a végére. Nem is a szöveg miatt – egyszerű szavakkal elmondják, hogy születnek a számok –, hanem a zene miatt. És a zene (ezúttal) sem az a hivalkodóan hipertruvájós szuperrafinált „fajta”. Kevés eszközzel dolgozik, de kitűnő ökonómiával. Táncoos, ütős, laza, szerény, vidám szám, méltán lesz népszerű bármely buliban, bármely műsorsávban. Idővel.

Farkas Zsolt

VITA

NEMES NAGY ÁGNES LÁTOGATÁSA ILLYÉS GYULÁNÁL

Kodolányi Gyula ILLYÉS ÉS A „POLGÁRI KÖLTŐK” című írásában (*Holmi*, 2008. július) – amelyben Nemes Nagy Ágnes A NÉPIEK című, hagyatékból közölt esszéjére (*Holmi*, 2008. április), különösen annak Illyés Gyulára vonatkozó részére reagál – megnevezetlenül is megszólít, válaszolnom kell tehát. Válaszom egy részében megpróbálom cáfolni állításait. De nem térek ki például arra a mondatára, amelyben azt ál-

lítja, hogy Nemes Nagy írása „oly sommásan beszél »polgáriakról« és »népiekről«, mintha magát az 1951-ben ítélték Révai Józsefet olvasnánk”, vagy amelyben azt kifogásolja, hogy Nemes Nagy együtt említi Darvas Józsefet és Kodolányi Jánost. Nem is csak azért nem, mert A NÉPIEK egyértelmű fogalmazásmódja nem igényel ilyen jellegű értelmező megjegyzéseket, hanem azért – és írásomnak ez a lényegi mondanivalója –, mert a Nemes Nagy Illyésnél tett látogatásakor elhangzottak túlmutatnak személyes kapcsolatukon. Inkább erről beszélnek.

Kodolányi véleménye szerint a most megjelent hátrahagyott írások „jórészt elnagyoltak és megoldatlanok”, Nemes Nagy Ágnes A NÉPIEK-et „nem fejezte be”, sőt, „Tálán szándékosan hagyta torzónak, mert tudta, hogy rossz”. Ezért arra a következtetésre jut, hogy nem kellett volna közölni: „Közlendő? Kanonikus? Bizonyára nem.” Feltételezi azonban, hogy azért jelentek meg, mert az „utókor filológusa”, „Szeretne minél több ismeretlen művet felmutatni”. Erről csak a magam nevében nyilatkozhatok: írói hagyatékok gondozása során soha nem vezérelt az a vágy, hogy akár csak egyetlen ismeretlen művet is felmutassak. Nemes Nagy Ágnes életművét és hagyatékát – változó lehetőségeim szerint – azért gondozom, mert erre halála előtt néhány hónappal felkért. Többször is beszélt arról, miféle munka vár majd rám, kiadatlan írásai, töredékei, levelei milyen állapotban vannak. Tudatában volt tehát annak, hogy írói hagyatéka előbb-utóbb megjelenik nyomtatásban, semmiről nem rendelkezett úgy, hogy zárolni óhajtja. A *Holmi* 2008. áprilisi és májusi számában közölt válogatást én állítottam össze, a közlésért tehát én felelek. Az írások egy részét régóta ismerem, más részük nemrég került elő. A NÉPIEK-et például 1991-ben olvastam először, megjelenését azóta szorgalmaztam.

Egyetértek Kodolányival abban, hogy ezek az írások általában vázlatosak. Különösen érvényes ez a SZÁRAZ GYÖRGYHÖZ ÉS A [PORGESZ BORBÁLA] című és még inkább a *Holmi* májusi számában közzétett feljegyzésekre. Vázlatosságuk, kidolgozatlanosságuk ellenére úgy ítélem meg, hogy Nemes Nagy Ágnes fontos, sőt aktuális kérdésekről szól bennük: az antiszemitizmusról, a szélsőjobboldali és szélsőbaloldali diktatúráról, továbbá arról, hogy miként vélekedik a magyarságról és a magyarkodásról. Ezenkívül beszél még irodalmi problémákról, műhelykérdésekről, számára

fontos személyekről; személyes esszéiben pedig bepillantást enged magánvilágába. Mindez értékes adalék lehet műveinek értelmezéséhez.

Egyetlen írás van, amely nem vázlat és nem töredék, hanem alaposan kidolgozott, metsszőes és logikával levezetett és retorikailag pontosan felépített esszé, ez pedig A NÉPIEK.

Történetesen ebben beszél el azt az esetet, amikor 1951-ben, A Magyar Írók Első Kongresszusa után Illyés Gyula meghívta őt magához férjével, Lengyel Balázssal. Szeretném megjegyezni, hogy sem Kodolányi, sem én nem voltunk jelen az eseményen (a magam részéről még nem éltem), így minden, amit erről az ügyről mondhatunk, csak utólagos értelmezés. Ráadásul a történetet csak az egyik fél, Nemes Nagy Ágnes elbeszéléséből ismerjük (legalábbis én). Illyés Gyula posztumusz kiadott NAPLÓJEGYZETEK 1946–1960 című kötetében (s. a. r. Illyés Gyuláné, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987) nem olvasható feljegyzés az esetről, egyáltalán, az írókongresszusról sem.

Nemes Nagy kérdésére, hogy „*De hát mit csináljon ilyen körülmények között az úgynevezett »polgári költő«?*”, Illyés azt válaszolta, hogy „*A polgári költő akassza fel magát*”. A párbeszédből – legalábbis ahogyan arra Nemes Nagy visszaemlékezett – kitetszik, hogy nem tartotta magára érvényesnek a polgári jelzőt, ironikusan, idézőjelbe téve használta a szót. Ezt Kodolányi mintha nem venné észre, ő csak Illyés választát tekinti ironikusnak, és írásában végig úgy használja a polgári jelzőt, mintha Nemes Nagy magára nézve elfogadta volna azt. Úgy vélem, elképzelhető, hogy Nemes Nagy kérdésében és Illyés válaszában is volt ironia, de egymás ironikus hangsúlyait (ha valóban voltak ilyenek) nem vették észre, mert ironiájuk nem ugyanarra vonatkozott.

A NÉPIEK című esszét, amelynek gondolatmenetében a fenti jelenet csupán egy részlet, bár hangsúlyos részlet, Kodolányihoz hasonlóan én is keserűnek tartom, de nem látom jelét annak, hogy zaklatott volna. Kodolányi szerint igazságtalan, szerintem nem az. De még ha szerintem is az lenne, a hagyaték gondozójaként akkor is közzétettem volna, mert egy jelentős költő nyíltan megfogalmaz benne egy határozott és (magánvéleményem szerint) nehezen támadható álláspontot, amelynek igazságtartalmán egyébként az sem változtatna, ha nem lenne ilyen jól kidolgozva.

Kodolányi érvelésében problematikusnak tartom, hogy miközben Nemes Nagy Ágnes esszéjéről ír, többször is Lengyel Balázssra hivatkozik; írása végén pedig már egyenesen „*Lengyel Balázsék*” szerepel. Lehetséges, hogy Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs között tökéletes nézetazonosság volt, de az esszé fölött, amellyel Kodolányi Gyula vitatkozik, Nemes Nagy Ágnes neve áll, és ő a szövegben sehol nem utal Lengyel Balázs véleményére. Lengyel Balázst természetesen megemlíti, hiszen az ő társaságában volt Illyésnél, sőt többes szám első személyben írja, hogy „*Mi kétségbeesetten próbáltuk megtudni tőle, hogy mi a teendő, most, ebben a felemás pillanatban.*” De már egyes szám első személyben írja, hogy feltette kérdését Illyésnek. Nemes Nagy Ágnes tehát kizárólag a saját véleményét fejt ki.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy véleménye nem most jelent meg először nyomtatásban. Minden gondolat, amelyet A NÉPIEK-ben megfogalmazott, olvasható volt már korábban is.

Az Illyésnél tett látogatást egyébként Kormos István említette meg először egy vele született interjúban a *Jelenkor* 1976. októberi számában: „*Nemes Nagy Ágnesnek azt mondta valaki, és nem is akárci, hogy legjobb lenne, ha felkötne magát.*” (Kötetben: „*DÉLUTÁNI BESZÉLGETÉS*”. In: Kormos István: A VASMOZSÁR TÖRŐJE ALATT. ÖSSZEGYŰJTÖTT PRÓZAI ÍRÁSOK. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, 177.) Kormos valószínűleg nem Illyéstől hallott az esetről, de láthatólag hitelt adott neki, azonban Illyés nevét nem írta le. Így csak egy szűkebb szakmai kör tudhatta, kiről van szó.

Maga Nemes Nagy Ágnes abban az interjúban beszélt a látogatásról, amelyet Kelevéz Ágnes készített vele 1990. október 3-án. Ez az interjú 1995-ben, tehát posztumusz jelent meg a *Jelenkor* 1995. májusi számában, majd kötetben kétszer is. („*A LÉLEK NYUGALMÁÉRT*«. KELEVÉZ ÁGNES INTERJÚJA”, in: Domokos Mátyás, Lengyel Balázs, szerk.: ERKÖLCS ÉS RÉMÜLET KÖZÖTT. IN MEMORIAM NEMES NAGY ÁGNES. Nap Kiadó, 1996, 106–130.; és in: Nemes Nagy Ágnes: AZ ÉLŐK MÉRTANA, II. kötet. Osiris Kiadó, 2004 = NEMES NAGY, 2004, 526–544.) Az interjúra Kodolányi is hivatkozik írása végén. Kelevéz Ágnesnek ugyanazt mondja, mint ami A NÉPIEK-ben olvasható, sőt helyenként részletesebben is kifejti véleményét, és ez, azt hiszem, fölöslegessé teszi a kérdést, helyes volt-e közreadni az esszét.

Az interjúban Nemes Nagy kitér például arra, hogy a népi írók közül a legnagyobb problémát miért Illyés jelentette számára. Nem azért, mert apafigurát keresett benne, mint ahogy Kodolányi feltételezi (erre semmiféle utalás nincs egyetlen ismert írásában sem), hanem mert „*a legkiválóbb írók ezek között, messze, és legkiválóbb szellem, személyiség*”. (NEMES NAGY, 2004, 534.) Ezután árnyaltan mérlegeli Illyés válaszanak és egész magatartásának lehetséges indítékait, ezek egy része azonos Kodolányi érveivel. „*Na, öregségemre találok bizonyos körülményeket, amelyek Illyés Gyulának ezt a mondatát, ha nem is indokolják, de érthetővé teszik*” (NEMES NAGY, 2004, 540.), mondja, azaz nem tekintette magát „*az igazság gáncstalan bajnokának*”, mint Kodolányi írja. (A NÉPIEK című írásban ezeket a körülményeket azért nem vette számba, mert abban a látogatás csak egy epizód volt, az érvelést erősítő retorikai kitérő. De azért néhány mondatban ott is leválasztja Illyést a hatalom feltétlen kiszolgálóiról.) És bár fenntartásait, elutasító véleményét, hogy ti. a népiek a Rákosi-rendszerben meghamisították a „nép” szót, és ezzel hozzájárultak a rendszer hitelesítéséhez (NEMES NAGY, 2004, 535.), itt is határozottan leszögezi, de azzal egészíti ki, hogy mivel „*a hatalomnak rendkívüli szükség volt a népi írókra mint hitelesítőkre*” (NEMES NAGY, 2004, 540.), valószínűnek tartja, hogy „*(amit nem tudhatunk) igen súlyos kényszert alkalmaztak velük szemben, olyanokat, amelyeket velünk szemben nem alkalmaztak, mert mi nem voltunk fontosak. A népiek, egy Illyés Gyula, az rettenetesen fontos volt és megnyerendő, kényszer és mézesmadzag által is*”. (NEMES NAGY, 2004, 540.) Tehát tisztán látta, hogy kettőjük magatartása nemcsak az író közéleti szerepéről vallott felfogásuk, hanem személyes helyzetük különbözősége miatt is nehezen mérhető össze.

Ezt figyelembe véve sem gondolom, hogy, mint Kodolányi írja, „*Illyés helyzete nem volt könnyebb akkor az övéknél*”, és az az érv (vagy inkább vád) sem tűnik jogosnak, hogy Nemes Nagy Ágnes nem érezte át Illyés helyzetét, akit „*az írókongresszuson megintettek Révaiéik*”. A kongresszuson ugyanis, amely Nemes Nagy Ágnes látogatásának előzménye és háttere volt, az egyik legfőbb szöveg Illyés Gyula megnyerése volt. Ennek része volt az a minden valószínűség szerint megrendezett jelenet, amely ironikus módon egyszerre párhuzamba és ellentétbe áll-

lítható Nemes Nagy Ágnes tanácskérésével, és amelyet ezért nem érdektelen feleleveníteni.

Bár a négynapos esemény jegyzőkönyve az elhangzottak szerkesztett, azaz gondosan átfésült változata, a kor ismeretében nem tétélezhető fel, hogy sok improvizatív hozzászólást kellett a megjelent anyagból kiiktatni. A jegyzőkönyv tanúsága szerint A Magyar Írók Első Kongresszusán (1951. április 27. és 30. között) Darvas József, aki akkor közoktatásügyi miniszter volt, beszámolójában sorra vette a magyar irodalom különféle irányzatait. Kemény szavakkal támadta meg az Újholdat: „*Babitsék l'art pour l'art szemlélete – ha jórészt epigonizmus formájában is – de tovább élt, sőt – ha hervatag virágokkal is – de új tenyészetnek indult az »Újhold« című folyóirat körül.*” (A MAGYAR ÍRÓK ELSŐ KONGRESSZUSA 1951. ÁPRILIS 27–30. A Magyar Írók Első Kongresszusának jegyzőkönyvéből összeállította az Írószövetség szerkesztőbizottsága. Művelt Nép Könyvkiadó, 1951 = MIEK, 1951, 15.). Támadta a Választ, mert programjuk „*a szegényparasztság irodalmi érdeképviseletét*” vállalta, és így kimondatlanul is tagadta „*a munkásosztály vezető szerepét*” (MIEK, 1951, 15.); József Attila költészetét „*tragikus reménytelenségbe fordulásával*” folytathatatlanak ítélte (MIEK, 1951, 17.); Tersánszky Józsi Jenőt kispolgári anarchistának nevezte, ugyanezért támadta Tamási Áront (MIEK, 1951, 22.). Nagy Lajost azért marasztalta el, mert „*a kávéház ablakán át*” nézi az életet (MIEK, 1951, 23.), Kassák Lajosról pedig megállapította, hogy nem jelent folytatható hagyományt a munkásábrázolásban (MIEK, 1951, 32.). Illyés Gyula nevét nem említette, sőt a többi beszédben sem hangzott el a neve, egészen az első nap utolsó előtti felszólalásáig. Akkor viszont egy Kövesi Endre nevű fiatal költő egyenesen Illyés Gyulához intézte szavait: hiányolta, hogy Illyés nem megy a fiatal költők közé, nem segíti őket tanácsaival, bírátaival: „*Miért nem akar az új magyar írónemzedék tanítója és tapasztalt barátja lenni?*” (MIEK, 1951, 91.) Majd felszólította: „*Kérem Illyés Gyulát, válaszoljon nekem itt a Kongresszuson, vagy írásban az egész nép előtt, mi a véleménye pl. a termelőszövetkezeti mozgalomról, a csatornázásról, vagy tervünk büszkeségéről, a Dunai Vasműről?*” (MIEK, 1951, 92.) Végül meg is mondta, miféle állásfoglalást vár: „*Illyés Gyula nem ülhet »valahol középen«.* Mert ilyen középső hely nincs. *Döntenie kell.*” (MIEK, 1951, 92.) A kongresszus második napján Illyés Gyula válaszolt: rövid

felvezetésében elmondta, hogy eredetileg a korszerűség és hagyomány viszonyáról szeretett volna beszélni, de, ahogy ő fogalmazott, „*elvont elmélet*” helyett (MIEK, 1951, 147.) inkább felolvassa Az ÉPÍTŐKHÖZ című versét. A vers hitet tesz az értelmes építőmunka mellett, ugyanakkor példát mutat abból is, hogyan lehet erről úgy beszélni versben, hogy az művésziileg is vállalható legyen. A kongresszus további részében Illyésre sokan visszatértek, Veres Péter mellette szót, egyenesen Petőfihez hasonlította (MIEK, 1951, 159.), Szabó Pál viszont furcsán ellene: mintegy megismételve Kövesi vadját, visszaemlékezett rá, hogy fiatal íróként hiába fordult tanácsért Illyéshez, „*Az az kezdte a beszélgetést, hogyha nem vagyok kommunista, úgy nem ér az egész fenét sem, hiába is irkálók akármit össze-vissza*” (MIEK, 1951, 186–187.), és Illyés (valamint Móricz, akivel hasonlóan járt), „*begombolták kabátjukat, mint a fősvény, mikor beteszi a pénzt a zsebébe s mi tudjuk, hogy van pénze, de abból nem látunk semmit*”. (MIEK, 1951, 186.)

Sajátos ironia van abban, hogy a fiatal Nemes Nagy Ágnes látogatása előtt az írókongresszuson éppen egy fiatal költő hívta tetemre Illyést, és Szabó Pál is a fiatalokhoz való viszonyát bírálta. Jól ki volt ez találva: a fiatalság metafora lett, aki tehát nem hajlandó foglalkozni velük, az a jövőben, azaz a kommunizmus jövőjében nem hisz.

Végül Révai József, a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának tagja összefoglaló értékelésében vitatkozott Illyés korszerűség-felfogásával, kijelentette, hogy a magyar irodalomban „*Illyés-probléma*” van (MIEK, 1951, 280.), és jelezte, hogy pontosan átlátja, Illyés versével milyen bravúrt mutatott be: „*Lefegyverző felelet*” (MIEK, 1951, 280.), mondta, csak hogy nem válasz a kérdésre. Végül felszólította, hogy bizonyos baráti kötődéseit (itt nyilvánvalóan Szabó Lőrincre célozt) számolja fel. Tehát valóban bírálta Illyést, de végül azt mondta: „*Harcolunk Illyés Gyuláért*” (MIEK, 1951, 281.). Talán az sem lényegtelen adalék, hogy ezután A Magyar Írók Első Kongresszusa a Magyar Írószövetség vezetőségének tagjává választotta Illyést (MIEK, 1951, 303.). Vagyis a hatalom sokféle eszközt bevett, hogy maga mellé állítsa, Illyésnek pedig állandóan mérlegelnie kellett, meddig mehet el önképének feladása nélkül.

Hogy személye miért volt ennyire fontos a hatalomnak, nem kíván különösebb magyarázatot. Révai József korábbi művei, mint például az 1938-ban írt MARXIZMUS ÉS NÉPIESSÉG (Szikra Kiadás, 1946) előrevetítették, hogy a népi írókra legitimációs célból szüksége lesz a hatalomnak. Illyés tekintélyes, nemzetközileg elismert, baloldali és elkötelezetten népi író volt, kiemelkedő életművel a háta mögött. Mint a *Nyugat* egykori társszerkesztője, majd az annak örökébe lépő *Magyar Csillag*, a háború után pedig – megszűnéséig, 1949-ig – a *Válasz* szerkesztője egyszerre képviselte a babitsi hagyományt és a népi írók mozgalmát. Ezért nem meglepő, hogy ha csupán az úgynevezett ötvenes éveket nézzük, 1950-ben József Attila-díjat, 1953-ban (1948 után másodsor is) Kossuth-díjat kapott. (Harmadik Kossuth-díját 1970-ben kapta.) Új lírai verseskötete az ötvenes években valóban nem jelent meg, de 1948 után és 1956 előtt összesen tizenegy könyve jelent meg: többek között három verseskötete (köztük válogatott versei 1952-ben) és négy drámája. Ha tiltották, ha hallgatott, mindez csak viszonylagos volt. Jelen volt könyveivel, drámáit játszották, filmet készített, hiszen a politikai vezetés nem tudta és nem is akarta megkerülni. Tárgyalási pozícióban volt. És ezt kétségkívül kihasználta: még drámáiban is, amelyek valószínűleg életművének legkevésbé maradandó részét alkotják, aktuális erkölcsi kérdéseket fogalmazott meg.

Ezzel szemben Nemes Nagy Ágnesnek 1946-ban jelent meg első verseskötete (a KETTŐS VILÁGBAN, amelyet Baumgarten-díjjal ismertek el), a következőt (SZÁRAZVILLÁM) azonban csak 1957-ben tudta kiadni. József Attila-díjat 1969-ben, Kossuth-díjat 1983-ban kapott. Az írókongresszuson Darvas József támadása ugyanolyan veszélyt jelentett rá nézve, mint Révaié Illyésre, ám azzal a nem csekély különbséggel, hogy Nemes Nagy Ágnes személye nem számított. Ha magától jelentkezik kurzusköltőnek, nyilván jó néven veszik, de mivel nem tette meg, megelégedtek azzal, hogy nem létezőnek tekintették. Darvas nem is említette a nevét. Nem volt tehát abban a helyzetben, hogy költőként teljesíthesse feladatát, azaz megalkossa önmagát mint költőt: ahhoz túlságosan nagy engedményeket kellett volna tennie: „*Az volt nehéz: nem csinálni karriert, lefogni természetes ambíciókat, odadobni alig megkezdett írói pályán-*

kat” – nyilatkozta Kabdebó Lórántnak 1981-ben. (NEMES NAGY, 2004, 227.) Mint elmondta, tőle is kértek Rákosi-ódát: „*Illyesféle dolgok történtek velünk: éjszaka fél kettőkor szól a csengő. Rémiülten megünn az ajtóhoz, ki az, mi az? A postás. Az hozott táviratot, amelynek szövege: »Rákosi-ódát három nap múlva várjuk. Írószövetség.«*” (NEMES NAGY, 2004, 233.) De nem írta meg, és ennek nem lett adminisztratív következménye. Illyés Gyulát nyilván nem távirattal riasztották, azonban EZERKILENC SZÁZHUSZONHAT JÚLIUS című írása (MAGYAR ÍRÓK RÁKOSI MÁTYÁSRÓL, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952, 141–153.) elsősorban kivételes diplomáciai érzékéről tanúskodik: nem a diktátort dicsőíti, hanem az 1926-os Rákosi-per vádlottját idézi meg, akivel egy francia lap tolmácsaként találkozott. Megítélés kérdése, hogy a szövegkörnyezet árnyat vet-e az írásra, vagy épp ellenkezőleg, Illyés nagyvonalúan és ravaszul fölé magasodott. Akárhogy is, közvetve véleményt is sugallt Rákosi pályaivéről.

Az érett és megkerülhetetlen Illyésnek tehát a hatalommal egészen más viszonya volt, mint a kezdő és mellőzhető Nemes Nagynak. Erről a viszonyról mondja Kodolányi, hogy körülbelül 1947-től Illyés és a hozzá hasonlók „*arra kényszerülnek, hogy a tényleges nemzet kinevezetlen képviselői és diplomatai legyenek. Márpedig egy diplomata nem teheti meg, hogy nem áll szóba a hatalom birtokosaival*”. Azt hiszem, az egész ügyben ez a legizgalmasabb kérdés. Voltaképpen teljesen mindegy, hogy látogatásokat Nemes Nagy miért úgy tette fel a kérdését, ahogyan, és lényegtelen, hogy Illyés esetleg „*provokatív abszurdításnak szánta*” mondatát, ahogy Kodolányi írja; és lehetséges, hogy „*jellegetes villanása*” volt ez annak, ahogyan általában társalgott. Lehetne beszélni arról is, vajon szerencsés volt-e szürrealista „*akasztófahumor*”-át azok előtt felvillantania, akik úgy érezték, írójilag éppen megsemmisítik őket, és hogy válasza valóban olyan „*remek huszárvágás*” volt-e. Két kétségbeesetten tanácsot kérő fiatal író előtt egy magánbeszélgetésben Illyés ugyan miért mutatna be huszárvágásokat? Bármilyen történet is, válasza a legkevésbé sem volt odaillő, és sebet ejtett azon, aki nem volt felkészülve a védekezésre. Ez mindkettőjükre nézve kellemetlen, de végső soron magánjellegű ügy.

Illyés, aki íróként egy diplomata feladatait is magára vállalta, és Nemes Nagy, aki íróként

nem tekintett semmi ilyesmit feladatának, két egymástól élesen eltérő irodalomfelfogást képviselt. Valamikor, írói pályája elején ugyanis, amikor először olyan helyzetekbe került, Illyés Gyulának is el kellett határoznia, hogy egy közösség képviselőjének a szerepét magára öltve folyamatos párbeszédet kíván-e folytatni a mindenkori hatalommal. Úgy határozott, hogy igen. Mint a tizenkilencedik század elejétől minden költő, aki hasonló szerepet vállalt, önfelhatalmazással nevezte ki magát a nép és a nemzet képviselőjének. Illyést bizonyosan a lelkiismerete szólította fel erre a szerepre, és bizonyosan eljárt azokban a mentési ügyekben és még sok másban, amelyeket Kodolányi említ. Illyés úgy vélte, hogy talán magasabb erkölcsi és mindenképpen hasznos gyakorlati ügyet szolgál, amikor – olykor önkorlátozó módon – szóba áll a hatalommal. Hogy ez mekkora lelki terhet jelentett számára, arról versek egész sora szól: költészetének egyik igen fontos, metaköltészeti témája lett a költő és a hatalom viszonya, olyan versekben foglalkozik vele részben vagy egészben, mint – hogy csak néhány példát említsek – a SARJURENDEK, O, TI..., ELÉGIA (A KÖLESZI ÁLLOMÁS ELŐTT), MINT A MOSOLYGÓ MERÉNYLŐ..., A DUNÁNÁL ESZTERGOMBAN, PRÓBA-FUTAMOK, NEM MENEKÜLHETSZ, A DUNA FIÁIHOZ, EGY MONDAT A ZSARNOKSÁGRÓL, A KÖLTŐ FELEL, HASZNOS AKARAT, ÖSSZEOMLÁS, ÖRÖK MŰVEK VILÁGA, TI, KALAUZAIM!..., KÖLTŐK EGYMÁS KÖZT, HATALMAS, NAGY KORSZAK... S A KÖLTŐK, TEREMTENI, KÉZBEN A JÖVŐ, KÖZÜGY, AKI ÚGY IS ÉL, HOGY TŰLÉL, PERORÁCIÓ: ZÁRÓBESZÉD, KÜSZKÖDŐM... Azt hiszem, Illyés költészetének (és prózájának) ez a szólama, amelyben a szolgálatként értelmezett képviselői terheiről és saját vívódásairól beszél, talán a mennyisége miatt, talán amiatt, hogy túlságosan megemeli bennünk a szerepet, sokakban kételyeket ébreszt. De nyilvánvaló, hogy nagyon sokan elfogadták ebben a szerepben.

Nemes Nagy Ágnes nem tartozott közéjük. Úgy gondolta, hogy ez a szerepvállalás egyáltalán nem magától értetődő dolog, és nem fogadta el az író magára rótt népképviselői szerepét. De ő is úgy vélte, hogy az irodalomnál magasabb erkölcsi szempontokat érvényesít, amikor nem tesz engedelmeket a hatalomnak. Igen jelentős életműveket lehet létrehozni ilyen felfogásban is, példa rá Füst Milán vagy Weöres Sándor; sőt olyan elkötelezett

írók is, mint például Kassák Lajos vagy Nagy Lajos. Természetesen ők is önmagukat hatalmazták fel, amikor íróként megszólaltak, a különbség azonban jelentős: ők kizárólag önmagukat képviselték, abban a reményben, hogy egyetemes emberi tapasztalatokat tudnak magyar nyelven megfogalmazni. Művészi teljesítményüket tekintve a politikai hatalomnak éppúgy érdekében állt volna őket is megnyerni. Mivel azonban művészetükön kívül más nem képviseltek, nem tett olyan elszánt lépéseket, mint Illyés esetében.

Vagyis Illyés választott irodalmi szerepébe irodalmon kívüli tényezőket is beépített, és ezt ő maga is jól tudta. Nemes Nagy Ágnes, aki úgy döntött, hogy folyamatosan elhatárolja magát a politikai hatalomtól, éppen ezt kifogásolta. Ő annak a véleményének adott hangot, hogy a népi írók és Illyés a maguk kijelölt nemzeti képviselőséggel valószínűleg egyetlen padláslesöprést sem akadályoztak meg, és zavarta, hogy ez ellentétben áll a nép érdekeinek verbális képviselésével. Továbbá, és ez sem kevésbé fontos szempont, magatartásukat az irodalom autonómiája, a művészi erkölcs nevében bírálta. Természetesen lehet vitatni Nemes Nagy álláspontjának helyességét. Kodolányi Gyula azt írja, hogy 1951-ben Magyarországon „százszereket sújt rendőri eljárás és börtön, kitelepítés és kivégzés, és maga a lét vált abszurdá. Ilyenkor az irodalom sorsáért aggódni mindenekelőtt, legyen az polgári vagy egyéb, szintén abszurditás”. Nemes Nagy Ágnes azonban nem így gondolta. Először is, a legkevésbé sem fogadta el, hogy az irodalmat származás, társadalmi osztály szerint lehet tagolni. Kelevéz Ágnesnek ezt mondta erről: „nem mintha én ezt a megbélyegzést vagy ezt a jegyet elfogadnám, hogy van polgári író, meg ilyen író, olyan író”. (NEMES NAGY, 2004, 535.) Azonkívül úgy vélte, hogy az írónak írnia kell, diplomáciával pedig a diplomata foglalkozzon. Amúgy a diplomata szabadidejében írhat szépirodalmat, az író pedig menthet emberéleteket, ahogy ő is tette 1944-ben. Ő tehát azt tekintette abszurdnak, hogy íróként kötelező jelleggel politizálni kényszerítsék, főleg, ha ez meglátása szerint egy diktatórikus rendszer támogatását jelenti. Amikor tehát az irodalom sorsáért aggódott, ugyanannak a léthelyzetnek az abszurditására adott választ, amelyre Illyés a maga másfajta módján. Erről a problémáról, azaz az írói felhatalmazás problémájáról, közkeletűbb megfogalmazásban a ma-

gyar irodalom váteszi jellegéről többször is kifejtette – Illyésével ellentétes – véleményét. (NEMES NAGY, 2004, 297–305.; 508–525.; „MEGKEZDETT BESZÉLGETÉS TÖTTÖSSY BEATRICÉVEL”, *Jelenkor*, 41. évf. 7–8. szám, 1998, 737–753.) Nemes Nagy Ágnes szerint költői felhatalmazását éppen az hitelesíti, ha távol tartja magát a politikai hatalomtól, mert műveit csak így óvhatja meg az erkölcsi romlástól. Nemes Nagy Ágnes irodalomfelfogása – bármilyen ironikusan hangzik ez a két költő párbeszédének ismeretében – valóban polgári: a modern (tehát a tizenharmadik század végéről származtatható) polgári eszmék szellemében az irodalmat radikálisan függetleníteni óhajtotta mindenféle külső megrendelőtől, kiváltképp a politikai hatalomtól. Nemes Nagy kétségkívül végletes szigorúsággal ítélte meg Illyést, amiért az nem választotta szét az írói és a közéleti szerepet. Ebből a szempontból mindegy, hogy Illyés művei mutatnak-e hajlandóságot művészi kompromisszumra vagy sem (azt hiszem, nem mutatnak).

1951-ben, az írókongresszus után Nemes Nagy Ágnes nem volt abban a helyzetben, hogy Illyés sötét iróniáját felfogja. Illyés sem volt abban a helyzetben, hogy megértse Nemes Nagy álláspontjának valódi tétjét.

Ferenc Győző

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

VLADIMÍR HOLAN FANTOMKÉPE

Tisztelt Szerkesztőség!

Sokáig haboztam: értelmes dolog-e nekem megszólalnom olyan kritika ügyében, amelyben én bírálót vagyok, hisz akármennyire is nem az engem, illetve ezúttal a műfordításaimat ért kritikát akarom levelemben szóvá tenni, az olvasó a megbántódott önértet, sőt esetleg a sértett hiúság hangját fogja belőle kihallani.

Végül mégis a megszólalás mellett döntöttem, s ennek egy oka van: Vladimír Holan magyar reputációját fontosabbnak tartom a saját érzékenységemnél, az ilyen vagy olyan hírnevemnél.

Wilhelm Andrásnak a *Holmi* f. év májusi számában megjelent HOLANT OLVASNI (MAGYAR FOR-

DÍTÁSKÖTETEIN MERENGVE) című írásáról akarok szólni. A szerző Vladimír Holan, cseh költő magyar fordításairól ír bírálóan, illetve „Székely Magda egykori fordításkötetéről [SZAVAK BARLANGJA, Európa, 1972] s az új [Holan-] kötetben [FALAK, Kalligram, 2006] megjelent fordításairól meg Vörös István hosszúvers-átültetéseiről”, valamint Marno János és Tóth László néhány magyarításáról elismerően szól, az egyéb létező Holan-fordításokról viszont (köztük az enyéimről) lesújtóan rossz véleménnyel van.

De én itt most a Wilhelm-kritikának csak azzal a részével kívánok foglalkozni, amelyben a kritikus az olvasmányai alapján megformált egy Holan-képet, és azt az olvasók elé tárta.

Kezdjük azzal, hogy Wilhelm valami rejtélyes oknál fogva meg van róla győződve, hogy Holan „érthető” költő. A fordítókong legalábbis egyre az „érthetőséget”, mi több, az „egyszerűséget” kéri számon, így: „...*mintha a fordítás nem merné vállalni az egyszerűséget, az érthetőséget, olykor szinte lapidáris »költőietlenséget« is, hogy mintegy pontként, csak egyetlen jól megválasztott, sőt keresetten megválasztott szóval emelje el a hétköznapi nyelven is mondhatótól azt, amit csak versben lehet*”. Alább látni fogjuk, mennyire nem „egyszerűek”, nem „érthetőek”, nem „hétköznapiak” a Holan-szövegek.

Előbb azonban lássuk a kritikus közvetlenül Holant értelmező és értékelő szövegeit, egyelőre kommentárok nélkül.

„Évtizedek, mondjuk 1972 óta tudom, hogy [Holan] óriási költő.” „...*ki is ez a költő, aki ilyen elképesztő konokasággal, elszántasággal, vakmerőséggel fogalmazza meg furcsán klasszicizáló modorban nagyon is korszerű életérzését, bonyolult viszonyát az élet értékeihez, a kultúrához, saját lehetőségeihez.*” „*Holan e sok emészthetetlen soron átsugározva is jelentős költőnek érődik – megkockáztatnám, ha nem felelőtlenység volna csak magyar áthallásból megítélve kimondani, hogy a század legnagyobbjai közül való.*”

Nos, ennyi, amit Wilhelm András tudni vél Vladimír Holanról.

Nem sok, s nem kell nagyon sokat vizsgálódnunk, hogy kimondhassuk: tkp. ez a kevés is üres lelkendezés, ráadásul olyan állításkupac, amelynek egyik fele rendre kioltja a másikat. Mert, könyörgök, melyik költőről, s nem is csak a legjelentősebbekről, nem lehet elmondani, hogy „*elképesztő konokasággal, elszántasággal, vakmerőséggel fogalmazza meg*” korszerű életérzését, bonyolult viszonyát az élet értékei-

hez, a kultúrához, saját lehetőségeihez, s hogy, tegyük föl, esetleg még „*furcsán klasszicizál*” is? S ha valaki egy poétáról csak ilyen kapitális közhelyeket képes mondani, akkor mi hitelesíti az állításai másik felét, mondjuk azt, hogy Holan „*óriási költő*”, mi több, „*a század legnagyobbjai közül való*”?

Bizony, nagyon könnyen meglehet, hogy a jelenleg létező „magyar Holan” nagyobbik része nem méltó a cseh eredetihez, de Wilhelm András üres lelkendezése legalább annyira nem méltó a nagy költőhöz, mint az általa elmarasztalt (s tegyük föl: valóban rossz) fordítások.

Miért nagy hát Holan valójában?

A többnyire nyersfordítások alapján készült Holan-magyarításokból ezt meghatározó érvénnyel valóban nehéz megállapítani. Mégpedig elsősorban a cseh mester költészetének a miatt a sajátossága miatt, amelyet (a verseit eredetiben olvasó) Vörös István egy helyen – nagyon helyesen – úgy fogalmazott meg, hogy „*Holan szövegeinek nincs megértési szintje*”. Vagy a Holan-kortárs cseh kritikus, Antonín Matěj Píša: „*Holan verseit át- meg átszövik a képzetek és fogalmak közötti olyan, látszólag teljesen értelmetlen és képtelen kapcsolatok, amelyek érzéki felfogóképességünkön és logikánkon túl valahol mintha mégis találkoznának.*”

Aki készített már valaha idegen nyelvből ún. nyersfordítást, az tudja, hogy bizony a nyersfordítás is értelmezés. A „*látszólag teljesen értelmetlen és képtelen kapcsolatokat*” „értelmetlenül és képtelenül” fordítani nem lehet, mert akkor azok nemcsak látszólag, hanem valóságosan is értelmetlenek és képtelenek lesznek. Ebből viszont az következik, hogy az a fordító, aki nyersfordítások alapján dolgozik, tkp. a már értelmezett szöveget értelmezi tovább. (Így dolgozott Székely Magda is.) S ha fordításából, célszövegéből Herz-szalámi nem lesz is (à la Karinthy), a forrásszöveg „*logikán túli találkozásait*” átmenteni nagyon nehezen fogja.

Summa summarum: Wilhelm András (aki saját bevallása szerint maga „*sem olvas csehül*”) valóban nagyon is problematikus, bizonytalan sejtések és közhelyes képzetek alapján ragadtatja magát nagyon is magabiztos ítélezésre.

A Holan-versek tárgyainak, fogalmainak, mikrotörténeteinek kozmikus „*találkozásaira*”, sőt „*összekulcsolódásaira*” érzett rá anno (Holan nagyságának mintegy bizonyítékaként) nagy biztonsággal Mészöly Miklós, mikor egy jegyzetében leírja: „*»Csak isten két keze / van olyan ir-*

tózatosan távol / mintha összekulcsolódna« – olvasom Holan egyik versében.”

Igen, tulajdonképpen a Holan-kozmoszban is azoknak a „*párhuzamos történeteknek*” a találkozásáról van szó, amelyeknek a megsejtetéséhez és megérezkítéséhez például Nádas Péternek egy valódi gigaregényre, három vaskos kötetre volt szüksége. Egy nyilvános beszélgetés során a szerző (Nádas), mikor azt magyarázta, hogy bizonyos (társadalmi „*végtelenbe*” helyezett) nézőpontból tekintve az egymáshoz köze nincs történetekben is érzékelhető párhuzamok, az agy és a számítógépek memóriájának „*fájlos*” működésével példálózott. Holan nem gondolkodott agyfiziológiában, sem a számítógép-memória egymás melletti, de össze nem függő rekeszrendszereinek a párhuzamaiban, ezért jelölte meg kozmikus párhuzamosainak a találkozási pontját isten metafizikus kezének „*összekulcsolódásában*”.

Miért nagy hát Holan?

Röviden és nagyon leegyszerűsítve a dolgot, azért, mert olyan világnagy agyat működtet, mint például Nádas PÁRHUZAMOS TÖRTÉNETEK-je, csak neki ehhez legtöbbször elég egy nyolc-tíz soros gnóma is.

S befejezőként: abban tehát igazat kell adnom Wilhelm Andrásnak, hogy Holan verseit („pár-

huzamait”, mondhatnánk konkrétan) lefordítani nem lehet, ezeket „*csak újra megteremteni lehet*” (a célnyelv anyagában), ami által aztán „*megszületik egy költő, aki egyébként nem lett volna... mintegy mesterséges bolygójaként az eredeti, imitálhatatlan égitestnek*”, de azt nem hiszem el, hogy ez az újratemtés valamiféle jelentésherekesztő véglegességgel valaha is elkészülhet, s hogy ez (akár Székely Magda Holanja is) szolgálhat etalonként más fordítások megítéléséhez. Az „eredeti” Holant a fordítások (még a legjobbak is, bizony, bizony, még Székely Magdáéi is) csak megközelíthetik, s az olyan, amilyen „*hű*” Holan-kép a magyar (és pusztán magyarul olvasó) befogadókban csak a fordítások „*végtelen*” sorából-mozaikjából állhat össze.

S a mozaikképhez, meggyőződésem szerint, még a kevésbé sikerült fordítások is tehetnek hozzá egy-egy színt, árnyalatot, vonást.

Hacsak nem azzal az előítélettel közelít hozzájuk az olvasó-kritikus, hogy az ő fantom-Holanjához viszonyítva azok mind „*kétségbejítőn olvashatatlanok*”, az aprólékos, bizonyító filológusi munka elől pedig azzal a semmitmondó érvel tér ki, hogy „*a szerencsétlen fordulatokat kipécézni*” „*igazságtalan volna*”, mert „*a fordítók munkájának az egész kötetten végigvonuló színvonal az egyenetlen*”.

Tőzsér Árpád

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap,
a Szerencsejáték Zrt.
és a Tiara Rt. támogatásával jelenik meg

nka
Nemzeti Kulturális Alap

TIARA